27.50 K

Nederlandsche Historische Bibliotheek

ONDER LEIDING VAN

PROF. DR. H. BRUGMANS.

I DE BATAAFSCHE REPUBLIEK,

DOOR

DR. H. T. COLENBRANDER.

II PRINSES WILHELMINA,
GEMALIN VAN PRINS WILLEM V,

DOOR

JOHANNA W. A. NABER.

III HET LEVEN VAN VONDEL,

DOOR

DR. P. LEENDERTZ JR.

HET LEVEN VAN VONDEL

DOOR

DR. P. LEENDERTZ JR.

NEDERLANDSCHE HISTORISCHE BIBLIOTHEEK

UITGEGEVEN ONDER LEIDING

VAN

PROF. DR. H. BRUGMANS.

III.

HET LEVEN VAN VONDEL

DOOR

DR. P. LEENDERTZ JR.

UITGEGEVEN TE AMSTERDAM DOOR MEULENHOFF & Co.
IN HET JAAR 1910

VONDEL.

Prent van Jan Lievens.

HET

LEVEN VAN VONDEL

DOOR

DR. P. LEENDERTZ JR.

GEILLUSTREERD ONDER TOEZICHT VAN

E. W. MOES,

DIRECTEUR VAN 'S RIJKS PRENTENKABINET

UITGEGEVEN TE AMSTERDAM DOOR MEULENHOFF & Co.

IN HET JAAR 1910

Van dit werk werden de eerste vijftig exemplaren gedrukt op zwaar Engelsch plaatpapier (kunstdruk) en gebonden in geheel kalfslederen banden tegen den prijs van *f* . Deze exemplaren zijn genummerd van een tot vijftig, waarvan dit is

№ 26

BOEK-, COURANT- EN STEENDRUKKERIJ G. J. THIEME, NIJMEGEN.

INHOUD.

Voorrede.
I. Jeugd en jongelingsjaren . . . . Pag. 1
II. Eerste huwelijksjaren en dichterlijke voorbereiding . „ 23
III. Voortgezette klassieke studiën . . . . „ 65
IV. Palamedes. — Hekeldichten . . . . „ 90
V. Hugo de Groot. — Heldendicht. — Treurspelen . . „ 142
VI. Geloofsverandering . . . . „ 194
VII. Katholieke gedichten. — Nieuwe vrienden. . . . . „ 209
VIII. Hoogste ontwikkeling. — Van Leeuwendalers tot Lucifer . . . . „ 267
IX. Gelegenheidsdichten. — Huiselijk leed . . . . . . „ 307
X. Aan de Bank van Leening . . . . „ 328
XI. Ouderdom . . . . „ 371
Register . . . . „ 391

VOORREDE.

„Een populair boek over Vondel, op de hoogte der wetenschap" was de vraag. Aan die twee eischen heb ik getracht te voldoen.

De eerste sluit in zich, dat de beschaafde lezer, zonder voorafgaande studie van het onderwerp, het boek lezen kan. Alle eigenlijke geleerdheid moest vermeden worden.

Om het werk „op de hoogte der wetenschap" te brengen, behoefden natuurlijk niet van alles de allernieuwste opvattingen medegedeeld te worden, maar moest wel zooveel mogelijk kennis genomen worden van alles wat er over Vondel geschreven is, om het goede te kunnen overnemen en onjuistheden te verbeteren.

De wetenschap eischt, dat er niets als vaststaande wordt voorgesteld, wat niet op nauwkeurig waargenomen feiten berust, en dat den lezer voldoende duidelijk gemaakt wordt waar vaststaande feiten worden medegedeeld, en waar de gevolgtrekkingen daaruit van den schrijver.

Volkomen objectief te zijn is onmogelijk, en toch moet dit het ideaal van den historieschrijver zijn. Met bewustheid mag hij zijne persoonlijke overtuiging niet op den voorgrond schuiven en van fantasieën moet hij zich zorgvuldig onthouden: deze moeten aan den kunstenaar worden overgelaten. Hiervan behoeft echter geene kleurloosheid het gevolg te zijn.

In zijn lang leven heeft Vondel zich langzaam en geleidelijk ontwikkeld en eerst zeer laat is er stilstand gekomen. Alleen bij eene chronologische behandeling is het mogelijk van die ontwikkeling eenig beeld te geven.

Voor de kennis van Vondels leven is naast Vondel zelf het werk van

Brandt de voornaamste bron. Natuurlijk is zijn werk niet onfeilbaar. Maar hij was zoo goed ingelicht en zulk een eerlijk geschiedschrijver, dat men zonder degelijke gronden niet van hem mag afwijken, en dat zijne voorstelling van eene zaak niet onvermeld mag blijven.

Onjuiste voorstellingen van anderen moesten soms ook medegedeeld worden, hetzij omdat zij algemeen verspreid zijn, hetzij om de verdiensten en het gezag van hem, die ze gegeven heeft.

Van het uiterlijk leven van Vondel is nog veel onbekend, van zijn innerlijk leven nog meer. Bij de bespreking van het laatste en van het karakter heeft men nooit wiskundige zekerheid. Maar toch is eene bespreking niet nutteloos. Wanneer eene veronderstelling, door velen getoetst, stand houdt, krijgt zij eene groote mate van waarschijnlijkheid. En tot nog toe heeft Vondel veler sympathie, vooral ook door zijn karakter verworven.

In overeenstemming met den aard van dit boek worden zoo weinig mogelijk bewijsplaatsen aangehaald en wordt slechts bij uitzondering naar het werk van anderen verwezen.

Over de geschiedenis van Vondels tijd en over zijne tijdgenooten wordt niet meer gezegd dan noodig was. De stof is toch reeds zoo rijk, dat het gemakkelijker geweest was een boek te schrijven van den vierdubbelen omvang en er steeds eene keuze moest gedaan worden uit den overvloed, zonder dat echter de volledigheid van het beeld daaronder lijden mocht.

De ongelijkmatigheid van de verschillende deelen is een noodzakelijk gevolg van den opzet. Wil men trachten een beeld van Vondels ontwikkeling te geven, dan moet de tijd, waarin die ontwikkeling plaats had, het uitvoerigst geteekend worden. Wien het om zuiver kunstgenot te doen is, zal daarentegen den meesten nadruk moeten leggen op den tijd van des dichters hoogsten bloei. Hier echter begint dan juist eene beknoptere behandeling.

Van Vondels werken bestaat eene uitstekende bibliografie. Van de geschriften over Vondel zou zulk een werk wel gewenscht zijn. Hier kon die echter niet gegeven worden: mijne lijst van boeken en tijdschriftartikelen over Vondel, ofschoon nog lang niet volledig, telt reeds meer dan 600 nummers. Daar is veel kaf onder, maar ook veel, waarvan ik dankbaar gebruik gemaakt heb. De zaakkundigen zullen dit spoedig genoeg bemerken.

In de hoop, dat ook dit boek voor sommigen — mocht het zijn: velen — een prikkel zal zijn om zelfstandig studie van Vondel te maken, geef ik hier een klein lijstje van die werken, waarmede men dient te beginnen.

J. H. W. UNGER, Bibliographie van Vondel's werken.

De werken van Vondel, uitgegeven door Mr. J. VAN LENNEP.

Hetzelfde werk, opnieuw uitgegeven door J. H. W. UNGER.

BRANDT, Leven van Vondel, uitgegeven door Dr. J. HOEKSMA.

ALEX. BAUMGARTNER S. J., Joost van den Vondel, sein Leben und seine Werke.

L'abbé CAMILLE LOOTEN, Etude littéraire sur .... Vondel.

Prof. Dr. G. KALFF, Vondels Leven.

Daarnaast bestudeere men de standaardwerken over de geschiedenis onzer letterkunde van JONCKBLOET, VAN VLOTEN, TE WINKEL, KALFF, WORP. De afzonderlijke uitgaven van werken van Vondel met inleiding en verklarende aanteekeningen mogen niet verwaarloosd worden. Daaronder moeten, vooral om de degelijke inleiding, in de eerste plaats genoemd worden de *Lucifer* uitgegeven door Dr. N. A. CRAMER, en de *Heerlijckheit der Kercke* door Dr. H. W. E. MOLLER.

Verder is er haast geen tijdschrift, waarin niet enkele of vele belangrijke artikelen over Vondel voorkomen. Men doet het best te beginnen met

Oud-Holland.

Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde.

Jaarboekje van Alberdingk Thijm.

Taal en Letteren.

De Katholiek.

Studiën.

Van Onzen Tijd.

De Gids.

De Dietsche Warande, vooral de oudere jaargangen.

Heeft men dit alles doorgewerkt, dan heeft men tevens van ongeveer alle belangrijke geschriften den titel onder de oogen gehad en kan verder zelf den weg wel vinden.

Wie in of bij Amsterdam woont, verzuime bovendien niet herhaaldelijk het Vondelmuseum te bezoeken. Doch ook anderen wordt dit sterk aanbevolen. Wel vindt men daar nog lang niet alles, wat voor de studie van Vondel noodig is, maar toch reeds zeer veel, meer dan ergens anders.

Met velen heb ik over dit werk gesproken, velen hebben hunne belangstelling getoond. Allen dank ik daarvoor, maar in het bijzonder wensch ik te noemen de heeren C. N. WYBRANDS en J. F. M. STERCK, benevens den heer E. W. MOES, voor zijne krachtige en degelijke hulp bij de illustratie van het boek.

Moge het ook bij anderen iets wekken van de liefde voor Vondel, waarmede het geschreven is.

P. LEENDERTZ JR.

AMSTERDAM, November 1909.

HET LEVEN VAN VONDEL

EERSTE HOOFDSTUK.

JEUGD EN JONGELINGSJAREN.

1587—1610.

Dikwijls kan men de meening hooren verkondigen, dat de uiterlijke levensomstandigheden van een dichter, van een kunstenaar in het algemeen, eigenlijk van weinig belang voor ons zijn. Wordt, zoo vraagt men dan, ons het genieten der Homerische gedichten iets bemoeilijkt door den twijfel, of Homerus wel ooit bestaan heeft? Of zouden wij meer daarvan genieten, wanneer wij nauwkeurig ingelicht waren omtrent het jaar en de plaats zijner geboorte, den naam zijner vrouw, het getal zijner kinderen enz.? Blinkt het genie van Rembrandt er helderder door, wanneer wij weten, hoeveel de veiling van zijn inboedel heeft opgebracht? Het zou zeker moeilijk zijn deze en dergelijke vragen met een volmondig „ja" te beantwoorden, en nog moeilijker, daarvoor voldoende gronden aan te voeren. Doch ook hier gaat de natuur boven de leer, en diezelfde vragers zullen in den regel met de grootste belangstelling kennis nemen van alles wat er van dien aard medegedeeld wordt.

Zoodra wij voor iemand liefde, eerbied, bewondering hebben opgevat, zal alles wat hem betreft, onze belangstelling wekken. Maar ook hier heeft het gevoel de leiding van het verstand noodig; ontbreekt die, dan krijgen wij verzamelingen tandenstokers van beroemde personen en dergelijke dwaasheden. De belangstellende weetlust mag niet ontaarden in nieuwsgierigheid en bemoeizucht. Ook tegenover groote mannen betaamt het ons piëteit te betrachten, en niet met ruwe hand op straat te brengen, wat zij als iets heiligs in hun binnenste verborgen hielden. Scherp gestelde voorschriften hieromtrent te geven is ondoenlijk,

ook onnoodig, indien men slechts de woorden van het Evangelie indachtig blijft: Gelijk gij wilt dat u de menschen doen zullen, doet gij hun ook desgelijks.

Naast deze liefdevolle belangstelling staat eene zelfzuchtige. Bij een episch dichter als Homerus, bij de zoogenaamde objectieve kunstenaars in het algemeen, kan het ons tot op zekere hoogte vrij wel onverschillig zijn, of wij hen persoonlijk nader kennen of niet. Maar bij de meer subjectieve kunstenaars, bij de lyrische dichters in de eerste plaats, is eene nauwkeurige kennis van hun persoon en hun leven niet alleen gewenscht, maar onontbeerlijk voor het juist begrijpen van hunne werken. En hierdoor toch alleen komt men tot een volkomen genieten.

Terwijl de eerstgenoemde belangstelling ons drijft om *alles* van den vereerden kunstenaar te willen weten, alleen al omdat het *hem* betreft, dringt de tweede ons evenzeer tot het zoeken van steeds meer bijzonderheden, omdat men nooit van te voren kan weten, of niet door eene schijnbare nietigheid een geheel nieuw licht geworpen wordt op datgene, wat wij reeds voldoende meenden te kennen.

Geen dichter is bij ons te lande, zoowel bij zijn leven als na zijnen dood, tot op den huidigen dag, zoo algemeen vereerd en bewonderd als Vondel. Weinigen zeker hadden een zoo breeden kring van vrienden en bekenden. Zijne werken zijn terecht een spiegel van hun tijd genoemd. Zijn levensbeschrijver heeft zeker niet te klagen over gebrek aan stof, maar moet integendeel steeds op beperking bedacht zijn. Toch zal niemand het misbillijken, wanneer desniettegenstaande het verhaal geruimen tijd voor zijne geboorte een aanvang neemt.

„Dat gij een Rijmer zijt, hebt gij van uwen grootvader Kranen," placht Hooft tot Vondel te zeggen. De nauwgezette historieschrijver, die gewoon was overal zoo volledig mogelijke inlichtingen in te winnen, voor hij iets als een feit mededeelde, zal ook hier wel niet zonder voldoende gronden zoo gesproken hebben. Te eerder trouwens kon hij op de hoogte zijn, doordien zoowel zijne tweede, als zijne eerste vrouw uit Antwerpen afkomstig waren, en hij door haar en hare familie vele bijzonderheden uit die stad wist.

Over de dichterlijke talenten van dezen Peter Kranen kunnen wij ons geen eigen oordeel vormen, omdat ons geene gedichten

van hem zijn overgebleven, althans niet met zijnen naam. Enkele levensbijzonderheden echter zijn ons medegedeeld door Vondels levensbeschrijver Brandt en worden van elders bevestigd. Kranen dan was een knoopenmaker te Antwerpen en de leer der Doopsgezinden toegedaan. Wel was het Alva's tactiek, zooveel mogelijk alleen aanzienlijken te straffen als raddraaiers en de mindere burgers als verleiden te sparen, maar tegenover de Doopsgezinden, die niettegenstaande hunne weerloosheid door alle secten voor de gevaarlijkste ketters gehouden werden, was dat niet vol te houden. Zoo zien wij, dat den 2den Maart 1571 door den Onderschout, Burgermeesteren, Schepenen en Raedt van Antwerpen een aantal Herdoopers gedaagd worden, waaronder ook „Peter Craen, een knopmakere". Den 28sten van dezelfde maand werden zij, als niet verschenen, uit het Markgraafschap gebannen „huer leefdaeghe lanck geduerende, sonder daer weder binnen te comen, op haer hooft" [1]). De meesten waren toen zeker reeds gevlucht, maar Kranen schijnt in Antwerpen gebleven te zijn, misschien wel om zijne vrouw, die in gezegende omstandigheden verkeerde, niet alleen te laten. Zijn verblijf werd verraden, waarop de Markgraaf met zijne dienaren kwam om hem gevangen te nemen. Ternauwernood redde hij zijn leven door aan den achterkant van het huis te ontvluchten. Zijne vrouw werd echter medegenomen en op het Steen, d. i. in de gevangenis, gebracht. De schrik verhaastte hare bevalling en men was menschelijk genoeg haar te vergunnen naar huis te gaan tot den tijd van haar volkomen herstel. Haar neef, zekere Hans Michiels, moest er echter met zijn hoofd borg voor zijn, dat zij daarna in de gevangenis zoude terugkeeren. Toen zij hersteld was, bracht hij haar dus terug, maar troostte de beangste vrouw met de belofte, dat hij haar met de eene hand op het Steen bracht, maar er haar met de andere weer afbrengen zoude. Deze belofte was te haastig gedaan, want van den Markgraaf vernam hij, dat zij veroordeeld was om verbrand te worden [2]). Hierop verzocht hij uitstel en vroeg, of de moeder misschien genade kon verwerven, als men een harer kinderen Katholiek liet doopen. Ofschoon daarop geen beslist antwoord

---

[1]) P. Génard. *Aanteekening over de voorouders van Vondel.* Gent. 1887.

[2]) Waarschijnlijk drukt Brandt zich hier niet geheel juist uit, en werd er alleen maar gezegd, dat zij groot gevaar liep van verbrand te worden.

werd gegeven, liet men zoo spoedig mogelijk een der kinderen overkomen uit Keulen, waarheen de vader gevlucht was. Na veel moeite en door veel voorspraak gelukte het ten slotte op de gestelde voorwaarde de vrijlating van de moeder te verkrijgen. Den 6den Juli werd hare dochter Anna, 3½ jaar oud, in de Onze Lieve Vrouwenkerk gedoopt. Als peter vinden wij daarbij den deken der hoofdkerk Rogier de Tassis, een aanzienlijk en invloedrijk man, aan wiens voorspraak zeker wel voor

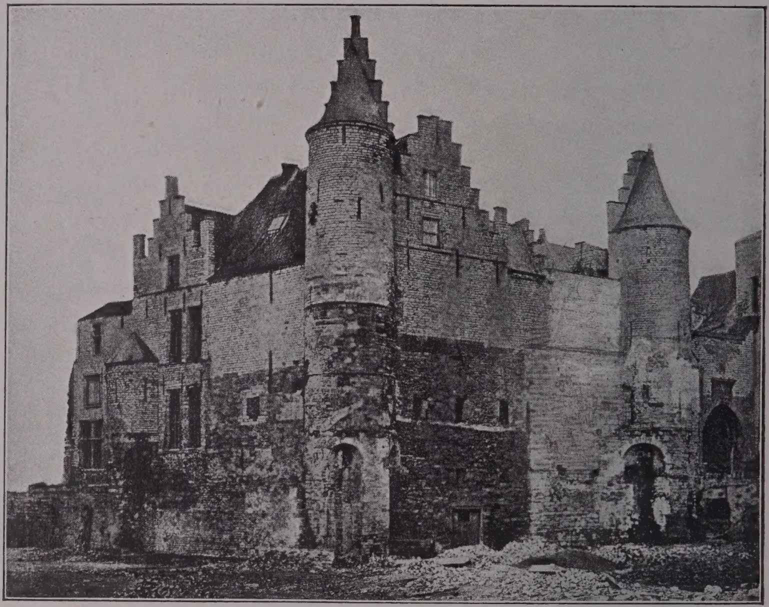

Het „Steen" te Antwerpen.

een groot gedeelte de gelukkige afloop te danken was. De op deze wijze bevrijde moeder, van wie wij niets meer weten dan dat zij Clementia heette, haastte zich nu haren man en kinderen naar Keulen te volgen.

Eene oudere dochter van Kranen, Sara, werd later de moeder van onzen grooten dichter [1]).

[1]) Uit den naam blijkt reeds, dat Brandt zich vergist, wanneer hij zegt, dat Vondels moeder Katholiek gedoopt is. Dat zij ouder was dan Anna, volgt uit de jaartallen. Bij de geboorte van den dichter toch was Anna nog geen twintig jaar en het is dus niet aan te nemen, dat Sara jonger was.

Een onderzoek naar de familie van vaderszijde wordt zeer bemoeilijkt door de omstandigheid, dat de naam Vondel in Zuid-Nederland zoo algemeen is. Evenmin als men bij ons verwantschap mag aannemen van alle menschen, die Brugge, Van Bruggen, Verbrugge, Van der Bruggen, Van der Breggen heeten, evenmin wijst de naam Vondel, Van Vondel, Van der Vondelen enz. op zichzelf reeds op verwantschap met onzen hoofddichter. Vast staat alleen, dat zijn vader, ook Joost geheeten, hoedenstoffeerder was te Antwerpen, tot de Doopsgezinden behoorde en om de geloofsvervolging te ontgaan, is uitgeweken naar Keulen.

Uit archiefstukken blijkt, dat er in de 16de eeuw in Antwerpen eene familie Vondel was, waarin de naam Joost van vader op zoon overging en waarin wij ook andere voornamen vinden, die ons uit de naaste familie van den dichter bekend zijn. Ofschoon dit nog geene zekerheid geeft, is het toch zeer waarschijnlijk, dat wij hier zijne voorouders moeten zoeken. Een betrouwbare geslachtlijst kan echter nog niet opgesteld worden [1].

Onder deze Vondels vinden wij eenen Joost, die waarschijnlijk de volgende kinderen had:

1°. Joost, de latere hoedenstoffeerder;

2°. Catharina, gedoopt in de hoofdkerk te Antwerpen 18 October 1563, sterft jong;

3°. Catharina, gedoopt alsvoren 13 September 1570;

4°. Susanna, gedoopt alsvoren 22 Augustus 1572.

Deze Joost was dus in 1572 nog Katholiek. Blijkbaar is hij later tot de Doopsgezinden overgegaan en toen met zijne kinderen naar Keulen uitgeweken. Waarschijnlijk had die uitwijking eerst geruimen tijd later plaats, indien althans de mededeeling van Brandt juist is, dat de zoon reeds te Antwerpen hoedenstoffeerder was.

Deze zoon huwde te Keulen in 1585 of 1586 met Sara Kranen [2].

---

[1]) Eene poging daartoe is gedaan door Génard in de reeds vermelde studie en door A. A. Vorsterman van Oyen in *Joost van den Vondel en zijn Geslacht*, 's-Gravenhage 1887.

In den Joost, die aldaar als de grootvader van den dichter wordt aangewezen, zijn echter blijkbaar twee naamgenooten versmolten. Het is ook niet waarschijnlijk, dat hij uit zijn eerste en zijn tweede huwelijk beide eene dochter Catharina zou gehad hebben.

Dat er twee parallel loopende takken van de familie waren, in welke beide de naam Joost erfelijk was, blijkt ten overvloede hieruit, dat in 1589 in Antwerpen nog een Joost van den Vondelen was, wiens schutterspenning beschreven is in den *Navorscher* XXX, bl. 283.

[2]) Dat hij reeds te Antwerpen gehuwd zou zijn met eene vrouw, wier naam ons onbekend

De dochter Susanna huwde in April 1594 Fransois Provoost, eveneens van Antwerpen geboortig. Van het eerste dezer huwelijken is geen officiëele aanteekening over, doordat beide echtelieden Doopsgezind waren. Van het tweede vinden wij eene aanteekening in het huwelijksregister der Nederlandsch-Gereformeerde gemeente te Keulen [1]). Daarbij was haar vader niet tegenwoordig. Weigerde hij er bij te zijn, omdat zijne dochter buitentrouw sloot? [2])

Het huwelijk van Joost met Sara Kranen werd rijk met kinderen gezegend. Wij kennen daarvan de volgende [3]):

1°. Clementia, in 1586 } te Keulen geboren.
2°. Joost, 17 Nov. 1587 } te Keulen geboren.
3°. Sara, in 1594 } te Keulen geboren.
4°. Rebecca } zoowel plaats als jaar van geboorte onbekend, leefden nog in 1602.
5°. Peter } zoowel plaats als jaar van geboorte onbekend, leefden nog in 1602.
6°. Catharina, in 1602 } te Amsterdam geboren.
7°. Willem, in 1603 } te Amsterdam geboren.

Het jonge echtpaar vestigde zich in de Grosse Witschgasse in het huis „zur Fyolen" (thans n°. 1), waar in 1881 door Mevrouw Lina Schneider een gedenksteen geplaatst is met het volgende opschrift:

DER NIEDERLÄNDISCHE
DICHTER
JOOST VAN DEN VONDEL
GEST. IN AMSTERDAM D. 5. FEBR. 1679
WURDE HIER IM HAUSE GENANNT
ZVR FIOLE
GEB. D. 17 NOV. 1587.

---

bleef, is een vermoeden van J. A. Alberdingk Thijm, dat door latere onderzoekingen noch bevestigd, noch waarschijnlijk gemaakt is. Thijm had deze veronderstelling noodig, doordat hij in Susanna eene dochter van den hoedenstoffeerder zag, in plaats van eene zuster.

[1]) Medegedeeld door Lina Schneider in *Dietsche Warande*, X, 417.

[2]) Overleden was hij nog niet. Ook was hij niet in Antwerpen gebleven. Den 11en Juli 1596 toch stond hij aan zijne dochter Christina een schuldbrief af op Johan Adriaensen te Antwerpen. Zij gaf denzelfden dag nog aan Leonard Rinckens te Antwerpen volmacht om die vordering te innen.

[3]) Dat met Joost van Duyslant, van wien 14 Jan. 1598 een kind begraven werd, Joost

Dit huis, bij den hoek der Matthiasstrasse, is thans een pakhuis. Dat *Fyole* hier niet, zooals sommigen het verklaard hebben, de naam van het muziekinstrument is, maar die van de bloem, blijkt voldoende uit Vondels eigen woorden. In den *Olyftack aan Gustaaf Adolf* schrijft hij:

mijn geboortstad Keulen.
Daar heb ick eerst om honigh uitgevlogen,
Ontrent den blonden Rhijn,
Beplant met Rinschen wijn;
En als een bie violendau gesogen.

Evenzoo in den *Geboortklock:*

Komt, Nymphen, breyd een' stool
Van bloemen hem, die 't licht eerst sagh in een' viool.

Het jaar en de datum der geboorte van onzen dichter zijn ons wel niet bekend uit officiëele bescheiden, maar staan toch voldoende vast door mededeelingen van hem zelven. In de opdracht van *Maria Stuart* zegt hij te meer tot deze stof aangetrokken te zijn „dewijl ick, des onwaerdigh, mijn geboortejaer by Mariaes moortjaer (marteljaer most men zeggen) of liever geboortejaer gedencke." Den datum geeft hij reeds te kennen in den titel

Vondels geboortehuis te Keulen.

van den Vondel bedoeld zou zijn, is onaannemelijk, sinds wij weten, dat hij reeds in het vorige jaar poorter was geworden als „Joost van den Vondel van Antwerpen".

van zijn „Geboortezang, aen Gregorius Thaumaturgus, mynen Geboorteheiligh."

Van zijne kinderjaren te Keulen zijn ons geene bijzonderheden bekend geworden. In zijne herinnering waren het zeker blijde jaren, want altijd bleef hij groote belangstelling toonen in alles wat Keulen betrof, en op vrij hoogen leeftijd kon hij zelfs den lust niet weerstaan, zijne geboortestad nog eens te bezoeken.

Of hij te Keulen school gegaan heeft, weten wij niet [1]). Van zijne zuster Clemensken deelt hij het ons zelf mede in het *Berecht* voor den *Salmoneus*: „My gedenckt dat mijn zuster binnen Keulen, by eenen schoolmeester van de Geneefsche gezintheit, Moses geboorte met haere medeschoolieren, als Moses zuster, holp speelen," enz. Dat het hem echter aan onderwijs niet ontbroken zal hebben, kunnen wij wel aannemen. Daarvoor toch zorgden de Doopsgezinden in den regel zeer goed, al zou het alleen maar zijn, om hunnen kinderen te leeren den Bijbel te lezen en te verstaan. In allen gevalle zal de grond voor zijne degelijke bijbelkennis wel reeds in dezen tijd door zijne ouders gelegd zijn.

Hoe groot het aantal der vluchtelingen was, vooral uit de Nederlanden, die zich naar Keulen begaven om de geloofsvervolging te ontgaan, toch vonden zij ook daar slechts eene betrekkelijke vrijheid. De Raad van deze stad was vast besloten den Katholieken godsdienst als den eenigen te handhaven en geene andere godsdiensten te dulden. Gewoonlijk bleef het echter bij eene korte gevangenschap, boete en uitzetting.

Vooral „die verdammte, abscheuliche Sekte der Wiedertäufer" was den heeren een gruwel. En het scheen, dat er nog al wat waren. Wel heette het soms, dat er niet meer dan een twintigtal waren, maar een anderen keer wordt er gesproken van meer dan zeshonderd. Doordien de gevangenen, zelfs op de pijnbank, hardnekkig weigerden hunne geloofsgenooten te verraden, kwam men er nooit recht achter. Slechts eenmaal kreeg men meer inlichtingen. Een zekere Peter Wytz,

---

[1]) Aan scholen door Protestantsche onderwijzers gehouden, ontbrak het in Keulen niet. In 1579 werd aan negen van hen gelast hunne scholen te sluiten en in 1582 werd Johan Stellingwerf, die een zeer goed bezochte school had, verbannen. Maar het schijnt, dat er telkens nieuwe geopend werden.

die wegens zijn wijn drinken [1]) van de gemeente afgesneden was, werd in 1588 in verhoor genomen en wees onder andere personen ook „Joost von den Funden, unter Wappensticker [2]), ein Hutmacher" aan als tot de Nederlandsche „Wederdoopers" te behooren [3]). Of hierop straf gevolgd is, blijkt niet. Misschien had men niet den naam gehoord, dien men wilde hebben, en liet het er nu maar bij.

Maar niet altijd zou het zoo gemakkelijk afloopen. Den 25sten Juni 1595 overviel het gerecht een aantal Doopsgezinden, die 's morgens in de vroegte om 2 uur eene godsdienstige bijeenkomst hielden. Vijftien werden naar de gevangenis gevoerd en den 30sten Juni werden zij uit de stad gebannen en in eene schuit naar den overkant van den Rijn gebracht. De vrouwen en kinderen moesten hen binnen acht dagen volgen. Nog verscheidene anderen werden in den loop van dit jaar op dezelfde wijze behandeld.

Zij, die men voor minder gevaarlijk hield, of die men misschien voor gewone Protestanten aanzag, werden minder hard behandeld. Zoo ook Joost van den Vondel. Hem werd een zware boete opgelegd. Ofschoon hij erkende in strijd met de edicten gehandeld te hebben, verzocht hij de boete te verminderen, omdat hij groote schade had geleden en de opgelegde boete niet kon betalen. Hij bood dus twaalf gulden aan [4]).

Of hij werkelijk zóó arm was, is op grond hiervan niet te beslissen. Het scheen toch bijna gewoonte te zijn, dat de veroordeelden over armoede klaagden en eene veel kleinere som aanboden. Zelfs vinden wij gevallen, dat iemand tot 500 Thaler boete veroordeeld was,

---

[1]) Dit zal wel geweest zijn wegens *onmatig* wijndrinken. Geheelonthouders kunnen deze Doopsgezinden moeilijk geweest zijn, wanneer wij lezen, dat hun leeraar Johann Westenberg brandewijnstoker was.

[2]) „Unter Wappensticker", „unter Golden Wagen" enz. zijn namen van straten.

[3]) L. Ennen. *Geschichte der Stadt Coeln*, V. bl. 484.

[4]) In de notulen van den fiscaal heet het: „Dienstag den 27 Juni hat Joost von den Funden, unter Golden Wagen wohnhaft, vor mir sich erklärt, dass er nicht gemeint sei, *contra fiscum* zu litigiren, weil er gegen den Inhalt der publizirten Morgensprache gehandelt, und weil er grossen Schaden gehabt und unmöglich die ihm auferlegte strafe zu erlegen im Stande sei, bitte er um Gnade, und biete dem Fiskus zwölf Goldgulden an."

Het is zeker niet noodig, omdat wij bij deze gelegenheid niet van verbanning hooren, met Ennen aan te nemen, dat Vondel zich van de Wederdoopers had afgescheiden en tot de Nederlandsche Gereformeerden was overgegaan.

25 Thaler bood en daarvoor werkelijk vrijgelaten werd. Wel ligt het voor de hand, dat een dergelijk aanbod niet zou worden aangenomen van iemand, die als welgesteld bekend stond, tenzij het eene voorwaardelijke genade was voor hen, die beterschap beloofden [1]).

Hetzij nu Vondel bij deze gelegenheid eene aanzegging gekregen heeft om de stad te verlaten, of dat hij het geraden achtte niet ten derden male [2]) met het gerecht in aanraking te komen, zeker mogen wij in deze strengere vervolging wel de reden zien, waarom de familie Vondel elders eene plaats zocht, waar zij ongehinderd God konden dienen volgens hunne overtuiging.

Eerst trokken zij naar Frankfort, vandaar naar Bremen, om zoo vervolgens naar Holland te komen, dat ook toen reeds eene wijkplaats werd voor allen, wier veiligheid elders bedreigd werd, omdat zij zich verstoutten eene eigen overtuiging te hebben.

De vraag is meermalen gedaan, en ligt trouwens zoo voor de hand, dat zij wel gedaan moest worden, waarom de familie Vondel zulk een langen omweg maakte, om van Keulen naar Holland te reizen. Van Lennep zegt hiervan: „De Gewesten aan den Benedenrijn waren toen nog het voorname tooneel van den oorlog, en niet licht waagde zich de reiziger, wanneer hy iets te verliezen had, op een bodem, door de stroopende partyen van beide kanten onveilig gemaakt." De omweg echter, dien de oude Vondel nam, schijnt wat heel groot. Van Lennep noemt dien zelfs „al te zonderling" en vermoedt dus, dat bijkomende omstandigheden die keuze hebben geleid. „Het laat zich gissen," zegt hij, „dat hy in die beide laatstgenoemde steden [nl. Frankfort en Bremen] nog zaken had af te handelen of schulden in te vorderen." Deze verklaring is zeer onwaarschijnlijk. Uit het bovenstaande is reeds gebleken, dat hij wel vermoedelijk goed zijn brood had, maar toch niet zeer welgesteld was en dan is het niet aan te nemen, dat hij zaken deed van zoodanigen omvang, dat het de moeite zou loonen eene reis te maken om schulden in te vorderen. Er moet dus eene andere verklaring gezocht worden.

---

[1]) Een voorbeeld van eene dergelijke begenadiging hier te lande vindt men bij Brandt, *Historie der Reformatie*, III, 836.

[2]) Het is echter ook mogelijk, dat in één of meer van de gemelde gebeurtenissen sprake is van den grootvader des dichters.

De datums van het vertrek uit Keulen en van de aankomst in Holland zijn geheel onbekend. Het is dus volstrekt niet onmogelijk, dat hij na zijne verdrijving uit Keulen getracht heeft eerst te Frankfort, daarna te Bremen rust en brood te vinden, maar dat hij uit beide plaatsen verdreven is, hetzij door bevel van den magistraat, hetzij door gebrek aan werk.

Doch ook zonder dat is de omweg wel te verklaren. Nu de weg over land van Keulen naar Holland te gevaarlijk was, moest hij wel trachten over zee het land der vrijheid binnen te komen. Bremen was dan wel de aangewezen plaats om uit te varen, aangezien ook Emden moeilijk te bereiken was. Doch de rechte weg van Keulen naar Bremen leidde door het bisdom Munster, waar ook in dezen tijd nog de afstammelingen der Wederdoopers niet op groote sympathie konden rekenen. Zoo werd dus eerst de waterweg naar Frankfort gekozen, terwijl men vandaar met een wagen door de Hessische en Brunswijksche landen veilig naar Bremen kon komen [1]).

Hoe dit ook zij, op eene weelderige wijze reisde Vondel niet, integendeel „zich onderweegen armelyk behelpende, maakende een wiegh tusschen eenige stokken, de luyeren droogende op den waaghen [2]), met tekenen van zoodanige ingetoogenheit en zeedigheit, dat de Voerman, dit eenvoudigh paar voerende, tegens iemant zeide: *'T is eveneens als of ik met Joseph en Maria over wegh reize.*" (Brandt).

De jonge Joost was nog slechts acht of negen jaar bij dezen droevigen tocht. Maar toch was hij zeker niet meer het onbezorgde knaapje, dat niets deed dan nu voor, dan achter den wagen kapellen naloopen en bloemen plukken. Wanneer in een ernstig, degelijk gezin, waar naast de stoffelijke behoeften ook aan het gemoedsleven aandacht wordt besteed, de zorgen binnendringen, dan worden zij reeds op dien leeftijd gevoeld. Wel trachten de ouders de zwaarte van het leed voor de kinderen te verbergen, wel trachten dezen door een vroolijken lach en spel de rimpels van het gelaat der ouders te doen verdwijnen, maar een enkele blik, eene plotselinge opwelling van haast onverklaarbare

---

[1]) Dat dit een veilige weg was, weten wij b. v. uit de *Reis-heuchenis* van Hooft, die in Maart 1600 van Frankfort over Cassel en Bremen naar Emden, en verder over Groningen en Harlingen naar Amsterdam trok.

[2]) Er was dus een nog zeer klein kind bij de familie; dat kan Rebecca geweest zijn.

teederheid toonen aan, dat er meer in die hoofdjes en hartjes omgaat, dan menigeen vermoedt. Wij mogen wel aannemen, dat de beproeving der ouders op het kinderlijk gemoed een diepen indruk gemaakt heeft niet alleen, maar ook een blijvenden. De mensch wordt niet met een bepaald karakter als eene onveranderlijke grootheid geboren. Ieder brengt bij zijne geboorte een zekeren aanleg mede, die grootendeels door de wet der erfelijkheid beheerscht wordt en waardoor sommige invloeden gemakkelijker op hem zullen inwerken dan andere, maar de vorming en ontwikkeling van het karakter hebben plaats onder den invloed van de uiterlijke levensomstandigheden en van de omgeving, waarin men verkeert. Doch niet op allen werken dezelfde omstandigheden op gelijke wijze. Terwijl zorgen en rampen in de jeugd ondervonden sommigen verbitteren en hen ongevoelig maken voor het leed van anderen, zullen ook sommigen, en niet de slechtsten, daardoor juist verteederd worden. Maar dan krijgen zij dikwijls tevens die beschroomdheid, welke Vondel altijd gekenmerkt heeft.

De uitwijking uit Keulen is eene belangrijke gebeurtenis geweest, niet alleen in de uiterlijke omstandigheden, maar ook in het gemoedsleven van den knaap. Daarmede werd — zoo vroeg reeds — een betrekkelijk onbezorgde jeugd afgesloten.

Zoo wordt ons de aandoenlijke, haast weemoedige teederheid duidelijk, waarmede hij nog in veel later jaren over zijne geboortestad sprak, hoezeer hij ook de vrijheid waardeerde, die hij hier gevonden had.

'I Wild vogelkijn dat singt, daar 't onbeknipt is:
Al d' ope lucht is mijn;
Noch steent het, om te sijn
By 't lieve nestje, daar het uitgekipt is.
Ick meed; hoewel mijn blyde geest vaart speulen
Daar draaiboom sluit nocht heck;
Een heimelicke treck
Verleit het hart naar mijn geboortstad Keulen.
Daar heb ick eerst om honigh uitgevlogen,
Ontrent den blonden Rijn,
Beplant met Rinschen wijn;
En als een bie violendau gesogen.

(1632. Olyftack aan Gustaaf Adolf).

D' inboorling is in zijne wiegh gehouden,
En bakermat. Hoe kan ick die voorby?
Al word de melck der Moeder niet vergouden
Van 't kind; dit streck ten allerminste dy
Een klein bewijs van mijn genegentheden,
En groote zucht tot mijn geboorteplaets;
Daer ick, nu stijf een halleve eeuw geleden,
Eerst ryzen zagh den glans des dageraeds.
Wy volgen dus de leidstar der aelouden.
Wy volgen in hun schaduw, slechs van veer,
De Griecken, die hun boortesteden bouden
Zoo lang voor ons met onnavolghbaere eer.

(1639. Opdraght aen Agrippine, voor het treurspel Maeghden).

Na zijne aankomst in Holland vestigde de oude Vondel zich eerst in Utrecht. Wat hem deze stad deed kiezen, weten wij niet [1]), evenmin welk bedrijf hij daar heeft uitgeoefend. De jonge Joost heeft hier eenigen tijd school gegaan, zooals Brandt uitdrukkelijk vermeldt. Ofschoon deze er bijvoegt, dat hij daar niets dan lezen en schrijven leerde, behoeven wij daaruit nog niet op te maken, dat hij vroeger volstrekt geen onderwijs had genoten. Maar dit kan de eenige *school* zijn geweest, die hij bezocht heeft. En dan zal de bedoeling wel geweest zijn, dat hij Hollandsch leerde lezen en schrijven.

Hoe lang de familie te Utrecht gewoond heeft, weten wij niet. Brandt zegt „eenigen tydt" en heel lang kan het niet geweest zijn, want reeds in het begin van 1597 werd de vader poorter te Amsterdam.

„Jooste vande Vonde[l] van Antwerpen is op huyden den 27 Martii 1597 poorter deser stede geworden. Gedaen hebbende zijn poorter eedt, ende voldaen den Tresorieren." [2])

Het poorterrecht was noodig voor al wie in een gilde wilde opgenomen worden en eene zoogenaamde „poortersneringe" doen. Het is dus wel waarschijnlijk, dat de oude Vondel zoo spoedig mogelijk zich in het poorterboek heeft laten inschrijven. Bovendien verzekerde dit bescherming van de overheid en eenige andere voorrechten, waaraan

[1]) Had hij daar misschien familie wonen? In een register der grafkelders van de Katharijnenkerk te Utrecht, dat omstreeks 1635 is opgemaakt, staat n°. 218 ten name van Evert van Vondelen. Die familie was dus in goeden doen. Vgl. *Navorscher* 1903, bl. 368.

[2]) Het poorterrecht was toen acht gulden.

hij zeker nog wel niet gedacht heeft, maar waarvan er één later zijnen zoon zeer te pas is gekomen.

Bevreemding wekt misschien de mededeeling, dat de Doopsgezinde Vondel den eed had gedaan. Maar eene verklaring van Doopsgezinden „bij ware woorden" werd algemeen, ook te Amsterdam, aangenomen in alle gevallen, waar anderen tot den eed verplicht werden.

In Amsterdam schijnt hij zich niet meer als hoedenstoffeerder gevestigd te hebben. Hij begon hier een kousenhandel, die blijkbaar reeds spoedig vrij winstgevend werd. Den 16den Juli 1602 toch achtte hij het geraden een testament te maken; er was dus toen iets om na te laten.

Ofschoon hij nog maar 9 jaar oud was, schijnt de jonge Joost in Amsterdam niet meer naar school gegaan te zijn. Hij werd dus zeker dadelijk door zijn vader in den winkel genomen. Dit wijst er ook alweer op, dat de oude Vondel verre van rijk was en tot de kleine burgerij behoorde. De zaken gingen echter goed, en aan het onderwijs der jongere kinderen werd zeker wel de noodige zorg gewijd. Dat althans de moeder onderwijs en ontwikkeling op hoogen prijs stelde, blijkt uit hetgeen zij later als weduwe voor hare kinderen gedaan heeft. Dat zij den lust voor poëzie van haren vader had geërfd, en dien met vreugde op hare zonen zag overgaan, mogen wij wel aannemen.

„Noch zeer jong raakte hy al aan 't rymen, en toonde zynen aangebooren trek tot de dichtkunst," zegt Brandt. Een lofredenaar in 1862 verduidelijkte dit door te zeggen: „De kleine Joost kon ter nauwernood lezen of hij sloeg reeds aan het verzen maken." Dit is nu wel niet geheel onmogelijk, maar toch volstrekt onbewezen, omdat er uit dien vroegsten tijd geen enkele versregel is overgebleven. Zelfs wordt het zeer onwaarschijnlijk, wanneer wij het gehalte van zijne eerste bekende gedichten zien, tenzij men de kinderlijke rijmpjes, die hij zoogoed als andere kinderen wel gemaakt zal hebben, reeds „verzen" noemen wil. Ook Brandt heeft van die „kindtsche rymen" geen enkel gezien, al somt hij er de gebreken en zwakheden van op. Hij nam hun bestaan alleen aan op grond van eene verkeerde lezing van den bekenden rijmbrief door Hooft in het jaar 1600 uit Florence aan de kamer *In Liefde Bloeyende* gezonden. Uit dezen brief haalt hij nl. eenige regels aan — die *niet* in dat jaar geschreven zijn, — waarin van Vondel en eenige andere dichters gezegd wordt, dat zij „nu al toonen watz' hier namaals zullen zijn". Hooft moest dus van

den twaalfjarigen Vondel al verzen gekend hebben, waarin hij getroffen werd door „slaagen en aardigheden, die uit dat teder zaadt met der tydt een' ryken oeghst beloofden."

Van zijne oudste gedichten is niet veel bewaard gebleven. En dat weinige trekt alleen onze aandacht om de persoon van den dichter, niet door schoonheid. Waarschijnlijk heeft hij zelf daar in later tijd wel eene groote opruiming onder gehouden en zijn enkele daarvan alleen bij toeval bewaard gebleven. Het alleroudste, dat door Van Lennep in 1851 voor het eerst bekend gemaakt werd uit eene verzameling gedichten door leden der familie Haesbaert overgeschreven, is een „Schriftuerlijck Bruylofts Reffereyn op 't Houwelijck van Jacob Haesbaert met Clara van Tongerlo. Gecomponeert door J. van Vondel, 1605 in Junio."

Verheucht // o *Phoebi* jeught // door desen soeten tijdt:
Den Somer door syn deught // verthoont syn groene blaren;
t' Geuogeldt sich vervreught // t' ghediert int Bosch verblijdt;
t' Veldt lacht elck toe verjeught // vliet weg alle bezwaren;
Droefheyt neemt floecx v keer // nijdt // strijdt // wilt henenvaren;
Voor v de Bruyloft wijckt, zoo ghy daer comt ontrent.
Cleyn, groot, ja wie t'mach sijn, Jongh' jeught, oft gryste hairen,
Sijdt well'com int ghemeen, weest gegroet hier present,
Die om vergad'ren hier, v soo ootmoedich kent:
In liefd' sticht'lijck verheught, by een met reyn manieren:
Dus seg ik noch, vliet floecx van hier, ghy nydich tieren.
Laet jonst begeerich syn, gelijck eens Hirts bestieren,
En d' *Haas-baart* syn cracht snel, om loopen d' Hont t' ontwijcken,
Snackend' na t' water *Claar-ken* cant beter gelijcken?

Na nog vier dergelijke strofen volgt de onderteekening *Liefde verwinnet al.*

De bruidegom was, evenals de 17-jarige dichter, Doopsgezind en te Keulen geboren [1]). Hij woonde nu te Hamburg. De bruid woonde in de Warmoesstraat en was dus zoo al geen buurmeisje dan toch zeker eene bekende van Vondel [2]).

[1]) Persoonlijk kenden zij elkander uit die stad echter niet. De vader toch van dezen Haesbaert, ook Jacob geheeten, is in 1584 te Frankfort overleden. De familie Haesbaert was dus uit Keulen daarheen getrokken.

[2]) In 1599 waren Joost van Vondel (de vader), Cornelis van Tongerloo en Pauwels Buijs getuigen bij den verkoop van twee huizen door Jan Claesz. Cloeck aan Michiel Michielsz. van Vaerlaer. Alle getuigen verklaarden „bij ware woorden, in plaats van eede" en waren dus Doopsgezind. Zie Mr. W. R. Veder, *Het Archief der Gasthuizen*, n°. 1504.

Dit gedicht en het volgende, een *Nieuw-Jaars Liedt* voor 1607, dat ons in dezelfde verzameling bewaard gebleven is, vertoonen nog al de eigenaardigheden der oudere rederijkerspoëzie: overvloed van rijmen, gezochte woordspelingen vooral met eigennamen, met geweld er bij gesleepte mythologie en daarnaast toespelingen op bijbelplaatsen. Heel moeilijk is het, hierin iets van den toekomstigen Vondel te ontdekken.

Blazoen van de Brabantsche Kamer.
Anonyme houtsnede.

Het *Nieuw-Jaars Liedt* was zeker wel geschreven voor de rederijkerskamer te Haarlem, wier devies „Trouw moet blijcken" er op eene in het oog loopende wijze in gebracht was. Het Berecht voor den *Salmoneus* doet althans vermoeden, dat hij met de Brabantsche kameristen van Amsterdam in October 1606 medegetrokken is naar het feest te Haarlem. Dan blijkt daaruit tevens, dat hij toen al lid van de Brabantsche kamer was.

Op de bruiloft van zijne zuster Clemensken, die den 19den Mei 1607 ondertrouwde met den in de Warmoesstraat wonenden 33-jarigen, zeer welgestelden weduwnaar Hans de Wolff, heeft hij zeker niet gezwegen. Misschien zouden wij in deze verzen meer hartelijkheid en natuurlijkheid gevonden hebben dan in de vorige. Maar hij heeft ze niet waardig gekeurd behouden te blijven. Evenmin hebben wij gedichten op het huwelijk van zijne andere zusters, Sara in 1614 en Catharina in 1624. Was dit alleen, omdat hij de dichterlijke waarde te gering achtte? Waarschijnlijk niet; verscheidene bruiloftsdichten toch zijn ons overgebleven van vóór het laatstgenoemde jaar. Eerder moeten wij het aan zijne bescheidenheid wijten. Dat elke regel, die uit *zijne*

pen vloeide, daarom later met bewondering of althans met zekeren eerbied zou beschouwd worden, dat kwam niet bij hem op. Voor hem ontleenden bruiloftszangen en andere gelegenheidsgedichten hunne beteekenis aan de bezongen personen. Wat voor belang nu hadden anderen bij hetgeen in zijne eenvoudige familie voorviel? Eerst later, toen hij een beroemd dichter was geworden, werden de familieverzen bewaard, en ook toen zeker niet alle. Zelfs als wij aannemen, dat hij tot die karakters behoorde, die hun innigst gevoelen niet gaarne aan anderen openbaren, uit vrees dikwijls voor een ruw onthaal, dan nog blijven er tal van gelegenheden, waarbij de dichter moeilijk kan gezwegen hebben, terwijl ons geen enkele versregel daarvan is bewaard.

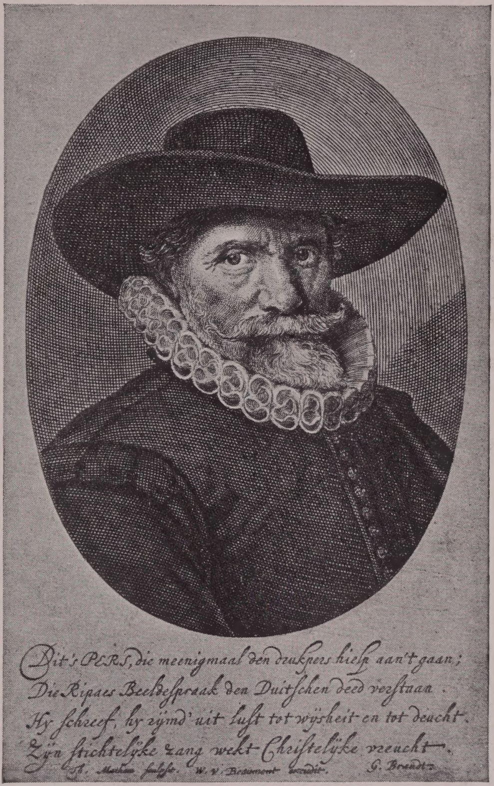

Dirck Pietersz. Pers.

Prent van Theod. Matham.

Amor canere docet: de liefde leert zingen. Wie heeft er geen minnedichten gemaakt? Van zijne tijdgenooten hebben Hooft, Brederoo, Starter in dit genre de heerlijkste verzen geleverd, maar van Vondel is er niet één. De drie gedichten toch van 1607 mogen dien naam niet dragen.

Waarschijnlijk op verzoek van Dirck Pietersz. Pers, die in 1607 den derden druk van „Den Nieuwen verbeterden Lusthof" uitgaf, werden daarin van Vondel drie gedichten opgenomen, de eerste, die er van hem gedrukt zijn. Niettegenstaande vele harde regels, gezochte rijmen, gewrongen constructies, vinden wij hierin een bijna onbegrijpelijken vooruitgang, vergeleken met de vorige gedichten. Nog altijd is er

2

een overdaad van mythologie, maar het gaat hem gemakkelijker af. Blijkbaar is hij in de klassieke literatuur al eenigszins thuis geraakt — al is het ook tweedehandskennis — zoodat de beelden en vergelijkingen hem vanzelf toevloeien en hij er niet naar behoeft te zoeken. Maar bovenal treft ons hier reeds, bij al de onvolkomenheden der techniek, dat gevoel voor den klank der woorden en de melodie der verzen, zelfs tot op zekere hoogte de rijkdom van denkbeelden en de oorspronkelijkheid van combinatie, die hem later onderscheidden.

Willem Bartjens.
Prent van Salomon Savry naar een schilderij van Pieter Dubordieu.

Ook hem zelven is het blijkbaar helder geworden, dat er een keerpunt in zijne dichterlijke ontwikkeling was gekomen. Met volle bewustheid is hij den nieuwen weg ingeslagen. Dit zijn, met het aanstonds te noemen gedicht op Bartjens, de laatste gedichten op den ouden trant, de laatste tevens, die hij met de spreuk *Liefd' verwinnet al* teekende.

Uit de *Dedicatie Aen de Jonck-vrouwen van Vries-landt ende Over-Yssel* heeft men opgemaakt, dat hij in die gewesten gereisd heeft voor den kousenhandel. Dat is nu wel volstrekt niet onmogelijk, maar het behoeft hier niet uit te volgen. Het is immers zeer goed denkbaar, dat hij dezen titel gekozen heeft op verzoek van Pers, die uit Emden afkomstig was,

en nu door deze opdracht ook in die streken het boek aantrekkelijk zocht te maken. In latere uitgaven heet het ook meer algemeen *Aen de Jonckvrouwen van Nederlant* [1]).

In dezen zelfden tijd moet zijn *Lof-zangh, toe-ge-eyghent Mr. Willem Bartjens* geschreven zijn. Dit blijkt niet alleen uit de onderteekening *Liefd' verwinne 't al*, maar ook uit de taal en den stijl, die geheel met die der besproken gedichten overeenkomen. De inhoud, vooral het slot, geven den indruk, dat hier een dankbare leerling aan het woord is. Hij is dan wel niet bij Bartjens op school geweest, maar heeft toch van dezen beroemden „Françoijschen schoolmeester" les gehad in het Fransch, rekenen, schoonschrijven en boekhouden. Later [2]) maakte Vondel bij het portret van Bartjens het bekende bijschrift:

Ghy ziet het zichtbaer deel van Bartiens hier nae t' leven.
Van zyn onzichb'ren geest heeft hy u zelf gegeven
Een print int rekenboeck dat nergens faelt noch suft
Maer volght tot dienst der Jeughd Euclides ryp vernuft.

Kort na de uitgave van deze gedichten had er eene groote verandering plaats in zijne uiterlijke levensomstandigheden. In het begin van 1608 verloor hij zijnen vader, die den 12den Februari in de Oude Kerk begraven werd. De weduwe zette de zaak voort, daarin natuurlijk bijgestaan door haar oudsten zoon. Al was bij hem geld verdienen niet het eenige levensdoel, of althans dat, waar alles voor wijken moet, zooals bij zijne zuster Clemensken, toch zal Joost van zijne ouders wel dien helderen blik in zaken, die vlijt, orde en spaarzaamheid geleerd hebben, waardoor eene nering tot bloei gebracht wordt. Aan klanten zal het ook wel niet ontbroken hebben in den winkel, waar *de Trouw* uithing en de bewoners — het geheele leven van den dichter geeft ons recht dit te beweren — in overeenstemming daarmee handelden.

Uit dezen tijd zijn slechts twee gedichten overgebleven: *Op het Twaalfjarige Bestandt der Vereenigde Nederlanden* en *Wtvaert en*

---

[1]) Dit gedicht, verreweg het beste van de hier besproken oudere, is ook alleen opgenomen in de latere verzamelde uitgaven.

[2]) Er zijn van Bartjens drie portretten, van 1616, 1634 en een niet later dan 1637. Op dit laatste heeft Vondel zijn bijschrift gemaakt. Bartjens was geboren in 1570.

Treur-Dicht van Henricus de Groote Koningh van Vranckryck en Navarre, waarvan wij het eerste hier laten volgen:

Den Heemel, krijgens zadt, erbermt sich onser quaalen:
Kastiljen wort beweegt den Vreede ons aan te biên,
De Staaten leenen 't oor, dies wy verwondert, zien
Het vreedemaakend volk genaaken onze paalen.
  Naar onderling gesprek, opschorssing en lang draalen,
Vergunt men haar 't Bestant voor jaaren twee en tien:
Op hope oft met 'er tijdt een Vreede-zon misschien
Den Nederlanden mocht geduuriglijk bestraalen.
  Nassou ontwaapent zich om ruste te verwerven,
Steekt op sijn dreigend staal, geschaart van't veel doorkerven,
En 't Bondig Landt geniet de vruchten van sijn zweet.
  Van vreugde golven vyers ten heemel opwaart vaaren,
Men offert lof en dank den Heere der Heirschaaren,
Die nu in loutre vreugt doet eyndigen ons leet.

Nog altijd is er eenige aarzeling te bespeuren in de wijze, waarop de beelden en gedachten elkander volgen, eenige onvastheid in de uitdrukking, maar toch bevat dit gedicht groote beloften in zich, en vindt men er regels, die hij zich in zijn besten tijd niet zou behoeven te schamen. Blijkbaar werkte de dichter met grooten ernst en inspanning; het is toch zeker niet toevallig, dat de twee beste onder zijne oudste gedichten in den moeilijken sonnettenvorm zijn. Het lijdt dan ook geen twijfel, dat hij veel meer moet geschreven hebben, dat hij echter later verworpen en vernietigd heeft.

Deze twee gedichten openen die lange rij van tijdzangen, waardoor Vondels dichtwerken met recht een spiegel van de 17de eeuw genoemd mogen worden. Het is daarom noodig nog even een oog te slaan op den inhoud.

In de eerste plaats treft ons dadelijk, hoezeer hij den vrede als het hoogste geluk voor den staat beschouwde. Doch niet wat de tegenwoordige vredesapostelen vooropstellen, is het, wat hem het krachtigst drijft. Zeer zeker had hij een open oog voor de gruwelen van den oorlog en huiverde zijn teer gemoed bij de gedachte aan al de ellende, daardoor over hen gebracht, die eigenlijk met den oorlog niets te maken hadden. Wat de nijvere landman, onschuldige vrouwen en kinderen van de schraapzucht, de baldadigheid en de wreed-

heid der soldaten te lijden hadden, wekte zonder twijfel zijn deernis. Zelfs voor het lijden der gekwetste en gedoode krijgers was hij niet geheel blind, vooral wanneer zij nog jong of van aanzienlijken bloede waren, ofschoon hij toch door de smart der achterblijvende weduwen en weezen nog meer getroffen werd en dezen bij voorkeur in zijne verzen herdacht. Maar dit alles was niet voldoende om hem den oorlog te doen haten: hij was te veel een kind van zijn tijd om sentimenteel te zijn. Als Doopsgezinde achtte hij het zonde zijnen naaste leed aan te doen, maar als vroom Christen meende hij ook, dat ieder mensch verplicht is de rampen, die hem door God gezonden worden, ootmoedig te aanvaarden en gelaten te dragen. Zelfs het medelijden met ongelukkigen heeft zijne grenzen, zal men niet in opstand komen tegen Gods beschikkingen. Daar komt nog bij, dat de oorlog buiten het eigenlijke Holland en grootendeels met huurtroepen gevoerd werd, zoodat hij deze rampen niet uit eigen aanschouwing kende. Op den dichter zoogoed als op den prozamensch maakt hetgeen men hoort minder indruk dan hetgeen men ziet.

Wat meer dan iets anders Vondel den vrede deed liefhebben, was het belang van den handel en de welvaart. Nu de wapenen rustten, kon het land „de vruchten van sijn zweet" genieten, was alle leed in „loutre vreugt" verkeerd. Vrede en vrijheid zijn de bronnen van welvaart en rijkdom, de onmisbare voorwaarden voor den bloei van kunsten en wetenschappen. Boven het belang, boven het leed ook van den enkelling staat het heil van Stad en Staat.

Toch was Vondel te veel kunstenaar om de poëzie van den oorlog niet te gevoelen. De hooge moed, trouwe plichtsbetrachting, blijmoedige zelfopoffering, gehoorzaamheid, kinderlijk vertrouwen en aanhankelijkheid aan de aanvoerders, geduld in het lijden van ontberingen, zelfverloochening in het dienen van een ideaal, al die eigenschappen, die den echten soldaat kenmerken, en evenzeer de onbezorgde levenslust te midden van het steeds dreigende doodsgevaar, het schilderachtige tooneel van een strijd vol leven en beweging, de snelle opeenvolging van gebeurtenissen, de spanning bij de steeds wisselende kansen, dat alles heeft voor een gevoelig gemoed eene bekoring, die door verstandelijke redeneering wel op zijde gedrongen, maar niet weggenomen kan worden. En een dichter als Vondel zou zich daaraan

hebben kunnen onttrekken? Hoe straalt zij niet door in een regel als:

> Steekt op zijn dreigend staal, geschaart van 't veel doorkerven.

of in deze van de *Wtvaert:*

> Waar is de dapp're schilt daar zijn verwonnen Steden
> Men in geblixemt siet! daar hy met 't bloedigh sweert,
> Met roode sluyers, en veel krijghs-roof quam te peert,
> Selfs uyt den slagh *Yvry* triumphelijck gereden, enz.

Al was hij er zich misschien nog niet van bewust, omdat hij de theorie van het drama nog niet bestudeerd had, toch zien wij in de *Wtvaert* duidelijk, dat ook in dezen tijd reeds voor hem het tragische bovenal in eene snelle „staetveranderinge" gelegen was. Daarom moest de uitvoerige beschrijving van den moord door eene even uitvoerige beschrijving van de kroning der koningin voorafgegaan worden [1]).

[1]) De zestien regels, die in de *Verscheyde Nederduytsche Gedichten* na vs. 200 gelezen worden, zijn zeker *niet* van Vondel. De inhoud past niet in het verband en de taal is, hoezeer de schrijver Vondel heeft trachten na te bootsen, toch merkbaar verschillend.

TWEEDE HOOFDSTUK.

EERSTE HUWELIJKSJAREN EN DICHTERLIJKE VOORBEREIDING.

1610—1621.

Intusschen was voor Vondel de tijd gekomen, dat hij een eigen huis en haard verlangde. In het Puiboek lezen wij:

20 November 1610. „Compareerden als voren Joos vander Vondelen van Keulen oud 23 jaren, wonende (14 ans) [1]) inde Warmoesstrate, geassisteert met Sara Kranen zijn moeder ter eenre, ende Maeyken de Wolff van Keulen, oud 24 jaren, wonende (15 ans) in de Warmoesstraet, geassisteert met Hans de Wolff, haren broeder ter andere zijde."

De bruid was dus de zuster van Vondels zwager, uit dezelfde stad geboortig en in dezelfde straat wonende.

Was het een huwelijk uit liefde? [2]) Of had Vondel het oog op het kapitaaltje, dat de bruid, wier beide ouders overleden waren, misschien medebracht? Wij weten er niets van. Maar al was Hans rijk, daarom behoeft zijne zuster het nog niet geweest te zijn. Het is toch zeer goed mogelijk, dat hij zelf het geld verdiend had. En wanneer wij letten op Vondels geldelijke omstandigheden in de volgende jaren, dan komen wij eerder tot de opvatting, dat Mayken geen groot kapitaal medebracht, al zegt Brandt, dat haar vader „van goede gelegentheit"

[1]) De bijvoeging „14 ans" beteekent, dat hij 14 jaren in Amsterdam woonde. Bij hen, die niet te Amsterdam geboren waren, wordt in het Puiboek dikwijls op deze wijze tusschen de regels aangewezen, hoe lang zij er woonden. Maar deze aanwijzing is niet altijd nauwkeurig.

[2]) Vgl. hierachter bl. 40.

was. Vondel maakt op ons ook niet den indruk, dat hij het huwelijk als een deel van de zaak beschouwde.

Wat voor eene vrouw was Mayken? Geen portret vertoont ons haar uiterlijk. En wat erger is, ook van haar innerlijk kunnen wij ons slechts een zeer onvolledig beeld vormen. Brandt zegt alleen, dat zij „een kloeke en verstandige huishoudster" was. Dat zegt zeker weinig voor een tijd, zoo rijk aan kloeke en verstandige vrouwen. Bovendien heeft Brandt haar persoonlijk niet gekend en schreef dit zeventig jaar later. Geen der tijdgenooten spreekt ook slechts met een enkel woord over haar. Het liefst zouden wij trouwens weten, hoe de bruidegom zelf over haar dacht, wat hem 't meest in haar bekoorde, wat hij voor haar gevoelde. Doch geen der vele gedichten, die hij haar zonder twijfel toegezongen heeft, zijn buiten den engen kring der familie gekomen. Hoezeer wij dit betreuren, omdat wij zoo gaarne de vrouw zouden kennen, voor wie wij met eerbied bezield zijn alleen reeds om het feit, dat zij onzen eersten dichter tot liefde wekken kon, aan den anderen kant moeten wij ons misschien daarover verheugen, omdat nu geen zure of nijdige beoordeelaars de gelegenheid hebben de uitingen van innige teederheid te misduiden als bewijzen van een minder edel karakter.

Eerst na haren dood heeft hij eenige verzen aan haar gewijd, waaruit ten duidelijkste blijkt dat zij, hoezeer zij zich ook bescheiden op den achtergrond hield, levendig deel nam in zijne dichterlijke werkzaamheid en trotsch was op haren begaafden echtgenoot. Met vreugde heeft hij zich dat later zeker dikwijls herinnerd en aan zijne vrienden verteld, wanneer hij in dankbare herinnering de trouwe gade roemde. Ongelukkig heeft Brandt dit niet goed begrepen — misschien ook, dat de dichter zelf reeds, in zijne zucht om de geliefde afgestorvene te prijzen, zich te sterk uitdrukte — en daardoor eene voorstelling van de zaak gegeven, waardoor een smet wordt geworpen op het karakter van Vondel. Wij zouden daar niet over spreken, als niet zoo goed als alle lateren hem hierin gevolgd waren; thans mogen wij daar niet over zwijgen.

Brandt zegt dan: „maar zyn gedachten liepen op wat anders [dan de nering nl.], op het dichten, zoo dat hy 't koopen en verkoopen op zyn ega liet staan, en zy hem zyn drift volgen." Van Lennep verduidelijkt dit aldus: „Zij getroostte zich gereedelijk de taak te verrichten,

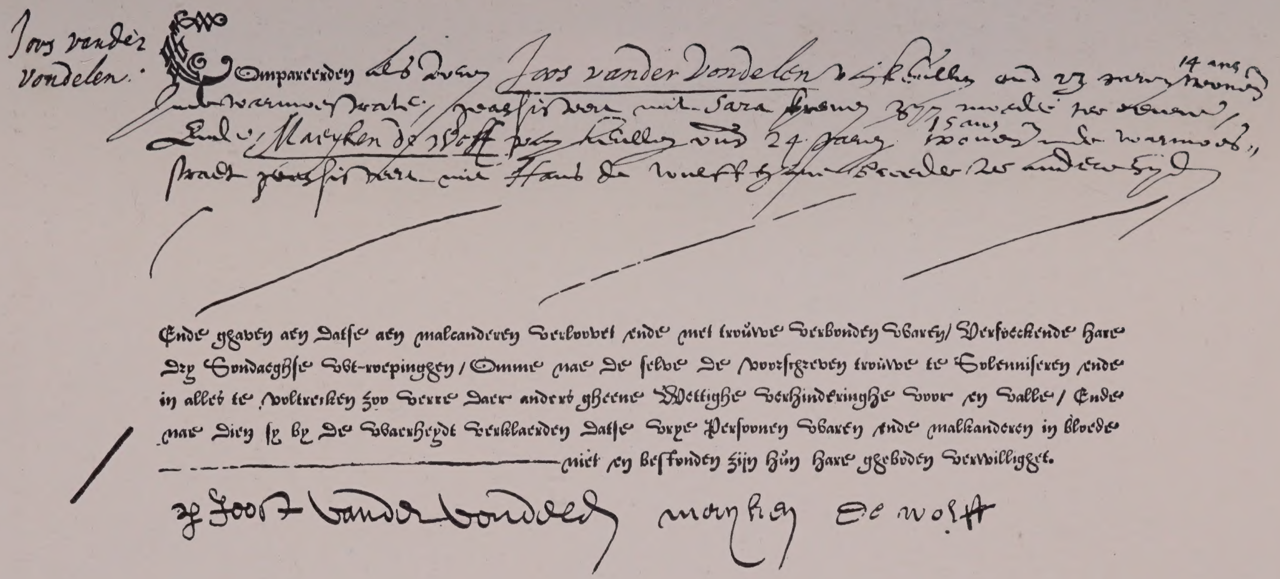
Ende gheven aen datse aen malcanderen verlooft ende met trouwe verbonden waren/ Versoeckende hare dry Sondaeghse uyt-roepinghen / Omme nae de selve de voorschreven trouwe te Solemniseren ende in alles te voltrecken zoo verre daer anders gheene Wettighe verhinderinghe voor en valle / Ende nae dien sy by de waerheydt verklaerden datse vrye Persoonen waren ende malcanderen in bloede
——————————— niet en bestonden zijn hun haer geboden verwilliget.

Joost vanden vondelen   mayken de wolff

Huwelijksaanteekening van Joost van den Vondel en Mayken de Wolff.

die haar man verzuimde, en liet van hare zijde hem vrij, zich aan zijn liefhebberij over te geven." Op dergelijke wijze spreken de meeste anderen er over, al noemen zij de zaak niet zoo bij haren waren naam als Van Lennep. Deze beschuldiging van plichtsverzuim mag o. i. zonder deugdelijke bewijzen niet gehandhaafd worden.

Dat het eene ernstige beschuldiging is, blijkt onmiddellijk, wanneer wij slechts even letten op den tijd van het huwelijk en de omgeving des dichters. „Leven voor de kunst", althans voor de literaire kunst, was iets, waar hier te lande in het begin der 17e eeuw niet aan gedacht werd, en dat eigenlijk bij ons nooit in eere geweest is, tenzij misschiën in den allerlaatsten tijd. Voor zoover zij geene broodwinning was — en dan werd zij dikwijls eenvoudig als een hooger staand handwerk beschouwd — werd de kunst alleen beoefend als eene ontspanning na den arbeid. Een kunstwerk was de vrucht van ledige uren. In tijden van een opgewekt kunstleven vulden velen hun vrijen tijd aan met dichten, teekenen, enz. Slechts hij, die zich in den dienst van stad en staat van zijn plicht gekweten had, of die de zaken aan een jonger geslacht had overgedaan, nu hij zijne schaapjes op het droge had, kon zich onverdeeld aan de kunst wijden. Wie als jong mensch daarmee begon, zou als een leeglooper, een luie buik geminacht zijn. Een gevolg daarvan is, dat slechts mannen van groote wilskracht en werkkracht het tot eene aanmerkelijke hoogte in de kunst brachten. Er is reeds vaker op gewezen, dat onze vruchtbaarste dichters en schrijvers bijna altijd mannen waren, die buitendien een drukken werkkring of omvangrijke zaken hadden.

Vondel, opgegroeid en levende in eenen kring van neringdoenden, die door noeste vlijt hunne kleine winkeltjes uitbreidden tot groote handelshuizen, bekend zoover de fiere driekleur der Zeven Provinciën wapperde over den Oceaan, Vondel zou op 23jarigen leeftijd de zaken aan zijne vrouw hebben overgelaten, om zelf te gaan dichten! En eene kloeke, verstandige jonge vrouw uit die krachtige eeuw zou zich aangetrokken gevoelen door een droomer, die haar zijn werk liet doen! Geloove, wie het kan!

Doch wij behoeven hier niet bij vermoedens te blijven. Ook voor de beantwoording van deze vraag geeft de chronologie ons licht. Van de 30 deelen, die de uitgave van Unger telt, zijn er 20 gevuld met gedichten, nadat hij zich uit de zaak had teruggetrokken. De gedichten

uit de 25 jaren van zijn huwelijksleven vullen nog geen zes deelen, die uit de volgende acht of negen jaar bijna vier deelen. Wanneer hij nu tijdens haar leven zich weinig of niet met de zaken bemoeid had en alles aan haar overgelaten, dan zouden die na haar dood hem wel zooveel inspanning gekost hebben, dat er voor dichten weinig tijd overbleef. Of men zou moeten aannemen, dat zijne zorgeloosheid en onbekwaamheid zóóver ging, dat dadelijk na haren dood de achteruitgang van de zaak begon. Die veronderstelling echter wordt onmiddellijk gelogenstraft door de boeken van de Wisselbank en door het feit, dat hij later zelf naar Denemarken ging om te trachten de verwarde zaken in orde te brengen.

Bovendien is er nog eene bepaalde getuigenis van den ernst, waarmede hij zijne zaken behartigde. In zijne *Uitvaert van .... Joost van den Vondel* zegt Antonides, vs. 233:

> Gy zult my nimmer weêr vertellen, met wat vlijt
> Gy 't overschot quaemt uit te woekren van uw tijt.

Ook zegt hij zelf in de opdracht van *Horatius' Lierzangen*, dat hij deze eenige jaren geleden „tot een eerlijck tijdverdrijf en oefeninge, by wintersche avonden" in proza vertaald had.

De idylle van den droomenden dichter met zijne hard werkende, haast mannelijke wederhelft, mogen wij dus gerust onder de fabeltjes rangschikken. Vondel was in zijn gezin en in de maatschappij dezelfde brave, degelijke, ernstige werker als in zijne kunst.

Hoe komt Brandt dan aan zijne bewering? Om te beginnen wijzen wij er op, dat aan de hier besproken woorden eene andere onjuistheid, al is het eene kleine, voorafgaat. Hij zegt daar „Met deeze vrouwe.... nam hy de kousneering by der handt." Hieruit kunnen wij toch wel niet anders lezen, dan dat hij nu de nering *begon*; en wij weten, dat hij die al twee en een half jaar gedreven had.

In de inleiding van het *Leven* zegt Brandt, na aangetoond te hebben, van hoe groot belang wetenschappelijke ontwikkeling voor den dichter is: „Maar boven dit alles behoeft die Poëetsche geest, en noodige geleerdtheit, ook ruimte van ledigen tydt, en dat men zich in staat vinde van by zich zelven te kunnen bestaan; op dat men, zich geheel aan de dichtkunst overgevende, gerust en met lust deeze oeffening geduurig voortzette."

Blijkbaar door deze vooropgezette meening misleid, heeft Brandt in hetgeen de dichter hem mededeelde, meer gezien dan deze bedoelde.

Bij zijn huwelijk — of misschien wel drie dagen voor zijn huwelijk, toen hij meerderjarig werd — werd Joost door zijne moeder als compagnon in de zaak genomen. Daarbij vertegenwoordigde zij natuurlijk ook de belangen der minderjarige kinderen en het is dus niet vreemd, dat zij voor twee derden den eigendom had, en hij één derde. Al bleef dus ook waarschijnlijk zijne moeder voorloopig in den winkel wonen, toch kon hij der uitverkorene zijns harten in dubbelen zin zijne Trouw aanbieden.

Maar waar moeten wij de Trouw zoeken? Het is mogelijk, dat de familie op verschillende plaatsen in de Warmoesstraat gewoond heeft, en dat dan het uithangbord mede verhuisde. Maar in den regel zal men eene goed beklante zaak niet gaarne verplaatsen, tenzij gebrek aan ruimte daartoe noodzaakt. Het is dus het veiligst aan te nemen, dat de dichter zijne nering gehad heeft in hetzelfde huis als zijn vader. Uit het kohier van den 200sten penning in 1631, vergeleken met het verpondingsregister van 1647, blijkt dat in het eerstgenoemde jaar Vondel woonde in een der thans 37 en 39 genummerde huizen, tusschen de O. Z. Armsteeg en de Heintjehoekssteeg [1]). Beide huizen hebben nu een gevel uit veel lateren tijd.

Er is indertijd verschil geweest over de vraag, wat het uithangbord voorstelde. Mr. N. De Roever meende, dat er een hond op zou afgebeeld zijn, J. A. Alberdingk Thijm daarentegen vermoedde, dat het twee saamgeslagen rechterhanden zal vertoond hebben. De laatste is door eene eigenaardige vondst in het gelijk gesteld. Reeds spoedig na de oprichting van het Vondel-museum werd door het bestuur een stuk

[1]) A. W. Weissman. *Vondels woning*. In het *Amsterdamsch Jaarboekje* voor 1902, bl. 26—29. Het is vrij zeker n°. 39. In het kohier staat

51	Abraham Maijoor	20
53	Joost van de Vondelen . .	15
52	Gerrit Gerritsz	20

Het getal 53 is verbeterd uit 52. Blijkbaar had de afschrijver zich vergist en achter 52 den naam van Vondel geschreven, i. pl. v. Gerritsz. De eenvoudigste verandering was nu, dat hij van de 2 eene 3 maakte en het geheele n°. 52 liet volgen.

Tenzij iemand eene aannemelijker verklaring van de doorhaling geeft, moeten wij dus n°. 39 voor het huis houden, waar de Trouw eenmaal uithing.

aangekocht, waarop Vondels handteekening voorkomt, nl. een „Staet voor de erffgenamen van Dirick Janss. Sluyter," opgemaakt in 1619. Hierbij was een stuk papier, dat volgens de overlevering uit Vondels winkel afkomstig was. Daarop bevinden zich eenige vlekken, die bij nauwkeurige beschouwing en vergelijking slordige afdrukken bleken te zijn van een stempel, dat twee ineengeslagen rechterhanden vertoont. Blijkbaar was dit bestemd om daarmee pakken en dergelijke te merken.

Titelblad van „Het Pascha".
Anonyme houtsnede.

Wij hebben boven gezien, dat Mayken de Wolff de dichtoefeningen van haren echtgenoot gaarne zag. De eerste vrucht daarvan, die in het licht verscheen, was: *Het Pascha, ofte De Verlossinge Israels wt Egypten. Tragecomedischer wijse een yeder tot leeringh opt tonneel gestelt.* Zeer zeker heeft zij met belangstelling kennis genomen van dit werk, waaraan hij waarschijnlijk reeds voor zijn huwelijk begonnen was, en wanneer hij misschien aarzelde het in het licht te geven, zal hare goedkeuring hem bemoedigd hebben.

Reeds de titel van dit stuk wijst op vrij nauwen samenhang met de drama's der rederijkers. Later was Vondel een bewust volgeling der klassieken. Toch zou het onjuist zijn, daarom het *Pascha* voor minder

belangrijk te houden. Integendeel is het voor de kennis van zijne ontwikkeling als tooneelschrijver van het grootste gewicht.

Vondel was vóór alles een degelijk, ernstig man, ook in zijn dichterlijken arbeid. Gewoonlijk is er eene lange periode van voorbereiding en dikwijls vinden wij een eigenaardig beeld, eene treffende gedachte, die eerst jaren later worden uitgewerkt. Zijn geheele leven heeft hij ijverig gewerkt, veel nagedacht. Eerst op rijperen leeftijd zien wij daarvan de vruchten, maar dan ook in een overvloed, eene volheid en rijpheid, zooals alleen de vereeniging van genie en ernstigen, volhardenden arbeid die geven kunnen. Hij behoort niet tot die kunstenaars, die reeds in den opgang hunner jaren aller bewondering wekken, maar die daardoor juist gevaar loopen ten slotte een gevoel van teleurstelling achter te laten, wanneer zij zich niet op de eens bereikte hoogte kunnen handhaven en misschien door anderen in de schaduw gesteld worden. Bij zijn eerste optreden hebben zeker slechts weinigen vermoed, wat Vondel later worden zou. Hij was toen slechts een der velen. Maar hij hield nooit op zich steeds meer te ontwikkelen en lang voor het einde van zijn loopbaan werd hij algemeen als de grootste dichter erkend, een rang, die hem ook later nooit betwist is.

Wat de tijdgenooten uit den aard der zaak niet konden zien, is ons, die al zijne werken in hun verband kunnen beschouwen, volkomen helder: reeds in zijne oudste gedichten ligt de kiem voor de latere. Daarom verdient ook het *Pascha* met al zijne onvolkomenheden en zwakheden, onze volle aandacht, niet het minst het voorbericht, waarin hij zijne denkbeelden over het treurspel mededeelt.

De weereld is een speeltooneel,
Elck speelt zijn rol en krijght zijn deel.

Tooneelspel quam in 't licht tot leerzaem tijdverdrijf.
Het wijckt gheen ander spel noch koningklijcke vonden.
Het bootst de weereld na. het kittelt ziel en lijf,
En prickeltse tot vreughd, of slaet ons soete wonden.
Het toont in kleen begrip al 's menschen ydelheid,
Daer Demokrijt om lacht, daer Heraklijt om schreit.

Deze twee gedichtjes, die Vondel in 1637 schreef om in den nieuwen schouwburg aan den wand gesteld te worden, zijn als het ware ontleend aan het Bericht vóór *Pascha*. „D'oude wijse Heydenen", zegt hij daar,

hebben lang verleden gebeurtenissen op het tooneel gebracht, om die hunnen tijdgenooten levendig voor oogen te stellen, „waer inne sy betoonden hoe int eynde alle goet syn belooninghe, ende alle quaet syne eyghen straffe veroorzaeckt, opdat zelfs plompe, rouwe ende ongheleerde menschen, die al hoorende doof, ende al ziende blindt waren, zonder bril mochten hun feylen als met den vingher aenghewesen, ende door sprekende Letteren van ghecierde Figuren ghetemt ende ghezedight werden, ende alzoo volghens de spreucke *Horatÿ* t'proffijt met ghenoechten leeren." Daar hebben zij zeer verstandig aan gedaan; want beter dan door boeken, beter ook dan door beelden, schilderijen en opschriften, bereikt en treft men den grooten hoop der onnadenkenden door eene dramatische voorstelling, die „als een levende schoon-verwighe schilderije" den loop der aardsche dingen voor oogen stelt. „Want waer by mach het gheheele Tafereel oft Theatrum deser Werelt beter vergheleken worden, als by een groot openbaer Toneel, daer vast een yeder gheduerende den handt-wijlschen tijdt van syn vliende leven, syn eyghen Rolle ende Personagie speelt." Van den koning tot den boer doet ieder zijn eigen werk, totdat zij eindelijk met den Prediker moeten uitroepen „dat alles niet anders is dan *Al ydelheyt, Al ydelheyt*, ende worden alzoo door onverwachte doodt eer sy hun zelven hebben recht leeren kennen, van het Toneel des Aertbodems achter de Gordijne wech gheruct." Daar zijn allen gelijk, „zoo dat met recht over dese onse ydelheyt Heraclitus schreyt, Democritus lacht."

Doch niet alleen de oude heidensche geschiedenissen zijn als een tooneelstof. De Wet met al haar ceremoniën en uiterlijke diensten is geweest „als een voorspel van tghene men inden toekomenden Messias te verwachten hadde". Een „voorspel" is het, want toen Christus verscheen, hadden alle priesters en koningen van Juda hunne rol volspeeld. Daarmede is echter de tooneelstof niet uitgeput, want de gelijkenissen in het evangelie „wat zijn't anders, als naecte Comedien, ende Tragedien, om daer mede te leeren die menschen, de welcke op gheen ander maniere de verborghen misterien van't Rijcke der Hemelen verstaen konnen?"

De boeken der Koningen zijn vol van leerzame voorbeelden, als de zelfmoord van Saul, David in ballingschap, de wegvoering van Zedekia, de verwoesting van Jeruzalem door Nebucadnezar, enz. Zoo heeft hij

zich door deze stoffen aangetrokken gevoeld. „Ende alzo wy bevonden hebben dat vele daer smaec-lustich ende begheerich na gheweest zijn, om tzelve noch eens t'over-lesen, niet vernoeght zijnde dat sy tghezichte ende tghehoor daer van ghenoten hebben, zo hebbe ic ten ernstigen verzoecke van eenige gheoorloft tzelve (hoewel het gheringh is ten aenzien van tghene ick daer in ghedaen hebbe, nochtans groot ende ghewichtich van stoffe) door openbaren druck eenen yeghelijcken ghemeen te maken: te meer, om dat het by velen wt myn originael ghetoghen zijnde, te zeer ghekrenckt, ende van synen luyster te zeer berooft ende onciert werdt."

De hier door Vondel uitgesproken denkbeelden keeren in zijne Berichten steeds weer terug; alle latere drama's zijn in hoofdzaak naar dezelfde beginselen bewerkt. Terecht zegt dan ook Te Winkel [1]), dat het *Pascha* „als treurspel en drama type van Vondel's treurspelen mag genoemd worden, voor zoover die treurspelen ten minste niet onder den invloed van de klassieke kunstregels hun karakter gewijzigd hebben."

Vondel dacht altijd lang en ernstig over de dingen na, en uitte zich niet spoedig. Voorbijgaande meeningen, plotseling opschietende uitspraken, verrassend door stoutheid en scherpzinnigheid, verblindend als een meteoor, maar ook even spoedig verdwenen, moet men van hem niet verwachten. Bij hem was alles overtuiging, die wel door latere onderzoekingen en nadenken gewijzigd kon worden, doch slechts hoogst zelden geheel werd opgegeven. Hij was conservatief in den besten zin des woords, omdat zijn conservatisme niet voortsproot uit gemakzucht of kleinzielige vrees voor het nieuwe, maar uit een door ingespannen arbeid verkregen overtuiging, die slechts na een niet minderen arbeid kon gewijzigd worden. Revolutionair wereldhervormer kon hij daardoor niet zijn. Niet op de puinhoopen van hetgeen het voorgeslacht gewrocht had, bouwde hij met verbluffende snelheid het schitterend paleis van zijn eigen theorieën, maar op de basis door zijne voorgangers gelegd, trok hij met bedachtzame zorgvuldigheid het in strengen eenvoud schoone gebouw van zijne kunst op. Het stond

---

[1]) *Bladzijden uit de Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, bl. 272. De hierin voorkomende verhandeling over *Vondel als treurspeldichter* is nog altijd de beste en degelijkste, die wij hebben. Hoeveel goeds er later ook over dit onderwerp geschreven is, toch wordt dit boek daardoor nog volstrekt niet overbodig.

er te steviger om, terwijl hij nooit den voortgang behoefde te staken om opnieuw te beginnen en te herstellen, wat reeds afgewerkt was. De geleidelijkheid van zijne ontwikkeling is eene der oorzaken van zijne blijvende grootheid.

Vondels drama's zijn de regelmatige voortzetting van die der rederijkers, en niet het minst geldt dit natuurlijk van het *Pascha.* In het didactisch, zelfs catechetisch karakter zijner stukken sluit hij zich geheel bij zijne voorgangers aan, maar hij overtreft hen in diepte van inzicht, in het vermogen zich geheel in den toestand zijner personen te verplaatsen. Al wordt er dan ook op de wijze der zinnespelen naar onzen smaak wat veel geredeneerd, toch blijven zij ons boeien, niet alleen door de levendigheid der samenspraak, maar ook door den inhoud. Bij anderen vinden wij dikwijls, dat een der redetwistenden, nl. hij die de meening van den schrijver zelven verdedigt, zeer slagvaardig is en krachtige argumenten op handige wijze in het debat brengt, terwijl zijn tegenstander in alle opzichten de mindere is. Zulk eene redetwist kan ons niet boeien, omdat aan het begin de strijd reeds beslist is; ja zelfs kan het onzen weerzin opwekken, als het gevecht van een grooten jongen tegen een kleinen. Niet alzoo bij Vondel. Bij hem zijn de partijen tegen elkander opgewassen en de strijd houdt ons in spanning, omdat de afloop twijfelachtig is, of althans er zich voor het einde nog onverwachte wendingen kunnen voordoen.

Het tooneel was hem als eene levende schilderij, en daarom vooral van hooge waarde, omdat hetgeen men ziet gebeuren meer indruk maakt dan hetgeen men leest of in doode beelden ziet. Op de aanschouwelijkheid en de beweging komt het dus vooral aan. De verzen op zichzelve zijn nog geen tooneelstuk; zij worden het eerst, wanneer zij ter verduidelijking en verklaring dienen van hetgeen men voor oogen ziet. Desnoods kon, om technische redenen, de handeling door eene reeks van afbeeldingen vervangen worden.

Karakterontwikkeling vinden wij in Vondels drama's zoogoed als niet. Deze lag trouwens ook niet in zijne bedoeling. Hij wilde laten zien, hoe bepaalde karakters in verschillende omstandigheden, vooral in beproeving, zich openbaren en hoe de rampen der menschen een noodzakelijk gevolg zijn van hunne kwade neigingen. De Heer der Heeren is een rechtvaardig God. Maar tevens is Hij lankmoedig. De zondaar wordt niet gestraft, voordat hem herhaaldelijk de gelegen-

3

heid gegeven is zich te bekeeren. Daaruit ontstaat bij den toeschouwer een „barreningh” van hoop en vrees, van medelijden en toorn, die hem in eene doorloopende spanning houdt, en dit te meer, naarmate hij den held des spels aan zichzelf gelijksoortig gevoelt. Ten slotte gaat hij heen, voldaan over den afloop, vervuld van eerbied voor Gods grootheid en rechtvaardigheid, maar bemoedigd en vol hoop door de erkenning van Gods liefde en lankmoedigheid. Zoo wordt eene tooneelvoorstelling eene religieuse daad.

Mag dan ook de karakterontwikkeling ontbreken, aan de karakterteekening, wij mogen zelfs zeggen: aan de karakterontleding, wordt de grootste zorg besteed.

Reeds in het *Pascha* herkennen wij in dit opzicht den meester. De hardnekkigheid van Pharao, die telkens en telkens weder overtuigd wordt, dat zijn verzet tegen Israëls God nutteloos is en alleen tot zijn ondergang zal strekken, die daarom telkens toegeeft, maar ook dadelijk weer door zijn boozen wil op den weg des verderfs terugkeert, is uitnemend tragisch gedacht en brengt ons haast vanzelf tot eene vergelijking met Lucifer. Want wel was de schildering van de bevrijding der Israëlieten Vondels hoofddoel, maar misschien zijns ondanks werd toch Pharao de tragische hoofdpersoon. Voor hen, die daardoor machtig aangegrepen worden, is het laatste tooneel, waar Mozes zijn dankoffer brengt, dan ook eigenlijk overbodig; maar voor Vondel was dit tooneel onmisbaar.

De karakterteekening van de andere personen blijft ver beneden die van Pharao. Tusschen Mozes en Aäron b.v. is nauwelijks eenig verschil op te merken. Dit kon moeilijk anders, omdat zij ook in den Bijbel te weinig persoonlijks hebben.

Voor den inhoud immers heeft Vondel nauwkeurig den Bijbel gevolgd. Hij achtte het niet geoorloofd daarin iets te veranderen. Dit verzwaarde den arbeid zeker in geene geringe mate, maar hij had zich daar zoo geheel ingewerkt, dat hij eene groote uitbreiding aan het verhaal kon geven, zonder dat het een nietszeggende woordenvloed werd en toch ook zonder er iets bij te voegen, dat met de overlevering in strijd is. Het gaat ons bij het lezen van het *Pascha*, en evenzoo van Vondels andere bijbelsche drama's, als bij het aanschouwen van een stadsgezicht door een meesterhand geschilderd. Terwijl wij er niets op zien, dat wij niet kennen, terwijl wij den indruk krijgen, alsof wij zelve het ook

zoo en niet anders zouden geschilderd hebben, worden wij toch getroffen door eene schoonheid, die wij vroeger nooit opgemerkt hadden. En wanneer wij weer eens langs dat stadsgedeelte wandelen, is het ons, alsof het veel schooner is dan vroeger. De schilder heeft ons leeren zien. Zoo leert Vondel ons lezen. Wie na het *Pascha* nog eens *Exodus* ter hand neemt, wordt getroffen door eene verhevenheid en schoonheid, die hij te voren nooit opgemerkt had.

In lateren tijd heeft Vondel het *Pascha* verworpen en „den nacht der vergetenisse toegedoemt." Hoezeer wij ons verheugen, dat dit niet gelukt is, kunnen wij ons zijne bedoeling daarbij wel voorstellen. Wat er goeds in was, kon men ook in zijne latere treurspelen vinden, terwijl er ook niet weinige gebreken waren, waarover wij echter een zachter oordeel hebben dan de dichter zelf. Die gebreken toch waren geheel die van zijne voorgangers, de rederijkers.

Anachronismen en dergelijke mogen wij hier Vondel niet als fouten aanrekenen; later komen wij daar nog nader op terug. Ook de soms wat bombastische taal van Pharao is misschien meer een middel om den verwaten vorst juist te typeeren, dan eene zwakheid. Maar de vele stroeve verzen, gezochte woorden, vooral adjectieven, enjambementen als *Acker-* || *vee*, dikwijls samengaande met slechte rijmen als *lof der : offer*,

> Een effen straet waer deur de
> Hebreen ontweken hun misval,
> Tusschen twee mueren van crystal,
> Daer Pharao den laetsten zucht betreurde.

zijn zeker een gevolg van mindere geoefendheid.

Het aantal dezer minder fraaie regels is echter op verre na zoo groot niet, dat wij het veroordeelend vonnis van den dichter zelven zouden willen onderschrijven.

Ook zal hij in later tijd wel sterk afgekeurd hebben, dat God sprekend ingevoerd wordt.

Ofschoon Vondel in het voorbericht zich op „D'oude wijse Heydenen" beroept en wij heel wat namen uit de oude mythologie hooren, is toch directe invloed der klassieken in dit drama niet aan te wijzen. Blijkbaar had hij zijne kennis daarvan nog grootendeels uit de tweede hand. Grooter is de invloed geweest der Fransche literatuur. Dat hij daarmede, met name met de werken van Du Bartas, goed bekend was,

en ook het Fransch beoefend had met denzelfden ernst, die hem altijd en overal kenmerkte, blijkt uit de opdracht van het *Pascha.*

Deze draagt tot opschrift: „Epistre à mon-seigneur Iean Michiels van Vaerlaer, mon singulier Amy." Deze vriend [1]) was, evenals Vondels zwager, „koopman in syden laekenen" en woonde eveneens in de Warmoesstraat. In 1608 had hij van Philips Willem van Oranje het slot te Jaarsveld gekocht.

Als een staaltje van Vondels Fransche verzen laten wij hier eenige regels volgen:

O trois fois bienheureux (a autre fois chanté
Horace et le Gascon du Bartas renommé)
O mille fois heureux! qui voit tousiours Nature
Fleurir parmy les champs en eternel verdure,
Le maniement joyeux d'un verd scion enté
Le lustre passe d'un royal sceptre emperlé,
Les feuilles ombrageux d'un florissant boscage,
Les doux tirelirants Rossignols en ramage,
Surpassent l'orgueilleux couronnement royal,
Et le chant mesuré des Chantres musical.

In alle uitgaven wordt het *Pascha* gevolgd door „Verghelijckinghe vande verlossinge der kinderen Israels met de vrijwordinghe der vereenichde Nederlandtsche Provincien." Enkele aanhalingen zullen voldoende zijn, om Vondels denkbeelden hieromtrent volkomen duidelijk te maken.

Zoo is het even-beelt
Van Israels triumph zoo aerdich weer volspeelt
Opt Nederlandts Toneel, dat gheene van dees beyden
Nau vanden andren is met waerheyt t' onderscheyden.
Wien schildert Pharao na t' leven naecter af,
Als Phlippo den Monarch, den eenen met syn Staf
Beheerscht den blauwen Nyl; den and'ren draeght in handen
Den Scepter wiens ghebiet strect over Tagus stranden;
Den eenen Osiris eert met gheboghen knien;
Den and'ren zal den God des Tybers eere bien;
. . . .
Den wettighen Gods-dienst belet den eenen duyster,
En d' ander al verblint ghehenght niet dat den luyster

[1]) Dit was zeker wel een zoon van Michiel Michielsz. van Vaerlaer (zie bl. 15) en waarschijnlijk een neef van Hans Michiels, die Vondels grootmoeder redde (zie bl. 3).

Des Euangeliums ghelijck een Son doorbreeckt,
Noch dat de waerheyt thooft ten Hemel erghens steect.

. . . .

God Jacobs stenen hoort, en tot Voorvechters trou
Weckt Amrams zonen beyde, en die van t'Huys Nassou,
Den Nederlanders tot Beschermeren en Vooghden,

. . . .

O wonderbaerlijck schict sich Moyses met Orangien!
Den een strijdt voor de Wet, den and'ren slaet de trom,
En vrijt met synen arm het Euangelium;

. . . .

Pharao voor een graf het roode Meyr beerft,
Philippus out en grijs katijvich henen sterft:
God wel verscheyden straft, d'een vroech en d'ander spade,
Maer eyndelijc overvalt hun beyd syn onghenade.

. . . .

Wat rester nu? dan God te vlechten met bescheydt
Den loflelijcken krants van ware danckbaerheydt;
Vreest hem die lichtlijck kan verstroyen inder ijlen
Het steunsel van u zaeck, den Bos gheknoopte Pijlen,
Peynst om den ghenen die de volckren van Sion
Als Slaven voeren liet gheboeyt naar Babylon.

Is dan het *Pascha* eene politieke allegorie? Geenszins. Tevergeefs zal men ook maar een enkelen regel zoeken, waar de dichter meer aan Nederland dan aan Israël gedacht heeft. Vondel wilde niets anders schilderen dan de verlossing der Joden uit de Egyptische slavernij, om aan te toonen, dat God de zijnen niet verlaat, dat Hij de verdrukten te hulp komt, al moeten zij om hunne zonden eerst de beproeving lijden. Maar evenals zijn kunstenaarsgeest werd medegesleept door het echt tragische in den Pharao, zoodat deze eigenlijk de hoofdpersoon in het treurspel wordt, zoo moest hij ook wel getroffen worden door de overeenkomst in de geschiedenis van Israël en Nederland. Wel was dat geene splinternieuwe opmerking; integendeel werd de vergelijking tusschen die twee volken zóó vaak gemaakt, dat het haast eene gemeenplaats was. Maar juist dientengevolge is deze overeenkomst hem misschien eerst volkomen bewust geworden, nadat hij zijne schildering van de verlossing der Joden voltooid had. Doch toen greep zij hem zoo machtig aan, dat hij ze in een afzonderlijk gedicht duidelijk uiteenzette.

Het voorbericht is gedateerd 29 Maart 1612. Het stuk is echter

zeker nog in 1611 voltooid, want in het voorbericht wordt medegedeeld, dat het reeds eenigen tijd geleden gespeeld was, vrij zeker in de Brabantsche Kamer, met wier spreuk *Wt levender jonst* het stuk eindigt.

Uit de laatste bijzonderheid mogen we tevens opmaken, dat Vondel in dezen tijd lid was van de Brabantsche Kamer. Met verschillende harer leden was hij zeer bevriend en bleef hij, wat wij ook niet anders van hem konden verwachten, ook later de vriendschap onderhouden. Zoo schreef hij lofdichten voor de werken van Zacharias Heinsz, Willem Bartjens, Abraham de Koningh [1]), Jan Sieuwertsz Kolm. Wederkeerig vereerden Bartjens, Kolm en nog twee onbekenden het *Pascha* met een lofdicht. Toch bleef zijn omgang niet tot de leden van deze Kamer beperkt: ook Brederoo schreef een *Eer-dicht op de Verlossinghe van Israel.* Blijkbaar had dus zijn dichttalent ook buiten den engen kring der naaste vrienden waardeering gevonden, en niet bij de minsten.

Hoe weinig wij van Vondels moeder en vrouw weten, toch krijgen wij van beiden den indruk, dat het brave, verstandige vrouwen waren. De veronderstelling is dus zeker niet te gewaagd, dat zij het goed met elkander konden vinden. Maar de Trouw was niet groot, de jongere kinderen groeiden vast op, en toen nu ook het gezin der jonge echtelieden vermeerderd werd, terwijl waarschijnlijk in de bloeiende zaak steeds grootere voorraden berging vereischten, werd de ruimte te klein. De zaak moest verplaatst worden, of moeder en zoon moesten scheiden. Tot het laatste werd besloten. Te eerder kon men daartoe overgaan, nu de zaak genoeg winst opleverde om twee gezinnen te onderhouden en de zoon voldoende getoond had een degelijk koopman te zijn, zoodat Sara Kranen gerust den winkel kon verlaten, zonder voor achteruitgang te vreezen.

Had moederlijke trots haar te veel vertrouwen in haar zoon doen stellen, dan zouden zeker de voogden der minderjarige kinderen wel tusschenbeide gekomen zijn. In het aanstonds te vermelden contract toch wordt zij „boelhoudster" genoemd, geene „eigenaarster". Deze voogden waren, volgens het testament door den ouden Vondel en zijne vrouw den 26sten Januari 1608 gemaakt, Hans de Wolff, hun

[1]) Ook deze familie kan Vondel uit Keulen gekend hebben. In 1586 werd aldaar een Johan de Koninck op aanwijzen van Parma gevangen genomen.

schoonzoon, Laurens Cornelis Schouten[1]) en Hans Michiel[2]), hunne neven en Paulus Buys „haerlieder goede bekende vrunt".

Bij acte den 14^{den} Jan. 1613 verleden voor den notaris Jan Franssen Bruyningh komen Sara Cranen „weduwe en Boelhoudster van wylen

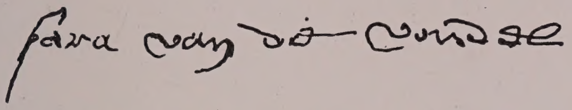

(Handteekening van Vondels moeder).

Joost vande Vondele salr. ged." en haar zoon Joost van den Vondelen het volgende overeen. Nadat zij gedurende twee jaren de zaak in compagnie gehad hebben, zoo dat de eerste twee derden van de winst ontving en de laatste één derde, zal voortaan de zaak alleen door den laatste gedreven worden. Daartoe verkoopt Sara Cranen hem haar $^2/_3$ gedeelte van den winkel en den inventaris, geschat op 1353 ℔, 3 sc. en 4 grooten Vlaamsch[3]). De haar toekomende 902 pond, 2 schellingen en 2$^2/_3$ groot zal hij haar in drie maandelijksche termijnen voldoen, benevens de rente berekend naar 7 % 's jaars, tenzij zij hem dit geld wil laten behouden. In het vervolg zal de winst gelijkelijk gedeeld worden. De opbrengst van de nog uitstaande vorderingen zal eveneens gedeeld worden. Bovendien komt haar nog toe het $^2/_3$ gedeelte van de gereedschappen enz. in den winkel, ten bedrage van 33 ℔, 6 sc. 8 gr.[4]).

Een winkelvoorraad, waarvan de inkoopswaarde plus de uitstaande vorderingen meer dan *f* 8000 bedroeg, is zeker niet gering. Bovendien was er nog een familiekapitaal, waarschijnlijk door de ouders in vroegere jaren ooververdiend. Aan de meerderjarige kinderen was misschien hun vaderlijk erfdeel uitbetaald. Dit moest Joost dan losmaken en zoo is het begrijpelijk, dat hij aannam aan zijne moeder het haar toekomende in drie maanden te betalen. Of deed hij dit van het geld zijner vrouw?

Het kapitaal van de moeder bedroeg in 1631 volgens het kohier van den 200sten penning 10.000 gulden. Het zal in 1613 en ook in 1608

---

[1]) Een zoon van dezen was zeker wel Cornelis Laurens Schouten, die in 1638 huwde met Debora Baeck. Was hij ook familie van Willem Cornelisz. Schouten, op wiens reis Vondel een klinkdicht maakte?

[2]) Dit is weer Johan Michielsz. van Vaerlaer.

[3]) Een pond Vlaamsch is *f* 6.

[4]) De acte is in haar geheel medegedeeld door J. F. M. Sterck in *Van Onzen Tijd*, X 28.

wel niet veel kleiner zijn geweest. Dan was het vaderlijk erfdeel van elk der kinderen — wij weten niet zeker, of er vijf of zeven waren — tusschen 1200 en 2000 gulden. De familie Vondel mocht dan ook onder de welvarende burgerij gerekend worden.

Sara Kranen verliet dus den winkel en ging wonen op de Engelse Kay over den Singel, dat is op de Westzijde van de tegenwoordige Geldersche Kade [1]).

Den 7den December 1613 maakten „Joost van den Vondelen ende Mayken de Wolff, te samen echte man ende wijff, poorteren dezer stede" voor den notaris Gysberts hun gemeenschappelijk testament, waarbij zij als erfgenaam benoemden „Joosten van den Vondelen, haerluijden zoone met noch allen den andere kinderen bij hen testateuren door Godts segeninge te procreeren."

Dit testament [2]) is in meer dan één opzicht merkwaardig. De angstvallige zorg dat, wanneer een van beiden kwam te overlijden, de achterblijvende niet verplicht zou zijn „den Heeren Weesmeesteren deser stede ofte den bloetvrinden van de eerst overledene of ijemant ter werelt te geven eenigen inventaris of openinge van staet, bewijs van goederen, rekening of reliqua te doen, veel min cautie of borge te stellen" en meer dergelijke bepalingen bewijzen ten duidelijkste, hoe innig de verhouding, hoe hartelijk het wederzijdsch vertrouwen was.

Tot nog toe heeft men gemeend, dat Vondels dochter Anna zijn oudste kind was. Als haar geboortejaar is altijd 1611 opgegeven. Thans blijkt dat zij jonger was dan Joost, die vóór Augustus 1612 moet geboren zijn, aangezien zij in dit testament niet genoemd wordt. Haar geboortejaar is echter nog onbekend [3]).

Te midden van al deze familiezaken en de drukte van zijnen winkel verzuimde Vondel zijne dichtoefeningen niet, al werd er ook niet veel van hem gedrukt. Onder dat weinige is echter een werk, dat grooten opgang gemaakt heeft, nl. *Den Gulden Winckel der Konstlievende Nederlanders.*

Emblemata of zinnebeelden, dat zijn prenten, die eene zedeles bevat-

[1]) Bij ongeluk heeft De Roever den naam Singel in de tegenwoordige beteekenis genomen en zegt, dat zij tegenover de ronde Luthersche kerk kwam te wonen.

[2]) Het is in zijn geheel medegedeeld door J. F. M. Sterck in het *Vondeljaarboek* voor 1908, bl. 136.

[3]) Vgl. hierachter het slot van het zesde hoofdstuk.

ten, vielen in dien tijd zeer in den smaak. Niemand was daar misschien meer van overtuigd dan Dirck Pietersz., die in De Witte Pers op het Water bij de Oude Brug zijn drukken boekwinkel had. Meer dan één bundel emblemata is bij hem uitgegeven. Het voordeeligst was natuurlijk, wanneer hij de prenten niet zelf behoefde te laten maken, maar de platen van eene Latijnsche of Fransche verzameling overnam, om die met Hollandschen tekst opnieuw in den handel te brengen [1]). Ook werd wel een bestaande Nederlandsche bundel door hem opnieuw uitgegeven.

Titelblad van „Den Gulden Winckel".
Gravure van Pieter Serwouters.

Te Antwerpen was in 1584 bij G. de Jode een bundel verschenen: „De Kleyn Werelt Rethoryckelyck wtgestelt door Mr. Jan Moerman." De platen hiervan waren voor het eerst uitgegeven in 1579 met een Latijnschen tekst. Nog eene uitgave met Latijnschen en eene met Franschen tekst verschenen, totdat Pers in 1608 de prenten herdrukte

[1]) Zie over hem vooral Dr. A. G. C. de Vries, *De Nederlandsche Emblemata*, bl. 32 vlgg.

met den tekst van Moerman, terwijl hij er ook nog eene Fransche uitgave van in het licht gaf. Blijkbaar leverde hem dit alles een zoet winstje en omdat de platen nog niet versleten waren, meende hij er nog wel wat aan te kunnen verdienen. Maar de tekst van Moerman was te ouderwetsch. Hij vroeg dus Vondel, „een Liefhebber der stichtelijcker poësie” zooals hij zegt, daarbij geheel nieuwe gedichten „na de wijse vande Fransche dicht-maet” te maken. Deze voldeed aan dit verzoek van zijn vriend, en zoo verscheen in 1613 de *Gulden Winckel.*

Men verwondere er zich niet over, dat Vondel hier „besteld werk” leverde. Hij heeft dat zijn geheele leven door gedaan, evenals tal van dichters zoo voor als na hem. Waarom ook niet? Kan een kunstenaar niet geïnspireerd worden door een onderwerp, waar een ander zijne aandacht op vestigt? Men denke maar even aan de heerlijke gelegenheidsdichten, die Vondel gemaakt heeft. Er is dan ook geene enkele reden, dat men dit werk minder zou achten alleen reeds, omdat het „maar” besteld werk is. Ook de Nachtwacht is op bestelling gemaakt.

Het werk, dat door den dichter werd opgedragen aan zijn zwager Abraham de Wolff, viel zeer in den smaak en beleefde tien afzonderlijke drukken. Dat is zeer begrijpelijk. Vondel heeft den Franschen tekst gekend, maar niet vertaald. Hij volgde dien slechts van verre. Misschien zelfs mogen wij van eene nieuwe bewerking spreken, waarbij de overeenkomst met zijn voorgangers een gevolg daarvan is, dat zij bijschriften bij dezelfde prenten leverden, en dus uit den aard der zaak wel dezelfde denkbeelden moesten uitspreken. De versbouw is vloeiender, de stijl zuiverder, de woordenkeus keuriger dan in zijne vroegere gedichten. Er is merkbare vooruitgang, wanneer wij deze verzen met het *Pascha* vergelijken. De dichter ontwikkelt zich steeds.

De gedachtengang is die van den vromen, deugdzamen burger, maar tevens van den man van studie en smaak. Zijne verbeelding neemt hier uit den aard der zaak geene hooge vlucht, maar toch toont hij zich door den inhoud en den vorm beide een echt dichter.

De strekking van het geheel is stichtelijk, maar niet ascetisch of piëtistisch. Wij zouden het eene Christelijke volksfilosofie kunnen noemen. Want al zijn bijna alle voorstellingen, en dus ook de daarbij

passende verhalen, ontleend aan klassieke schrijvers, en dezelfde die wij in de talrijke onder den naam van *Apophthegmata*, *Florilegium*, *Polyanthea* enz. verschenen verzamelingen telkens weer aantreffen, — in de toepassing, de moraal geeft de dichter zijne eigene Christelijke voorstellingen en denkbeelden. Zelfs tracht hij nu en dan uitdrukkelijk de oude heidensche wijsheid met de Christelijke in verband te brengen, door b.v. Pythagoras met Johannes den Dooper te vergelijken.

Iets zeer persoonlijks is ook wel de keuze van den titel. Terwijl het vroegere werk de *Kleyn Werelt* heette, noemt hij het den *Gulden Winckel* en dat juist in het jaar, waarin hij zelf eigenaar van een winkel was geworden. Het is dan ook zeker niet zonder bedoeling, dat hij in de *Voor-reden* schrijft:

> Ick volgende als op 't spoor (hoe qualijck het my veughd)
> Hier eenen *Winckel* heb geopent, daer de Ieughd
> Een kostelijck Threzoor van veelderley Kleynoden,
> Voor eenen kleynen prijs wert vrundlijck aengeboden. [1])

Als een staaltje van Vondels dichttrant in dezen tijd en tevens om een denkbeeld te geven van het genre, laten wij hier n°. 50 van deze emblemata volgen.

> Het is noch hedensdaeghs een algemeene spreucke
> „*T' vat hout nae 't eerste sap doch altijd zijnen reucke.*
> Dit heeft *Lycurgus* eer natuurlijck op het blootst
> Met eenen rancken Wind, en Huys-hond uytgebootst;
> Den Windhond bry en pap hadde altijd inde koken,
> Den Huys-hond op de jaght t'gevangen wilt geroken.
> Dees bracht hy beyde op 't leste in 't openbaer ten toon,
> Elck koos van stonden aen het geen hy was gewoon;
> De Windhond koos den bry, en d' ander koos het wilt braet,
> En eten't t'samen op, eer een van beyden stil staet.
> „O Ouders! leert hier uyt, eer ghy u doet te kort,
> „T' Kind aerd naer 't gene hem van jonx is ingestort,
> „Dus houdet vander Jeughd in eenen goeden regel,
> „En druckt hem in 't gemoed de Deughd als eenen zegel,
> „Want s'Kinds herte is als Wasch, waer in gedweegh en mild
> „Den Meester prent en druckt de letter die hy wilt.

---

[1]) Zie *Van Onzen Tijd*, 1910, bl. 22.

In den zomer van ditzelfde jaar 1613 [1]) beproefde Vondel zijne krachten aan eene nieuwe dichtsoort en schreef het eerste van die reeks van groote lofdichten, waarin zijn talent zoo geschitterd heeft. De „Hymnus, ofte Lof-Gesangh, over de wijd-beroemde scheeps-vaert der Vereenighde Nederlanden" was een gelukkig begin. Wel vinden wij, vooral in het eerste gedeelte, enkele minder fraaie woorden en beelden, zooals *bepeckte vlercken* voor „zeilen" en dergelijke, maar hun aantal is gering in vergelijking met de meeste dichters van dien tijd. Vondel onderscheidt zich hier reeds boven zijne tijdgenooten door dien beminnelijken eenvoud, die toch geene poëtische verheffing uitsloot. De levendigheid en afwisseling worden niet

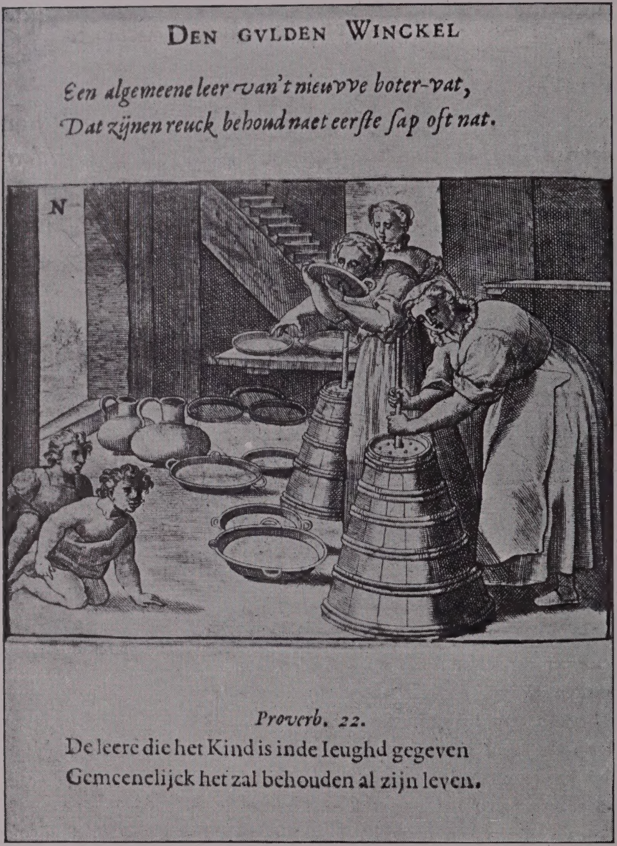

Prent uit „Den Gulden Winckel".

[1]) Deze tijdsbepaling steunt op vs. 299 vlgg.:

Tot welcken eynde oock nu (om zijn ervarentheyd)
Den kloecken *Geeraert Reynst* gegeven is 't beleyd
Als opper-Admirael, om d' Indische Quartieren
Ten besten van 't gemeen verstandigh te bestieren,
De lieve Hemel hem doch sonder ongheval
Ter plaetsen brenghen wil daer hy regeeren sal, enz.

Gerard Reynst nu vertrok 2 Juli 1613 met eene vloot naar Indië.

aangebracht door woordenpraal of teugellooze fantasie, maar door den overvloed der stof en den rijkdom zijner gedachten. Daardoor kon hij hier ook zoo goed als alle mythologische versieringen achterwege laten, die, en niet alleen bij Vondel, zoo dikwijls schijnen te moeten aanvullen wat er aan oprecht gevoel ontbreekt.

De aanspraak der Nederlandsche zeevaarders op de hulde des dichters wordt gestaafd door een historisch overzicht van Caesar's tijd tot den tegenwoordigen. Grondige kennis van geschiedenis, aardrijkskunde en zeevaartkunde klinkt ons overal tegen, niet zoozeer door de vermelding van vele technische bijzonderheden, als door de gemakkelijkheid, waarmede hij over allerlei zaken spreekt, en als het ware een greep doet in den overvloed van zijne kennis. Ook deze vakken dus had de naar wijsheid dorstende in zijn onverzadelijken weetlust nu reeds degelijk beoefend.

Die degelijke kennis van verschillende vakken en beroepen kreeg hij niet alleen uit boeken. „Om op elke stof en zaak de rechte spreekwysen te vinden, onderzocht hy, by allerley slagh van menschen, wat Duitsche woorden elk ontrent zyn werk, handteering, en kunst gebruikte. De landtluiden vraagde hy, hoe zy spraaken ontrent den landtbou, en hoe ze 't geen daar toe behoorde noemden, en uitdrukten. Ontrent den huisbou, vraagde hy op gelyke wyze de timmerluiden en metzelaars: ontrent de zeevaart en 't scheepstuig de zeeluiden; ontrent de schilderkunst, en wat daar toe hoorde, de schilders: en zoo voort ontrent alle ander bedryf, wetenschappen en kunsten. Dit strekte tot opbou der taale en om van al wat hem voorquam met woorden, die de zaake eigen waaren, te spreeken." (Brandt)

Dat de *Hymnus* geheel doortrokken is van dankbaarheid aan God voor de vrijheid en den zegen zoo mild aan Nederland geschonken, en dat het eindigt met een gebed, is niet anders dan wij van den vromen dichter verwachten.

Waarschijnlijk is ook deze *Hymnus* wel op verzoek van een uitgever geschreven, om voor een prent- of kaartwerk geplaatst te worden. Reeds de woorden onder den titel „aenden Goed-jonstighen Aenschouwer" wijzen daarop en evenzoo vs. 66 vlgg., waar gesproken wordt van „Zee-ste'en hier na 't leven afgemaelt". Dit boek is echter nog niet gevonden.

Opmerkelijk zijn hierin o. a. twee plaatsen, waar over Maurits

gesproken wordt. In vss. 171—188 jubelt de dichter over de overwinning bij Nieuwpoort en verheft Maurits' krijgsbeleid en in vss. 345—358 zingt hij:

Ghelijck als aende Strangh, de Duynen ons ten goeden
Beletten met gheweld den overloop der vloeden,
Waneeer het woeste Meyr uyt sijnen afgrond braeckt,
Waer door al 't leege Land in rep en roere raeckt,
Soo heeft *Nassouwen* oock (naest God) in onse allarmen,
't Vereenighd' Neder-landt haer vryheydt gaen beschermen,
Heur palen uytghestreckt, en eynd'lijck door sijn drift
Den vrede toe-ghebracht, ghelijck een rijcke gift.
O onverwonnen Prince! O bloeme van Orangien!
O grooten Capiteyn! O teghen-gift van Spaengien!
't Gheruchte dijnes lofs zy nimmer uytghewischt,
Die t'onsen dienst tot noch u leven hebt verquist,
En door u vroomheydt nu zijt in Sint Joris Orden
Groot Ridder van de Kroon *Brittaniae* gheworden.

Maurits was hier voor hem nog, evenals in *Op het 12-jarige Bestandt* en de *Verghelijckinge*, de held, die Spanje bestreden en overwonnen had, om de vrijheid te bevestigen en den vrede te stichten. Later oordeelde hij anders, maar zeker niet rechtvaardiger.

Van het volgende jaar zijn ons geene gedichten overgebleven, al heeft hij er allicht eenige gemaakt. Den 3den April toch ondertrouwde zijne zuster Sara met Joost Willemsz. van Nijekercke. De twintigjarige bruid was daarbij vergezeld van hare moeder en woonde op de Engelsche Kay. De bruidegom, oud 26 jaren, woonde op den Nieuwendijk en was groothandelaar in granen. Wij zien dus de familie Vondel doorloopend in verkeer en verwant met zeer gegoede burgers. Joost Willemsz toch deed groote zaken en was vrij vermogend. Waarschijnlijk niet lang na zijn huwelijk liet hij het huis „Nieukerck" bouwen op de Heerengracht bij de Brouwersgracht, thans No. 66. Later gingen de zaken minder goed, zoodat hij in 1629 failleerde.

Behalve met zijne familie, verkeerde de dichter vooral met de leden der Brabantsche Kamer en met zijne Doopsgezinde geloofsgenooten, die trouwens in de Kamer waarschijnlijk vrij talrijk waren. Van het eerste getuigt in 1615 zijn Sonnet op het *Treurspel van Jephthah* door Abraham de Koning. Dezen stelt hij naast Euripides, omdat de geschiedenis van Ifis niet minder tragisch is dan die van Iphigenia.

Vier en veertig jaar later dichtte hij zelf zijn *Jeptha* en in 1666 vertaalde hij Euripides' treurspel.

Doch niet alleen als dichter werd hij geëerd, ook als mensch was hij geacht om zijne braafheid en vroomheid. Deze achting en het in hem gestelde vertrouwen bleken, toen hij 27 Jan. 1616 gekozen werd als diaken van de Doopsgezinde gemeente. Had Vondel nu zijne betrekkingen met de rederijkerskamers afgebroken? Men vermoedt het, omdat de Doopsgezinden niet gunstig over deze vereenigingen schijnen gedacht te hebben. In hetzelfde *Memoriael* toch, waaruit wij Vondels verkiezing weten, wordt op het jaar 1614 vermeld, dat er twee diakenen gezonden werden naar zekeren Cornelis Jansen „om hem aen te spreecken van datmen seyt dat hy by de Rederyckers op de Camer veel verkeert, iae een Prins by haer soude syn."

Van Lennep, wiens oordeel in deze zaak nog door velen wordt overgenomen, zegt hiervan: „Wanneer wy deze naauwgezetheid in aanmerking nemen, en de vermaning, die aan een eenvoudig Lid der Gemeente gedaan werd over zijn omgang met de Rederijkers, dan is het, dunkt my, niet waarschijnlijk, dat men zoodanig verkeer in een Diaken gedoogd, veel min by het aanvullen dier betrekking het oog zoû hebben laten vallen op iemand, die als Rederijker bekend stond. Veeleer mogen wy aannemen, dat hy de betrekking met de Kamers (die, als wij nader zullen zien, omtrent dezen tijd bovendien zeer in verval waren) had afgebroken, sedert hy zich met ernstiger studie bezig hield, en dat hy door handel en wandel zoodanigen naam by de Gemeente verworven had, dat hy de hem toegekende onderscheiding ten vollen waardig kon gekeurd worden." [1])

Dit betoog schijnt afdoende, maar is inderdaad een bewijs te meer, hoe gevaarlijk het is, door redeneering vast te stellen, wat er gebeurd moet zijn, in plaats van nauwkeurig op de feiten en datums te letten.

In de eerste plaats vragen wij, of het wel waarschijnlijk is, dat Vondel lid zou geweest zijn van twee kamers. Zijn er personen, van wie men dat met zekerheid kan aanwijzen? Voor Vondel ontbreken in allen gevalle de bewijzen. Dat hij Bredero kende, dat Rodenburgh met lof van hem spreekt en hij van zijnen kant een gedichtje maakte op Rodenburgh's *Kassandra*, is toch niet voldoende om hem als lid

---

[1]) De Werken van Vondel, I, 316.

van de Eglantier voor te stellen. De beide kamers mochten soms als mededingsters vrij scherp tegenover elkander staan, herhaaldelijk zien wij desniettemin de leden over en weer in vriendschappelijke verhouding. Zelfs zijn lidmaatschap van de Brabantsche Kamer is niet bewezen, al is het zeer waarschijnlijk.

Cornelis Jansen zal wel geene ergernis gewekt hebben, doordat hij rederijkte, maar doordat hij er te veel aan deed. (vgl. wat wij bl. 9 over het wijn drinken gezegd hebben). Met die vermaning liep het ook zoo'n vaart niet. De diakenen, die hem aangesproken hadden, rapporteerden in eene volgende vergadering, dat hij het feit erkende „maer also hy verneemt dat hy daer ymant mede ergert, soe is hem leedt dat hy ymant bedroeft heeft, en meenter hem mette eerste gelegentheyt aff te maken, als nu kermis naestcomen, alsse verset worden; want eer soude hy niet connen." Blijkbaar zag hij er ook na de vermaning geen kwaad in, en beloofde dan ook niet, dat hij de Kamer zou verlaten, maar alleen dat hij, ter wille van den vrede, bij de eerstvolgende bestuursverkiezing zich niet herkiesbaar zoude stellen.

Waarschijnlijk waren er vrij wat Doopsgezinden onder de leden der Brabantsche Kamer. Maar een afdoend bewijs, dat de Doopsgezinden in het algemeen geen bezwaar hadden tegen het opvoeren en schrijven van tooneelstukken is het volgende. In het begin van 1620 schreef de Doopsgezinde diaken Joost van den Vondel een treurspel *Hierusalem Verwoest*. De opdracht aan C. P. Hooft is gedateerd „dezen 20. van Loumaend. 1620." En dat het stuk voor vertooning bedoeld was, blijkt uit het slot van het *Aan den Lezer*. Welnu, deze diaken is daarvoor niet afgezet, ja wat meer zegt, den 29^{en} October van hetzelfde jaar werd hij herkozen.

Hadden wij de ledenlijsten der kamers, dan zou het misschien blijken, dat Cornelis Jansen lid was van de *Eglantier*, en dan zouden de bezwaren der diakenen minder het tooneelspelen gegolden hebben dan wel de ongebondenheid, welke in die kamer voorkwam. Thans kunnen wij dit slechts gissen.

In den tijd van zijn diakenschap schreef Vondel een aantal kerkzangen en andere stichtelijke gedichten, die onder zijne geloofsgenooten blijkbaar veel bijval vonden. Twee er van *Van de Hemelvaert Christi* en *Op Pincxteren* zijn opgenomen in het *Kleyn Hoorns Liedtboeck*, dat tot in de 19^{e} eeuw in verscheidene Doopsgezinde gemeenten bij de godsdienstoefeningen gebruikt werd. Zij zijn hierin niet ondertee-

kend, en het is dus zeer wel mogelijk, dat in dezen en dergelijke bundels nog meer verzen van Vondel schuilen. [1])

Zeker behooren tot dezen tijd nog *Wterste Oordeel*, *Vier Wterste*, *Zedigh Gedicht*, *vande Ydelheid der Menschen en Wanckelbaerheyd der Koningh-rijcken* en waarschijnlijk nog een *Pinxter-zang*, *Jaar-zang*, *Uitbreyding over den 19 Psalm*, *Howlyck-sang tusschen God en de geloovige Ziele* en enkele andere, door Brandt onder *Oude Rymen* gestelt, zooals *Aendachtige Betrachtinge over Christus Lyden*, *uit den Hooghduitschen vertaelt door M. L. B.* (= Michiel le Blon?) *en ter loops gerijmt door J. v. V.*

Als voorbeeld van deze poezie volge hier

VAN DE HEMEL-VAERT CHRISTI,
OP DE WIJSE
VAN DEN viij. PSALM.

Verblydt u t'saem en juygt gy Christen scharen,
Siet t'Hemel-waert uw Vorst en Heylandt varen,
Die onlangs daeld' in 't graf, nae soo veel smaets,
En heerlyk nu gaet nemen d' hoogste plaets.
  Klimt op, klimt op, gy Godt en 's menschen Sone!
Versmadet kruys, de speer, de doorne kroone,
En 't boos geslacht dat met een grimmig oog
Ontsinnig u in 't heylig aenschyn spoog.
  Doet open ons uw glory-ryke troonen:
En baent den padt, ten leven Adams soonen,
Ontsluyt ons weer 't gesloten Paradijs,
Saligt uw volck tot uws naems lof en prys.
  Hoog-priester die onstraflyk zyt bevonden,
En hebt uw bloedt gestort voor 's Wereldts sonden,
Klimt op, klimt op, in 't alderheyligst Choor:
Godts strengheyt komt met uw verdiensten voor.
  O die van Godt gesalft zijt tot een Koning,
Aensiet uw Kerk, uw Bruydt, uyt 's Hemels wooning,
Die hier verstroyt kent ander troost, noch hooft.
Send haer den geest en trouring lang belooft
  Soo mach sy steedts in 's Bruyd'goms liefde blaecken.
Soo mach haer kroon noch sond' noch werelt schaken,
Soo blijft haer liefd' veel sterker als de doodt,
En erft te loon haers lieven minnaers schoot.

[1]) Van Karel van Mander vindt men er 18 gedichten in, en in de aanhangsels nog 4, alle geteekend met zijne spreuk *Een is noodigh.*

Te midden van al de drukte van zijn winkel, het diakenschap en de stichtelijke poëzie verwaarloosde hij intusschen zijne studie der Fransche letterkunde niet. Marot, Montaigne, Du Bellay kende hij blijkbaar, invloed van Des Portes en Garnier, vooral ook van Ronsard is in zijne werken aangetoond. Maar boven allen stelde hij Du Bartas. Dezen volgde hij reeds na in zijn *Pascha* en, hoezeer hij ook later meer onmiddellijk zich aan de klassieken aansloot, tot in het laatst van zijn leven bleef hij „den onsterflijcken Gascon" eeren en navolgen. [1]) In deze voorliefde voor Du Bartas stond hij niet alleen; ook Van Mander had hem hoog geëerd, en zoo deden ook andere vrienden en bekenden.

Vooral met Zacharias Heyns, den bekenden dichter, die eerst boekverkooper te Amsterdam, later te Zwolle was, schijnt Vondel zeer vriendschappelijk verkeerd te hebben.

In 1616 verscheen bij Pers *De Vaderen, ofte het Tweede Deel van de Derde Dagh der Tweeder weke, vervatende Abrahams Offerhande. Ghedicht by wylen den E. G. de Saluste, Heere van Bartas, de Phoenix vande Fransche Poëten. Ende nu wt het Fransch in Nederlandts vertaelt.* Vooraf gaat een *Inhoudt* en een *Klinck-veers, over Abrahams Offerhande,* geteekent „Door een ist nu voldaen". Met dit anagram [2]) teekende hij in dezen tijd gewoonlijk zijne verzen; door omzetting der letters geeft dit „Joost van der Vondelen".

Het gedicht bevat niet eenvoudig eene dichterlijke uitbreiding van het bekende bijbelverhaal, maar vooral ook eene stichtelijke toepassing, nl. dat God de menschen niet verzoekt om hun gemoed te leeren kennen — hunne innerlijkste gedachten toch zijn hem bekend nog voor zij gevormd zijn — ook niet uit lust tot plagen, maar uit liefde, om hun den weg ter zaligheid te banen. Met eene aanwijzing, hoe Isaac de voorbeduiding van Christus is, sluit het gedicht.

Nog een gedeelte van hetzelfde werk werd door Vondel vertaald en verscheen in 1620 bij Pers onder den titel *De Heerlyckheyd van Salomon. Of het tweede deel vande vierde dagh der tweeder*

---

[1]) Zie hierover vooral Dr. A. A. Hendriks, *Joost van den Vondel en G. de Saluste, Sr. du Bartas.* Leiden, 1892.

[2]) Dergelijke anagrammen vielen in dien tijd zeer in den smaak; zoo zette Vondels uitgever zijn naam Dierick Pieterszoon om in „Ick strii op sno eerden."

weke. Gedicht by wylen Guilliaume de Saluste, Heere van Bartas, Phoenix vande Fransche Poëten.

De vertaling is door den dichter opgedragen aan „zynen vrund den heer Dierick Korver". Behalve deze opdracht bevat de uitgave nog een *Voorreden*, *Het Inhoud* en twee *Klinckerts*. Eerst wordt beschreven, hoe David de regeering aan zijnen zoon overdraagt en hem eene reeks van wijze lessen geeft. Daarop volgt Salomo's droom en zijn gebed om wijsheid. Weldra heeft hij gelegenheid die wijsheid te toonen in zijne beroemde rechtspraak. Nu komt eene beschrijving van den lusthof, waaruit de minnegoodjes voortkomen, die Salomo en de Egyptische koningsdochter met hunne liefdepijlen wonden. Uitvoerig wordt hare aankomst te Jeruzalem geschilderd en de bruiloft, waarop o. a. de dans der planeten vertoond wordt. De Zon en Maan verbeelden hierbij Salomo en de Vorstin van Egypte, maar ook Christus en de Kerk, waarbij uit den aard der zaak verschillende voorstellingen uit het Hooglied overgenomen worden. Hierop volgt de tempelbouw en de vergelijking van den tempel met de wereld. Salomo's wijsheid wordt alom vermaard en de Koningin van Saba komt naar Jeruzalem om zich door hem te laten onderrichten. Hij leert haar den eenigen God kennen en voorspelt de komst van Christus.

Zacharias Heyns.
Anonieme prent.

Het is wel waarschijnlijk, dat deze vertalingen reeds eenigen tijd gereed lagen, voordat zij gedrukt werden, maar men zal ze toch niet vóór den *Gulden Winckel* mogen stellen.

De beide werken van Vondel werden onverkort opgenomen in de vertaling, die Zacharias Heyns in 1621 van het geheele werk van Du Bartas uitgaf. Hiervoor schreef Vondel nog een „Klinkert" (= sonnet) „op de Vertalinge van Bartas door Z. Heyns" en een bijschrift bij het portret van dezen dichter. Ook voor de vertaling van de Eerste Weke door Wessel van Boetselaer, die in het volgende jaar verscheen, schreef hij een Klinkert, wat niet alleen een bewijs is voor zijne onverminderde belangstelling voor Du Bartas, maar tevens van de waardeering, die hij ook buiten den kring zijner eigenlijke vrienden en bekenden vond [1]).

Hiermede zijn wij echter den tijd vooruitgeloopen en moeten terugkeeren tot het jaar 1617, toen Vondel zijne laatste groote navolging van een Fransch voorbeeld in het licht gaf, nl. de *Vorsteliicke Warande der Dieren.*

In 1567 had de bekende schilder en plaatsnijder Marcus Gheeraerts onder den titel *De Warachtige Fabulen der Dieren* eene reeks van 107 etsen uitgegeven met berijmde bijschriften van Edewaerd de Dene. Eene tot 125 prenten vermeerderde uitgave daarvan werd in 1578 door Ph. Galle in het licht gegeven, met Fransche bijschriften van een onbekenden dichter, onder den titel *Esbatement Moral.* De koperen platen werden later gekocht door Pers, die nu begrijpelijkerwijze Vondel uitnoodigde, de bijschriften te maken. Deze voldeed aan dit verzoek. Daarbij volgde hij getrouw den tekst van het *Esbatement* in zooverre, „als hij zijn voorbeeld geene enkele maal uit het oog verliest en hij 't ook niet eene enkele maal waagt zelfstandig iets erbij te doen. Hij volgt na op den voet, zich vergenoegend hier en daar eene kleine bijzonderheid in te schuiven, en dat bijna telkens met het inzicht aldus twee verzen te maken van één, en zijn verhaal wat te rekken.... Dit echter dient vastgesteld, dat Vondel, hoe weinig hij blijkbaar zich voor zijne fabelen heeft moeite getroost, hoe veel hij ook verschuldigd is aan *Esbatement,* door de vloeiendheid van zijn vers en den zwier van zijn taal aan de *Warande der Dieren* niettemin zekere bekoor-

[1]) Ook Huygens, Anna Roemers en Heinsius schreven lofdichten voor dit werk.

lijkheid heeft geschonken, welke al de [vroegere] bundels in de schaduw doet staan." [1])

In de *Voor-reden* wordt het nut der fabelen aangetoond, en wordt er op gewezen, dat ook in de Heilige Schrift verscheidene „exemplen en aenwijsinghen" voorkomen, die hiermede vergeleken kunnen worden.

Prent uit de Warande der Dieren.

Verder bevat het voorwerk behalve een paar lofdichten, van Vondel zelven een eigenaardige „Vermaeckelijcke Inleydinghe" in verzen.

Hoewel dit werk niet zóó in den smaak viel als de *Gulden Winckel* zijn er toch zes afzonderlijke uitgaven van verschenen. Wij deelen hier n°. 21 der fabelen mede, echter zonder de historische toepassing in proza, die waarschijnlijk van Pers is.

---

[1]) L. Scharpé in een doorwrocht artikel *Van De Dene tot Vondel* in den 4^{en} jaargang van de *Leuvensche Bijdragen.*

T' Scherptandige *Serpent* belust was te vermalen
Een *Ambeelt* hert van stael en yzer teenemaelen,
Maer kon verwinnen niet op zulcken ys'ren romp;
En maeckte t' aenbeelt niet, maer al zijn tanden stomp.
Als nu des diers gebit ten lesten was bedorven,
Heeft het van 't aenbeelt tot een antwoort dit verworven:
Wat dolheyd gaet u aen? dat met u scherp gebit
Ghy om mijn hertheyd te verbrijslen zijt verhit!
Laet af, laet af in tijds, al waren uwe tanden
Van koper en van stael, ick maecktese ter schanden.
„Dees fabel wil de zulcke aen-spreken zonderlingen
„Die zich aenmeten meer als Menschelijcke dinghen.
„Gelijck dat zotte volk dat met een ydel hoop
„Een vaert langs *t' Noorden* zoeckt, spijt der natueren loop:
„Dat met een eycken planck, o stoute Zee-gezellen!
„Drijft door 't bergachtigh ys gelijck als nae der hellen.
„En blijfter al een schip int *Noorden* voor den tol
„Ghelijck een toren staen, zij varen even dol.

Langen tijd had Vondel van vreemde talen niet veel meer geleerd dan Fransch evenals zijn vriend Brederoo, op wien hij in 1618 het aardige grafschrift maakte:

OP BRERO.

Hier herbercht 't lijf, wiens geest in schertsen munten wt,
En met veel boertery steeds swanger ging van herssen,
Wien Charon willig voert om sunst in d' oude schuyt,
Vermits de zieltjens droef noch lachten om zijn farcen.

Weldra echter begon hij in te zien, hoezeer hij bij anderen achterstond, doordien hij niet in staat was de Ouden zelfstandig te bestudeeren. Verscheidene waren de aanleidingen, die hij hiertoe had. De Fransche dichters, die hij het meest bewonderde en navolgde, waren zelve navolgers der klassieken en Vondel was altijd een te ernstig zoeker naar waarheid en schoonheid, dan dat hij op den duur zich kon tevreden stellen met tweedehandskennis. Ook prikkelde het hem zeker wel, als hij de geleerdheid van zijne vrienden Heyns en Pers zag, en zich daardoor zoo verre hun mindere gevoelde, terwijl hij toch zonder verwaandheid zich als dichter hun meerdere mocht rekenen.

Terwijl hij in het ten uitvoer brengen van een eens opgevat plan eene merkwaardige volharding en wilskracht toonde, aarzelde hij soms

lang met het nemen van een besluit. Zwaartillend van aard, met aanleg voor melancholie, zag hij altijd erg tegen de moeilijkheden op, zeker ook wel van het aanleeren van die geleerde talen. Het vermoeden ligt voor de hand, dat het voorbeeld van zijn broeder Willem hem moed gegeven heeft.

Deze was in 1603 geboren en werd den 10den Mei 1623 als student in de rechten te Leiden ingeschreven. Reeds het volgende jaar ging hij op reis naar Italië. Het is dus te vermoeden, dat deze in de jaren voor 1620 bezig was met Latijn en Grieksch te leeren. Dat voorbeeld kan bij Joost den doorslag gegeven hebben. Hij liet zich eerst door een Engelschman (waarschijnlijk wel een van de Engelsche uitgewekenen, die in 1615 in de gemeente der Waterlanders werden opgenomen) de beginselen van het Latijn leeren en nam vervolgens in die taal les bij een zekeren Abbama „Leermeester in de Latynsche schoole aan d'oude zyde". In deze studie toonde hij grooten ijver, zoodat zijn leermeester veel genoegen in hem had en hij flinke vorderingen maakte.

De studie van het Latijn op laten leeftijd begonnen, gaat echter niet gemakkelijk, en hij zal dan ook wel eens met verbazing en bewondering hebben gezien, dat zijn broeder er slechts weinig moeite mee had. Zoo wordt het begrijpelijk, dat hij nog jaren later zeide: „Ik zou wel schreyen, als ik om myn' broeder denk. Hy ging my ver te boven."

Terwijl hij met deze studiën bezig was, overleed een zijner kinderen, dat volgens het grafboek der Oude Kerk den 29sten Mei 1618 begraven werd. Dat is het eenige bericht omtrent dit kind, waarvan wij zelfs den naam niet kennen. Dezelfde oorzaken, die wij vroeger besproken hebben (bl. 17) zullen ook hierbij wel verhinderd hebben, dat wij in de werken van den dichter daarvan melding gemaakt vinden.

Slechts weinig gedichten zijn ons, behalve de reeds genoemde, uit dezen tijd overgebleven. Maar die enkele verdienen wel eenige aandacht.

Van den beroemden ontdekkingstocht door Schouten en Le Maire ondernomen, verscheen in 1618 bij Willem Jansz. (Blaeu) het *Journal ofte Beschryvinghe.* Daarvoor is een sonnet van Vondel geplaatst vol uitbundigen lof en dat in zichzelf niets bijzonders heeft dan de aardige woordspeling aan het einde. Maar dat Blaeu het boek aantrekkelijker zocht te maken door er een gedicht van Vondel voor te plaatsen, is

Willem Jansz. Blaeu.
Prent van Jeremias Falck.

een bewijs, dat deze reeds grooten naam als dichter begon te krijgen, tenzij Schouten tot de verwanten van Vondel behoorde (vgl. bl. 39) en dus het opnemen van het gedicht meer eene vriendelijkheid tegenover den dichter dan eene boekverkoopersspeculatie was. In het laatste geval zou hierin het begin der betrekkingen gezocht kunnen worden, die wij later tusschen Blaeu en Vondel zien. [1]) Ook de Fransche vertaling van het *Journal*, die het volgende jaar verscheen, was voorzien van dichtwerk van Vondel, en wel twee Fransche epigrammen.

Hetzelfde jaar 1618 brengt ons weer een bruiloftsdicht, bij het huwelijk nl. van den Raet en Outschepen Jakob Jakobsz. Hinlopen en Sara de Wael. Dat Vondel deze bruiloft heeft bijgewoond, volgt hier nog niet uit, al woonde de bruid ook in de Warmoesstraat, en is zelfs niet waarschijnlijk. Maar van beteekenis is, dat wij hem nu reeds in aanraking vinden met deze twee aanzienlijke familiën, die altijd tot zijne vereerders en beschermers bleven behooren. De dichter legt in dezen zang sterk den nadruk op de tegenstelling tusschen Liefde en Min en wijst vooral op den hoogen ernst des huwelijks. Tot den blijden juichtoon kan hij zich niet verheffen; hier is veeleer de uitdrukking van eerbied en warme vriendschap van den man, die een ander gaarne de blijdschap gunt. De vreugde is meer beredeneerd, dan gevoeld.

Evenveel ernst, maar misschien wat meer persoonlijke aandoening

[1]) Daartoe kan ook meegewerkt hebben, dat Blaeu Doopsgezind of althans van Doopsgezinde familie was.

en gevoel, spreekt uit *Op de Geboorte van onze Hollandsche Sappho, Anna Roemers.* Of Vondel reeds vroeger met de familie van Roemer Visscher omgang had, valt niet uit te maken. Dit gedicht zou het ons niet doen vermoeden. De toon is wel hartelijk, maar verre van gemeenzaam, meer als van iemand, die nog kortelings in den vriendenkring is opgenomen. Wij moeten hierbij echter niet over het hoofd zien, dat eene zekere stijfheid in den omgang, voortspruitend uit groote bescheidenheid, hem altijd is bijgebleven.

In zijn lijkdicht op Vondel zegt Antonides wel, dat Spiegel, Roemer en Van Mander in den hemel hun ouden vriend met vreugde zullen begroeten, maar dat bewijst toch niet veel. Zeker heeft Vondel deze mannen, althans de twee laatsten, wel gekend, maar de hartelijke vriendschap kan Antonides er wel bij vermoed hebben. Vondel toch sprak steeds met groote waardeering van hen en nog weinige jaren voor zijnen dood raadde hij Antonides aan den *Hertspieghel* te lezen „en de taalkunst en wysheit daar uit te halen", zooals Brandt ons mededeelt. Volgens denzelfde las hij zijne dochter dat groote dichtwerk voor en las het voor zichzelf tweemaal.

Het eerste werk van Vondel, waaruit zijne kennis van het Latijn blijkt [1]), was zijn

Jacob Jacobsz. Hinloopen.
Prent van Jac. Houbraken.

[1]) Brandt vertelt, en alle lateren hebben dit van hem overgenomen, dat Vondel reeds in of kort na 1613 begon Latijn te leeren. Dit is echter

Hierusalem Verwoest. Treurspel. Den Joden tot naedencken, den Christenen tot waerschouwingh als op het tooneel voorghestelt, dat in het begin van 1620 bij Pers verscheen.

Reeds op den titel vinden wij naast eene aanhaling uit den Bijbel eene uit Virgilius. En ook in het voorwerk zien wij een aantal aanhalingen uit Latijnsche schrijvers, de meeste met de vertaling er bij, doch de opschriften van den triumfboog van Titus onvertaald.

Het boek begint met een *klinckert* van Willem, die zich echt classicistisch Guilhelmus Vondelius teekent. Dit sonnet van den zeventienjarige bewijst, dat Joost hem niet zonder grond zeer begaafd noemde [1]). In maat en woordklank is het beter dan de meeste van zijne tijdgenooten, ook zelfs wat den inhoud betreft. Hij heeft den goeden smaak zijnen broeder niet boven Euripides of *Hierusalem Verwoest* ver boven de *Troades* te prijzen, hij stelt alleen het eerste tegenover het tweede. Deze matiging, deze fijngevoelige terughouding verheft dit sonnet ver boven de meeste lofdichten. Aangezien er zoo weinig van hem overgebleven is, mag dit hier nog wel eens medegedeeld worden.

AEN MIJN BROEDER

OP HET

TREURSPEL DER IODEN.

Klinckert.

Euripides die heeft d' aenschouwers langh voorhenen
Ten oogen eenen vloed van Peerlen uytgedruckt,
Als Hecuba bedroeft uyt haren throon geruckt
Beschreyde Troijens val met zuchten en met stenen:

Maer ghy, o Broeder! der Hierosolymitanen [2])
Droef Treurspel ons vernieuwt, en klaeghelijcke moord,
Hoe deerlijck Titus heeft Ierusalem verstoort:
Om wien de vyand zich niet spenen kost van tranen.

---

niet waarschijnlijk, omdat wij in zijne gedichten vóór 1620 van directen invloed der klassieken niets bespeuren. Had hij in 1617 genoeg Latijn verstaan om eene encyclopaedie te lezen, dan zou hij zelf het proza in de *Warande der Dieren* geschreven hebben, en dit niet aan een ander, waarschijnlijk Pers, hebben overgelaten.

[1]) Tenzij het door Joost wat „betutteld" is.

[2]) De tweede en vierde lettergreep moeten slechts heel flauw uitgesproken worden, ongeveer zoo: Hi. ros. lymitanen.

Een wreed Barbarisch hert moet schricken als 't verstaet
Hoe Sions Heerlijckheyd, en pracht te gronde gaet:
Hoe Salomons gebouw met zijn vergulde daken,

De maghtighste Pilaer van't vruchtbaer Ioodsche land
Is omgeworpen: hoe eens Moeders eygen hand
Haer teeder kind uyt nood gaet tot spijsoffer maken.

Vondel draagt zijn treurspel op aan Cornelis Pietersz. Hooft, den oudburgemeester, in wien hij de „getrouwe en vrome Regeerders" van Nederland eert, uit dankbaarheid „dat vele duyzend verjaeghde menschen in den schoot en het gebied der doorluchtige Heeren Staten gastvry zijn geherberght en lieflijck gekoestert, en die in veylige schaduwe gezeten niet meer hoeven te vreezen de grimmigheyd van die uyt het voorborgh der Hellen opgedonderde Spaensche Alecto [1]), die drymael haer geslangde perruyck geschud hebbende, met haer fackel het vuyr stack inde mutsaerden en rijsbossen die de palen en staecken bekleeden waeraen dagelijcx vele vrome Christenen wierden vast gemaeckt, die midden inde vlammen Jesus Christus

Cornelis Pietersz. Hooft.
Prent van Jac. Houbraken.

[1]) De Spaansche inquisitie wordt hier onder het beeld van Alecto, eene der Furiën, voorgesteld.

lof toezingende, hem lijf en ziele opofferden tot eenen zoeten en Godbehaegelijcken reuck."

Onder al deze vrome overheden blinkt vooral Hooft uit en nog te liever draagt de dichter hem zijn treurspel op, daar hij de vader is van den voortreffelijken dichter.

In de voorrede „Aenden Gedichtlievenden Lezer" betoogt hij, dat de verwoesting van Jeruzalem eene wrake Gods was voor de kruisiging van Christus, en dat zijn treurspel, voor zoover de verhevenheid der stof aangaat, voor geen uit de oudheid behoeft onder te doen.

Op *Het Inhoud,* waarin hij naast meer andere schrijvers, als zijne voornaamste bronnen Josephus, Hegesippus, Eusebius en Carion noemt, volgt nog een sonnet *Aende Ioodsche Rabbynen.*

Van Lennep heeft de opmerking gemaakt, dat in dit treurspel dramatische verwikkeling geheel en spanning zoo goed als geheel ontbreekt. Bovendien heeft hij nog enkele fouten in den opzet aangewezen, die wij eveneens beamen moeten. Maar niet minder stemmen wij met hem in, waar hij op de groote verdiensten van versbouw, woordenkeus, echt dichterlijke uitdrukking, aanschouwelijke en treffende schildering, levendige samenspraak en dergelijke wijst. Mogen al sommige gedeelten te veel redeneering bevatten, in andere de sprekers te lang aan het woord blijven, om toeschouwers te boeien — daarnaast staan gedeelten, die niet zullen nalaten hen diep te ontroeren. Vooral enkele reien zijn van eene aangrijpende schoonheid en het tooneel tusschen Titus en de Dochter Sion in het 3e Bedrijf heeft groote dramatische kracht.

Niet alleen in het voorwerk openbaart zich de invloed der klassieken, ook in het stuk zelf. Naast talrijke herinneringen aan Du Bartas en Garnier, vinden wij verscheidene plaatsen, waar met blijkbare bewustheid Seneca nagevolgd is. Zoo vormt dus dit drama den overgang tot eene nieuwe periode in Vondels dichterleven. Toen hij later alle gedichten uit zijn eersten tijd verwierp, maakte hij alleen hiervoor eene uitzondering.

Bijna gelijktijdig met dit treurspel verscheen behalve de reeds besproken *Heerlyckheyd van Salomon* ook nog *De Helden Godes des Ouwden Verbonds.* Pers had weer eene reeks platen gekocht. Het waren 38 afbeeldingen van beroemde mannen uit het Oude Testament, aartsvaders, richteren, profeten enz. van Adam tot Judas Machabaeus,

door J. Sadeler gegraveerd naar teekeningen van Crispijn van den Broecke. Een er van draagt nog het jaartal 1574. Hierbij dichtte Vondel weer de bijschriften, bijna alle van 34 regels, terwijl onder elke prent een toepasselijke bijbeltekst wordt afgedrukt.

Directe invloed der klassieken is in de *Helden Godes* niet aan te wijzen, doch wel nog van Du Bartas. Het vermoeden ligt dan ook voor de hand, dat dit werk reeds geruimen tijd voltooid was, maar nu eerst werd uitgegeven. Daaraan zal wel zijn toe te schrijven, dat de verzen over het geheel niet zoo goed zijn als van *Hierusalem Verwoest.* Ook de er bij gevoegde *Hymnus of Lofzangh vande Christelycke Ridder* was misschien reeds veel eerder gedicht. Er is althans eene prent, getiteld *De Christelijke ridder* van Pieter Serwouters, die in 1614 werd uitgegeven, en die voor Vondel wel de aanleiding tot dit gedicht kan geweest zijn. Opmerking verdient nog, dat dit het laatste werk van Vondel is, dat bij Pers werd uitgegeven, het laatste ook, waarin hij de onderteekening *Door een is 't nu voldaen* gebruikt.

Prent uit de Helden Godes,
door J. Sadeler, naar een teekening van Cr. van den Broecke.

Iets nieuws is, dat wij in de opdracht eene aanhaling in het Italiaansch en de vertaling van eene strofe uit Tasso's *Gierusalemme liberata* vinden. Ook die taal had hij zich dus in dezen tijd eigen gemaakt.

Voor Tasso heeft hij altijd grooten eerbied gehad en zeer dikwijls noemt hij dezen ook in lateren tijd. Zelfs heeft hij het geheele werk

vertaald. In zijn *Lijkgedachtenis van Joost van den Vondel* noemt Oudaen onder de vertalingen

En Tasso, die men wacht dat eens ten grave uitrijs.

Voor eenige jaren is het handschrift van die vertaling teruggevonden, en is het gebleken, dat die in proza was. Aan de overbrenging in verzen is hij zeker wel nooit begonnen, omdat hij juist in dezen tijd met Virgilius kennis maakte, en ook omdat hij wist, dat Tesselschade daarmede bezig was. Reeds in 1623 spreekt hij daarover. Heeft hij soms zijne vertaling aan Tesselschade gegeven? Dat zou niet vreemd zijn, en dan was tevens verklaard, hoe de ééne strofe, die er van hare vertaling bekend is, zooveel overeenkomst heeft met zijne prozavertaling. Van eene samenwerking echter blijkt niets, al zullen zij er wel eens met elkander over gesproken hebben.

Johannes Fontanus.
Prent van Jan Muller.

De *Helden Godes* was opgedragen aan Johan Fonteyn, „der Artznyen Doctor en Liefhebber van alle goede Kunsten en Wetenschappen”. Hij was echter niet alleen „liefhebber”, maar dichtte ook zelf, en was een man van

grooten invloed in de Eglantier, waar hij niet uit ging, toen Coster en de zijnen de Academie stichtten. Dat hij hier vooral in de eerstgenoemde hoedanigheid gehuldigd werd, blijkt uit den inhoud van de opdracht. Hieruit mogen wij wel opmaken, dat hij Vondels huisdokter was. En dan had deze zeker reden tot dankbaarheid. Brandt vertelt, dat hij omtrent dezen tijd werd aangetast door eene langdurige kwijnende ziekte, die hem zeer verzwakte, zijnen geest afmatte en hem soms naar den dood deed verlangen. Ook werd er gezegd, dat hij vele jaren sukkelde aan allerlei kwalen, zooals een bezette borst, zoodat men meende, dat hij de tering had. Eerst met zijn veertigste jaar begon dat te beteren, en na zijn vijftigste was hij volkomen gezond.

Van zijne ziekte in 1620 hebben wij een stellig bericht in het reeds genoemde (bl. 47) Memoriael. Daar lezen wij na de mededeeling, welke diakenen 29 Oct. 1620 zijn afgetreden: „Joost vander Vondelen soude by lote gebleuen en Jacob Theunissen affgegaen hebben, maar also Joost vander Vondelen claechde van groote ongelegentheyt syner melancoleusheyts haluen, langer te dienen, heeft men Jacob Theunissen gebeden in syn plaetse te treden, t'welcke hy wt lyeffden bewillicht heeft."

Er is natuurlijk geen enkele reden om aan te nemen, dat Vondel die ziekte zou hebben voorgewend. Zelfs lijkt het ons niet in overeenstemming met Vondels karakter, dat hij deze omstandigheid gaarne gebruikt heeft om van een lastig ambt ontslagen te worden.

Aan deze ziekte zal het wel moeten worden toegeschreven, dat er van het jaar 1620 slechts twee gedichten zijn. Het eerste was een sonnet op het huwelijk van Lambrecht Jacobsz., den 28sten Juni. Deze Doopsgezinde predikant te Leeuwarden was tevens schilder. Hij had eene studiereis naar Italië gedaan en werd later de leermeester van Jacob Backer en van Govert Flinck. Het tweede was een sonnet *Op den Burgerkrijgh der Roomeren*, gedrukt voor de vertaling van Lucanus door Hendrik Storm. Andere gedichten uit dezen tijd heeft hij zeker niet waard geacht te bewaren. Waarschijnlijk waren zij wel meest van godsdienstigen aard. Dit zouden wij moeten opmaken uit het hier volgende, dat zijn gemoedstoestand in dezen tijd beter weergeeft, dan vreemden dien zouden kunnen beschrijven.

GEBEDT,
UYTGESTORT TOT GODT
OVER
MIJN GEDUERIGE QUIJNENDE SIECKTE,
ANNO 1621.

Gy die de sieckte queect, en doetse weer verdwijnen,
Aensiet een Christen hert, belegert met veel pijnen:
O Vader alles troosts! gy weet, en ick beken
Dat ick een aerden vat, en broos van stoffe ben.
Aensiet de swackheyt dan van uwen armen dichter:
Myn rouwe wonden salft, en maect myn qualen lichter:
Of soo 't u dus behaegt om onser sonden schult,
Soo wapent mijne borst bestendich met gedult:
Dit harnas eischt den noot, want jaren sach ick enden;
Maar noyt myn swarigheen, en daeg'lijcksche ellenden.
Dit maect my 't leven suur, en mat de geesten af,
En doet ons hemelwaerts vaeck suchten om het graf.
Als ick de Swaluw sie geherbergt aen de Gevel
Van 't overlenend huys, ô die van d' aertsche nevel
Ontslagen, spreeck ick dan, mocht nestlen daer 't gestarnt,
Daer 't gout in 't blau Torkoys soo flonckerende barnt.
Gy weet het, goede God! hoe vyerig uwen siecken
Na een gesonder locht, door 't roeyen van sijn wiecken,
Opstijgen wil geswint, of dat een van u Bôôn
Hem op sijn pennen draegt, in uwen rijcken throon.
Als ick, om tijt-verdrijf, met mijne stem ga paren
Den weer-klanck van myn Luyt en sangerige snaren,
Dan dunct my dat u geest met mijne geest getuygt
Hoe 't heylig heyrschaer Gods daer boven speelt en juygt.
Dees lust tot 't hoogste goedt, dit Goddelijck verlangen,
Uyt dees quellagie wort geboren en ontfangen.
Wy nemen dan in danck den tijdelijcken druck:
Laet ons, ô Heer! slechts niet beswijcken onder 't juck;
Noch laet d'ellende niet te seer ons broosheyt tergen,
Noch meer als het vermach, wilt niet u schepsel vergen;
Soo sal myn sangeres u roemen onder maen
En 's werelts duystre nacht, en schaduwen versmaen,
Om 't salich licht, tot dat de geest van 't lijf ghescheyen,
Sal weerdich zyn bekent, te juychen met u reyen.

Dit gedicht trekt nog daarom onze aandacht, dat het de eenige plaats is, waar duidelijk blijkt, dat Vondel ook de muziek beoefende en de luit bespeelde.

DERDE HOOFDSTUK.

VOORTGEZETTE KLASSIEKE STUDIËN.

1621—1625.

De ziekte, waarvan wij boven gesproken hebben, begon in den loop van 1621 wat te minderen en daarna, zegt Brandt, „viel hy weer aan 't dichten, en men zagh hem in de Dichtkunst van jaar tot jaar zoo merkelyk toeneemen, dat hy zich zelven in 't kort, by vergelyking van zyn voorige rymen, niet meer geleek."

Toch hebben wij van dit jaar slechts weinig over, tenzij men de door ons omstreeks 1616 gestelde gedichten (zie bl. 49) hier plaatst. [1]) Het zijn weer een paar klinkdichten of sonnetten voor boeken, nl. voor *'t Derde deel van 't Licht der Zee-vaert*, dat bij Blaeu uitkwam, en voor de vertaling der werken van Du Bartas door Zacharias Heyns, waarin Vondels *Vaderen* en *Heerlyckheyd van Salomon* waren opgenomen (zie bl. 52).

De groote verandering, die wij sinds dezen tijd in zijn dichttrant opmerken, is niet alleen het gevolg van zijne studie der klassieken, maar hangt ook samen met de uitbreiding van den kring zijner kennissen en vrienden. Wij zeggen „uitbreiding", want Vondel was geen man om oude vrienden te laten loopen voor nieuwe. Terwijl hij b.v. na 1620 niet meer bij hem uitgaf, noemde hij toch in 1644 Pers nog „mynen vrient".

Wij hebben reeds gezien, dat Vondel met Roemer Visscher en zijne familie niet onbekend was, ofschoon het betwijfeld mag worden, of hij er een gewone gast was. Eveneens kende hij Hooft, maar van

---

[1]) Van Lennep stelt ze op 1620.

een naderen omgang vóór dezen tijd blijkt niets. De groote bescheidenheid en teruggetrokkenheid van Vondel zullen hem wel, vooral in dezen tijd van zwaarmoedigheid, verhinderd hebben eenigszins vertrouwelijk om te gaan met zulke deftige menschen. Hij bewonderde en prees hen, maar hield zich als eenvoudig burgerman bescheiden op den achtergrond en achtte zich reeds vereerd, wanneer zij hem aanspraken.

Alleen met de familie Baeck schijnt de omgang reeds vrij vroeg hartelijker geweest te zijn. De vader Laurens Joosten Baeck, zelf

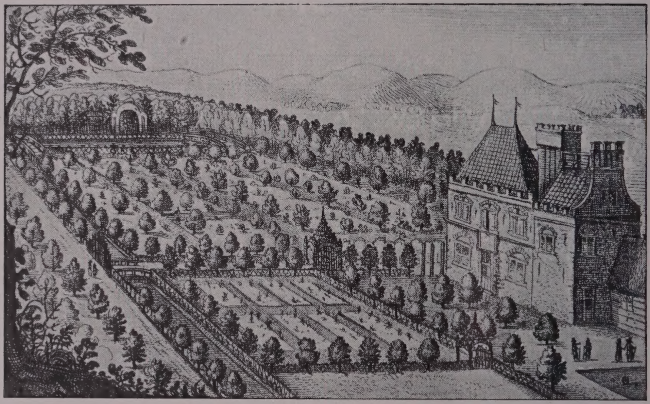

Scheybeeck.
Prentje in „Minne-plicht ende kuysheyts-kamp", Amsterdam 1626.

dichter, was de schatrijke eigenaar der schoone hofstede Scheybeeck bij Beverwijk, waar Vondel een welkome gast was en de stof vond voor verscheidene van die bekende gedichten, waarin zijne liefde voor de natuur zich zoo krachtig openbaart. Zelfs heeft men herinneringen aan de omstreken van Beverwijk aangetoond in gedichten, welke met die plaats niets te maken hebben, wanneer hij maar eene natuurbeschrijving wilde geven, b.v. in den beroemden rei der Eubeeërs in den *Palamedes*.

De gulle joligheid in de verzen voor de dochters van Baeck is niet de toon van den deemoedigen beschermeling, maar van den trouwen huisvriend. De zoon Justus trouwde in Mei 1623 met Magdalena van Erp en werd daardoor de zwager van Hooft. Deze beide mannen waren spoedig ten zeerste aan elkander gehecht en mis-

schien is Vondel op deze wijze in nauwere aanraking met Hooft gekomen. [1]) Herhaaldelijk toch zien wij later, dat Baeck de tusschenpersoon is, door wien Hooft iets aan Vondel laat weten.

Van niet minder beteekenis voor Vondel werd de kennismaking met Laurens Reael, waaruit weldra warme vriendschap ontstond. Toen deze veelzijdig begaafde man in het begin van 1620 in Amsterdam terugkeerde, had hij reeds eene eervolle loopbaan achter zich. Als zoon van een invloedrijken en vermogenden Amsterdamschen koopman en als zwager van Arminius, was de weg voor hem zeker gemakkelijker dan voor menig ander. Maar toch zullen het wel voornamelijk zijne bekwaamheden geweest zijn, die den jongen doctor in de rechten den steun en het vertrouwen van Oldenbarnevelt deden winnen. Op 28-jarigen leeftijd werd hij in 1611 gouverneur der Molukken en na den dood van Reynst in 1616 werd hij benoemd tot gouverneur-generaal, in welke waardigheid hij door Jan Pieterszoon Koen werd opgevolgd. Niet alleen als bestuurder, ook als krijgsman had hij zich zeer onderscheiden. Doch wat voor ons hier nog meer van belang is, hij was bovendien een keurig en smaakvol dichter, zooals de weinige van hem overgebleven gedichten, zoowel Nederlandsche als Latijnsche, getuigen.

Na zijn terugkeer in het vaderland had hij ruimschoots den tijd om zich aan letteren en kunst te wijden. Voor den zwager van Arminius, den gunsteling van Oldenbarnevelt was in de eerste jaren na 1619 in den staatsdienst geene plaats.

Hooft, „die *Groote Apollo* die onze nederduytsche tale den dagh . . . geeft", zooals Vondel in de opdracht van *Hierusalem Verwoest* gezegd had, werd in dezen tijd algemeen als het „hooft der Hollantsche poëten" geëerd, om wien allen zich schaarden. Wie met hem omging, leerde nog vele anderen kennen. Ook Vondel maakte na dezen tijd vele nieuwe vrienden, terwijl met sommigen de omgang nauwer en hartelijker werd: de dochters van Roemer Visscher, Cornelis Gijsbertsz. en Vopiscus Fortunatus Plemp, Mostaert, Huygens, Ant. de Hubert, misschien ook reeds Pieter Schrijver of Scriverius, en nog velen meer.

In dezen kring vond hij eene voor hem nieuwe wereldbeschouwing,

---

[1]) Anderen zijn van meening, dat Vondel door de opdracht van *Hierusalem Verwoest* met den jongen Hooft in aanraking is gekomen, dat deze hem spoedig waardeerde en ook in kennis bracht met de familie Baeck, Storm, Scriverius, Reael enz.

waar hij zeker wel eens van gehoord, maar die hij nog niet van nabij gezien had. Reeds had hij ijverig Latijn geleerd en kon nu in het oorspronkelijke de schrijvers lezen, die hij tot nog toe alleen uit vertalingen kende, maar de geest der klassieken was nog niet tot hem doorgedrongen. Hij had altijd verkeerd in den kring van zeer godsdienstige, wel ook ontwikkelde, maar toch eenigszins bekrompen menschen. Mochten enkelen als Lubbert Gerritsz. en Hans de Ries, die zeker wel daarom bij Vondel in hooge eere waren, wat ruimer opvattingen hebben, ook in zijne gemeente waren twisten over een of ander duister geloofspunt niet onbekend. Bij de nieuwe vrienden daarentegen vond hij onderlinge waardeering, ja vriendschap zelfs van Protestanten en Roomschen.

Die ruime levensbeschouwing, waarbij aan ieders persoonlijk gevoel wordt overgelaten, wat door het verstand niet beslist kan worden, waarbij men verdraagzaam is niet uit opportuniteitsoverwegingen, maar uit overtuiging, moest wel een groote aantrekking uitoefenen op Vondel, die van niets zulk een afkeer had als van geloofsvervolging, die de vrijheid ook van het individu als den hoogsten schat waardeerde. Met volle teugen dronk hij den Renaissancegeest in, die hem de openbaring gaf van eene nieuwe, blijde wereldbeschouwing. Voor het gevaar, dat hij in den eersten roes der vreugdevolle bewondering alle vroegere beginselen over boord zou werpen en geen andere moraal zou overhouden dan een materialistisch streven naar slecht begrepen levensgenot, daarvoor bewaarde hem zijn sterk conservatieve aanleg. Zijn geheele leven door zien wij hem volstrekt niet afkeerig van het nieuwe, maar steeds tracht hij dat nieuwe met het oude te verbinden. Daardoor is zijne ontwikkeling zeer geleidelijk, langzaam zelfs, maar heeft hij ook tegenover de winst slechts weinig verlies te stellen.

Toch heeft hij zich niet geheel vrij kunnen houden van de overdrijving, waartoe nieuwelingen zoo licht vervallen. In een aantal van de schoonste en welluidendste zangen der oudheid heerscht eene losheid van toon, die met de latere begrippen van zedelijkheid en zedigheid niet is overeen te brengen, en die verscheidene van de beste dichters niet of slechts in eene bloemlezing bruikbaar maakt voor onze scholen. De erkenning van de werkelijk hooge dichterlijke waarde dezer zangen en eene onvoorwaardelijke bewondering der klassieken maakten, dat hunne navolgers die losheid ook in hun eigen werk overbrachten.

In zijne vroegere gedichten stooten wij bij Vondel herhaaldelijk op een Oud-testamentische rauwheid van uitdrukking, die helaas, nog wel eens de werken van sommige schrijvers ontsiert. Daardoor kwam hij er in zijne nieuwe periode te eerder toe, om onder de leuze „den reinen is alles rein" eene onverbloemde wijze van zeggen te gebruiken, die verscheidene, anders zeer schoone, gedichten ongeschikt maakt om herhaald te worden, die van een enkel zelfs de vermelding van den titel onmogelijk maakt. Dat de geheele Vondel daardoor, trouwens ook nog wel om andere redenen, geen kost voor kinderen is, zal ieder onbevooroordeelde moeten toegeven. De liefhebbers van gepeperde lectuur zouden zich echter bedrogen vinden, wanneer zij deze verzen ter hand namen: de uitdrukking is wat rauw, onomwonden, maar de geest is rein. Datzelfde geldt trouwens over het algemeen van het eerste gedeelte der 17e eeuw: Brederoo is zedelijker dan vele gevierde schrijvers van den tegenwoordigen tijd.

Eene groote winst voor Vondels poëzie was, dat hij thans een ruimer blik kreeg, niet meer eenzijdig alleen het stichtelijke of leerrijke belangwekkend vond, dat hij het leven meer van alle kanten zag, dat hij begreep wat later Goethe zoo treffend zou zeggen:

Greift nur hinein in's volle Menschenleben!
Ein jeder lebt's, nicht vielen ist's bekannt,
Und wo ihr's packt, da ist's interessant.

Deze winst was blijvend. Ook nadat hij zich van dit overdreven, of liever verkeerd begrepen classicisme had losgemaakt, heeft hij dien ruimen blik, die belangstelling voor schijnbare kleinigheden behouden, blijft hij onze bewondering wekken door zijne ongemeene kennis van personen en zaken, zijn diepen blik in het menschelijk hart. In zijne grootere gedichten blinkt dat overal uit, maar niet minder in zijne gelegenheidsgedichten.

Er wordt wel eens met geringschatting neergezien op gelegenheidsgedichten. Geheel ten onrechte. Een algemeen verschil tusschen den kunstenaar en den leek is, dat de eerste fijner gevoelt, een scherper oog heeft voor het schoone, waar het zich ook bevindt, en dat hij bovendien den juisten vorm weet te kiezen, waardoor dat schoone geopenbaard wordt ook aan hen, die het te voren niet opmerkten. Dit vermogen van den kunstenaar vertoont zich nergens zoo duidelijk als

in het gelegenheidsgedicht. Evenals Rembrandt de heerlijkste portretten maakte, waar geslacht na geslacht zich in verlustigt, van personen, wier naam zonder hem reeds lang vergeten zou zijn, zoo heeft Vondel tal van gebeurtenissen, personen, huwelijken enz. bezongen en voor de eeuwen doen leven, die anders niemand de aandacht zou waardig gekeurd hebben. Dat is de groote beteekenis van deze kunstenaars, dat zij ons het schoone leeren zien en zoo onze ziel tot dankbaarheid stemmen, ook daar, waar de oppervlakkige beschouwer slechts reden tot klachten vindt.

Behalve in den inhoud der gedichten vinden wij in dezen tijd ook eene groote verandering in Vondels taal. In de oudere werken heeft zij nog vele Brabantsche eigenaardigheden en vertoont zijne wijze van zeggen nog groote overeenkomst met die der oudere rederijkers. Maar de degelijker studie van de klassieken openbaarde hem de aesthetische waarde van zuiverheid van taal, en de schoonheid van grammatische vormen. Hieraan was het gevaar verbonden, dat hij de Latijnsche vormen al te nauwkeurig in het Nederlandsch zou willen volgen, zooals b.v. Spieghel gedaan had. Dat hij hiertoe niet vervallen is, hebben wij zeker in de eerste plaats aan zijn taalgevoel en edelen smaak te danken, maar toch ook aan den omgang met mannen, die evenzeer hoogstaande kunstenaars als degelijke taalkenners waren.

Met Hooft, Reael en Ant. de Hubert kwam hij in dezen tijd herhaaldelijk samen om taalkundige vragen te bespreken en regels vast te stellen, waaraan men zich in het dichten te houden had. Die regels betreffen o. a. de woordschikking, zinsbouw, verbuiging, geslachten. De „waarschuwinge", die De Hubert voor zijne in 1624 uitgegeven vertaling der Psalmen schreef, zal wel in hoofdzaak het resultaat van deze besprekingen zijn. Hij klaagt daarin o. a. over de slordigheid van vele, zelfs geleerde schrijvers, die noch op de eigenaardigheden van hunne moedertaal, noch op verbuiging en geslacht der woorden letten. Daardoor verliest de taal niet alleen aan sierlijkheid, maar ook aan duidelijkheid. Vooral laat hij zich scherp uit tegen hen, die in botte navolging van het Fransch hunne moedertaal „Walzelick ende valzelick" verdraaien en b.v. schrijven „ik hebbe gebeden God" of „ik hebbe hem genomen aan" voor „ik heb God gebeden" en „ik heb hem aangenomen", een vergrijp tegen het Nederlandsche taaleigen, dat zelfs

in verzen niet verschoonbaar is. [1]) Ook waarschuwt hij tegen verandering van den klemtoon ter wille van de maat.

Hooft heeft nooit eenige verhandeling over de taal in het licht gegeven, maar wel schreef hij *Waernemingen op de Hollandsche tael*, die later door Lambert ten Kate als Bijlage n⁰. 8 in het eerste deel van zijne *Aenleiding* zijn gedrukt.

Vondel zelf heeft zijne denkbeelden over taal en stijl uitgesproken in 1650 in zijne *Aenleidinge ter Nederduitsche Dichtkunste.* Daar zegt hij van de Nederlandsche taal: „Deze spraeck wort tegenwoordigh in 's Gravenhage, de Raetkamer der Heeren Staten, en het hof van hunnen Stedehouder, en t' Amsterdam, de maghtighste koopstadt der weerelt, allervolmaecktst gesproken, by lieden van goede opvoedinge, indien men der hovelingen en pleiteren en kooplieden onduitsche termen uitsluite: want out Amsterdamsch is te mal, en plat Antwerpsch te walgelijck, en niet onderscheidelijck genoeg. Hierom moeten wy deze tongen matigen, en mengen, en met kennisse besnoeien, oock niet al te Latijnachtigh, nochte te naeu gezet en nieuwelijck Duitsch spreken, maer zulcks dat de tong haer eigenschap niet en verlieze waer van de hervormers onzer spraecke niet geheel vry zijn. Men vermijde, gelijck een pest, de woorden, tegens den aert onzer tale, te verstellen; een evel daer doorluchtige Italianen, Spanjaerden en Franschen oock van zieck zijn. Wy mogen hier in nochte Griecken, nochte Latijnen navolgen. Wort hier tegens gezondigt, terstont verliest de spraeck haren luister, en ons oor wraeckt dat geluit; eenen valschen klanck, die de muzijck der tale bederft."

Ofschoon het doel dezer samensprekingen blijkbaar was een geschrift op te stellen, dat de bekende *Twe-spraack vande Nederduitsche Letterkunst*, in 1584 door de Kamer *In Liefd Bloeyende* uitgegeven, zou vervangen, is daar toch niets van gekomen. Misschien konden zij het over de bijzonderheden in de verbuiging en spelling niet met elkander eens worden; het verschil tusschen Hooft en Vondel aan den eenen kant en De Hubert aan den anderen kant wijst daar wel op. Ook uit Brandt's woorden zou men het opmaken: „Doch deeze taalschikking

---

[1]) Het grootste deel van deze *Noodige Waarschouwinge aan alle Liefhebbers der Nederduijtze Tale* is afgedrukt in Van Lennep's uitgave van Vondel, 2e deel, Nalezingen, bl. 16—20.

is sedert merkelyk verbetert, en door den Drossaardt en Vondel toȝ genoeghsaame volkoomenheit gebraght: gelyk men in hunne laatere dichten en schriften kan bespeuren en waarneemen."

Met dit oordeel is Brandt niet alleen blijven staan. De taal van Vondel en Hooft is, hoezeer er herhaaldelijk krachtig verzet kwam, eigenlijk tot op onzen tijd in hoofdzaak het richtsnoer gebleven voor taalkundigen en dichters. Geen wonder: wanneer de theorie door zulk eene schitterende practijk wordt gevolgd, zijn er krachtiger bestrijders dan Leupen en Verwer noodig om haar te doen vallen.

Als wij nu de gedichten van 1622 tot 1625 overzien, vinden wij geen overweldigend aantal, maar wel eene rijke verscheidenheid. De meeste daarvan hebben betrekking op zijn nieuwen vriendenkring.

Onder de oude vrienden blijven wij met:

OP HET VERONGELUCKEN
VAN
DOCTOR ROSCIUS.

Zyn Bruit t'omhelzen, in een beemt, bezaait met roozen,
Of in het zachte dons, is geen bewijs van trouw:
Maar springende in een meir, daar 't water stremt van kou,
En op de lippen vriest, zich te verreuckeloozen;

Dat 's van twee uiterste het uiterste gekozen:
Gelijck mijn *Roscius*, beklemt van druk en rouw,
In d'armen houdt gevat zijn vrucht, en waarde vrouw.
En gloeit van liefde, daar 't al kil is, en bevrozen.

Zij zuchte, och lief, ik zwijm, ik sterf, ik ga te gront.
Hy sprak: schep moed, mijn troost, en ving in zijnen mont
Haar' adem, en haar ziel, zy hemelde op zijn lippen.

Hy volght haar bleecke schim naar 't zaligh paradijs.
Vraagt yemant u naar trou, zoo zeg: zy vroos tot ys,
En smolt aan geest, en hy ging met haar adem glippen.

Deze Anthony Roscius, op wiens portret Vondel ook nog een bijschrift maakte, was geneesheer en leeraar bij de Waterlandsche Doopsgezinden te Hoorn. In Januari 1624 zakte hij met zijne vrouw,

op weg naar Amsterdam, door het ijs. Wel werden zij gered, maar overleden beiden kort daarop aan de gevolgen.

Bij de portretten van Lubbert Gerritsz. en Hans de Ries, de beroemde leeraars der Waterlanders, maakte Vondel bijschriften, die misschien ook tot dezen tijd gebracht moeten worden, althans tusschen 1619 en 1626 gedicht zijn.

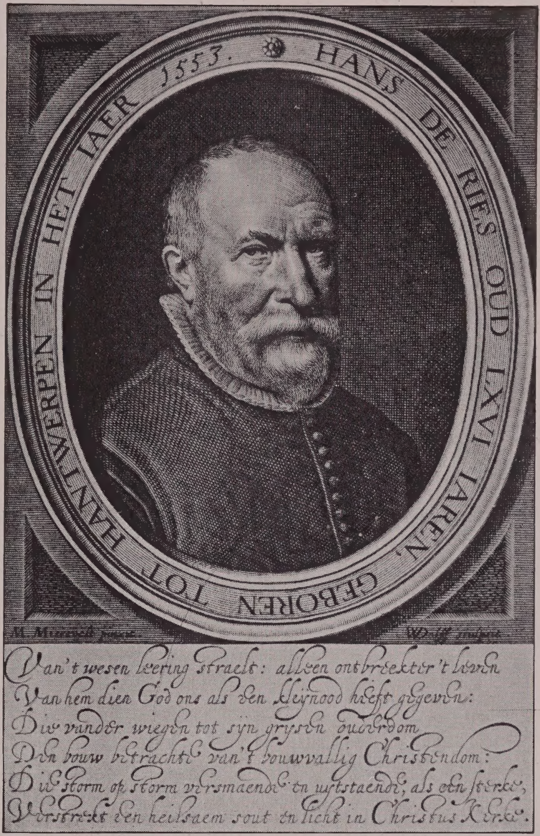

Hans de Ries.

Prent van W.Jz. Delff naar een schilderij van M.Jz. Mierevelt.

Een der slachtoffers van de staatsgreep van 1618 was Conradus Vorstius, de opvolger van Arminius als hoogleeraar te Leiden. Hij werd als Remonstrant in 1619 afgezet en verbannen. Nog drie jaren wist hij zich op verschillende plaatsen op te houden en vond in 1622 gedurende eenige dagen eene schuilplaats ten huize van Vondel. Hoe kwam hij daar? Was hij reeds vroeger met Vondel bekend, doordat ook hij in Keulen geboren was? Het is niet waarschijnlijk, want toen Vondel op acht- of negenjarigen leeftijd uit Keulen wegging, zal hij nog wel geen omgang gehad hebben met den ruim elf jaar ouderen Vorstius, die ook niet tot dezelfde gemeente behoorde. Eerder mogen wij vermoeden, dat Reael den opvolger en medestander van zijn zwager eene veilige schuilplaats bezorgde bij zijnen vriend. Bij dezen Doopsgezinden burger zou men den Remonstrant niet zoo gauw

zoeken. Vondel verleende geene halve hulp. Hij bracht Vorstius veilig te Hoorn op het schip, dat hem naar Holstein voerde. Reeds in October van hetzelfde jaar overleed hij te Frederikstad, en werd door Vondel in een Lijck-dicht herdacht.

Nog twee lijkdichten vinden wij in deze jaren. Het eerste was bij den dood van de schoone Maghtelt van Kampen, de vriendin van Tesselschade, bij wier bruiloft Huygens haar leerde kennen en op haar verliefde, maar afgewezen werd. Eene maand later in Juni 1624, verloor Hooft zijne echtgenoote Christina van Erp. Hartelijk en diepgevoeld in hun eenvoud zijn de regels, die Vondel haar wijdde:

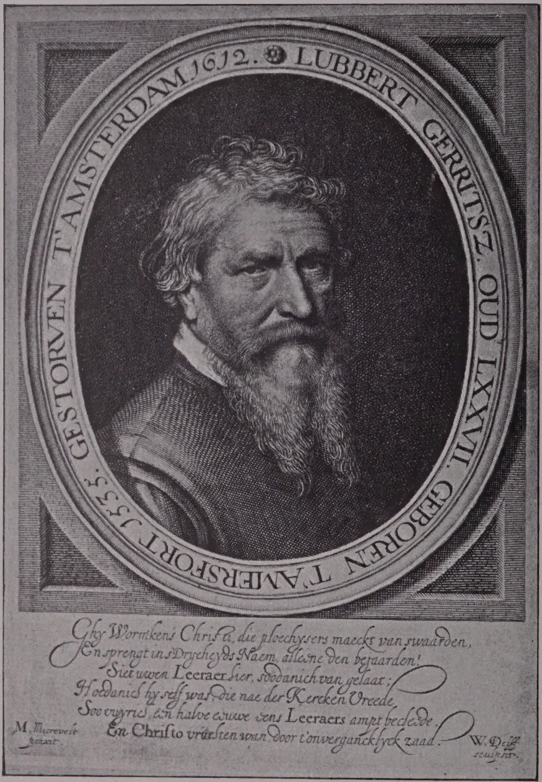

Lubbert Gerritsz.
Prent van W.Jz. Delff naar een schilderij van M.Jz. Mierevelt.

OP MEVROUW
DE DROSTIN VAN MUIDEN,
KRISTINE VAN ERP.

Beluit *Kristijn* met droeven zangk.
Zy volghde dichtst den cymbel-
Van Swelingk, onder al [klanck
Het maaghdelijck getal,
En won elx hart, als een slavin
Van ieders nut, en geen Drostin
Van Muidens hooge slot.
Zy erf haar prijs by Godt.

Onder begeleiding van Sweelinck zal hij zelf dien zang misschien niet gehoord hebben. De beroemde organist van de Oude Kerk toch was reeds in 1621 gestorven en vóór dien tijd zal Vondel nog wel niet veel bij Hooft verkeerd hebben. Onder Sweelinck's gehoor was hij echter wel geweest, zooals wij leeren uit het bijschrift, dat hij op diens in 1624 gegraveerd portret maakte.

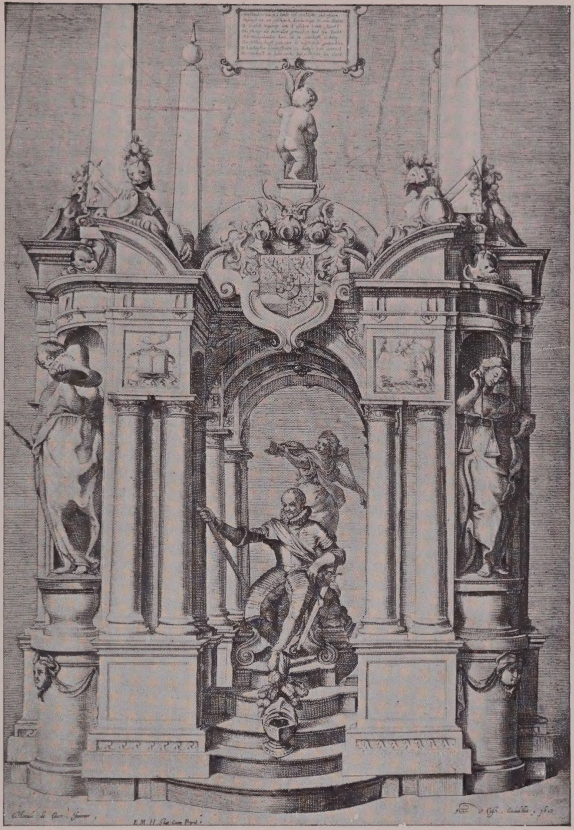

Het grafmonument van prins Willem I.
Anonieme prent.

Met een anderen kunstenaar, op wiens portret hij (misschien reeds in 1621) een bijschrift maakte, was hij zeker goed bekend, nl. met den beroemden Amsterdamschen bouwmeester en beeldhouwer Hendrik de Keyser. Aan dezen was in 1609 door de Staten-Generaal de vervaardiging opgedragen van eene graftombe voor Prins Willem I. Dit welverdiend huldeblijk van het dankbare volk was in 1620 gereed. Twee jaar later werd er eene afbeelding van uitgegeven en aan de Staten opgedragen met een gedicht van Vondel. Zijn naam stond er echter niet onder, waardoor het officieel de woorden van den uitgever Pieter de Keyser waren. Dit wijst toch zeker wel op eene vriendschappelijke verhouding tot die familie. De dichterlijke waarde van het achtregelige versje is minder dan de eerbied voor den Prins, die er uit spreekt.

De roem van De Keyser had ook de vroedschap van Rotterdam doen besluiten hem de vervaardiging van het nieuwe standbeeld van Erasmus op te dragen. Nog voor het gereed was, overleed de beeldhouwer. Aan zijn model werden door den beroemden portretschilder Mierevelt eenige wijzigingen aangebracht en zoo werd het beeld gegoten. Ondanks den fellen tegenstand van sommige predikanten met hun aan-

hang, werd het in April 1622 op zijn voetstuk geplaatst. Vondel schreef op deze gebeurtenis een sonnet, eindigende met:

Die onlangs was van steen, nu glinstert van metael.
En so de Nijd sich steurt aen dese pracht en prael,
Soo gietmen licht van goud den Rotterdamschen Heyligh.

Petrus Scriverius.
Prent van Cornelis Visscher naar een schilderij van Pieter Soutman.

Uit denzelfden tijd, waarschijnlijk zelfs iets eerder, is zijn *Gedachtenis van Desideer Erasmus.... aen den heer Peter Schryver.* Deze had blijkbaar, hetzij voor De Keyser of voor Mierevelt, gezocht naar goede portretten van Erasmus. In beide gedichten spreekt Vondel zijne diepe bewondering voor de groote geleerdheid en oprechte vroomheid van den beroemden Rotterdammer uit. Wat bewoog hem tot deze gedichten? Hij kan door persoonlijke vriendschap geleid zijn: De Keyser, Mierevelt en Schryver behoorden allen tot den kring zijner bekenden. Bovendien bedenke men, dat Erasmus bij de Doopsgezinden in hooge eer stond. Door haat of afkeer van de heerschende kerk werd hij in allen gevalle niet gedreven; daarvan is in deze gedichten nog geen spoor. Deze komt het eerst te voorschijn, een half jaar later, in het lijkdicht op Vorstius.

Bijzonder scherp is zijn klinkdicht *Misbruik des Kerkelyken Bans*, dat door Brandt tot 1623 gebracht wordt. Hierin wordt een predikant een „sotte logen-preeker”, een „overdwaalsch tyran, schyn-heylig stof en slijk” genoemd, en zelfs een „reukloos huureling”. Dit laatste, dat alleen van een bezoldigd predikant gezegd kan worden, maakt het zeer onwaarschijnlijk, dat hier op een voorval onder de Doopsgezinden gedoeld wordt. Was soms een van zijn Remonstrantsche vrienden van het Avondmaal geweerd? [1])

De lofdichten op boeken uit dezen tijd staan ook bijna alle in verband met zijne nieuwe vrienden, nl. met Huygens en Reael. De *Ledige Uren* van den eerste vereerde hij, op verzoek van Hooft, met een lofdicht. De *Klinkert op D. Willebrordus Snellius* dankt zijn ontstaan wel niet aan persoonlijke kennis met dezen geleerde. Misschien werd het geschreven op verzoek van diens gewezen leerling Reael, of anders van Blaeu, die de *Meetkonst* uitgaf.

Eveneens bij Blaeu verscheen in 1623 de *Zeespiegel*, voorafgegaan door Vondels uitgebreid lierdicht *Het Lof der Zee-vaert*. Het gedicht is opgedragen aan Reael,

> *Sint Laurens*, [niet die eer gheroost was, en ghebraen.
> Maer voormaels is als Voogd naar Indien ghegaan].

Door degelijke kennis van het onderwerp, aanschouwelijkheid van voorstelling, rijke verbeelding, overvloed en zuiverheid van woordenkeus en schoonheid van klank verdient dit gedicht ten volle de waardeering, die het steeds gevonden heeft. Zelfs wat in ons oog een gebrek is, al wordt het ook door de schoonheden overtroffen, nl. de overvloed van mythologie, was in dien tijd en in die kringen zeker eerder eene aanbeveling. Het is een der zwakheden van de renaissance.

Op de vriendschap van Vondel met de famile Baeck hebben wij reeds gewezen. In een paar bundels minnezangen, in deze jaren bij

---

[1]) Het is zeer goed mogelijk, dat hij hiermede doelt op het geval van Rem Bisschop, die 31 Dec. 1623 met zijne vrouw in den ban gedaan werd, „om dat zy niet slegts by hun Kettersch gevoelen bleeven; maar zig ook in de Remonstrantsche en Wederdoopersche Vergaderingen vinden lieten.” (Wagenaar I. 481.)

Op denzelfden tijd en om dezelfde reden werden nog acht voorname personen uitgebannen, waaronder Jakob Laurensz. Reael en Joost Brasser.

Jacob Aertsz. Calom verschenen, vinden wij eene reeks gedichten, bevallig en sierlijk, vol levenslustige schalkschheid, maar toch niet uitgelaten, waarin hij de dochters van zijnen vriend aanspreekt. De *Beeckzang* is uit meer dan éene bloemlezing algemeen bekend. Des te meer verwondert het ons, dat wij op het huwelijk van Justus in Mei 1623 niets anders vinden dan een onbeteekenend tweeregelig versje. Of is er soms een grooter gedicht verloren gegaan? Zoo niet, dan heeft hij toch dit verzuim goedgemaakt door het hartelijke bijschrift bij het portret der jonggetrouwden:

> Ghy ziet hier Justus beelt, en 't beelt van Magdaleen,
> Doch ieder half. Waerom? twee halve maecken een,
> Een eenigh hart, een' wil, een' zelven lust en leven.
> Men ziet dees eenigheit in twee paer oogen zweven
> En zwieren. Erp verstreckt een spiegel van heur Baeck.
> Zo spreekt de stomme verf; my dunckt, ick ken hun spraeck.

Nog hooger bewijs van vriendschap toonde hij, door aan de jonge vrouw zijn innig vroom gedicht *De Kruisbergh* op te dragen. [1]) Terwijl het geheel te lang is om hier in te lasschen, willen wij althans het begin laten hooren:

> De schoonste roode roozen groeien
> Op geenen Grieckschen bergh, o neen;
> Maer op den Kruisbergh, hardt van steen:
> Daer Jesus hooftquetsuuren vloeien
> Van heiligh, van onnozel bloet;
> Geronnen tot een' roozenhoet,
> Wiens blaên, vol geurs, geduurigh bloeien,
> Door den gevlochten doornekrans:
> Waer van de goddelijcke glans
> Beschaduwt wort, en overwassen.

Zijn *Lof der Zee-vaert* had Vondel besloten met de aankomst te schilderen aan den Schreyershoeck, bij 't „'t saligh Roemers huys", waar na den dood haars vaders de beide dochters met hun broeder waren blijven wonen. Vooral den lof van de jongste, de schoone

---

[1]) Er is geene enkele aanwijzing omtrent het jaar, waarin Vondel haar dit toezong, en er is dus niets tegen, het in dezen tijd te plaatsen. Zeker is het ouder dan 1640. De inhoud doet sterk denken aan het blazoen van de kamer „In Liefde Bloeyende".

Tesselschade, werden de dichters uit den kring van Hooft nooit moede te bezingen. De „wijze” Anna viel meer in den smaak bij de dichters uit de school van Cats.

Het kon dus wel niet anders, of haar huwelijk met Allart Krombalch den 1sten Nov. 1623 werd de aanleiding tot een groot aantal gedichten. Ook Vondel bleef niet achter; in twee groote gedichten en een klein versje gaf hij uiting aan zijne vriendschap en deelneming in haar geluk. Evenmin echter als in het verjaardicht voor Anna vinden wij hier die ongedwongen hartelijkheid, waarmede hij b.v. de dochters van Baeck toespreekt. Noch de overdreven lof, die hij haar toezwaait, noch de zangerige maat van den *Vechtzangk* of de lengte van *De Tortsen van Alard Krombalck en Tesselscha Roemers* kunnen dit gebrek goedmaken. Bovendien hindert ons de gezochtheid van den inhoud en de mythologische ballast om ten volle de zangerige schoonheid en welluidendheid der verzen en de sierlijke woordenkeus te genieten. Daarvan hebben de bruiloftsgasten misschien ook weinig genoten, want blijkens de opdracht is hij er zelf niet geweest en heeft het gedicht dus ook niet zelf voorgedragen [1]).

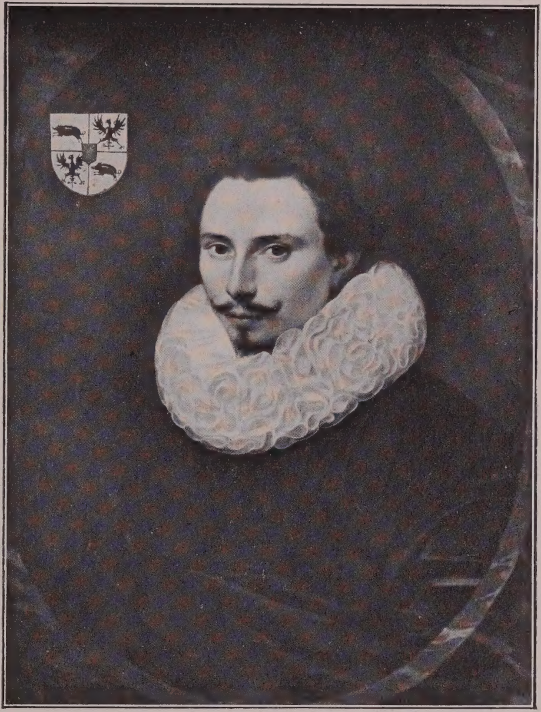

Joost Baeck.
Schilderij toegeschreven aan Cornelis van der Voort, in het Museum te Lyon.

[1]) Ook op de bruiloft van Anna is hij zeker niet geweest. Doch daaruit mag men geene

Tot deze periode behooren waarschijnlijk ook nog een aantal gedichten, die hij uit het Latijn vertaald heeft. In zijne *Aenleidinge ter Nederduitsche Dichtkunst* toch raadt hij aankomenden dichters ten sterkste aan zich te oefenen door het vertalen van goede voorbeelden. Het zou dus vreemd zijn, als hij niet zelf ook heel veel vertaald had uit het Latijn, evenals hij het vroeger uit het Fransch en Italiaansch gedaan had. Deze oefeningen waren echter niet voor den druk bestemd en eerst veel later, toen de vrienden graag alles van hem hadden, ging hij er toe over ze te laten drukken, en werden zij ook wel buiten zijne voorkennis gedrukt. Daarbij werd echter het jaar van vervaardiging niet opgegeven. Wel zou men het ongeveer kunnen opmaken uit taal, stijl en versbouw, maar dit blijven toch altijd zeer onzekere kenmerken. Daarom zullen wij ons hier met deze gedichten niet meer bezighouden, dan noodig is. [1])

Bij al de verscheidenheid der onderwerpen, door Vondel in dezen tijd bezongen, ontbreken echter nog steeds gebeurtenissen in zijne eigen familie. Toch zal de gevoelvolle dichter, de trouwe echtgenoot en vader, die voor zijne vrienden steeds gereed stond om elk feit van eenig belang te bezingen, wel niet gezwegen hebben bij huiselijke feesten. Zouden de verjaardagen van zijne moeder, van zijne vrouw, van zijne kinderen hem geene stof gegeven hebben? Zou het vertrek uit Amsterdam van zijn zoo geliefden broeder Willem, die 10 Mei 1623 als student in de rechten te Leiden werd ingeschreven, hem niet naar de pen hebben doen grijpen? Of diens reis naar Frankrijk en Italië in het volgende jaar?

Den 14^den^ Juni 1624 ondertrouwde zijne jongste zuster Catharina met Jan Arentsz. Bruyning, die naar het schijnt, evenals de andere zwagers van Vondel, tot den zeer gegoeden burgerstand behoorde. De bruid woonde op de Heerengracht. Daarheen was dus blijkbaar Vondels moeder verhuisd. Lang bleef zij daar echter niet meer, want reeds in het laatst van dit of het begin van het volgende jaar woonde zij in de Bergstraat, zooals wij uit een brief van Willem vernemen.

---

gevolgtrekkingen maken. Waarschijnlijk toch zijn daarbij niet veel feesten gegeven; geen enkele dichter althans heeft ze bezongen.

[1]) Het gedicht *Tot Lof van ... St. Agnes* blijft hier buiten bespreking, omdat het misschien niet van Vondel is. In geen geval kunnen daaruit zooveel gevolgtrekkingen gemaakt worden, als soms wel gedaan wordt.

Willem was nl. in 1624 met vijf vrienden op reis gegaan, door Frankrijk, waar hij te Orleans tot doctor in de rechten promoveerde, naar Italië. Dat hij zulk eene reis kon ondernemen — hij bleef drie jaar weg — en dat onder zijne reismakkers Jacob Baeck en J. van Erp waren, bewijst niet alleen, dat de weduwe Vondel vrij vermogend was en groote waarde hechtte aan eene breede ontwikkeling van haar zoon, maar ook, dat de familie zeer geacht was en meetelde.

Een aantal bijzonderheden van deze reis zijn ons bekend uit drie brieven van Willem [1]). Maar vooral zijn deze brieven van belang, omdat zij ons een denkbeeld geven van de verhoudingen in de familie. Wij leeren de moeder kennen als eene brave verstandige vrouw, voor wie hare kinderen grooten eerbied en hartelijke liefde koesteren. Hoeveel schoons en belangrijks de jonge rechtsgeleerde in Italië ook ziet, zoodat hij nauwelijks in staat is de overweldigende massa indrukken te verwerken, toch verlangt hij steeds naar brieven van huis. Hij is vol bezorgdheid voor allen, maar het bemoedigt hem, als hij hoort, dat de pest aan het afnemen is en het getal sterfgevallen tot 150 per week is gedaald. „De hertelycke vermaningen hebbe ick gelezen met het gemoet daer mede sy my geschreven waren, ik ben danckbaer en sal steets danckbaer syn, en genegen om die te volgen." Gaarne zou hij nog eenigen tijd in Italië blijven, maar nu zijne moeder zich zoo eenzaam voelt en naar hem verlangt, zal hij thuis komen, zonder naar de redenen te vragen. Ook de brieven van zijn broeder zijn hem dierbaar, vooral om den eigenaardigen stijl.

Deze brieven teekenen ons de personen duidelijker en betrouwbaarder dan eenige levensbeschrijving het zou kunnen. Wij krijgen hier het beeld van eene familie, waar hartelijkheid en huiselijkheid zich paren aan eenvoud en deugd, met eene degelijke ontwikkeling en opgewekt geestesleven. Maar ook om de feitelijke mededeelingen zijn zij van belang. Wij leeren hieruit, dat Vondels dochter Saartje in het laatst van 1624 of het begin van Januari 1625 geboren is.

In den brief van 15 Maart schrijft Willem over de ziekte van Joost. Brandt stelt deze ziekte na de uitgave van den *Palamedes*, die in het laatst van 1625 verscheen. Maar hij is hier niet heel nauwkeurig en stelt b.v. ook de *Hecuba* na den *Palamedes*, terwijl wij weten, dat de

---

[1]) Uitgegeven in het Eerste Verslag der Vereeniging „Het Vondel-museum."

volgorde juist omgekeerd was. De ziekte, waar Brandt van spreekt, zal dus wel dezelfde zijn, waar Willem op doelt. De eerste zegt, dat de dichter „hierna in een diepe zwaarmoedigheit viel, die de Genees-heeren *melancholia hypochondriaca* noemen, omdat ze haaren oorsprongk heeft uit het ingewandt. Hier uit ontstondt een bange droefheit zonder reden, en mymering, die hem tot alles onbequaam maakte; zoo dat hy een geruimen tydt geen pen op papier kon zetten; dikwils wenschende te weeten, *hoe een vroolyk mensch te moede was.*"

Dit bericht schijnt zeker vreemd, wanneer wij zien, hoeveel Vondel in dat jaar geschreven heeft. Maar een brief van Oudaen aan Brandt van 11 Dec. 1682 naar aanleiding van het *Leven van Vondel* geeft eene aanvulling en opheldering. Deze schrijft: „In de ongesteltenisse wierd hem, tot herstelling zijner gezondheijd voorgeschreven, dat hij zich van te groote bezigheijd, of inspanning der gedachten, bijzonder omtrent de Poësij, af moest houden, waar op hij t'antwoord gaf, *heet mij liever sterven*, dit heb ik uijt de mond, en bij verhaal van Daniel de Breen."

Oudaen zegt niet te weten, of dit betrekking had op den ziekteaanval van 1620 of op dien van dit jaar. De persoon van den verteller wijst echter op het laatste. Daniel de Breen immers was een Haarlemmer, die, naar men zegt, van de Remonstranten naar de Doopsgezinden overging. Dat moet dan na 1621 gebeurd zijn. Hij was een vertrouwd vriend van Willem van den Vondel en daardoor ook bevriend met Joost. Nu de Breen zonder nadere tijdsbepaling over die ziekte spreekt, en wel op den toon van iemand, die dat zelf heeft waargenomen, slaat dit eerder op den tweeden dan op den eersten aanval. Bovendien strookt Vondels uitlating, dat hij het dichten niet laten kon, geheel met de feiten.

De Breen had in Leiden in de theologie gestudeerd, maar was in 1619 met de andere Remonstrantsche studenten uit het Statencollege gezet. Waarschijnlijk hebben wij in hem meer dan in den diplomaat Reael, den man te zien, die Vondel tot verdediging der Remonstranten en bestrijding van de Synode prikkelde. Met Westerbaen toch had hij, onder leiding van Van Baerle, te Dordrecht den Remonstranten als secretaris gediend. En Vondel liet zich door hem de logica en het Grieksch onderwijzen.

Gedurende het bestand schijnt Vondel zich nog niet veel met de

politiek bemoeid te hebben. Waarschijnlijk meende hij, dat dit eene zaak van de „Heeren" was, waar hij als burgerman en Doopsgezinde zich niet in te mengen had. Hij heeft daar blijkbaar nooit eenige studie van gemaakt en heeft er ook nooit inzicht in gehad. Over politieke kwesties heeft hij altijd zeer oppervlakkig, haast kinderlijk geoordeeld, en kon dan ook gemakkelijk door handige vrienden meegesleept en opgewonden worden.

Van den strijd tusschen Maurits en Oldenbarnevelt heeft hij niets begrepen. Vóór 1625 noemt hij den laatste zelfs niet, terwijl hij, overal waar het te pas komt, naast Willem I ook Maurits prijst. Zelfs de staatsgreep van 1618 en de terechtstelling van Oldenbarnevelt ontlokten hem geen enkelen versregel.

Ook de strijd der Remonstranten en Contraremonstranten liet hem koud. De veroordeeling der eersten te Dordrecht, het afzetten van hunne predikanten, weldra gevolgd door de verbanning van enkelen, het ging alles buiten zijn kerkgenootschap, buiten zijnen kring om. In de opdracht van *Hierusalem Verwoest* spreekt hij over vervolging om den geloove en vloekt de Spaansche inquisitie, maar maakt zelfs niet de flauwste toespeling op hetgeen er in zijn eigen tijd plaats vond. Eerst wanneer het zijne vrienden en kennissen treft, wordt hij wakker en treedt als hun verdediger of als aanklager van hunne vervolgers op. De achteruitzetting van Reael maakt hem nog niet gaande; waarschijnlijk was deze ook wel te voorzichtig om tegenover Vondel te klagen. Maar toen zijn vriend Vorstius in ballingschap gestorven was, kon hij zich niet inhouden (zie bl. 74, 76).

Langzamerhand kwam hij meer in aanraking met Remonstranten en met aanhangers van de partij van Oldenbarnevelt, niet alleen in den kring van Hooft, maar ook daarbuiten; met De Breen was hij b.v. in kennis gekomen door zijn broeder. Zoo zien wij hem in het laatst van 1624 bezig met de geschiedenis van den Landsadvocaat.

De dood van Maurits in April 1625 was eene groote verlichting voor de staatsgezinde partij. Van Frederik Hendrik wist men, dat hij eene meer verzoenende politiek voorstond. Zelfs werd er verteld, dat hij de gevoelens der Remonstranten was toegedaan, en daardoor hoopten zij, die in de gebeurtenissen der laatste jaren niets anders dan een godsdienstigen strijd gezien hadden, dat er een geheele omkeer in de regeering zou komen. Dat deze overdreven verwachtingen niet vervuld

werden, ligt voor de hand. Maar even begrijpelijk is het, dat de nieuwe stadhouder door de Remonstranten en de aanhangers van Oldenbarnevelt hartelijk welkom geheeten werd.

Ook Vondel bleef niet achter. Zijn *Princelied* op de wijze en in navolging van het *Wilhelmus*, getuigde van zijne hartelijke blijdschap, evenals van zijne hoop. „'s Lands rechten en vryheden" zullen weer gehandhaafd worden, gewetensdwang en tirannie verbannen. Alle Nederlanders zullen als broeders zijn onder de bescherming van Oranje. Hij, die reeds bij Nieuwpoort zijn moed getoond heeft, zal ook voortgaan met het land van vijanden te zuiveren. En ten slotte zal zijn hoogste roem zijn, dat hij Spanje tot den vrede zal dwingen.

Vrede van binnen en naar buiten, dat is en blijft voor Vondel het hoogste. Waar hij die bezingen kan, bereikt zijne dichtkunst hare volle kracht.

Met dit lied richtte hij zich eigenlijk meer tot het volk, dat daarin een middel vond om algemeen en gezamenlijk zijne vreugde te uiten. Onmiddellijk tot den Prins zelven richtte hij zich in de *Begroetenis aen.... Frederick Henrick.... op den Intree van zijn Stadhouderschap en Landbestiering*, die hij den nieuwen stadhouder toezond.

> Hollandsche Maeghden, vlecht Orangien met laurieren,
> En kransset *Frederick*, die in het landbestieren
> Met moed, en yver treed, en stroockt dees' teedere eeuw.
> Alreede ontvonckt het hart van onzen grooten leeuw.

Reeds neigt de leeuw vol eerbied voor den Vorst en ook de dichter blijft niet achter:

> Veel heyls, veel heyls, o Vorst! die desen last aenvaerd,
> En veldheer, op uw' sy den degen gord, en 't swaerd
> Tot ons' verdediging. Wy sien de burgeryen,
> En groote steên alreede ontluycken en verblyen.
> Meer eendraghts wordt gespeurt, meer liefde, en minder haet.

De oorlog zal weer beginnen. Geen nood: dat is hij van jongs af gewend. Hoe dapper heeft hij zich niet getoond bij Nieuwpoort. Maurits, gereed ten strijde, zag de grootte van het gevaar. Voor zich-

zelf kende hij geene vrees, hij was bereid zijnen plicht te doen en ook daarvoor te sterven. Maar hij was bezorgd voor zijn jongeren broeder, ook omdat aan dezen het voortbestaan van het roemrijke geslacht hing. Maar de jonge vorst toonde zich dit geslacht waardig:

> Indienwe niet ontaerd zijn van der oudren sede,
> Verwinnen laet ons beyde, of stervenwe hier ter stede.
> Mijn' siel verlaet mijn lijf eer dat ick u verlaet.

Zoo streden dus de broeders gezamenlijk den hardnekkigen strijd, totdat de jongste door een onweerstaanbaren ruiteraanval de beslissing bracht. Alle volgende heldendaden wil de dichter niet opsommen; hij stipt ze even aan. Maar eindelijk moet de onverwonnen held toch zwichten voor de macht der liefde. Het huwelijk met de „eer van 't huys van Solms" zal den Oranjestam nieuwe loten schenken tot schrik van Spanje. Wel heeft het nu pas hoop gehad, omdat wij een weinig sluimerden en burgertwist ons dreigde, maar die tijd is voorbij. Allen zijn bereid zich om Oranje te scharen, de welvaart komt weer tot hoogeren bloei. Weldra zullen opnieuw de Spanjaarden om vrede vragen.

> Waer vrede is daer is God.
> Ick sie 't verbond gemaeckt, het volck word goedertieren.
> Ick sie de vredefeest op speeltoonneelen vieren.
> Ick sie de vredevlam, die drift van wolcken leckt!
> Ick sie hoe als een kleed de vrede 't land bedeckt.
> Ick hoor Vorst *Frederick* van alle tongen roemen,
> Ick hoor hem *Vrederyck*, en Vredevader noemen.
> Ick smaeck sijn' goedigheyd, ick voel sijn' heuschen aerd.
> Ick rieck den soeten reuck van vrede die hy baert.
> Bekraghtigh *Frederick* dan 'tgeen wy ons verbeelden.
> Leef met *Amelia* in voorspoed en in weelden,
> Ter tijd toe binnen Delff het heyligh grafgesteent
> Uwe assche ontfange in vre by 't vaderlijck gebeent.

Zooveel eerbiedige bewondering, zooveel hartelijke genegenheid, en tegelijk zoo weinig overdrijving, de afwezigheid van alles wat naar kruipende vleierij lijkt, is zeker wel de schoonste lof, die een vorst kan toegezongen worden. En de vorm is daaraan geëvenredigd. Schoone, klankvolle, krachtige verzen zonder bombast. De ware bezieling en de overvloed van stof bevrijdden den dichter van de behoefte

om door geleende beelden en afgezaagde mythologische vergelijkingen kleur aan zijne verzen te geven.

Dit gedicht en het *Princelied* getuigen van de ongeveinsde liefde van Vondel voor Oranje en zijn daarom voor de kennis van zijn innerlijk leven van groote beteekenis.

Frederik Hendrik prins van Oranje.
Prent van Hendr. Hondius naar een schilderij van Jan van Ravesteyn.

De bijschriften bij de portretten van Frederik Hendrik en Amalia van Solms en het klinkdicht op den eerste, missen die hartelijkheid, al getuigen ook zij van 's dichters eerbied zoowel als van zijn talent.

Nog eer de blijde, hoopvolle stemming door nieuwe krakeelen verstoord werd, had de dichter in Augustus 1625 *De Amsteldamsche Hecuba* voltooid. Met de staatkundige gebeurtenissen houdt dit treurspel geen verband: het is de vrucht van Vondels klassieke studiën.

Nadat de spraakkunstige regels, waar boven (bl. 70) over gesproken is, waren vastgesteld, schijnt De Hubert weer naar Zierikzee te zijn teruggekeerd. Met Reael en Hooft zette Vondel de studie voort, en gezamenlijk lazen en vertaalden zij de *Troades* van Seneca. Volgens Brandt kwamen zij daartoe dagelijks bijeen ten huize van Roemer Visscher.

Zooals het hier staat, is dat zeker onjuist: Roemer was reeds in 1620 overleden. De bijeenkomsten kunnen echter wel in hetzelfde huis hebben plaats gehad, waar zij dan waarschijnlijk ontvangen werden door den zoon Pieter Visscher, met of zonder zijne zusters [1]).

Deze vertaling werd door Vondel in verzen gebracht, waarom hij in de opdracht zegt: „Verscheyde vaders hebben vaderlijck recht aen dit kind". Het was opgedragen aan De Hubert „tot danckbaerheyd van de psalmen, die uwe E. ons toegesonden hebt." Tevens herdenkt de dichter hunne taalstudiën: „Of wy hier alle eygenschappen onser moederlijcke taele, volgens het afscheyd [= eindbesluit] der dichteren, wel hebben waergenomen: daer van sal uwe A. konnen oordeelen: als die hier t'huys hoort, en als een treffelijck litmaet onse letterkunstige vergaderinge niet weynigh vereerde."

Amalia van Solms.
Prent van Hendr. Hondius naar een schilderij van Jan van Ravesteyn.

In dit opzicht zal De Hubert tevreden geweest zijn, en misschien was hij het wel met Brandt eens, dat de kunstkenners hierin zagen

[1]) Tesselschade trouwde in 1623, Anna in 1624.

„een majesteit van taale en hooghdravenheit die heerlyk was, en het Latyn op den voet volghde." Voor hen, die niet meer zoo met Seneca dwepen als men dit in de 17de eeuw deed, is dit zeker eene geringe lofspraak. Dezen zullen eerder met het oordeel van Van Lennep instemmen. Na de opmerking, dat de eenige verdienste van het oorspronkelijke in de *diktie* gelegen is, die in eene vertaling niet kan worden teruggegeven, vervolgt hij: „De lezer vindt hier dan ook alleen de gebreken van Seneka bewaard: gemis aan eenheid in het onderwerp, verdeeldheid van belang, onnoodige uitweidingen, gezwollenheid van stijl, onnatuurlijkheid en wansmaak.... Wat het doel van Vondel betreft, het was hoofdzakelijk: oefening in de Latijnsche taal; en zijn vertaling — meest naauwkeurig en korrekt — draagt de kennelijkste blijken van den bystand, hem door zijne in 't Latijn zoo doorkneede vrienden verstrekt." De dichter was te veel onder de bekoring van zijn voorbeeld, om zich gemakkelijk en vrij te bewegen. Daardoor blijft dit stuk beneden vele andere van Vondel, zelfs beneden

Titelprent voor de Amsteldamsche Hecuba.

Prent van S. Savery naar een teekening van D. Vinckboons.

het oudere *Hierusalem Verwoest.* Maar alleen Vondel kon in dezen

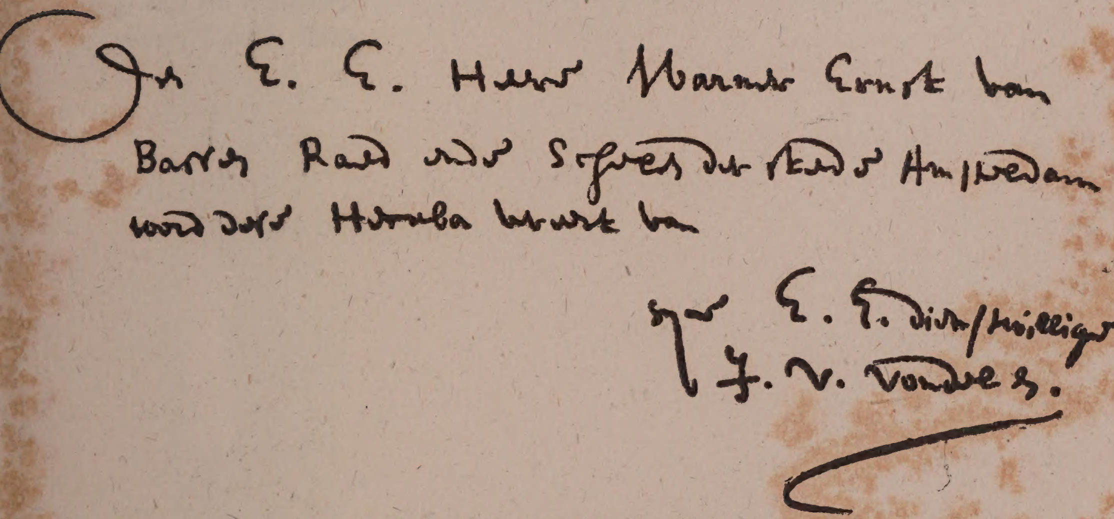

Oudste handschrift van Vondel.
In het Rijksarchief te 's Gravenhage.

„een majesteit van taale en hooghdravenheit die heerlyk was, en het

[illegible] dit stuk beneden [illegible] andere van Vondel, zelfs beneden

het oudere *Hierusalem Verwoest.* Maar alleen Vondel kon in dezen tijd zulk eene vertaling leveren, en dat is toch altijd meer dan de lof, „waarmede zich een schoolknaap te vrede kan stellen.” Met deze laatste vergelijking is Van Lennep veel te ver gegaan.

Eene eigenaardige bijzonderheid is, dat een exemplaar van dit treurspel werd opgedragen aan den schepen Van Bassen, die zich nog in ditzelfde jaar als een krachtig tegenstander van Vondel zou doen gelden.

Het stuk werd eerst in het volgende jaar uitgegeven, ofschoon er reeds in 1625 aan den druk gewerkt werd, zooals blijkt uit de dateering van de titelprent. Een ander treurspel hield voorloopig denzelfden uitgever, Calom, bezig.

VIERDE HOOFDSTUK.

PALAMEDES. — HEKELDICHTEN.

1625—1631.

Wij hebben gezien, dat Vondel al meer omgang kreeg met aanhangers van Oldenbarnevelt en Remonstranten, of althans tegenstanders van het kerkelijk drijven. In de Remonstranten heeft Vondel zeker in de eerste plaats vervolgden om den geloove gezien. Daarom moest hij, die zelf in zijne kindsche jaren de vervolging ontvlucht was, wel sympathie voor hen gevoelen. Hun dogmatisch verschil met de Gomaristen trok in den beginne minder zijne aandacht. Maar toen de heerschzucht van de laatsten, hunne liefdelooze verkettering van andersdenkenden, zijne ergernis opgewekt hadden, bracht hij die over op hunne dogma's, die hij niet wist te waardeeren, doordien hij niet genoeg abstract logisch denker was, doordien het gevoel bij hem steeds den boventoon had. Daardoor was hij niet objectief genoeg en, als alle gevoelsmenschen, maar al te licht geneigd bij de tegenpartij onedele beweegredenen te veronderstellen, en daarentegen van zijne vrienden en medestanders alles van de gunstigste zijde te beschouwen. Wie eenmaal zijn vertrouwen gewonnen had, vond in hem een warmen, zelfs hartstochtelijken verdediger en kon hem eigenlijk tot alles overhalen.

Tot voor korten tijd had Vondel steeds in een engen kring verkeerd. Wel had hij zeker door zijn handel vele menschen leeren kennen, maar dat was slechts eene oppervlakkige kennismaking, en altijd nog eenzijdig. Van tal van maatschappelijke kringen had hij alleen kennis uit boeken of door verhalen van menschen, die er even ver van afstonden als hij zelf. Van het hof, van diplomatieke onder-

handelingen en dergelijke had hij zeker niet dan zeer naïeve voorstellingen.

Nu kwam hij in aanraking met Hooft, Reael en anderen, die zelf deel hadden aan de regeeringszaken en in die hooge kringen verkeerden. Elk woord, dat zij daarover tot hem of in zijne tegenwoordigheid spraken, werd gretig door hem opgevangen en hunne meening over staatszaken gold hem voor een orakel, evengoed als hunne uitspraken over letteren en kunst hem dit waren.

Geen wonder, dat hij langzamerhand in Oldenbarnevelt niets anders zag dan het onschuldige slachtoffer van de listen en lagen zijner naijverige gewetenlooze vijanden, en in Maurits den stadhouder die, door gekrenkte trots en heerschzucht gedreven, deze snoodheid niet doorzag en zich als werktuig liet gebruiken om den grijzen staatsman ten val en op het schavot te brengen.

Ten slotte ging Vondel geheel in de partij der politieken op en verborg zeker zijne gevoelens niet. Daardoor kwam men er zelfs toe, zeer anti-stadhouderlijke geschriften valschelijk op zijn naam uit te geven. Wij kennen ze niet en weten alleen van hun bestaan door Vondels antwoord *Op een Moortpasquil, by een ander gedicht, en moetwilligh op mijnen naem gedruckt.*

Men durf op mijnen naem uit haet in druck uitgeven
Dat ick Mauritius berooven wil van 't leven,
Ten dienst des Bataviers, om d'eere van een beelt.
'k Vergeef de schult den Haet, die my dit heeft gespeelt.

De derde regel is niet duidelijk, en zal dit ook wel niet worden, voor het *Moortpasquil* gevonden is. Maar opmerking verdient, dat men vóór Maurits' dood gedichten op Vondels naam stelde, een bewijs, dat hij toen reeds algemeen bekend was en als dichter hoog geschat werd. Later zijn veel meer gedichten op zijnen naam uitgegeven of aan hem toegekend.

Men lette nog even op de echt christelijke gedachte in den laatsten regel. En zoo iemand beschuldigde men, dat hij aanzette tot moord! Moord in het algemeen, vorstenmoord in het bijzonder, is in Vondels oogen altijd een gruwel geweest. Of zijne bewondering voor de klassieken zoover gegaan is, dat hij een Harmodius en Aristogiton kon eeren, blijkt niet. Maar het bedrijf van een Balthazar Gerards

verfoeide hij even sterk als wij dat van de Russische bommenwerpers, terwijl hij nog niet geleerd had voor dergelijke misdadigers ontoerekenbaarheid te pleiten.

Albert Coenraetsz. Burgh.
Prent van Jac. Houbraken naar een figuur op het schuttersstuk van Werner van Valckert in het Rijksmuseum te Amsterdam.

De naam, dien Vondel door dit alles kreeg, moest echter wel sommigen van de onderliggende partij op de gedachte brengen, om in den strijd van zijne dichterlijke talenten partij te trekken. De pogingen daartoe bleven niet uit, en slaagden boven verwachting.

Bij de staatsgreep van 1618 waren ook in Amsterdam eenige leden van de vroedschap door anderen vervangen. Onder die nieuwgekozenen was Albert Koenraadsz. Burgh. Of men zich in hem vergist had en hij een aanhanger van Oldenbarnevelt was, of dat hij door den omgang met zijne medeleden in de Vroedschap — reeds in 1622 werden daarin zooveel leden van de verdraagzame partij gekozen, dat men eene nieuwe overkomst van Maurits verwachtte, om de wet te verzetten — zelf ook tot andere denkbeelden kwam, blijkt niet. Maar het staat vast, dat hij kort daarna de onderliggende partij begunstigde. Hij sprak eens met Vondel over de geschiedenis van Oldenbarnevelt en zeide schertsend: „Maak er een treurspel van." Op Vondels tegenwerping

„'t Is nog geen tijd," antwoordde hij: „Maak het op een anderen naam." Zoo gingen zij van elkander.

Dit gesprek bleef den dichter in de gedachte en hij begon te zoeken naar eene of andere geschiedenis uit de oudheid, die de inkleeding kon zijn voor het treurspel van 1619. Eindelijk viel zijn oog op Palamedes. Volgens de overlevering was dit een der uitstekendste van de Grieksche vorsten voor Troje en had zonder zijn beleid en hulp de stad nooit veroverd kunnen worden. Dit stak vooral Ulysses in den krop en gezamenlijk met Diomedes wist hij den oppersten leider Agamemnon, wiens trots geprikkeld was door een schijnbaar gebrek aan eerbied van Palamedes, over te halen om dezen ten val te brengen. Agamemnon gelastte Palamedes een ander gedeelte van de legerplaats te betrekken. Ulysses schreef een brief, zoogenaamd van Priamus aan Palamedes, waaruit moest blijken, dat de laatste verraad in den zin had, en op de plaats, waar zijne tent gestaan had, werd goud in den grond begraven. Daarna doodden Ulysses en Diomedes een gevangen Trojaan, onder voorgeven, dat zij dezen 's nachts overvallen hadden, terwijl hij bezig was te spionneeren. Bij hem heette de valsche brief gevonden te zijn, waarin over het gezonden goud werd gesproken. Dat werd nu natuurlijk gevonden, en daarmede waren zoovele bewijzen tegen Palamedes ingebracht, dat hij ter dood veroordeeld en door het volk gesteenigd werd.

Zooals men weet, was de beschuldiging van landverraad en omkooping ook tegen Oldenbarnevelt uitgestrooid en had bij de groote massa, die gaarne elken laster gelooft, heel wat ingang gevonden.

Nog van een anderen kant werd op Vondel gewerkt. Kornelis van der Mijle, de schoonzoon van Oldenbarnevelt, die in 1618 uit al zijne betrekkingen ontslagen was, en later op het eiland Goeree gebannen, had in 1621 verlof gekregen in Beverwijk te gaan wonen. Waarschijnlijk heeft hij daar Vondel leeren kennen. Of deze toen reeds de geschiedenis van Palamedes gekozen had, of dat hij nog zoekende was, is niet zeker. Maar in allen gevalle hoorde Van der Mijle er van en besloot Vondel te helpen. Daartoe wendde hij zich tot Joannes Meursius, hoogleeraar te Leiden, die nu aan Vondel de noodige bouwstoffen leverde voor zijn treurspel.

Ofschoon wij slechts één bericht over deze medewerking van Meursius

hebben [1]), is er geene reden om het te wantrouwen. Of Vondel, al had hij met anderen de *Troades* vertaald, reeds zoo in Seneca thuis was, als wij uit zijn *Palamedes* zouden opmaken, is twijfelachtig. Maar al kon de geschiedenis van Palamedes hem b.v. uit Ovidius bekend zijn, er is misschien wel wat te veel kennis van de oudheid in dit treurspel, om aan te nemen, dat Vondel hier geheel alleen gewerkt heeft. Vooral echter zijn het de Grieksche aanhalingen, die dat onwaarschijnlijk maken. Brandt toch vertelt, dat hij *na* den Palamedes onder leiding van Daniel de Breen Grieksch leerde. Ook als Brandt zich hier in de chronologie vergist heeft, en die studiën eerder zijn begonnen, kan Vondel moeielijk nu reeds zoo in de Grieksche literatuur thuis geweest zijn. Het was trouwens zijne gewoonte voorlichting te zoeken of althans gaarne aan te nemen.

Is nu de geheele opzet van het stuk van de hand van Meursius, of heeft deze alleen de noodige voorlichting gegeven en de aanhalingen verschaft?

„Al zyn gedachten en verstandt inspannende," vervolgt Brandt, „viel hy aan 't ontwerpen, ordineeren en schikken der stoffe: mengende het nieu onder 't oudt, en 't waar met onwaar; op dat hy zich niet te bloot gave, en onder de bewimpelingen der Grieksche geschiedenisse, verzierde byvoeghzels en cieraaden, moght schuilen. Terwyl hy met vlyt aan dit werk arbeidde, ging Prins Maurits van Oranje, die ook een persoonaadje in 't Treurspel zou zyn, quynen, en 't gedenkt my den Poëet in 't achtentachtentighste jaar zyns ouderdoms te hebben hooren verhaalen, hoe zyn vrou op een morgen, geduurende zyne beezigheit

---

[1]) In sommige der zoogenaamde Amersfoortsche uitgaven van den *Palamedes* vindt men het volgende

KORT BERICHT.

„De stoffe, waer uit de Heer Vondel het treurspel, Palamedes genaemt, heeft zamengestelt, is eerst in onrym ontworpen door den tael- en Historie-kundigen Joannes Meursius, Hoogleerraer in de Hooge Schoole te Leiden, en wel op 't verzoek van den Hr. van der Myle, Barnevelts Schoonzoon, daer na door Vondel in rym gebracht, die toen noch onkundig in de Grieksche Historien, verscheide zaken verwart en duister heeft voorgestelt.

De geleerde Meursius wert van het Hoogleeraerschap afgezet, eerstelyk om dat hy te veel boeken schreef, ten anderen, om dat hy leermeester van Barnevelts kinderen geweest was."

In 1619 werd Meursius afgezet, maar in het volgende jaar in zijn ambt hersteld. In het begin van 1625 vertrok hij naar Denemarken, door Christiaan IV tot hoogleeraar te Soroë benoemd. Toen was Vondel reeds aan zijn Palamedes bezig.

met Palamedes, aan de trap, die naar zyn kamer ging, quam roepen; *Man, de Prins leit en sterft,* (want die tyding quam toen uit den Haaghe) en dat hy haar tot antwoordt toeriep; *Laat hem sterven. Ik belui hem vast.*"

Titelprent van den Palamedes.
Prent van Salomon Savery.

Wij zien dus Vondel reeds in het begin van 1625 druk bezig met den *Palamedes.* Hij werkte ijverig voort, maar degelijk. Het moest niet alleen een hekeldicht worden, maar ook een kunstwerk. Waarschijnlijk stond dat laatste denkbeeld bij den dichter op den voorgrond. Hij overhaastte zich dus niet en schreef zelfs daar tusschen door nog de *Begroetenis* en de andere gedichten ter eere van Frederik Hendrik en werkte ook aan zijne *Hecuba.*

De eerste druk verscheen in October 1625 bij Jacob Aertsz. Calom en trok onmiddellijk aller aandacht. De kunstliefhebbers prezen het stuk hemelhoog en verklaarden, dat zoo iets in onze taal nog niet geschreven was; zoo schoone taal, zoo welluidende verzen had men nog niet gehoord. Maar tegelijk stonden zij versteld over de vermetelheid van den dichter, die dit stuk openlijk onder zijn vollen naam dorst uitgeven. Er was toch geen twijfel aan de politieke bedoeling, al

wilde men de prent van Savery buiten rekening laten, waar Palamedes was afgebeeld met het gelaat van Oldenbarnevelt. Dat deze bedoeld was, bleek uit den tekst met onwedersprekelijke duidelijkheid. Daarnaast waren verscheidene andere personen, die nog in de hoogste regeeringsplaatsen zetelden, zeer goed herkenbaar achter hunne Grieksche namen. En dat met Calchas en Eurypylus de Contraremonstrantsche predikanten bedoeld werden, behoefde voor niemand twijfelachtig te zijn. Zelfs al wilden dezen allen de zaak op haar beloop laten, dan kon nog eene vervolging moeilijk uitblijven. Wel werd er slechts van vier rechters gesproken, maar de toespeling op de vier en twintig was toch te tastbaar, en de rechters van Oldenbarnevelt waren bij hunne benoeming uitdrukkelijk gewaarborgd tegen iedere krenking, „ook in eere, reputatie of digniteit".

Onder de Remonstranten wekte het boek niet alleen bewondering, maar misschien meer nog schrik en ontsteltenis. Met voldoening zagen zij, dat hunne vijanden zoo geestig en scherp gehekeld werden, maar zij vreesden voor den schrijver. „Sal dat so door den beugel mogen, ende comt die man onverseert daer af, 't sal veel sijn," schreef een van hen. Vooral vreesden zij, dat men het als een geschrift van hunne partij zou aanzien en dat de Contraremonstrantsche drijvers dit tegen hen zouden gebruiken „om de Regeerders op te wekken ende tot alle hardigheijt aen te hitsen". Het was dan ook eene groote geruststelling voor hen, toen zij hoorden, dat Vondels naam niet valschelijk op den titel gezet was, maar dat hij het werkelijk zelf geschreven had, zoodat er geene verdenking meer op een der hunnen vallen kon. [1])

De overheid kon hierbij niet werkeloos blijven. De verspreiding werd verboden en „het boek wert opgehaalt", dat is, bij alle boekverkoopers werden de aanwezige exemplaren in beslag genomen. Uit Den Haag kwam eene aanschrijving van den Fiscaal, dat men Vondel zou in hechtenis nemen en opzenden om voor het Hof van Holland terecht te staan. Men wilde hem dus vervolgen wegens majesteitsschennis en daar zou allicht een doodvonnis op gevolgd zijn.

De zaak kwam voor Burgemeesters en Schepenen. De pensionaris Adriaan Pauw, een zoon van Reynier Pauw, die in 1619 burgemeester was en een der rechters van Oldenbarnevelt, drong er sterk op aan,

---

[1]) Vgl. den brief van Niëllius, afgedrukt in *Oud-Holland*, VI. bl. 54.

De onthoofding van Jan van Oldenbarnevelt.

Prent van Claes Jansz. Visscher.

dat men het verzoek van den Fiscaal zou inwilligen. Maar de schepen Andries Bicker was daar sterk tegen en zeide: „Als men onse burgers naar Den Haag zal voeren, wat hebben wij dan hier te doen?" Dit mannelijke woord vond instemming en krachtigen steun bij den burgemeester Dirck Bas, op wien de voorspraak van Herman van de Poll grooten invloed had. Laatstgenoemde was ook in 1619 uit de vroedschap gezet, maar werd er tien jaar later weer in opgenomen. Het verzoek van den Fiscaal werd dus geweigerd, en de zaak zou voor de Schepenen behandeld worden.

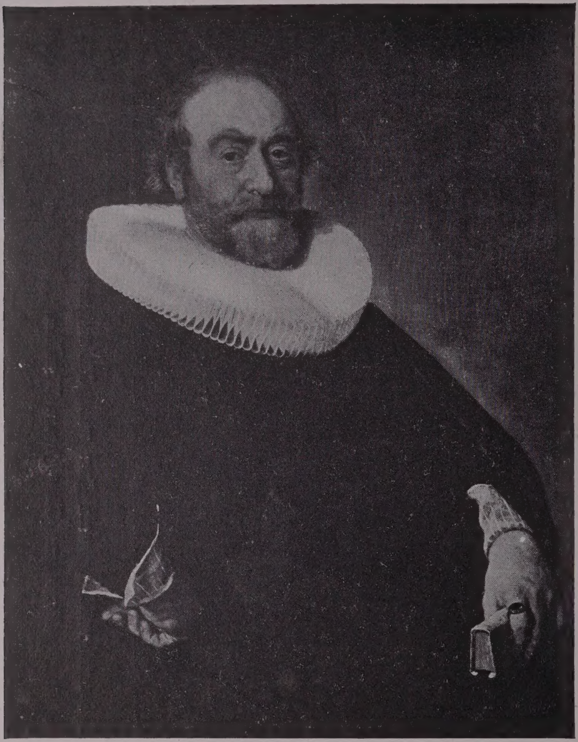

Andries Bicker.
Schilderij van Bartholomeus van der Helst in het Rijksmuseum te Amsterdam.

Vondel voelde zich alles behalve veilig. Wel was hij, zooals uit zijn testament van 1613 (zie bl. 40) blijkt, poorter van Amsterdam [1]), en was dus de opmerking van Bicker volstrekt niet misplaatst of gezocht; wel mocht een poorter in eersten aanleg niet buiten de stad gevonnist worden; maar het was twijfelachtig, of dit privilege ook van kracht was in gevallen van majesteitsschennis.

[1]) Doordien zijn vader het poorterschap had gekocht, was hij erfelijk poorter. De mededeeling van Brandt, dat Vondel nooit het burgerschap gekocht heeft, is dus volkomen juist. Maar hij had beter gedaan, dat bericht weg te laten, want daardoor is heel wat misverstand ontstaan.

Immers ook in het proces van Oldenbarnevelt had men op dezen grond een beroep op de privilegiën afgewezen.

Zoolang het dus niet bekend was, hoe het antwoord van Burgemeesteren en Schepenen zou luiden, was het veiliger zich schuil te houden. Eerst ging hij naar zijne zuster Clemensken, de weduwe van Hans de Wolff [1]), doch hier vond hij weinig troost. Wel nam zij hem op, maar verdere hulp mocht hij niet verwachten. Daarentegen verweet zij hem zijne schrijverij en zeide, dat hij maar liever op zijne zaken moest passen en al dat schrijven en wrijven nalaten, dat hem toch niets dan gevaar opleverde. Het antwoord was juist zooals men dat van een overigens zachtmoedig man, die eenmaal losgekomen is, verwachten kan: „Ik zal dat volk de waarheid nog scherper zeggen." Zoo deed hij; nog bij haar aan huis schreef hij eenige stekelige hekeldichten, die hij echter op haar dringend verzoek in het vuur wierp, wat hem later erg speet.

Volkomen veilig was hij bij zijne zuster zeker niet. Werd er besloten hem gevangen te nemen, dan zou men hem, als hij niet in zijn eigen huis was, daar allicht het eerst zoeken. Bovendien hinderden hare verwijten hem. Hij was dus blijde, toen hem eene zekerder schuilplaats werd aangeboden bij zijn vriend Laurens Joosten Baeck [2]).

Deze trouwe vriendschap is verscheidene jaren later door Vondel nog herdacht, en daar is hij zeker zijn geheele leven dankbaar voor geweest.

Slechts drie of vier dagen was hij hier verscholen, toen hem uit betrouwbare bron werd medegedeeld, dat zijne overbrenging naar Den Haag geweigerd was. Hij kon dus zijne schuilplaats weer verlaten en aan zijne verdediging denken. Want de zaak was volstrekt niet in den doofpot gestopt, maar zou nu voor de Schepenen behandeld worden.

Van de beide schepenen, voor wie de zaak bepleit moest worden, was de eene, tot Vondels groot geluk, juist zijn vriend Albert Koenraadsz. Burgh. De tweede was Ernst Roeters, die heel anders over de zaak dacht. Dat Vondel het nog altijd ernstig inzag, blijkt wel daaruit, dat

---

[1]) Gewoonlijk leest men, dat hij eene schuilplaats zocht bij zijn zwager. Maar deze was reeds in 1615 overleden.

[2]) Brandt zegt „ten huize van". Dat men hieronder de buitenplaats Scheibeek moet verstaan, is zeer onwaarschijnlijk, omdat het in den winter was.

hij behalve den procureur Bouman nog twee advocaten, Luit en Kats, had medegenomen. De procureur concludeerde „dat men het treurspel most neemen voor een Griekscsche Historie, en dat hy de stof hadt bekleedt en gestoffeert met byvoeghselen, omstandigheden en cieraaden, naar de vryheit der Poezye en tooneelwetten: dat men den inhoudt most verstaan, niet naar 't geen er d' een of d' ander uit zoogh, en als met nyptangen uit trok, maar naar de verklaaring des Dichters; dewyl elk een uitlegger was van zyne eige woorden".

De beide schepenen konden niet tot eenstemmigheid komen, en de zaak moest dus voor het volle getal van Schepenen gebracht worden. Daar moest Burgh als de oudste het woord voeren en zeide daarbij „dat het Poëten werk was, en dat men het Treurspel wel een anderen zin kon geven dan veelen deeden". De Schout Jan ten Grootenhuis, die blijkbaar den dichter zeer genegen was of den onverdraagzamen en vervolgzieken wel wat gunde, beschuldigde hem alleen „dat hy in het Treurspel dingen hadde gesprooken, die hy behoorde te zwygen". De meeningen der Schepenen [1]) waren zeer verdeeld, maar de meesten helden tot zachtheid over, zoodat ten slotte bij meerderheid van stemmen de dichter veroordeeld werd tot driehonderd gulden boete. Vondel kwam er dus goed af en betaalde gaarne de boete. Volgens de overlevering zou Burgh hem dit geld gegeven hebben.

Een der schepenen, Jan Gijsbrechtsz. de Vries, had een gansch ander vonnis gewenscht. Toen hij bemerkte, dat er neiging bestond om den dichter eenvoudig tot eene geldboete te veroordeelen, sprak hij: „Moght ik met het reght begaan, Van Vondel zou 't niet meer doen". Bij zijn dood in 1631 herdacht Vondel dit in het grafschrift:

Hier leyt *Jan Gysbrechtzoon*. Treê sacht, je zoud hem zeer doen,
Mocht hy met 't recht begaan, *Van Vondel* zoud niet meer doen.

Deze vervolging prikkelde natuurlijk den leeslust en een paar weken later was er reeds een tweede druk, weldra door een derden gevolgd.

[1]) Behalve de reeds genoemden waren het de ijverige Contraremonstranten Jan Gijsbertsz. de Vries en Warnar Ernst van Bassen en verder Jakob Jakobsz. Hinlopen, wiens bruiloft Vondel reeds in 1618 bezongen had; Dirck Tholinx, een zwager van Hooft; Gerrit Dircksz. van Beuningen, bekend als een zeer verdraagzaam man; Andries Bicker, de latere tegenstander van Willem II, en eindelijk Adriaen Pietersz. Raep, die in een hekeldicht uit dien tijd onder de „waggelmutsen" gerekend wordt.

Binnen een jaar tijds verschenen er ten minsten reeds zeven drukken en verder bij zijn leven nog elf. Thans is het aantal bekende drukken reeds over de veertig.

Zelfs in kringen, waar men het misschien niet zou verwachten, vond de *Palamedes* niet alleen lezers, maar ook bewonderaars. Brandt vertelt daarvan: „Zelf zyn Vorstelyke Doorluchtigheit Fredrik Henrik, Prins van Oranje, Stadthouder en Veldtheer in zyn broeder Prins Maurits plaats geworden, dien veelen hielden dat den Advocaat en de Remonstranten van oudts niet ongunstig was, liet zich het Treurspel van Palamedes in zyn kabinet, door zyn gunsteling den Heer van der Myle, Oldenbarneveldts schoonzoon, een keurigh liefhebber der Poezye, voorleezen, en uitleggen, zoo veel hem mooghlyk was: en ik weet uit Vondels mondt, dat Van der Myle, na verloop van eenige jaaren, tegens vertroude vrienden zeide, *dat 'er de Prins gevallen in hadde, en zich meê kittelde.* Ook verhaalde Vondel, 't geen zommigen veellicht ongelooflyk zal schynen, dat in 't kabinet, daar men het Treurspel las, een tapyt, of 't weezen wilde, te pronk hing, met beelden, die de Histori van Palamedes kunstig vertoonden, daar 's Prinsen oogh onder 't leezen op viel, zeggende al lachende tot Van der Myle; *Dat tapyt dient wel weghgenoomen: men moght anders besluiten dat ik van Palamedes volk waare.*"

Om te begrijpen hoe Frederik Hendrik in dit treurspel genoegen kon vinden, moet men vooral in het oog houden, dat Agamemnon-Maurits meer de misleide heerscher is, wiens gekrenkte trots door sluwe raadgevers gebruikt wordt, dan wel een bloeddorstig geweldenaar. Zijn booze geest is Ulysses—Aerssen, die het geheele verraad op touw zet en Diomedes—Willem Lodewijk medesleept. De laatste is van alles op de hoogte, weet van het bedrog en helpt mede. Maar Agamemnon—Maurits valt in den hem gespannen strik. Wanneer hij op de veroordeeling van Palamedes—Oldenbarnevelt aandringt, is hij oprecht overtuigd van diens schuld. Wel gevoelde hij antipathie tegen Palamedes, die zich nu en dan tegen hem scheen te verzetten, en geloofde hij hierdoor gemakkelijker de valsche beschuldiging, maar hij was een te fier krijgsman om willens en wetens onrecht te plegen. [1])

[1]) Het is hier de plaats niet om uitvoerig uiteen te zetten, dat volgens het stuk zelf Agamemnon niet willens en wetens medeplichtig was aan het verraad. Men lette echter op het volgende.

Doch de bewijzen schenen zoo afdoende, dat zelfs Nestor niet anders meende te kunnen doen, dan tot zachtheid raden.

Al was het stuk van het begin tot het einde hatelijk geweest tegen Maurits, dan had Frederik Hendrik het toch *moeten* lezen, waarbij hij zeker geen beter uitlegger kon hebben dan Oldenbarnevelt's schoonzoon. Hieruit kan men geene gevolgtrekkingen maken aangaande zijne gezindheid tot de Remonstranten. Dat hij onder de lezing getroffen werd door de fraaie schildering, de treffende uitdrukkingen, de schoone verzen, is niet meer dan natuurlijk bij iemand, die lang niet van smaak en kunstgevoel ontbloot was.

Niet alleen toch als hekeling, ook als kunstwerk is *Palamedes* een meesterstuk. Zoowel de bouw van het geheel als de karakterteekening van bijna alle personen staan ver boven hetgeen wij in dien tijd bij anderen vinden. De levendigheid der gesprekken, vooral der twistgesprekken, de rijkdom van denkbeelden en de opgewektheid van den stijl in de monologen maakten dit treurspel zeer geschikt voor de vertooning. Dat deze echter in de eerste jaren achterwege bleef, is zeer begrijpelijk.

Vondel was plotseling beroemd geworden. Bij de beoefenaars der letteren en de liefhebbers der poëzie was hij zeker reeds lang bekend, thans kende ieder hem. Hetzij men hem vereerde of haatte, zijne verdienste kon niet geloochend worden. Zijn talent en ook zijne kracht waren duidelijk gebleken. Daaraan is het zeker wel toe te schrijven, dat er zoo weinig, in verhouding althans tot den opgang dien het

---

Wanneer Ulysses over Agamemnon spreekt, stelt hij hem wel voor als woest en wraakgierig, maar niet als deelgenoot van het plan: vss. 494—516, 538, 576.

Agamemnon zelf zegt, dat hij niet het recht wil buigen; en er is geen reden om dit niet als ernstig gemeend op te vatten: vss. 870—876.

Zelfs Ajax vertrouwt op 's konings eerlijkheid: vss. 1613—1620.

Volgens het stuk zelf was Palamedes verplaatst, voordat bij Ulysses het helsche plan opkwam: vss. 463—469.

Alleen het woord *doornaeyt* in vs. 1651 schijnt op medeplichtigheid van Agamemnon te wijzen, maar wanneer men dit woord opvat als „hecht en stevig in elkaar zittend", vervalt ook van dezen regel de bewijskracht. Vss. 1649—1660 drukken wel haat uit, maar geene valschheid.

Doch later werd Vondels oordeel over Maurits ongunstiger. Reeds in den *Inhoud* wordt de verplaatsing van Palamedes gesteld, *nadat* het plan gesmeed is. En in latere uitgaven zijn verschillende uitdrukkingen juist in deze richting aangescherpt.

Een groot gedeelte van het stuk is ook geschreven vóór de *Begroetenis*.

boek gemaakt had, gedichten tegen den *Palamedes* in het licht kwamen. Bijzonder dichterlijk of krachtig zijn deze geen van allen. Het beste, wat er naar aanleiding van den *Palamedes* verscheen, was van een bewonderaar, die zich verschuilt achter de letters Q. D. C. V.

Zelf had hij nu ook zijne krachten leeren kennen, terwijl zijne belangstelling was opgewekt voor veel, wat hem vroeger vrij koud gelaten had. Al is het te sterk, wanneer men beweert, dat er geene gebeurtenis van belang was, die niet door hem bezongen werd, toch is het getal zijner gelegenheidsdichten na 1625 zeer groot. Als er iets gewichtigs voorviel in het land, vooral in Amsterdam, dan uitte hij zeer gemakkelijk zijne vreugde of zijne verontwaardiging in verzen, vol gloed gewoonlijk, welluidend en dichterlijk altijd. Maar hij bleef bescheiden en eenigszins teruggetrokken, zoodat dikwijls nog eene aansporing van anderen noodig was, om hem aan het schrijven te zetten. Die aansporingen bleven niet uit. De politieken, Remonstranten en Barneveldianen onder zijne vrienden zullen niet nagelaten hebben, bij elke voorkomende gelegenheid hem tot dichten aan te sporen, omdat zij moeilijk eene scherper pen konden vinden, die tegelijk over zooveel kunstvaardigheid beschikte. Zulk een verdediger won zoowel de kunstlievende beschaafden als het voor humor gevoelige volk. Weliswaar bewijzen gelegenheids-, vooral hekeldichten niet veel, maar de meerderheid der menschen is nu eenmaal niet vatbaar voor logika en laat zich liever meesleepen door verrassende wendingen en geestige gezegden dan overtuigen door degelijke redeneering.

De kring van vrienden en kennissen werd na den *Palamedes* steeds grooter. Velen van hen, die het treurspel vooral om de politieke bedoeling met instemming gelezen hadden, begroetten met vreugde in Vondel eenen medestrijder en zochten met hem in nadere aanraking te komen. Misschien is b.v. de vriendschap met Dr. Samuel Coster in dezen tijd begonnen. Dat vooral deze nieuwe vrienden ijverig waren om hem tot het schrijven van hekeldichten aan te zetten, ligt voor de hand.

Niet minder prikkel kwam er van de tegenpartij. Vondel werd nu tot de Remonstranten en hunne vrienden gerekend [1]) en meermalen

---

[1]) Echter niet door allen. Kloppenburg b.v. noemt hem in zijn *Poppius Eurypylus* „een voorvechter der Sociniaensche wederdooperen”.

werd hij in de aanvallen op hen betrokken. Menig hekeldicht verscheen tegen hen of ook wel onmiddellijk tegen hem gericht, waarop hij dan het antwoord niet schuldig bleef. Zoo groeide het twistgeschrijf aan en werd steeds heftiger. Dat hij hiermede zijn doel voorbijschoot, schijnt Vondel niet opgemerkt te hebben. Hem ergerde de onverdraagzaamheid der Calvinisten, waardoor de rust en vrede verstoord werden. Maar door scherpe hekeldichten werd de verbittering slechts grooter, en de kans op vrede en rust kleiner, terwijl het daardoor den regeerders al moeielijker gemaakt werd de orde te handhaven en met eene zachte toepassing der plakkaten voort te gaan.

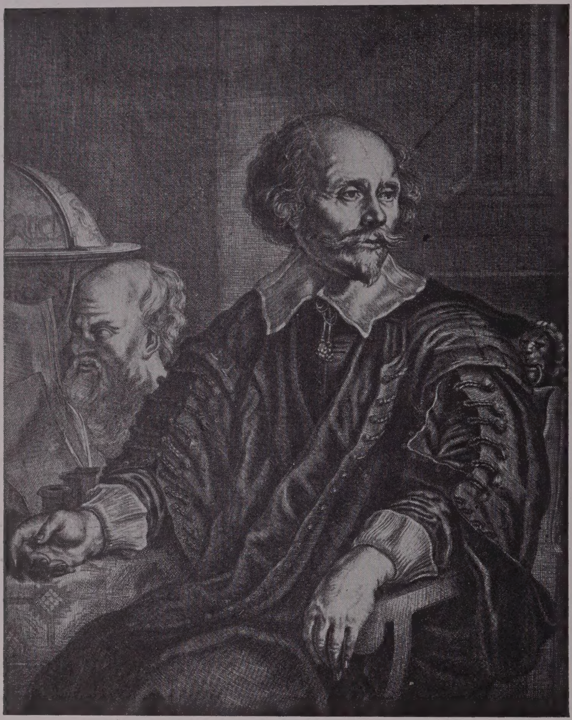

Samuel Coster.
Prent van Reynier Persyn naar een teekening van Joachim von Sandrart.

Bij de felheid van den strijd kon het niet anders, of het verschil in politieke en godsdienstige richting moest zich ook doen gelden in zaken, die in den grond met staatkunde of godsdienst niets te maken hebben. Aan weinigen is het gegeven, steeds personen en zaken te scheiden. De meesten wantrouwen elke zaak, door een tegenstander op touw gezet, al ligt die ook in een geheel ander gebied, nog voor zij er kennis mee gemaakt hebben; en velen kunnen zulk een vooroordeel nooit geheel op zijde zetten. Zoo waren de kerkelijken in dien tijd maar al te geneigd om in Vondels werken

booze bedoelingen te speuren, en was hij omgekeerd dikwijls zeer onbillijk in zijn oordeel over hen.

Gelukkig bleven er een aantal gebeurtenissen over, die algemeene belangstelling wekten, doch waar de partijstrijd geen voedsel in kon vinden. Het eert Vondels karakter, dat juist deze de aanleiding waren voor zijne schoonste en verhevenste zangen, al kwam ook hiervoor meermalen de aansporing van buiten.

Naast deze algemeene gelegenheidsgedichten staan de bijzondere, als bruilofts- en lijkzangen. Soms was het hier een innerlijke drang, eene behoefte des harten van den dichter om zijne vreugde of zijne smart te uiten, en dan hebben zij eene ontroerende schoonheid. Doch dikwijls was hij daartoe wel verplicht: wanneer in het gezin van een zijner vrienden iets belangrijks voorviel, zou het al heel onhartelijk zijn te zwijgen voor een man, die zoo gemakkelijk dichtte en reeds voor zoovele anderen de pen had opgevat. Dan moest hij zich in de vereischte stemming brengen, wat veelal gelukte. Maar toch zullen deze gedichten ons eerder treffen door dichterlijke schoonheden dan ontroeren door innig gevoel. Aan machtige beschermers, die hunne feesten luister wilden bijzetten door het lied van den eersten dichter huns tijds, kon hij zijne medewerking niet weigeren, en zelfs heeft hij meer dan één bruiloftsdicht op bestelling gemaakt. Dat deze ons meermalen koud laten niettegenstaande de schoone verzen, is niet meer dan natuurlijk.

Zijne dichterlijke vrienden verheugden zich, wanneer hij hunne werken met lofdichten vereerde, en dikwijls kwamen deze uit het hart. Uitgevers verwachtten een grooteren afzet, wanneer een gedicht van Vondel hunne boeken onder de bescherming van het genie stelde, maar niet elk onderwerp gaf hem gelijke bezieling.

Vooral de uitgevers van portretten hadden daaronder gaarne een dichterlijk bijschrift en vele malen werd Vondel daartoe aangezocht. Misschien heeft hij wel eens geweigerd; toch is het aantal zijner bijschriften bij portretten zeer groot. Maar terwijl vele daarvan niet uit eigen aandrift gemaakt zijn, behoeft het ons niet te verwonderen, dat wij daarin meermalen gebrek aan gedachte vinden en de dichter herhaaldelijk zichzelf copieert.

Niet alle gelegenheidsdichten kunnen hier uitvoerig besproken worden. De tallooze toespelingen op personen en gebeurtenissen zouden ons

dan noodzaken de geschiedenis van Amsterdam in de 17^e^ eeuw grootendeels hier in te lasschen. Eene zuiver chronologische behande-

Anonieme spotprent.

ling zou bovendien onmogelijk zijn, omdat van zeer vele de juiste datum nog onbekend is. Zij zullen dus groepsgewijze besproken worden voor elke periode van het leven des dichters, waarbij dan enkele van de voornaamste eene nadere beschouwing verdienen.

In aansluiting bij den *Palamedes* trekken uit het tijdvak 1625—1631

het eerst die gedichten onze aandacht, welke betrekking hebben op Oldenbarnevelt en de staatsgreep van 1618. Meermalen worden deze op de jaren 1618 en 1619 gesteld. Maar Brandt zegt uitdrukkelijk, dat de Advocaat eerst omstreeks 1625 „stof werdt voor zyne pen". Wel heeft Brandt zich meermalen vergist, maar hij is de eenige, die zijne berichten grootendeels van Vondel zelven heeft, en wij mogen dus zonder goede gronden niet van zijne voorstelling der gebeurtenissen afwijken. Die gronden ontbreken hier. Bovendien hebben Brandt's mededeelingen niets onwaarschijnlijks, wanneer wij ons houden aan de boven gegeven schets der ontwikkeling van Vondels denkbeelden en inzichten [1]). Alleen de *Hollantsche Transformatie* stelt Brandt in zijne uitgave van Vondels gedichten in 1682 op het jaar 1618. Daar is niets tegen. Het is een bijschrift bij eene prent. Wanneer men die beide met elkander vergelijkt, ziet men dadelijk, dat de dichter hier eenvoudig onder woorden brengt, wat de teekenaar in beeld heeft gegeven. De gedachte is geheel van den laatste, terwijl „de dichter eenvoudig weg vertelt alsof de zaak hem niet aanging" (Te Winkel). De prent kan niet later zijn dan 1618, anders zou men door het open venster de terechtstelling van Oldenbarnevelt verwachten te zien, en niet de afdanking der waardgelders. Mocht iemand er zich over verbazen, dat reeds in 1618 een drukker een dergelijke prent dorst uitgeven, dan wijzen wij daarnaast op het portret van Hoogerbeets, dat in 1619 werd uitgegeven en waarbij Pieter Schrijver of Scriverius een bijschrift gaf. Deze werd daarvoor beboet en op deze boete heeft Vondel later een versje gemaakt. De namen *Dwing'land* en *Tiran*, die hij hierin aan Maurits geeft, en de onderteekening P. V. K., dat is *Palamedes van Keulen*, bewijzen dat het na den *Palamedes* gedicht is, waarschijnlijk wel tegelijkertijd toen hij een bijschrift bij het portret van Hoogerbeets maakte.

Bij het portret van den Advocaat zelven schreef hij:

OP BARNEVELT.

Dit 's Grootvaâr, van wiens deugd geen eeuwen zullen zwijgen,
Hij deê zijn Rechters zelfs het hair te bergen stijgen,
Toen hij ter vierschaar quam al even wel gemoed;
Zijn Vijand dronk de dood aan zijn onschuldig bloed.

[1]) In geen geval lijkt het mij aannemelijk, dat Vondel reeds in 1618 de partij van Oldenbarnevelt had gekozen maar, uit vrees, zes jaar lang zijn wrok intoomde.

De gedachte, die wij hier in den tweeden en derden regel vinden, is prachtig uitgewerkt in den beroemden *Geuse Vesper of Siecken-Troost voor de Vierentwintigh.* Meer bepaald tegen de predikanten Bogerman c.s. was de *Krachteloose Papenblixem,* terwijl het *Gespreck op het Graf van wijlen den Heere Joan van Oldenbarnevelt* tegen Maurits gericht was. Den vorm hiervoor ontleende hij zeker wel aan het Latijnsche echodicht, dat reeds enkele uren na de onthoofding van den Advocaat op verschillende plaatsen in Den Haag was aangeplakt. De ondankbaarheid van zijne landgenooten werd aan de kaak gesteld in de *t'Samenspraeck,* nl. tusschen Phocion, Oldenbarnevelt en Seneca.

Jan van Oldenbarnevelt.
Prent van Willem Jansz. Delff naar een schilderij van Michiel Jansz. Mierevelt.

Al de hier genoemde gedichten zijn ongedateerd, maar hoogstwaarschijnlijk uit dezen tijd, terwijl ook in andere gedichten herhaaldelijk toespelingen op het treurig uiteinde van den Raadpen-

HET STOCKSKE
van
Joan van Oldenbarnevelt,
Vader des Vaderlants.

Myn wensch begeerde u onverrot,
O STOCK is stut, die, geen' verrader,
Maer 's Burgerdoms stut is Hollands vader
Gestut geweest, en wat verwacht schavot;
Toen gy door 't veege zwaert moest knielen
Verwoedheit, als des Spartha,
Voor Nassaus hart vol ongenâ,
Tot droefenis der braefste zielen:
Gy zult noch, jaeren achter dy,
Des uitgangh was dit heil getuigen,
En hoe Gewelt zelf Recht dorst buigen,
Tot smaet der onderdrukten stâ!
Hoe dickwyls stont gy, onder 't staeren
Maer 't hof [illegible] staetjen aen
[illegible]
En Reizen, op [illegible]
Als gy belaeft in ouderdom
Papieren en schriften, oorkonde,
En onder 't lastigh lantsbestuer stonde!
Hy ging, zoo krom gebukt, wit kroon!
Gy rustte van uw trouwe stichten,
Naeckt rusten, dus, de ouden stock,
Gekromt door 's Benauwtheits bitter werck:
Nu stut en steun gy noch myn dichten:

J. v. Vondel.

Handschrift in het Vondelmuseum te Amsterdam.

sionaris voorkomen. Iets later, volgens Brandt's vermoeden omstreeks 1631, schreef Vondel nog het *Iaergetyde van wylen Heer Joan van Oldenbarneveld, Vader des Vaderlands*, waarvan het begin zeer fel tegen Calvijn is. Hiermede was de reeks dezer gedichten eigenlijk gesloten: van weerskanten hadden de partijen zich voldoende geuit, en andere kwesties kwamen de aandacht vragen.

Tusschen 1650 en 1658 heeft Vondel nog eens aanleiding gehad om Oldenbarnevelt te herdenken, toen hij nl. den stok te zien kreeg, waarop de Vader des Vaderlands steunde bij het bestijgen van het schavot. Daarop schreef hij het volgende gedicht, waarvan het handschrift nog bewaard is.

HET STOCKSKE
VAN
JOAN VAN OLDENBARNEVELT, VADER DES VADERLANTS.

Myn wensch behoede u onverrot,
  O *Stock* en stut, die, geen' verrader,
Maer 's vrydoms stut en Hollants Vader
  Gestut hebt, op dat wreet schavot;
Toen hy voor 't bloedigh zwaert most knielen,
  Veroordeelt, als een Seneka,
  Door Neroos haet en ongena,
Tot droefenis der braefste zielen.
  Ghy zult noch, jaeren achter een,
Den uitgangk van dien Helt getuigen:
En hoe Gewelt het Recht dorf buigen,
  Tot smaet der onderdruckte steên.
Hoe dickwyl streckt ghy onder 't stappen
  Naer 't hof der Staeten stadigh aen
  Hem voor een derden voet in 't gaen,
En klimmen op de hooge trappen;
  Als hy, belast van ouderdom,
Papier en schriften, overleende,
En onder 't lastigh lantspack steende!
  Wie ging, zoo krom gebuckt, noit krom!
Ghy ruste van uw trouwe plichten,
  Na 'et rusten van dien ouden stock,
  Geknot door 't bloetraets bittren wrock:
Nu stut en styft ghy noch myn dichten.

Niet minder vereering dan voor den Advocaat gevoelde Vondel voor den oudburgemeester Hooft, en misschien nog wel inniger, doordat hij de verdiensten van dezen niet van anderen behoefde te hooren. Wij hebben boven gezien, dat Vondel hem in 1620 zijn *Hierusalem Verwoest* had opgedragen. Op Nieuwjaarsdag 1626 verloor Amsterdam dezen braven burger. Vondel eerde zijne nagedachtenis dadelijk met het volgende

KLINCKDICHT.

Treckt om 't Raedsheerlyck lyck geen' droeve toorenklock:
Het burgerlyck beklagh sal dese baer geleyen.
De balling, weeu en wees beluyen hier met schreyen
Hunn' waerd, haer' man, haer' vooghd: daer 't leven uyt vertrock.
Hangt aen de wand van 't Koor dien Burgemeestersrock,
Dien tabberdt, wyd van baet en staetsucht afgescheyen:
Dien Deeghlyckheyd hem ging so onbesproken breyen:
Hier aen heeft Eygebaet niet d'alderminste vlock.
Dat nu Amstelredam in 't roukleed valle aen 't huylen:
Haer' segenrycke beurs ontbeert een' haerer suylen,
Haer raedhuys een pylaer. Hoe druckt ons dit verlies!
Doch troost u, rycke Stad! men sal u saligh noemen:
Als Room Fabricius, en Catoos deughd wil roemen,
Seg: *Hoofd* dat was de man waer door myn' glori wies.

Met deze schoone, maar korte klacht had hij zijn gevoel nog niet geheel geuit. Wat hem nog meer op het hart lag, sprak hij uit in den *Roskam*, een der schoonste satiren, die ooit geschreven zijn. Hij draagt het gedicht op aan Pieter Corneliszoon Hooft, en stelt hierin de deugden van diens vader tegenover de onoprechtheid en baatzucht van vele regenten.

Hoe heeft hem Amsteldam ervaeren wiis en simpel:
Een hoofd vol kreucken, een geweten sonder rimpel.
O beste bestevaêr! wat waert ghy Holland nut,
Een styl des raeds, doen 't lijf van 't stocxken werd gestut.

Dat de *Roskam* in het begin van 1626 verschenen is [1]), blijkt uit

[1]) Brandt stelt het gedicht op 1630. Blijkbaar heeft hij den door hem aangehaalden brief van Hooft wat vluchtig gelezen, en er daardoor uit opgemaakt, dat *Roskam* en *Harpoen* gelijktijdig verschenen zijn.

het boven genoemde gedicht van Q. D. C. V. op den *Palamedes*, waarin wij lezen:

> Gaet in uw kloeck gerijm noch even dapper voort
> En *Roscamt* suyverlick 't geen reyn te sijn behoort
> Befaamde *Vondelen*, uw naem sal eeuwich leven.

De geroskamden waren er natuurlijk minder mede ingenomen en beweerden nu, dat Vondel de regenten hekelde om wraak te nemen over de boete, waartoe hij naar aanleiding van den *Palamedes* veroordeeld was. Zoo lezen wij het b.v. in een naamloos gedicht onder den titel *Joost huylt over sen Bestevaer*. Het verwijt in de laatste regels van dit schimpdicht, dat nl. Vondel ook vele vieze en onbetamelijke versregels schreef en dat deze door zijne bewonderaars mooi gevonden werden, is verdiend. Tot zijne verontschuldiging kan alleen gezegd worden, dat hij lang niet de eenige was, en dat zijne tegenstanders het in dit opzicht zeker niet beter maakten.

Hoewel Vondel in dezen tijd meermalen, ook door den maker van het laatstgenoemde gedicht, bij de Remonstranten gerekend werd, was hij altijd nog goed Doopsgezind. De twisten, die in dezen tijd onder de Waterlanders heerschten, bedroefden hem zeer, en hij kon niet nalaten daarover zijne meening te zeggen. Ofschoon het geschil over eene belangrijke vraag liep, zou het hier voor ons van minder belang zijn, omdat maar één gedicht daarop betrekking heeft, wanneer dit niet zooveel licht gaf over Vondels denkwijze in dezen tijd.

Tusschen den Alkmaarder leeraar Hans de Ries en zijn Amsterdamschen medeleeraar Nittert Obbesz. was een verschil aan den dag gekomen, wat men onder het Woord Gods te verstaan heeft. De laatste, ofschoon hij het Woord, dat in den beginne was (Joh. I. 1) niet loochende en erkende, dat de bekeering alleen door Gods genade verkregen werd, meende toch dat onder „het woordt Gods, waer door Godt den Mensche in ofte aenspreeckt, de H. Geest tgeloove ende wedergeboorte werckt" alleen „t'beschreven ofte ghepredickte woort Gods ende des H. Euangeliums" verstaan moet worden. Daarentegen erkende De Ries naast het Evangelie ook nog een „onbeschreven woort Gods". Eene heldere uiteenzetting, hoe hij zich dit voorstelt, geeft hij niet. Doch zooveel blijkt ons wel, dat hij het Evangelie niet als de eenige, maar als een van de uitingen van Gods

Woord aannam. Ook na het Evangelie en altijd door openbaart God zich door den Heiligen Geest aan de door Hem begenadigden. Men meende, dat hij daarbij dacht aan innerlijke openbaringen, droomen, visioenen en dergelijke.

De strijd werd weldra vrij heftig. Van weerskanten werden er geschriften uitgegeven. De drie andere leeraren sloten zich bij De Ries aan en namen het Nittert zeer kwalijk, dat hij zoo fel tegen den algemeen vereerden voorganger optrad. De felheid kwam trouwens meer van de aanhangers van Nittert dan van hem zelven. Eindelijk liep de twist zoo hoog, dat in December 1625 Nittert Obbesz. van het H. Avondmaal geweerd was. Nu sprong Vondel voor hem in de bres en schreef zijn *Antidotum. Tegen het vergift der Geestdryvers. Tot verdedigingh van 't beschreven woord Gods.*

Wat dreef hem daartoe? In de eerste plaats zeker wel het algemeen menschelijke medegevoel met de verliezende partij, vooral wanneer de overwinnaar zijne meerderheid zoo krachtig doet gevoelen. Hoewel onder de andere partij verscheidenen waren, voor wie Vondel vriendschap en hoogachting gevoelde, b.v. Reynier Wijbrantsz. en Cornelis Claesz. Anslo, sloot hij zich toch bij Nittert Obbesz. aan. Door dit gevoel van medelijden liet hij zich gemakkelijk verleiden om zich te mengen in een strijd, waarvan hij den aard en de strekking niet volkomen begreep. De klachten van de onderliggende partij en hare verwijten tegen de tegenstanders werden dan maar al te gemakkelijk door hem als vaststaande feiten en bewezen waarheden aangenomen. Daardoor ontbrak het hem aan waardeering van den tegenstander en werd hij meermalen hoogst onbillijk. Zeer juist wordt dit opgemerkt in een naamloos gedicht tegen zijn *Jaergetijde van Oldenbarnevelt:*

Zijn Misdaet stae ter zy, men Ooght maer op het ende,
Ghedootverft met d'Ellende,
Wt Menschelijck meedoogh.

Zoo ging het ook in dit theologisch geschil. Hij was het met Nittert Obbesz. eens, en aangezien het eene zuivere geloofskwestie was, had niemand het recht hem daarvan rekenschap te vragen. Maar hij is niet voldoende op de hoogte, wanneer hij beweert, dat

'S Geest-dryvers vier
Verteert d'aensienlyckheyd van het gewijd pampier,

Als hy in twijffel treckt, en listigh soeckt te planten:
Dat niemand als Gods woord 't gheschrift van Gods Gesanten
Omhelsen sal . . . .
. . . .
En smaelt op 't heyligh boeck, en raed ons op den leest
Te schoeyen van een drift, en innerlycken Geest:
Waer door noodsaeckelyck, die drinckt wt desen beker,
Syn vastigheijd verliest, en tuymelt gants onseker.

De Ries toch had nooit op den Bijbel gesmaald, of het gezag daarvan ontkend.

In verband met de vraag, of Vondel reeds vroeg neiging tot het Katholicisme gehad heeft, is het zeker wel van belang op te merken, met welk eene verontwaardiging hij hier elk gezag buiten den Bijbel verwerpt. Voor de verklaring van zijnen overgang is de angst voor twijfel en onzekerheid opmerkelijk, die wij in dit gedicht vinden.

Rijk en veelbewogen was het leven des dichters, wel niet altijd in schokkende gebeurtenissen, maar dan toch in aandoeningen. Vreugde en smart wisselden elkander gestadig af en ontlokten hem eene groote verscheidenheid van zangen. Na de jammerlijke verdeeldheid onder de broeders des geloofs was het nu de geboorte van den zoon des stadhouders, die zijn hart met hoopvolle vreugde vervulde. De tweede zoon van den grooten Oranje, voor wien Vondel steeds eene innige vereering bleef koesteren, was kinderloos gestorven. De jongste zoon was eerst op een en veertigjarigen leeftijd gehuwd. Zou dat huwelijk met kinderen gezegend worden, of zou dat doorluchtig geslacht moeten uitsterven, na het vaderland drie groote mannen geschonken te hebben? Daar kwam het bericht, dat de oude Oranjestam niet zou verdorren, maar een nieuwen telg stond te krijgen. Het hart van alle vrijheidlievende Nederlanders werd met hoop vervuld, en niet het minst dat van Vondel. Dat juist uit dezen vredelievenden, verdraagzamen vorst, den onderdrukker van burgertwist en geloofsdwang, de oude stam weer zou opbloeien, dat vervulde zijn hart met vreugde en deed vage jubelzangen door zijn brein klinken, reeds lang te voren. Mocht het een zoon zijn, die Vaders voetstappen zou drukken! Welk een heerlijke toekomst voor land en volk! En toen de zekere tijding kwam, dat den 27sten Mei 1627 een zoon geboren was, die den naam van

8

zijn grootvader zou dragen, kregen de vage klanken vasten vorm en zong de dichter zijn *Oranje May-lied.*

O hoe salig is 't te duycken
  Onder den Oranjeboom;
  By een kristallijnen stroom
Gouden appelen te pluycken;
  En te ruycken geur en lucht
  Van die schoone Oranjevrucht!

. . . .
. . . .

Onder 't singen, onder 't spelen
  Sit Mevrou *Aemilia*,
  En slaet beyde Princen ga,
Die haer edel harte stelen;
  En sy vind den Maytyd schoon
  In het midden van twee Goôn.

Wij mogen thans geen smaak meer vinden in de voorstelling van Hollandsche boeren en boerinnen als Arcadische herders; de benaming *goden* voor de beide prinsen moge in onze ooren zeer overdreven klinken; de uitdrukking *Hollands Heyland* voor den jonggeborene moge ons een oogenblik doen schrikken; als wij genoeg van de 17de eeuw gelezen hebben om al deze dingen op hunne juiste waarde te schatten, om vrij van vooroordeel te genieten, dan worden wij getroffen door den eenvoudigen, hartelijken toon, de blijde zangerigheid van dit lied.

Wanneer Vondel eenmaal zich eene meening had gevormd, sympathie of antipathie opgevat, dan legde hij die niet gemakkelijk af. Ook wanneer hij een schoone uitdrukking, een treffend beeld had gevonden, liet hij dat niet spoedig los, of liever, dan liet dit hem niet los. Dikwijls vinden wij eene vergelijking, zelfs een versregel of eene karakteristieke uitdrukking, soms met jaren tusschenruimte, nog eens gebruikt. Maar ook komt het meermalen voor, dat hetgeen hij in een klein gedichtje kort en kernachtig gezegd heeft, spoedig daarna in een uitvoeriger werk wordt ingelascht of uitgebreid. Dat is geen armoede van geest; integendeel, nergens misschien openbaart zich zoozeer zijn groote rijkdom van gedachten en verbeeldingen als juist bij deze uitbreidingen, waar noch van verwatering, noch van vervelende herhaling of ver-

moeiende uitpluizerij sprake is. Een voorbeeld daarvan hebben wij reeds gezien in den *Roskam* naast het klinkdicht op het overlijden van den oudburgemeester Hooft. In dezen tijd vinden wij het weer, toen het *Oranje May-lied* gevolgd werd door de *Geboortklock van Willem van Nassau*. Evenals ten vorigen jare de *Begroetenis* en later de andere zangen ter eere van Frederik Hendrik, verscheen dit gedicht bij Willem Jansz. Blaeu, den neef van Hooft.

Alleen dankbare liefde en bewonderende eerbied voor het doorluchtig stamhuis kunnen de hartelijkheid en de blijde hoop verklaren, waarmede de jonggeborene begroet werd. Eene korte vermelding der meest grootsche daden van dat geslacht mocht dus niet ontbreken. Meesterlijk is de ongezochte wijze, waarop het verhaal daarvan wordt ingelascht. Eenigszins pijnlijk is het echter, dat daarbij Maurits in het geheel niet genoemd, zelfs niet aangeduid wordt. Maar dat was onvermijdelijk. Hem te prijzen met dezelfde opgetogenheid en bewondering als de anderen kon van Vondel niet verwacht worden, terwijl eene zwakkere lofspraak onmiddellijk de herinnering aan den

Titelprent van de „Geboortklock van Willem van Nassau”.

Palamedes zou opgewekt hebben. Dien wanklank tusschen de jubeltonen moest de dichter vermijden. Toch — waarschijnlijk wel onbewust, doordien hij nu eenmaal een dergelijken gedachtengang had — vertoont de opzet van de *Geboortklock* overeenkomst met dien van den *Palamedes*. Evenals het treurspel, nadat de handeling eigenlijk reeds is geëindigd, gesloten wordt met de beschrijving van de blijdschap der vijanden over de ramp der Grieken, wordt in het laatste gedeelte van den feestzang de schrik en de verbolgenheid van den Spaanschen koning geschilderd, wanneer hij verneemt, dat Hollands hoop, de wreker van den moord zijns grootvaders, geboren is.

De fijne tact van Vondel, om door geen enkelen wanklank de feeststemming te verstoren, komt schitterend uit in de wijze, waarop hij zijn afkeer van de Spaansche Philipsen uit. Van hunne geloofsvervolgingen spreekt hij niet, omdat dit aanleiding zou kunnen geven tot vergelijking met de toestanden hier, maar alleen van hun gouddorst, waarvoor duizenden Indianen en negers in de mijnen van Amerika bezweken waren.

> De Nieuwe weereld juycht, en swarte en geele Mooren,
> Dat Willem endelijck verlosser is beschoren;
> Tot wraeck der schimmen, die de goudsucht heeft verdelght.

Om de algemeene vreugde werden natuurlijk de persoonlijke vrienden niet vergeten. Zoowel de riddertitel, dien Laurens Reael in dit jaar van den koning van Engeland kreeg, als het portret van Dr. Joan Fonteyn ontlokten hem een vers. En toen in Januari van het volgende jaar 1627, Constantijn Huygens Amsterdam bezocht en eene voorstelling van den *Warenar* in de Academie bijwoonde, werd hij van het tooneel begroet met een *Wellekomst*, door Vondel gedicht. Hieruit blijkt, dat hij in dezen tijd, wel niet de leider, maar toch een persoon van invloed was in de Academie.

Reeds lang was de verdraagzaamheid der regeerders van Amsterdam en de gematigde uitvoering der plakkaten tegen de Remonstranten een doorn in het oog der predikanten geweest. Vooral Le Maire, Smout, Cloppenburg en Trigland ijverden zoowel in geschriften als van den preekstoel voor eene gestrengere handhaving en beschuldigden de burgemeesters van verachting van den waren godsdienst en dergelijke. Hierdoor was ten slotte het gepeupel zoo opgewonden geworden,

dat op Paaschmaandag van het jaar 1626 niet alleen de godsdienstoefening der Remonstranten verhinderd, maar ook het huis, waar zij geregeld samenkwamen, geplunderd werd. De schutterij onder bevel van den majoor Hasselaer herstelde met veel moeite de orde, doch niet voordat er een paar dooden gevallen waren en enkele oproermakers gevangen genomen. Natuurlijk werden de gevallenen door de predikanten als martelaren des geloofs beschouwd, en zelfs de oud-schepenen Jan Willemsz. Boogaert en Simon van der Does noemden Hasselaer een moordenaar. Afgevaardigden van den Kerkeraad kwamen bij Burgemeesters de invrijheidstelling der gevangenen verzoeken, terwijl van den preekstoel de houding der regeering streng gegispt werd, waarbij Smout alle anderen in heftigheid overtrof. Slechts een der predikanten, Cornelis Hanekop, vroeger te Breda en nog geen vol jaar in Amsterdam, die waarschijnlijk alles had aangezien, sprak tegen de oproermakers en spoorde het volk aan tot kalmte en gehoorzaamheid aan de overheid. Dat wekte de verontwaardiging van den Kerkeraad, en het einde was, dat Hanekop in November werd geschorst.

Constantin Huygens.
Prent van Lucas Vorsterman naar een teekening van Jan Lievens.

Toen de zaak zoover gekomen was, dat de voorstander van orde

en rust het slachtoffer was geworden van de onverdraagzaamheid zijner ambtgenooten, werd Vondels geest gaande en nam hij de bescherming van den vervolgde op zich. De strijdlust en de luidklinkende vertoogen van het meerendeel der predikanten, de naam van den afgezette en de bijnaam *Haen Kalkoen*, die aan Trigland om zijne roode gelaatskleur gegeven werd, deden Vondel den vorm aan de hand, waarin hij zijne verontwaardiging zou uiten: geene klassieke satyre in statige alexandrijnen, maar een luchtig volksliedje, geschikt om op de straat gezongen te worden. In den *Rommel-pot vant Hanekot* werd in zangerige, geestige coupletten de geschiedenis van Hanekop verteld, terwijl aan het slot de bescherming der Burgemeesters werd ingeroepen, toen in het voorjaar van 1627 de Kerkeraad van hen de definitieve afzetting van Hanekop eischte.

„Reyntje betert oock jou wegen, Of jy krijcht al mee een beurt" werd in een der laatste coupletten tot den oudburgemeester Reynier Pauw (zie bl. 97) gezegd. Blijkbaar heeft hij deze waarschuwing niet ter harte genomen, want kort hierna verscheen *Een Niew Lietgen van Reyntgen de Vos*. waarin hem op eene scherpe wijze herinnerd werd, dat hij in 1621 niet als burgemeester herkozen was en ook niet had kunnen bewerken, dat zijn zoon de opvolger van Willem van der Does als schout werd.

Ofschoon er een paar antwoorden op den *Rommelpot* kwamen, schijnt Vondel er verder op gezwegen te hebben. Waarom zou hij ook nog doorgaan? Hanekop werd niet door Burgemeesteren afgezet, al hield de Kerkeraad hem ook van den preekstoel verwijderd, en de plakkaten tegen de Remonstranten werden zeer slap gehandhaafd, zoodat zij steeds vrijer begonnen te vergaderen. Daaruit ontstond eene sterke wrijving tusschen de Staten en de stadsregeering, maar hiermede had de dichter zich niet te moeien.

Toch behoefde hij niet geheel te zwijgen. Blijde gebeurtenissen gaven hem gelegenheid te toonen, dat in *Palamedes* en *Geboortklock* zijne muze haar hoogtepunt nog niet bereikt had. Den 19den Augustus moest Groenlo zich aan Frederik Hendrik overgeven. Dat hij zoo kort na zijn optreden juist deze stad had ingenomen, vervulde het gansche land met vreugde en bewondering. Er was dus van Vondel een hooggestemde zegezang te verwachten. In hoogdravendheid, zwier en kracht van uitdrukking overtreft de *Verovering*

van Grol zelfs nog de *Geboortklock.* De grootere rijkdom en meerdere afwisseling, die de stof aanbood, moge het den dichter gemakkelijker gemaakt hebben de geleende mythologie door echt klassieken eenvoud te vervangen, toch is dit evenzeer een vooruitgang in zijn dichttalent te noemen, daar de weelderigheid van zijne fantasie en de doeltreffendheid zijner beelden niet verzwakt, maar eer toegenomen zijn.

Reeds het begin levert het bewijs, hoe ijverig Vondel zich in dezen tijd met Virgilius bezig hield en het geheele gedicht draagt daar ook verder de kenmerken van. De verschijning van Willem I om zijn zoon tot het heldenfeit aan te sporen, en het nauwkeurige, soms tot in kleinigheden afdalende en toch echt dichterlijke verhaal, doen ons telkens, niet zoozeer door de woorden als door den stijl, aan den grooten Latijnschen heldendichter denken.

Het heldendicht vereischt, om zonder opgeschroefdheid tot de hoogste verheffing te komen, dat naast gewone stervelingen ook hoogere wezens optreden. Op meesterlijke wijze voert Vondel daartoe behalve den geest van Willem I ook nog de inquisitie sprekend en handelend in. De tegenstelling tusschen den warmen toon, waarop hij van den eersten spreekt, en de afschuwelijkheid, waarmede hij de laatste schildert, vertolkt ons zijn echt vaderlandsch gevoel, de dankbaarheid voor de op Spanje bevochten vrijheid.

Met niet minder zwier en rijkdom van verbeelding bezong Vondel in November het huwelijk van Hooft met Heleonora Hellemans. Hij koos hiervoor een vorm, dien Hooft zelf ook al gebruikt had, nl. dien van een tafelspel. Na eene voorafspraak van Ganymedes, die door Jupiter gezonden is en uit den hemel de groeten van Hendrik van Navarre meebrengt, verkondigen Venus en Poesy beurtelings den lof van den Drost. Vervolgens draagt Cupido een bruiloftsdicht voor en zingen de Charites een lied. Ganymedes zegt de slotverzen. Niettegenstaande vele dichterlijke schoonheden en prachtige techniek treft dit stuk ons veel minder dan de voorafgaande zangen ter eere van Oranje. Het is of de ware bezieling hier ontbreekt. De lofspraken voor den Drost klinken opgeschroefd naast den eenvoud, waarmede Frederik Hendrik gevierd wordt. Kunst vinden wij in haast elken regel, hartelijkheid in geenen. En dat gemis wordt zeker niet vergoed door den overvloed van mythologie. Denzelfden indruk maakt de gelukwensch *Aan de Bruyd* met de koel gekunstelde slotregels:

'T kussen van dien mond is kostlyck,
'T lippendrucken is hier Drostlyck,
En de Drostelycke min
Is besteed aen dees' godin.

Vanwaar die koelheid? Het is mogelijk, dat Vondel zich zelf niet dorst zijn, nu hij het „Hooft der Hollantsche Poeten" moest bezingen, dat hij zich te veel uitsloofde om verzen te maken den bezongene waardig. Maar toch is de verklaring allicht elders te zoeken. Hooft gevoelde oprechte bewondering voor den genialen dichter en deze had diepen eerbied voor den aanzienlijken en geleerden kunstbroeder. Dat was de stevige grondslag voor een vriendschappelijk letterkundig verkeer, dat langzamerhand tot hartelijke vriendschap leidde. Maar tot een gemeenzamen omgang is het nooit gekomen. De overgebleven gedichten en brieven maken het b. v. hoogst onwaarschijnlijk, dat zij elkander ooit bij den voornaam genoemd of anders dan zeer vormelijk toegesproken hebben. Des zomers was Vondel zeker meermalen een zeer gewaardeerde gast op het Muiderslot en des winters een welkome bezoeker op de Keizersgracht over de Groenlandsche pakhuizen, terwijl de ridder Hooft meer dan eens de Trou zal zijn binnengestapt met andere bedoeling dan om kousen te koopen. Maar het was de omgang van mannen van zeer verschillenden maatschappelijken stand, die op het gebied van wetenschap of kunst samenwerken. Om in een enkele vraag de verhouding te teekenen: zou Vondel wel ooit zijne vrouw hebben meegenomen naar Muiden, of zou Mevrouw Hooft wel eens met Mayken in het kamertje achter den winkel gezellig hebben zitten praten?

Op de bruiloft van Hooft zal Vondel ook wel niet geweest zijn.

Het jaar 1628 begon voor Vondel zeer ongelukkig door het overlijden van zijn broeder Willem. Deze was na de reeds vermelde brieven (zie bl. 81) nog negen maanden in Siena blijven studeeren en eindelijk in 1627 teruggekeerd. Lang heeft de liefhebbende moeder niet van zijn bijzijn kunnen genieten. Reeds den 12^{en} Jan. 1628 werd hij uit de Bergstraat naar zijne laatste rustplaats in de Oude Kerk gedragen. Volgens Brandt vermoedde men, dat hem in Italië vergif was ingegeven. Zwaar trof deze slag de familie. De moeder, die op zoo treurige wijze haren jongsten lieveling, die de trots der familie had moeten worden, na die korte hereeniging voorgoed moest missen,

kon het in de eenzame woning niet langer uithouden. Zij verhuisde weer, nu naar de Corte Coningstraet, waar zij in 1631 nog woonde. Later hooren wij niets meer van haar; ook haar sterfjaar is tot nog toe onbekend.

Dit sterfgeval trof den dichter diep. Niet alleen kon hij een half jaar daarna in een brief aan Hooft niet nalaten zijn verlies te gedenken, maar nog vijftig jaar later hoorde Brandt hem zeggen: „Ik zou wel schreyen, als ik om myn' broeder denk. Hy ging my ver te boven." Dat het niet alleen broederlijke liefde was, die hem zoo deed spreken, mogen wij uit eene andere mededeeling van Brandt opmaken. Hooft las eens een Italiaanschen brief van hem en zeide daarop: „Ik kan my niet verzadigen, zulk een schoon Italiaansch schryft hy." Over zijne brieven hebben wij reeds gesproken. Een uitvoerig dagboek van zijne reis is in 1750 op de veiling van Jacob Marcus gekocht door Angelkot, maar na dien tijd verdwenen. Evenzoo is ons van zijne gedichten zeer weinig overgebleven. Brandt noemt er nog een paar, die toen al verloren waren. Behalve het klinkdicht voor *Hierusalem Verwoest* en eenige regels in een der brieven, hebben wij alleen twee Latijnsche gedichten en deze nog slechts in de vertaling van zijn broeder, nl. *Op Urbaen den Achtsten* te Rome in het begin van 1625 gedicht, en *Afscheit op de Alpes singende genomen van Italië.*

Evenzoo vertaalde Vondel de beide lijkdichten op Willem van De Breen en van Cornelis Gijsbertsz. Plemp. De naam van den laatstgenoemde verdient vooral daarom onze aandacht, omdat het, afgezien van Roemer Visscher en zijne familie, de vroegste zekere aanwijzing is, dat Vondel ook Roomschgezinden onder zijne vrienden telde. Dat Willem zelf Roomsch zou geweest zijn, wordt afdoende weerlegd door zijne brieven. Sommige uitdrukkingen hierin, in verband beschouwd met de wijze, waarop hij in zijn gedicht over Paus Urbanus spreekt, manen ons tot voorzichtigheid, om niet te spoedig uit enkele woorden eens dichters een verstrekkend besluit te trekken omtrent zijne geloofsovertuiging.

De geringe ijver, waarmede de regeering van Amsterdam de plakkaten tegen de Remonstranten handhaafde, wekte natuurlijk de ergernis der predikanten. Dit sloeg over op het volk en reeds den 8sten Maart 1628 zou zonder de tusschenkomst van majoor Hasselaer met de

stadssoldaten de vergaderplaats der Remonstranten opnieuw geplunderd zijn. Van Contraremonstrantsche zijde werden nu verzoekschriften opgesteld en druk geteekend, om van de Wethouders verhindering der verboden vergaderingen te verkrijgen. Toen het inzamelen van handteekeningen op die adressen verboden werd, zond de kerkeraad eene klacht in, wat den ontevredenen zooveel moed gaf, dat zij niettegenstaande het verbod een verzoekschrift indienden. Zelfs werd een pamflet verspreid, waarin vrij openlijk werd te kennen gegeven, dat de schutterij wel eens deze regeering kon afzetten, evenals zij het in 1578 de Paapsche Wethouders gedaan had. In dezen nood wendde de stadsregeering zich tot den stadhouder, die 10 April in Amsterdam kwam, en voor het oogenblik de orde herstelde, door zoowel de handhaving der plakkaten als de vernietiging van alle verzoekschriften te gelasten. Vondel zong den Prins zijn *Amsteldams Wellekomst* toe.

Brandt wijst er op, dat Vondel steeds den lof van Frederik Hendrik zong „zonder des weegen ooit de minste vereering van den Vorst t'ontfangen; anders zeer mildtdaadig tegens de Poëten, wanneer ze zyne overwinningen met hunne dichten vereerden. Maar men meent, dat de Prins, wel weetende hoe quaalyk Vondel by de Predikanten en Contraremonstranten stondt, hem geen gunst toonde, om zelf ongunst te myden."

Brandt en de velen, die hem dit hebben nageschreven, oordeelen hier uit sympathie voor Vondel onbillijk over den Prins. Deze was er de man niet naar, om zich zoo door vrees te laten leiden. Evenals Maurits en Willem I was hij verdraagzaam en deed wat hij kon, om vervolging en kwelling van andersdenkenden tegen te gaan. Dissenters als Roomschen en Doopsgezinden werden door hen zooveel mogelijk beschermd en daarin lieten zij zich niet door de predikanten weerhouden. Doch zij konden niet alles en moesten vermijden, wat aanleiding kon geven tot strijd. Men overschat echter de positie van Vondel, als men denkt, dat er onlusten of moeielijkheden ontstaan zouden zijn, wanneer de Prins op eene of andere wijze dankbaarheid getoond had voor de tot hem gerichte lofzangen. Er was eene andere reden, waarom hij geene dankbaarheid toonde, nl. dat hij niet dankbaar was. Al deelde hij in de politiek niet geheel de inzichten van zijn broeder, er is geen grond om te vermoeden, dat hij Maurits haatte. Toch had dat het geval moeten zijn, als hij het aangenaam vond geprezen te worden

WELLECOMSTE VAN DEN PRINS.

Welcom/Welcom Willems Soon
Neem mijn Keyſerlijcke Croon/
Die u Grootvaer plach te draghen/
Doen de Duytſche voor hem laghen/
Op haer aenſicht in het Stof/
Welcom in mijn Princen Hof.
O hoe ſchateren mijn Saelen/
Nu haer beuren mach t'onthalen/
Dit doorluchtich Hollandts bloet
Hier ghewonnen hier ghevoet/
Onder ſ'Krijchs Allarm Trompetten/
Onder t'Donderen der Muſquetten/
Onder t'Barſten van t'Metael/
Onder t'Knarſſen van het Stael/
Onder t'ſwaeyen van de Vanen
Kan mijn vreucht wel ſonder Tranen/
Wellecomen deſen Vorſt/
Die noch onlangs met ſijn Borſt
Met een onbecommert herte/
ſ'Vyants Schut en Iſer tertie/
Iſer dat van dichte by
Trof een Hopman aen ſijn zy/
T'ſchelde doorck vol ſchricks en beven
Al te milt van bloet en leven/
Is die Krijchs Helt voor ſijn volck
Kreet die vier nimph uyt haer kolck/
[illegible] met haer Vremde
Ick verſleegen driemael Hemde/
t'Elckeins met een diepe ſucht/
Om te ſcheppen ſ'levens lucht
Want ick nau t'ghevaer can croppen
En de ſchrick mijn toe quam ſtoppen/
Wat my dient tot Adem tocht
En ſoo ras ick ſpreecken mocht/
Steend' ick volbecommeringhen/
Nimmermeer wil God ghehingen/
Dat een ſlach oft Scheut mijn hoop
Met dien Staten-Pilaer ſloop.
Hemel keert die Nederlaeghen
Van dien Mars, die ſoo veel ſlaghen/
Heeft van kints been uytgheſtaen
Over Velt/en Oceaen/
Diepe Stroomen door gheſwommen/
Hooghe Berghen over clommen/
Sware tochten uyt ghevoert/
Nacht en dach den Trom gheroert/
Soo veel ſtercke Steen beronnen/
Selfs noch onlangs Grol ghewonnen/
Int' gheſicht van ſ'vyants macht/
Doen dien grooten Philips dacht/
Tis met Hollandt omghecomen/
Tſedert het ghewelt den Droomen/
Heeft ten Seetel uytghedruckt/
Ende wijſheyt neer ghebuckt/
Met haer Grijſe Silver haren/
Met haer Zidderende Iaren/
Wachtend' nae de Iongſte ſlach/
Die haer t'Hooft nam ſlandts ghelach:
t'Sedert cluck hun handt ontwrongen/
Is met cracht te rug gheſprongen/
Hollandts Seuuen afgheſneen/
Sleept heel Creupel nae ſijn leen/
Ydel waren dees ghedachten/
Doe de Poſten tijding brachten/
Van den over gang der Stadt
Die ons Heyr vergeefs daer hadt/
Tweemael met een Wal belooten/
'K valle met mijn Speel-ghenooten/
Edel Helt te voet voor uw/
K'bid weeſt voor u ſelven ſchuw/
Wilt u van t'ghevaer wat ſpanen/
Spaert u om u Onderdanen/
Om u kleenen Willem doch
Nau'w gheſpeent van ſ'voeſters ſoch/
Dat hy aen u ſy mach wennen/
Roſſen/loſſen Paerden mennen/
Leeren onder u beleyt/
Daer ghy t'velt met Lijcken ſpreyt/
Dat men ſegghe ſiet te gader/
Moedich draven Soon en Vader/
Als Aeneas den Troyaen/
Met den groeyenden Aſcaen/
Tot dat ſpaerſe lang te ſamen/
Tot wil gheven dat hun namen/
Spangien ſoo ontſachtlijck zijn/
Als den Blixem van Iupijn.
O Doorluchtichſte der Helden/
Aller ſelden veel te ſelden/
Sach u Y.en Amſtelſtroom/
Driemaels over wellecoom/
Waer ghy comt u treeden ſetten/
Krijghen keuren en Stadts wetten/
Nieuwe cracht/en haet/en twiſt/
Stuyven wech als Roocken Miſt/
En die ongetoomde tongen/
Die ſoo ſtout en onbedwonghen/
Galmden oproer bloet en Moort/
Swijghen ſtil aen elcken Oort:
Al mijn trouwe Burgheryen/
Eenich in u comſt verblyen/
Geen Megera geeft ſich bloot/
Elck het hooft leyt inde ſchoot/
Doen de Wint-Vorſt deed' verſtropen/
Op de Zee de Vloot van Tropen/
Sweech al t'Bulderen op het vlack/
Alſoo ras Neptuyn weer ſtack/
T'hooft van uyt de holle baren/
Waer ſijn waghen quam ghevaren/
Lach de woeſtichheydt ghetemt/
En t'oneffen glad ghekemt/
Even ſoo ghy naeu verſcheenen/
Wat gheraeckt was op de beenen/
Wat my dreychde met ghevaer
Van een Schipbreuck al te ſwaer/
Set ſich voor u Godtheyt neder/
Van u Voorhooft ſtraelt moey weder/
En April den Mey naeu wijckt/
Die met Deruw en Bloemen prijckt/
K'hadt met veel meer Praels behanghen/
V Doorluchtichheyt ontfanghen/
Maer ick weet wel hoe ghy acht/
Ware deucht de Rijckſte Pracht.
Hier mede lof den Heer der Heeren/
Can ick noch een Sael Stoffeeren/
Mannen heb ick ſooment bracht/
Daer mijn Raethuys moedt op dracht/
Onder decs in Raats beraming/
Blinckt de ſchranderheyt van Vlaming/
Pols oprechticheydt heel braef
Ende d'apperheyt van Graef:
Mannen laet de Nijt wat grimmen/
Die mijn Veſten deeden klimmen/
Sulcke ſoeck is by de Kaers/
K'hebber oock noch Haſſelaers/
Die hun halſe voor my waghen/
Die hun Vaders Deeghen draghen/
Welck opt Spaenſe Knockebeen/
Sijn gheſchaert/voort alghemeen /
Den vyanden van Hiſpangjen,
Die Forierden van Orangien,
Daer een Velt Heer mee beſtuwt/
Voor geen ſeven Leghers gruwt/
Laet de vyanden vry drieſſchen
Laet de Draecke coppe Brieſſchen/
Noyt ging Hollandts fiere Leeuw/
Druypen voor een Draecken ſchreeuw/
Maer hy ſchuttet op ſijn Tanden/
Schenden/Moorden/Blaecken/Branden/
En geen ſprinckvloet brack mijn dam/
Water oock van t'Weſten quam.
Laet mijn Prins te Velde trecken/
K'ſal ſijn rechterhandt verſtrecken/
Of een ſenuw aen den Arm/
Die tot Hollandts Schut en ſcharm/
Trecke de klinghen uyt de ſcheeden/
En mijn Burgery in vreeden/
Midden onder het ghetier/
Sal int hert met offer Vyer/
Fredrick Hendricks loff vermeeren/
En ſijn groote Godtheyt Eeren.
Welcoom Welcoom Willems Soon/
Neem mijn Keyſerlijcke Croon/
Die u Grootvaer placht te voeren/
Doen hem al de Duytſchen ſwoeren/
Welcom Helt/en dichters Stof/
Welcom in mijn Princen Hof.

FINIS.

Chriſtelijcke Leſer Vaert VVel.

ten koste van zijnen broeder in gedichten, waarin deze zoozeer miskend werd. Die gedichten terugzenden, dat ging niet: hij kon toch niet met een gewoon burger gaan redetwisten over de verdiensten van Maurits. Zwijgen, met geen enkel woord antwoorden, dat was het eenige, waardoor hij zijne ontevredenheid kon te kennen geven. Maar Vondel was hoveling noch diplomaat, en voelde dit niet. Hij kon niet begrijpen, dat zijne welgemeende hulde onaangenaam zou zijn, en ging dus door met zijne lofzangen. Eindelijk zag hij het in en heeft toen, na 1632, verder gezwegen.

In den voorzomer van 1628 had er iets zeer buitengewoons plaats in het leven van Vondel. Hij overwon zijn afkeer en vrees voor het reizen, en ging zelfs naar het buitenland. Sinds lang waarschijnlijk deed hij vrij groote zaken op Denemarken. Uit de voorrede van den *Palamedes* blijkt althans, dat hij Deensch kende, en aangezien hij deze taal zeker niet ter wille van de letterkunde zal beoefend hebben, moet het voor de zaak geweest zijn. Voor zoover brieven niet voldoende waren, zullen gewoonlijk de Deensche kooplieden naar Amsterdam gekomen zijn, maar dezen keer ging Vondel naar Denemarken. Gedurende deze reis schreef hij twee brieven in dicht aan Hooft. De eerste is geschreven uit de Sont, waarschijnlijk kort na zijne aankomst. Wij zien daaruit, dat hij de reis gedeeltelijk te paard, gedeeltelijk met een wagen gedaan heeft en het laatste stuk natuurlijk met een schip. Hij vertelt, dat hij in het laatst van Mei op een wagen onder gewapend geleide door een der sombere bosschen van Nedersaksen trok, toen hem daar de Duitsche Vrijheid verscheen, vluchtende voor de verraderlijke Oostenrijksche soldaten, die kort te voren (27 April) Graaf Rudolf van Oost-Friesland vermoord hadden. Zij vlucht nu naar Holland om bescherming te zoeken bij Frederik Hendrik. Nauwelijks was zij weg, of het geheele gezelschap zocht zijn heil in de vlucht op de nadering van krijgsvolk. Aan het slot van den brief herdenkt hij Reael [1]), die in Jutland gestrand, door troepen des Keizers gevangen genomen is en naar Praag gevoerd wordt.

---

[1]) Deze was in het laatst van 1627 door de Staten naar Denemarken gezonden om den koning hulp te beloven, als hij den oorlog voortzette. Vóór zijn vertrek was zijn portret door De Keizer gemaakt, waarbij Vondel een bijschrift dichtte.

Hij werd niet naar Praag, maar naar Weenen gevoerd, wat Vondel blijkbaar nog niet wist.

Dezelfde vrees voor de gevaren van de reis, vooral voor roovers, vinden wij ook in den tweeden brief. Doch de terugreis over zee, waar hij zoo tegen opzag, is toch zonder ongelukken afgeloopen. Daarbij werd aangelegd te Gothenburg en hier werd hij vriendelijk ontvangen door den Stadsoverste Jacob van Dijck, een Haarlemmer van geboorte, doch sinds lang in dienst van den koning van Zweden. Dezen gaf hij een klinkdicht *Tot tol van zijne Majesteit van Zweden, betaelt te Gottenburg, aen den Heere Jacob van Dyck.*

Laurens Reael.
Steendruk van H. Hollander Cz. naar de schilderij van Cornelis van der Voort in het bezit van den heer A. J. Blaauw, huize Spaanderswoud te 's Graveland.

In latere uitgaven is dit gedicht *Orakel* genoemd, omdat men opmerkte, dat Vondel hierin zeer duidelijk toekomende dingen voorspeld had. Bij nadere beschouwing valt veel van dat opmerkelijke weg. Vooral voor iemand, die pas de gast geweest was van een diplomaat (Van Dijck was Zweedsch gezant in Holland geweest), was het niet moeilijk te voorspellen, dat Gustaaf Adolf eerst Polen, dan den Keizer zou aanvallen. Wie daar zoo sterk op hoopte als Vondel, voorspelde dan natuurlijk ook, dat hij overwinningen zou behalen. Het verdere, nl. dat Gustaaf Adolf ten slotte Rome zou onderwerpen, is niet uitgekomen en dat ontneemt heel

wat aan de waarde van deze profetie als zoodanig. Op die zoogenaamde profetische gaven van Vondel zullen wij later terugkomen.

Zeker wel na zijn terugkeer in Amsterdam schreef hij zijn *Tot verlossinge van den Heere Lourens Reaal, doen hy te Weenen gevangen sat, aan Keizer Ferdinand den Tweeden.* Als gedicht is deze *Bede* zeker niet beneden de waardigheid van Vondel, maar de hulde aan den Keizer maakt toch een vreemden indruk, kort na het *Orakel,* waarin hij met zooveel vreugde denkt aan de vernedering van Habsburg en Rome.

De twisten gedurende het jaar 1628 schijnen Vondel geen aanleiding tot verdere hekeldichten te hebben gegeven. Is hij zoo lang in Denemarken gebleven? Had hij na de reis te veel drukte in zijne zaak? Meende hij misschien op het oogenblik die dingen wel aan de regeering te kunnen overlaten? Of was hij te ingespannen bezig met zijne klassieke studiën? Het een zoowel als het ander kan er toe bijgedragen hebben. In allen gevalle voltooide hij in dit jaar — en dezen keer, zoo het schijnt, zonder hulp van anderen — de vertaling van een tweede treurspel van Seneca, nl. den *Hippolytus.*

Deze vertaling moge een bewijs zijn van Vondels vorderingen in het Latijn; misschien is er zelfs in de versificatie nog eenige vooruitgang te bespeuren; maar overigens kan hier vrij wel hetzelfde van gezegd worden als van de *Amsteldamsche Hecuba.* Om eene andere reden echter trekt het onze aandacht.

Het treurspel was opgedragen „aen den Getrouwen *Hollander*" met deze verzen:

Een kijf-aas, en niet meer, dat baet u 't lieve leven;
   Sprak flaeuwelijk de tong der ongerechte schael;
   Daer vrydom tegens bloet gewogen werd: daer 't stael
Gestroopt, en ree was om den tweeden slagh te geven.

Die neerlaegh ghy ontsnapt: u Vader was 'er bleven.
   Ghy bleef gevangen, en verreest weer andermael;
   Na dat g', een levend-lijck, ontdoockt de Sonne-strael,
En tuygde, wat het kost, door deugt, na lof te streven.

O! die de werelt zijt verscheenen als een son,
Behaagelijck aan stam en rancken van *Bourbon;*
   Die met u mond, na magt, gantsch Christenrijk bevredigt;

Ick bid, neemt in u schut en scherm mijn *Hippolyt:*
Sijn kuysheyt heb ick u getrouwigheyt gewijdt;
   Die 't Vaderlandt, en alle onnoselen, verdedicht.

De uitgever, waarschijnlijk Blaeu, vond het echter gevaarlijk een gedicht, waarin Oldenbarnevelt en Hugo de Groot — want dat deze hierin aangesproken werd, was voor iedereen duidelijk — als onschuldig veroordeelden werden voorgesteld, in omloop te brengen. Daarom werden de eerste bladen uit alle exemplaren weggesneden en door andere, zonder die opdracht, vervangen. In de latere drukken werd het weder opgenomen.

Hugo de Groot.
Prent van Willem Jansz. Delff naar een schilderij van Michiel Jansz. Mierevelt.

Dit is de eerste gelegenheid, dat wij Vondel met De Groot in betrekking zien. Persoonlijken omgang hadden zij nooit gehad, en al had De Groot waarschijnlijk den *Palamedes* met veel instemming en genoegen gelezen, zoo was dat nog geene voldoende aanleiding voor schriftelijk verkeer. De vrienden hier te lande zullen zich ook wel gewacht hebben hem in aanraking te brengen met den veelbesproken hekeldichter: dat kon de zaak van De Groot niet anders dan kwaad doen. Wat was dan de aanleiding tot deze opdracht?

De hoofdgedachte van een goed klinkdicht wordt uitgedrukt in de

laatste regels, dikwijls zelfs samengevat in den allerlaatsten. Vondel prijst hier De Groot, omdat hij door zijn woord vrede sticht en onschuldigen verdedigt. Dat kan alleen doelen op zijne werkzaamheid om schadevergoeding te krijgen van de Fransche regeering voor de Hollandsche schippers, wier schepen het vorige jaar op last van Richelieu in beslag genomen waren om ze te laten zinken en zoo de haven van La Rochelle te versperren. Politieke bedoelingen had Vondel dus met dit gedicht niet, maar het is wel eigenaardig, dat zijn eerste aanraking met De Groot haren grond vond in de belangen van den handel, en dat hierop de eernaam „Getrouwe Hollander" berust.

Nog steeds duurde de strijd over de plakkaten tegen de Remonstranten voort. Terwijl de Staten telkens op gestrenge handhaving aandrongen, bleven de regeeringen van verscheidene steden, vooral van Amsterdam, voortgaan met hunne vergaderingen oogluikend toe te laten. De predikanten ijverden daartegen en hadden een groot deel der bevolking op hunne hand. Wel was de meerderheid het waarschijnlijk met de overheden eens, maar zij uitte zich niet. Toen nu Jan van Vlooswijk, een Remonstrant of althans een begunstiger der Remonstranten, in October 1628 tot kapitein bij de schutterij benoemd werd, weigerden een aantal schutters den eed. De met ontschuttering gestrafte eedweigeraars stelden verzoekschriften op en wendden zich tot de synode en tot de theologische faculteit te Leiden om te vragen, of men aan een vijand van de ware religie een eed mocht doen. Beide gaven een ontkennend antwoord, waartoe de predikant Kloppenburg krachtig medegewerkt had. Dr. Karel Leenaerts en de oud-schepen Jan Willemsz. Boogaert gingen zelfs naar Den Haag om een verzoekschrift bij de Staten in te leveren. De eerste had bovendien een geschrift opgesteld, waarin hij er op scheen te doelen, dat de schutterij van haar vermeend recht en hare kracht gebruik moest maken om de regeering te veranderen. De toestand scheen gevaarlijk te worden en daarom zond de Prins, op verzoek der Burgemeesters, in December zes vendelen voetvolk onder bevel van den wachtmeester Witz, den bekenden vriend van Hooft, tot versterking van de stads-soldaten.

De regeering tastte nu door. Leenaerts en Boogaert werden met nog enkele andere personen in hechtenis genomen. De eerste werd 27 Januari 1629 veroordeeld tot boete en eeuwigdurende verbanning

uit de stad en haar gebied. Boogaert werd tot *f* 2000.— boete veroordeeld en kreeg de keuze tusschen openlijke schuldbelijdenis of verbanning voor den tijd van twee jaren; hij koos het laatste. Het drukken en verspreiden van onrustkweekende geschriften werd verboden, en daaronder ook van het advies der synode en van de Theologische Faculteit.

„Als ik dat volk mag aantasten, dan wordt mijn geest gaande", zou Vondel eens gezegd hebben met betrekking tot de Kerkelijken. Is dit bericht juist, dan verwondert het ons eigenlijk, dat hij bij deze gebeurtenissen niet meer hekeldichten gemaakt heeft.

De komst der zes vendelen krijgsknechten werd begroet met een klinkdicht *Aen den edelen Heer Jakob Witz*, enz. Ook op het portret van dezen schreef hij een vierregelig vers, dat echter niet juist in dezen tijd behoeft gemaakt te zijn.

De theologische faculteit en Kloppenburg werden duchtig doorgehaald in *De Boeren Categismus*, bij welks lezing de hoogleeraar Vossius zich niet onthouden kon van lachen. Den juisten datum van dit gedicht kennen wij niet; het liefst zouden wij weten, dat het geschreven was, voordat de regeering der stad het verspreiden van het advies verboden had.

Het *Eer-dicht op 't vertreck van Jan Willemsz. Bogaert* en *Eerdicht op 't beeldt van Doct. Karel Lenertsz.* maken op ons een onaangenamen indruk, omdat zij geschreven zijn na de verbanning van deze beide mannen. Om billijk te oordeelen, moeten wij echter niet over het hoofd zien, dat men toen eene andere opvatting van kieschheid had dan tegenwoordig. Het hoonen van den gevallen tegenstander zou thans bij alle weldenkenden weerzin opwekken, maar kwam toen bij alle partijen voor. Men denke slechts aan hetgeen over Oldenbarnevelt geschreven is, na diens tragisch uiteinde. Ter verontschuldiging van Vondel kan nog aangevoerd worden, dat hij eenigszins uitgelokt was door de tegenpartij, die als demonstratie tegen de regeering juist nu de portretten van die beide mannen uitgaf en met lofdichten voor de ramen der boekhandelaars te koop hing.

Velen hadden het afgekeurd, dat de Burgemeesters krijgsvolk in de stad hadden laten komen. Doch weldra had men reden zich daarover te verheugen. De buit van de Zilvervloot was namelijk naar Amsterdam

OP

HET ONTSET

van

Piet Heyns buyt,

Het VVest-Injes-huys spreeckt.

IEck stack noch in een geckx Kaproen
Doe 'k say waer toe dit Garnesoen
Maer doen de moetwil opgherupt
Begon om sinte Pieters buyt
Een kangs te waghen driest en dom
Mit vlieghent vaendel slaende trom
Doen quam nyp 't Krijghsvolck wel te pas
De steenen vloghen door het glas
Ick docht/ dees Geusen bennen Spaens
Of is sint Pieter Harniaens
Giert Almans Hoer die stong mit smart
En gluerde by dè varckens mart
Mit al de langhe varckens Dijck
Opt oopegaen van't Hemelrijck
Men ley een stick gheschuts aenboort
Om rammen sinte Pieters poort
Die riep sint Angdries aen om hulp
Sint Japeck krupp nou uyt jou schulp
O sinter Klaes kreet Symen vaer
Treck an jy bent gien Moordenaer
De sanckten trocken op byget
En hier deur was de bruyt ontset
En soo bleef sinte Pieter baes
Godt loont sint Japeck en sint Klaes.

overgebracht en werd in het West-Indisch Huis bewaard. Een aantal matrozen, ontevreden over hetgeen hun als belooning was toegezegd, en opgehitst door volk van het laagste soort, schoolden voor het West-Indisch Huis samen, wierpen de ruiten in en begonnen reeds de deur stuk te hakken, om zichzelven te verschaffen, wat zij meenden dat hun onthouden werd. De verschijning der soldaten deed echter het oproer bedaren, gelukkig zonder bloedvergieten. Vondel schreef nu *Op het Ontset van Piet Heyns buyt*, waarin hij aan het slot een der ergste tegenstanders van de regeering zijne vreugde laat uitspreken over de aanwezigheid der soldaten.

Intusschen waren de twisten over de kerkelijke zaken niet geheel opgehouden, al traden zij door gevaar van buiten in den zomer van dit jaar niet zoo zeer op den voorgrond. Den 23sten Juli was de Graaf van den Berg met een leger over den IJsel getrokken en in de Veluwe gevallen, om Frederik Hendrik te dwingen het beleg van 's Hertogenbosch op te breken. Tot bij Naarden stroopten zijne troepen, en men maakte zich ernstig bezorgd ook voor Amsterdam. De regeering van die stad had het nu te druk met de zorg voor de verdediging der stad en de versterking van de Vechtlinie, dan dat zij zich met de buitensporigheden der kerkelijke dwepers heel veel bemoeien kon.

Den 14den September gaf 's Hertogenbosch zich over en vier weken later verlieten de laatste Spaansche troepen de Veluwe. Nu dit gevaar geheel voorbij was, kon de regeering van Amsterdam er weer aan denken, haar gezag voorgoed te herstellen. Dat was wel noodig. De predikanten Kloppenberg, Smout en Trigland gingen voort met de politiek op den preekstoel te brengen. Vooral Smout was daarbij zeer heftig en verklaarde b.v. dat de inval in de Veluwe eene straffe Gods was voor de oogluiking tegenover de Remonstranten. Door Burgemeesteren ter verantwoording geroepen, nam hij eene brutale, zelfs dreigende houding aan, maar stelde het geven van verantwoording steeds uit. Ten slotte was het geduld der Regeering uitgeput. In November verliet Kloppenburg de stad, hetzij op bevel van Burgemeesters, hetzij om een dwangmaatregel te voorkomen. Den 7den Januari 1630 werd Smout uit de stad gebannen. Trigland, die met eenige anderen op hoogen toon de Burgemeesters daarover aansprak, kreeg ten antwoord, dat hij zich tot de zaken van zijn ambt te bepalen

had, anders zou hij „zulks bejegend worden, dat het hem lang heugen zou".

Van Vondels gedichten op deze gebeurtenissen komt in tijdsorde het eerst zijn *Zegesang ter eere van Frederick Henrick, Boschdwinger, Wezelwinner, Prince van Oranje.* Dezen keer niet in statige alexandrijnen, maar in losse, levendige viervoetige jamben, gaf hij een nauwkeurig verhaal van het merkwaardige beleg en huldigde den grooten veldheer, maar tevens de andere grondleggers onzer vrijheid:

Titelprent van „Zegesang ter eere van Frederick Hendrick".

Prins Welhem heeft den gront geheyt,
Sijn nasaet vrydoms muur geleyt
In rood ciment van 't bloed der helden;
Niet sonder raedsman, dienmen selden
Ter weereld als een Phoenix socht:
Maer *Fredrick* heeft het werck volwrocht,
En d' opperoverwinnings kroone
Geset voor Christenrijck ten toone
Op 't spits der vryheyd, 't oorloghs wit.

Van den zanger der *Geboortklock* is het zeer begrijpelijk, dat hij er nog een klinkdicht *De Triomfeerende Aemilia* op liet volgen.

In zijn strijd met de predikanten stond Vondel niet alleen. Ook de door Dr. Samuel Coster in 1617 gestichte Academie had van den aanvang af van dien kant heftige aanvallen te verduren. Maar Coster bleef het

antwoord niet schuldig. In zijne *Ifigenia* werden de predikanten onbarmhartig gegeeseld, en telkens wanneer de regeering weer eens haar gezag gehandhaafd had, werd dit stuk gespeeld. In de eerste jaren van haar bestaan is Vondel geen werkend lid van de Academie geweest, al behoorden er ook van zijne vrienden toe, en al vindt men er verscheidene Doopsgezinde namen. Maar omstreeks 1625 stond hij zeker met Coster in verkeer. In een der geschriften van de tegenpartij schijnt de laatste zelfs als medeplichtige aan den *Palamedes* te worden aangewezen. Dat zal wel een ongegrond vermoeden zijn. Duidelijk blijkt de samenwerking eerst in 1627, toen Huygens in de Academie met een vers van Vondel begroet werd. Een ijverig lid was Vondel in 1630 en volgende jaren, waarin wij door de tegenpartij Vondel en Coster herhaaldelijk te zamen genoemd vinden.

Te meer zal de eerste nu al zijne krachten aan de Academie gegeven hebben, omdat in dezen tijd de Brabantsche Kamer, wier leden toch reeds grootendeels lid van de Academie waren, thans geheel daarin opging.

Weldra echter trok Vondel de algemeene aandacht als een der hoofdpersonen in de Academie. In het laatst van Maart 1630 werd daar door een der beste spelers Thomas de Keyser, portier van de Regulierspoort, een gedicht van Vondel voorgedragen, dat weldra door den druk verspreid werd, nl. de bekende prijsvraag.

Behalve het schoone antwoord van Tesselschade kwamen er nog een aantal andere, vooral van tegenstanders. Dichterlijke waarde ontbreekt in de meeste, doch aan schimp en haat is geen gebrek. Een van deze werd door Vondel aan Trigland toegeschreven, waarom hij in zijn wederantwoord dezen over den hekel haalt.

Het aantal dezer strijddichten werd zoo groot, en de toon werd zoo grof en vuil, dat de stadsregeering den 12den April een plakkaat uitvaardigde, waarbij „dierghelycke vragen ende andwoorden" verboden werden. De stroom van hekeldichten van weerskanten was daarmede echter nog niet gestuit; alleen veranderde men van onderwerp.

Tot de meest persoonlijke van Vondel uit dezen tijd behooren de twee op *Haen Kalkoen*, d. i. de predikant Jacob Trigland, en *Een Otter in 't Bolwerck* tegen diens ambtgenoot Otto Badius. De laatste vooral had fel tegen Coster en de Academie geijverd, wat door Vondel

toegeschreven werd aan de omstandigheid, dat hij de hand zocht te verkrijgen der dochter van Jan Willemsz. Boogaert. Dit gedicht had Vondel bijna in moeilijkheid gebracht. Een van de onderschouten scheen er iets van gehoord te hebben en kwam plotseling op de drukkerij. Maar de drukker begreep dadelijk het doel van zijne komst en liet, schijnbaar bij ongeluk, den vorm op den grond vallen, waardoor het geheele zetsel in pastei lag. Toch kwam het gedicht uit, en de vrienden van Badius waren zeer geërgerd, zooals uit de vele tegendichten blijkt. Terecht schreef Vondel:

AEN DE LASTERAERS VAN DE ACADEMI.

Verbiet de lieden het toonneel,
Soo loopter seven mael soo veel,
't Verboden wilmen allermeest,
En tegenstreven noopt den geest.
Wie dan den *Yver* blusschen wil,
Sie door de vingers, en swygh stil:
Want wort ghy op uw seer geraeckt,
Soo denck: ick hebt'er na gemaeckt.

Yver.

Vreemd genoeg echter schijnt hij nog niet ingezien te hebben, dat dit ook op hem en zijne vrienden toepasselijk was en dat de smaad en schimp, zoo rijkelijk over de predikanten uitgestort, dezen in de oogen hunner aanhangers tot martelaren en eene soort van heiligen stempelde.

Veel minder persoonlijk en daardoor veel waardiger, maar toch niet minder scherp en treffend is de *Harpoen.* Hierin worden de regeering van stad en staat aangespoord het gezag in handen te houden en het niet af te staan aan de predikanten. La Rochelle is een leerrijk voorbeeld: doordien de predikanten zich in regeeringszaken mengden, is de stad ondergegaan. Gelukkig zijn er nog vele goede predikanten, die het volk voorgaan en onderwijzen in vroomheid en deugd, zonder het met theologische haarklooverijen lastig te vallen, en dezen moeten gewaardeerd en gesteund worden. Het type hiervan noemt hij Godefried, terwijl hij onder den naam Wolfaerd de predikanten schetst, die op den preekstoel strijd voeren in plaats van liefde te prediken, en die daar zelfs de politiek ter sprake brengen. Dezen moeten binnen de

perken gehouden worden, zooals de Heer van Schagen dat doet, die „sijn eygen prekers harder" is.

Schoon en voor alle eeuwen waar zijn de regels:

> Hoe wenschelijck sou 't sijn voor landen ende steden,
> Indien men nu 't geloof niet na spitsvondigheden,
> Die luttel stichten, ging waerdeeren al te bot,
> (Verkeertheyd is 't van 't minst te maecken 't hooghste lot)
> Maer na 'et beleven: daer soo veel is aen gelegen,
> Dat niemand sonder dit kan erven Christus segen.

Voor nog één *Roskam* of *Harpoen* zouden wij gaarne alle andere hekeldichten willen missen, hoeveel geest wij daarin ook bewonderen en genieten. Zoo oordeelde blijkbaar ook Hooft. Den 28sten Mei schreef hij aan zijn zwager Baek: „De Harpoen is aerdigh, al zal hy veelen haerigh dunken, niet min als de Roskam. My dunkt hy te genaedigher, om dat hy yder naegeeft dat hem naekomt, en zoo wel voor een goedt betaeler, als voor een scherp maener gaen magh. Maer verwondert UE. dat die geest het op zoo groote personaedjen gelaeden heeft? daaraen ziet ghy zijne grootmoedigheid.....

> Hetgeen, daer alle man om swicht,
> Te temmen is manhaftheits plight.

.... Niet dat my schempen en schieten een ridderlijke hanteering dunkt.... maer, gelijk UE. wel zeidt, den verweenden bakhuizen hunne wanschapenheit ende ezelen hunne ooren te toonen, op hoope, dat zy 't zoo klaer niet vindende t'hunnent, oft het een duif gelezen had, wat waters in hunnen wijn doen moghen, en kleender leeren zingen. Want anders is my tegens de borst, dat men de luiden leelijk ende afschouwelijk in 't oogh der gemeente maekt, daer zy leer en stichting by te zoeken en uit te zuighen heeft.... Maer de Heer van Schaeghen magh hem wel een' fraeien roemer op de handt zetten, voor de klank van zulk een trompet, als de geene daer hy zijn' lof op speelt. Ende als hy dat gedaen heeft, zal hy noch diep in zijn' schult blijven staen. Ick beken ook, dat my zulke rijmen niet alledaeghs voor den neus koomen, ende daerom als 'er UE. raedt om weet, zaller mijn vingeren nae slikken. Zoo UE. gelieft den vrient

zulks aen te dienen, nevens mijn' groetenis, ick zal 't gaeren gestant doen. Komt het zijn E. ook te pas, met UE. eens over te stappen, ik zal my laeten voorstaen, dat appel- ende doorneboomen verssche knoppen opluiken."

Niet iedereen was zoo met den *Harpoen* ingenomen als Hooft. Den 3^{en} Juni schreef deze aan Baek: „Ick vind my bedrooghen in de meeninge, dat de H. van Schaegen den schrijver van den Harpoen grooten dank zoud weeten, ende verstae, dat zijne Ed. met ernst verklaert, zy zoude hem, wist zy wie hy waere, doen gevoelen dat haer leedt is, voor alle de werelt uitgekreten te worden, als een persoon, die zijnen lust naeme in 't draeghen van roem, op sulk een' verrichtinge, tegens zijnen Prediker. Waer aen UE. bevindt, dat de voorzienighen ende wereldwijzen den naem schuwen, van der partidigheit meer toe te geeven, als den noodt."

Omstreeks dezen tijd verscheen ook *Medaellie voor de Gommariste Kettermeester en Inquisiteur te Dordrecht.* Hiermede schijnt de predikant G. van Buytendijk bedoeld te zijn, maar waarom Vondel hem juist nu aanviel, is nog niet opgehelderd. Het gedicht is scherp en geestig, maar grof persoonlijk. Het lokte dan ook weer verscheidene andere uit. Brandt zegt hiervan: „zommigen oordeelden, dat hy den Remonstranten, die hy wou begunstigen, met zulk schryven geen voordeel toebraght: dat men d'onderlinge verbittering slechts meer ontstak, en de quaal verergerde. Ook geleek iemant [1]) zulke dichten by krygsgranaaten, die zwanger gaan van bederf, en niet baaren om ter werelt te brengen, maar om daar uit te helpen. Maar Vondel meende, dat de zeeren van deezen tydt zoo diep waaren ingeëttert, dat men 'er wyn en eedik in most wryven, en den quaaden, of die hy 'er voor hiel, hun eigen bedryf levendigh voor oogen stellen, om hen, waar 't moogelyk, tot schaamte en beternis te brengen". Tot hen, die het afkeurden, behoorde ook Hooft. Deze schreef in den reeds aangehaalden brief van 3 Juni, naar aanleiding van de *Medaellie*, waarvan hij den dichter niet kende: „Ick en kan dien stookebranden ter wederzijden niet vergeven hunne reukelooze dulligheit, daer niet dan vererghering onzer quaele uit komen kan." Een verstandig woord, waar ieder onpartijdige mede instemmen zal.

---

[1]) Dit was Hooft. Zie zijne *Brieven* II. bl. 144.

De strijd liep ten einde. De regeering van Amsterdam handhaafde ook voor de Remonstranten vrijheid van geweten. Reeds in Januari 1630 hadden zij er een huis gekocht, waar openlijk gepreekt werd. In den zomer werd het tot eene kerk vertimmerd, en 8 September deed Episcopius er de eerste preek.

De meerdere vrijheid, die er kwam, werd door Vondel bezongen in een drietal gedichten, waarin nog wel enkele herinneringen voorkwamen van de vervolgingen, die de Remonstranten geleden hadden, ook nog wel eene enkele persoonlijke uitdrukking, maar waarin toch de vreugde de overhand had. Na alle scherpheid is het eene verademing, als wij de rustig schoone verzen lezen van *Op den Bou van den Christen Tempel t'Amstelredam*, *Inwying van den Christen Tempel* en *Op 't afbeeltsel der selver Tempel.* Het laatste luidt:

De Heyligheyd hing noyt in kostelycke stof:
Al was de Tempel heel van louter goud gegoten,
Gesmeed van diamant. Wie anders denckt, is grof:
Oock word de Godheyd met kappel nocht kerck besloten,
Se straelt in 't heyligh hart: waer dat is, daer is God.
't Eenkennigh Bygeloof wil poppen, met den sinnen,
En soeckt hem in 't gebaer, en scheld de Wysheyd sot.
Wie God sluyt buyten 't hart, die sluyt den Afgod binnen.

Dit gedicht was gedrukt onder eene groote plaat, die het bouwen van de kerk voorstelde.

Aan het slot van de *Inwying* las men o. a.:

Den goeden God sy lof, en Amstels wijsen Raed:
Dat den verdruckten nu dees tempel open staet:

en werd de hoop uitgesproken, dat de stedehouder nu ook allen, die nog in Loevestein gevangen zaten, zou bevrijden.

Het is te begrijpen, dat de regeering van Amsterdam het niet aangenaam vond, zoo openlijk voor hare verdraagzaamheid en toegevendheid geprezen te worden, terwijl de geschillen nog niet volkomen bijgelegd waren en in andere steden de plakkaten nog werden gehandhaafd. Bovendien hadden deze gedichten ook al weer antwoorden uitgelokt, waardoor de strijd opnieuw zou beginnen. Zij liet daarom de prent met het gedicht ophalen en de plaat op het stadhuis brengen.

Eerst verscheidene jaren later werd die aan den eigenaar, den boekverkooper Abraham de Wees, teruggegeven.

Het was o. a. te Leiden, dat men nog van geene toegevendheid wilde weten [1]). Vooral de burgemeester Jacob van Broekhoven, een der rechters van Oldenbarnevelt en de schout Willem de Bont toonden grooten ijver in het vervolgen der Remonstranten. Van den laatste vertelde men zelfs, dat hij eene kamer in zijn huis met goudleer had laten behangen van zijn aandeel in de boeten door de Remonstranten betaald. Vondel schreef hierop zijn *Haec Libertatis Ergo, Papieren Geld geoffert op het autaer van de Hollandsche Vryheyd.* Boven het gedicht was eene afbeelding geplaatst van de papieren noodmunten in 1574 te Leiden gebruikt, met het opschrift *Haec Libertatis Ergo.* Er werd hier herinnerd, wat de Leidenaars indertijd voor de vrijheid verduurd hadden, terwijl thans de volgelingen van Calvijn en Gomarus de vrijheid onderdrukten, en de kinderen vervolgden van hen, die vroeger honger en ellende geleden en hun leven opgeofferd hadden om aan de Spaansche tirannie te ontkomen. Dat de predikant Fabritius,

Caspar Barlaeus.

Prent van Theod. Matham naar een teekening van Joachim von Sandrart.

---

[1]) Eerst in 1675 kregen de Remonstranten er verlof om eene kerk te bouwen.

een der heftigsten te Leiden, een gewezen monnik en leerling der Jezuieten was, gaf Vondel gereede aanleiding om de Synode van Dordrecht met het Concilie van Trente, de kerkelijke drijvers met Philips, Alva en de Spanjaarden in het algemeen, en de verzoekschriften en besluiten van Kerkeraad en Synode met aflaatbullen te vergelijken. Ten slotte prees hij niet alleen de verdraagzaamheid der regeering van Amsterdam, maar ook haar krachtig optreden tegen Smout en Kloppenburg.

Dat Vondel zich uit eigen beweging met de gebeurtenissen in Leiden bemoeide, is niet zeer waarschijnlijk. Het meest voor de hand liggend is, aan invloed van Caspar van Baerle te denken. Deze was omstreeks 1627 met Hooft in kennis gekomen en door hem zeker ook wel met Vondel. Als Remonstrant had hij te Leiden ruimschoots gelegenheid Schout Bont en de anderen van hunnen minder aangenamen kant te leeren kennen. Dat Vondel althans in dezen tijd reeds veel met Van Baerle ophad, blijkt daaruit, dat hij diens Latijnschen brief van 14 Maart 1630 aan Hooft, over de *Hollandsche Groete* van dezen, vertaalde.

Inmiddels had de vroedschap van Amsterdam gebruik willen maken van haar recht om zitting te nemen in den kerkeraad. Deze verzette zich daartegen en beriep zich op de Synode en de Staten. Eindelijk werd de beslissing aan den Prins opgedragen, die 20 December 1630 uitspraak deed. Het recht der regeering van Amsterdam werd erkend, maar voorloopig zou zij daarvan geen gebruik maken; Smout zou predikant blijven en overal beroepbaar zijn, maar niet weer in Amsterdam mogen komen. De Vroedschap nam hier genoegen mede, maar de Kerkeraad en de Synode bleven zich verzetten.

Het is te begrijpen, dat dit verzoenend optreden van den Prins vooral onder de Academiebroeders veel vreugde verwekte. Om daarvan te doen blijken, plaatsten zij in de Academie zijn beeld [1]), en Vondel schreef daarbij zijn *Inwying van 't gelaurierde Princebeeld*, met de slotregels:

Leef lang, op uwen troon,
En steiger eeuwigh met uw Vorstelicke kroon,
In dese duisternisse.
Weest leidstar uwes volx, en schermheer van 't gewisse.

---

[1]) Het is niet zeker, dat het er juist in dezen tijd geplaatst werd, maar geen tijdstip was daarvoor toch zeker meer geschikt, terwijl ook het gedicht om den inhoud onmogelijk eerder, en bezwaarlijk later kan geschreven zijn.

De Synode bleef nog tegenstribbelen en zond in April 1631 en later nog een paar malen memoriën bij de Staten in, zonder echter veel uit te werken. Aan het einde van dit jaar berustten ook de kerkelijken in den toestand en werd de vrijheid der Remonstranten niet meer aangevochten. Tegen de eerste der hier genoemde memoriën richtte Vondel zijn *Blixem van 't Noordhollandsche Synode*, eene navolging van de *Vraag* der Academie, en met dezelfde rijmklanken. De vergelijking van de Synode met de Inquisitie wordt hier herhaald. Slechts één antwoord schijnt er op deze vraag gekomen te zijn, minder geestig en met meer scheldwoorden.

Tot nog toe had Vondel in zijn strijd tegen de Contraremonstranten voornamelijk hunne staats- en vervolgingszucht aangetast, niet zonder er hunne personen in te betrekken. Maar de leer had hij er eigenlijk altijd buiten gelaten. Deze viel hij aan in zijn *Decretum Horribile*, dat eveneens in 1631 verscheen. Vol dichterlijken gloed geeft hij uiting aan zijne verontwaardiging over het leerstuk der praedestinatie, waarin hij niets anders zien kan dan eene ontkenning van Gods liefde. Hij laat daartoe eene moeder spreken, wanhopig bij de gedachte, dat een van hare tweelingen verdoemd zou zijn en de andere niet, zonder dat er toch eenig onderscheid is. Nieuw was deze vond niet. Het schijnt een gewoon argument tegen de Gomaristen geweest te zijn. Maar voor gevoelsmenschen moest het wel pakkend zijn, en het verwondert ons dus niet, dat Vondel er nog eens gebruik van maakt in zijn bijschrift op het portret van Arminius, met de slotregels:

Sus kraemvrou, sprak hy, sus, schei vry gerust van hier:
Godt worpt geen zuigeling in 't eeuwigh helsche vier.

Jammer, dat het *Decretum Horribile* in het begin weer ontsierd wordt door eene geheel noodelooze verdenking, nu met betrekking tot Calvijn. Doch Vondel, de heftige bestrijder van kerkelijke dweepzucht, had zelf te veel aanleg voor dweperij, was te veel gevoelsmensch, om de meening van een tegenstander te kunnen waardeeren, en was daardoor — volkomen te goeder trouw — licht geneigd bij de tegenpartij onedele beweegredenen aan te nemen en leelijke dingen te gelooven. Hem daarom van laster beschuldigen, is niets anders dan dezelfde fout begaan. Maar zijne strijdschriften kunnen hierdoor geene andere dan artistieke waarde hebben. De redeneering is meestal

zwak, en bewijzen kan men er niet uit putten. Daarentegen vloeien zij over van schoone, diep gevoelde regels en wendingen, die gemakkelijk in het geheugen blijven en steeds weer tot nadenken stemmen.

Algemeen bekend is ook gebleven zijn gedichtje *Op Amstelredam* met het begin en de slotregels:

Aen d' Amstel, en aen 't Y, daer doet sich heerlijck ope
Sy die, als Keyserin, de kroon draeght van Europe,

. . . .

Welvaren blijft haer erf, soo lang de Priesterschap
Den Raed niet overheert, en blindhockt door de kap.

Blijkbaar is deze ontboezeming Vondel ingegeven door het vers van Scriverius op Amsterdam, dat hij in dit jaar vertaalde.

Met het *Decretum Horribile* is de reeks der hekeldichten tegen de kerkelijken gesloten, al hooren wij er nog nu en dan den nagalm van. Zoo b.v. reeds in September van ditzelfde jaar 1631 in de *Triomftorts over de Neerlaegh der Koningklycke Vloote op het Slaeck.* Na de juichtonen over de gelukkige overwinning, eindigt hij met eene waarschuwing aan de Contraremonstranten. Zij mogen toezien, dat zij niet op dezelfde wijze als thans de Spanjaarden door God gestraft worden voor gewetensdwang en geloofsvervolging. In latere uitgaven zijn deze vier regels weggelaten. Waarschijnlijk begreep de dichter, dat zij hier minder te pas kwamen, en eigenlijk mosterd na den maaltijd waren. Terecht was in een der daartegen verschenen gedichten gezegd:

Waert datmen u, of u conscientie dwongh,
'k Vergaef u vremde sprong;
U Bede-huys, hebt ghy na uwen lust,
Noch syt ghy niet gherust:
Ick prys' u Dicht, 't begin is goet, maer 't lest
Dat krenckt 't gemeene best.

Voor de kennis van Vondels denkwijze is het echter van belang, op te merken, dat hij hier de oorzaak en tevens de rechtvaardiging van den opstand nog vindt in de geloofsvervolging.

Bijna gelijktijdig met de overwinning op het Slaak was er voor de vrienden van gewetensvrijheid, voor de Protestanten in het bijzonder,

reden om zich te verheugen. Nadat in Mei van dit jaar Maagdenburg door Tilly ingenomen en uitgemoord was, moest zijne nederlaag bij Leipzig in September wel in veler oogen een oordeel Gods zijn. *Maeghdeburghs Lückoffer ontsteecken op het Hoogh Autaer by Leipzigh* noemde Vondel zijnen zegezang.

De ongevoeligheid van den keizerlijken veldheer bij de onder zijne oogen gepleegde gruwelen en daartegenover de ootmoedige vroomheid van den Zweedschen koning behoefden nauwelijks dichterlijken tooi om een treffend tafereel te geven. De eenvoud, de kunstbewuste zelfbeheersching en terughouding in dit gedicht geven het een zeer eigenaardigen stempel en verheven schoonheid. Welk een rijkdom van gevoel, kracht van uitdrukking b.v., wanneer hij de wanhoop schildert der moeder, die hare kinderen ziet vermoorden en om hulp hoort kermen, in dien éénen regel:

S' is stom. dat 's: God, niet ick, kan u beschutten.

Wel trilt hij van verontwaardiging, dat dergelijke gruwelen door Duitschers gepleegd zijn:

Die tyranny past Turcken en Maraenen,

maar geene woorden van schimp vloeien er thans uit zijne pen; de bloote vermelding der feiten is voldoende om bij alle weldenkenden den verlangden indruk te maken.

De verdere krijgsdaden van Gustaaf Adolf bleef Vondel met dezelfde belangstelling volgen. Het portret van den „Arm der Duytsche Vryheyd" zag hij niet, zonder er een bijschrift op te maken. Maar toen in het begin van 1632 de Zweedsche koning Keulen bedreigde, werd hij bezorgd voor die stad, waaraan hij altijd met kinderlijke trouw gehecht bleef. Roerend is zijn *Olyftack aan Gustaaf Adolf, om syne Majesteit te bewegen datse Keulen, myn geboortestadt, verschoone.* Zooals eens de Macedonische Alexander het heilige Jeruzalem spaarde, hoopt hij, dat de nieuwe wereldveroveraar de oude bisschopsstad ontzien zal, die wel niet Davids burg bevat, maar wier wapen de herinnering draagt van geloofshelden en -heldinnen, die door alle Christenen, Protestant of Katholiek, met eerbiedige hulde beschouwd worden.

Aan den vroegtijdigen dood van den Noordschen held heeft Vondel geen vers gewijd. Was hij te zeer terneergeslagen en ontmoedigd, nu

de zaak der Duitsche vrijheid plotseling eene zoo ongunstige wending nam? Wij zouden het haast vermoeden uit de bitterheid, waarmede hij den dood van Pappenheim herdacht. *Geschreven uyt Maeghdenburg aen de Graef van Papenheyn*, is de titel van een gedichtje, zoo vol haat, zoo vol scheldwoorden als Vondel er misschien geen tweede geschreven heeft. Dat hij de militaire verdiensten, die deze veldheer naast zijne gebreken ongetwijfeld had, niet wist te waardeeren, bevreemdt ons van Vondel niet. Maar zooveel verguizing kan alleen voortvloeien uit tot wanhoop gestegen teleurstelling.

VIJFDE HOOFDSTUK.

HUGO DE GROOT. — HELDENDICHT. — TREURSPELEN.

1631—1640.

Louter vreugde klonk er in de *Wellekomst van den Heer Huigh de Groot, t'Amsterdam, na sijne langduurige Ballingschap*. Deze was in het laatst van October 1631 in Rotterdam en den 9den December te Amsterdam gekomen. Nu maakte Vondel persoonlijk kennis met den grooten man en de opgetogenheid, waarmede hij hem begroette, kwam zeker wel uit zijn hart.

O groote siel, o son van mijn gesangk,
Die weêr verrijst, na uwen ondergangk,
En ons verheught met desen gouden dagh,
Dien Hollandt wel met eere vieren magh.

Welken invloed De Groot op Vondel heeft uitgeoefend, is niet gemakkelijk te bepalen. Dat Vondel gretig geluisterd zal hebben naar de woorden van den beroemden geleerde, kan niet betwijfeld worden, en dat deze fijne kunstkenner, zelf een verdienstelijk dichter, groot behagen zal geschept hebben in het verkeer met den bescheiden en tevens zoo hoog staanden dichter, spreekt haast evenzeer vanzelf. Doch een plotselinge ommekeer in Vondels werken valt niet waar te nemen. Dat zou ook niet overeenkomstig zijnen aard zijn geweest. Eenvoudig van hart, en bovenal gevoelsmensch, kon Vondel gemakkelijk tot toorn of verontwaardiging geprikkeld worden. Dan uitte hij zich

heftig en onvoorzichtig, en praatte meer dan eens zijn mond voorbij. Met eene dikwijls daarmede gepaard gaande vasthoudendheid, legde hij den eens opgevatten afkeer of misnoegen niet gemakkelijk af. Maar wanneer hij niet tot plotselinge uiting geprikkeld of door vrienden, in wie hij vertrouwen stelde, opgewonden werd, woog hij bedaard het voor en tegen en rijpten de overtuigingen bij hem eerst langzaam, doch droegen dan ook te heerlijker vruchten. Dit was een gevolg van zijne ernstige levensbeschouwing, zijn degelijken zin, wij zouden geneigd zijn er bij te voegen: zijn wetenschappelijken aanleg, en misschien ook daarvan, dat hij zich zijne prikkelbaarheid, zijne neiging tot voorbarigheid bewust was. Van den omgang met een degelijk geleerde, scherpzinnig criticus, ervaren diplomaat als De Groot was dus geen plotseling zich openbarende invloed te verwachten. Toch kan die invloed niet ontbroken hebben, al heeft De Groot in de vier maanden van zijn verblijf te Amsterdam nog heel wat andere dingen te doen gehad, en dus niet al te veel tijd aan Vondel kunnen wijden. Deze was ook te bescheiden om zich aan hem op te dringen. Maar dat De Groot wel gaarne in zijn gezelschap was, kunnen wij opmaken uit eene bijzonderheid, die Brandt mededeelt, en die waarschijnlijk in dezen tijd gesteld moet worden. „Ik heb uit zyn' eigen mondt, dat hy op een tydt ten huize van den Heere Joost Brasser, broeder van 's Lands grooten Schatmeester, in 't gezelschap van Hugo De Groot, Vossius en Barlaeus, ter maaltydt genoodigt, onder 't eeten niet een enkel woordt sprak; 't welk den bysitteren vreemdt voorquam. Maar hy, zoo een groot zwyger, stil en zwaargeestig van aardt, doch diepdenkende, had altyd zyne gedachten gespannen; met zyn verstand en zinnen, gestadig werkende op zyne vaarzen, en zwanger gaande van aardige vonden.... Doch al was hy zoo stilzwygend, men hoorde niettemin dat hem zomtydts, na een wyl zwygens, eenige korte en sneedige reede, als 't pas gaf, onvoorziens ontviel; of dat'er een schimpschoot uit borst."

Voor zoover hunne gesprekken over staatkunde en godsdienst gehandeld hebben — De Groot zal zich daaromtrent tegenover een nieuwen kennis wel niet te veel uitgelaten hebben — kan dit moeilijk anders dan kalmeerend op Vondel gewerkt hebben. Daar hebben ook de veranderde omstandigheden veel toe gedaan, gelijk wij boven reeds gezien hebben, maar het is meer dan toeval, dat de bitse toon, dien

wij zoo lang in Vondels gedichten gehoord hebben, na dezen tijd nog slechts een enkele maal klinkt.

Tijdens het verblijf van De Groot te Amsterdam werd den 8sten Januari 1632 het Athenaeum Illustre geopend met eene redevoering van G. J. Vossius. Vondel verheugde zich van harte, dat Amsterdam nu niet alleen de eerste handelsstad zou zijn, maar bovendien eene kweekplaats van kunsten en wetenschappen. Zijn *Inwying der Doorluchtige Schoole* was daar de uiting van. Doch hoeveel tegenstand deze stichting ook gewekt had, o. a. van de Leidsche hoogeschool, die hierin een concurrent zag, Vondel mengde geene enkele hatelijkheid of onaangenaamheid in zijn feestlied. Evenmin vindt men die in *De Doorluchtige Schole in 't Kerxken van Heilige Agnes*, door hem uit het Latijn van Scriverius vertaald.

Anonieme prent.

Zelfs in *Huigh de Groots Verlossing. Aan Mevrouw Marie van Reigersbergh* en het bijschrift bij het portret van De Groot, zooals hij dat gedurende zijn verblijf te Rotterdam door Mierevelt had laten

schilderen, wordt niets gevonden, dat aan den toon der hekeldichten doet denken.

Den 7den April besloten de Staten van Holland eene premie van *f* 2000,— op het lijf van De Groot te stellen ten behoeve van dengene, die hem in handen van de Justitie zou leveren, indien hij na verloop van acht of tien dagen nog in het land gevonden werd. Volgens De Groot's levensbeschrijver doelt Vondel hierop in zijn:

OP DEN HEER HUGO DE GROOT,
IN ZIJN BALLINGSCHAP.

Hoe zouw de duisternis dit Hollands licht gedoogen,
Dat al te hemelsch scheen in aller blinden oogen?
Het ging een wijle schuil, om klaarder op te gaan.
Wij haten 't Groote Licht; een ander bid het aan.

Den 17den April verliet een der grootste mannen zijner eeuw opnieuw als balling zijn geboortegrond en begaf zich naar Hamburg. Na bijna drie eeuwen ontroert ons nog de ondankbaarheid van het vaderland, dat aan hem een deel van zijn roem verschuldigd is. Hoe moest dan wel Vondel daarbij te moede zijn? Hij maakte een gedicht op dat vertrek, maar had zich daarbij zoo weinig kunnen inhouden, dat hij het gevaarlijk achtte het te verspreiden. Hij vroeg daarover de meening van De Groot zelven, die hem tot kalmte ried. (Zie bladz. 148).

Den meesten invloed echter heeft De Groot zonder twijfel gehad op Vondels letterkundige ontwikking. De ernstig zoekende en studeerende dichter werd aangetrokken door de buitengewone geleerdheid van den grooten Delvenaar, met name door zijne uitgebreide kennis van geschiedenis, letteren en godsdienstleer. Over deze onderwerpen zullen gewoonlijk hunne gesprekken geloopen hebben, en daarbij was Vondel een dankbaar leerling. In de eerstvolgende jaren zien wij hem steeds meer zich verdiepen in de studie der klassieken en daarover eene vrij drukke briefwisseling onderhouden met De Groot. [1])

In den zomer van dit jaar 1632 dichtte Vondel zijn laatsten zegezang ter eere van Frederik Hendrik, nl. de *Stedekroon*, na den veldtocht langs de Maas, besloten met de inneming van Maastricht, dat zich 23 Augustus bij verdrag overgaf.

---

[1]) Vondels brieven schijnen bijna alle verloren te zijn, evenals de meeste van De Groot.

Dit gedicht en ook de *Lyckklaght over Ernest Kazimir*, die een paar maanden vroeger bij het beleg van Roermond gesneuveld was, „behaaghden den kunstbeminneren, die ze laazen," maar missen toch die warmte van gevoel, die in de vroegere lofdichten zoo weldadig aandoet.

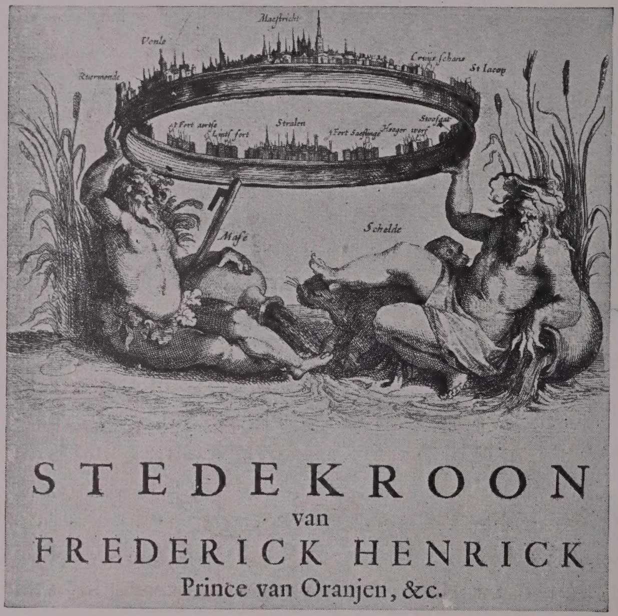

Anonieme prent.

Vondel was thans met iets anders bezig. Van alle dichtsoorten stond het heldendicht bovenaan; onder de Grieksche dichters stond Homerus het hoogst, onder de Latijnen overtrof niemand Virgilius, en van de Italianen kwam er geen Tasso nabij. Zoolang hij geen heldendicht had voortgebracht, was het hoogste in de kunst nog niet bereikt. Hij wilde dus hun voorbeeld volgen. Wel las hij waarschijnlijk Homerus nog niet zoo gemakkelijk, dat hij van dezen veel kon leeren; maar Virgilius was hem te beter bekend, en ook de navolgers van dezen als Lucanus, Statius en Valerius Flaccus hadden zich onsterfelijken roem verworven. De stof begreep hij, evenals Tasso, niet in de oudheid te moeten zoeken, maar in den christelijken tijd.

Reeds lang had hij met dat denkbeeld rondgeloopen en verschillende groote mannen had hij zich als helden voorgesteld, waard om aldus bezongen te worden. Misschien heeft hij gedacht over Hendrik IV, maar zeker over Reael. Aan het slot van zijnen brief uit de Sont aan

Hooft in 1628 zegt hij, na de vermelding, dat Reael gevankelijk naar Praag gevoerd wordt:

> Ick hoop wy sullen hem behouden noch aenschouwen,
> Die met een heldenstuck mijn' Poësy sal bouwen:
> Beveeltmen my dan 't rijm, 'k beveel u 't rijmeloos,
> Wiens pen der Vrancken held deed leven voor altoos.

Hij zal echter begrepen hebben, dat, hoe groot ook de verdiensten van Reael waren, hoe schitterend zijne heldendaden, hij toch niet de hoofdpersoon van een epos kon zijn. Daartoe ontbrak de éene, leidende gedachte, het hooge doel, dat een oorzakelijk verband moet brengen in al de afzonderlijke deelen, waardoor de ingelaschte episoden zelfs een onderdeel van het geheel vormen, en die aan alles die wijding moet geven, waardoor het epos een verhaal wordt van menschelijke daden, maar bezield door bovenmenschelijke gedachten, geleid door eene bovenaardsche macht.

Ook Hendrik IV was geen geschikte hoofdpersoon. Aan dappere daden ontbrak het bij hem niet, afwisseling bood zijn veelbewogen leven genoeg, aan edele gedachten was hij rijk, verheven was zonder twijfel de figuur van den hersteller des vredes, den beschermer der gewetensvrijheid. Zijn tragische dood, gevolgd door eene apotheose, zou een schitterend slot kunnen vormen. Doch het bijzonder leven van dezen vorst, die zulk eene sterke voorliefde voor de zwakkere helft van zijn volk had, was een bezwaar tegen eene dergelijke verheerlijking.

Een andere held vertoonde zich aan zijn oog: „de Christen Held", de „Christen Mars, aen 's hemels eed verknocht", Gustaaf Adolf. „Hy zal der Gotten Rijck herstellen binnen Rome", schreef Vondel onder zijne afbeelding:

> [Hij] voert zyn nootlot wt, en schryft sich, als een God:
> *Gustav'*, de tweede *August*, en heerscher binnen Rome.

Zoo zong Vondel bij zijn afscheid uit Zweden en in *Maeghdeburghs Lyckoffer* herhaalde hij: „Wisch Adolf wt, en schryf: *Gustav' August.*" Doch — vóór de heldentaak was ten einde gebracht, kon het heldendicht niet geschreven worden. Vondel moest dus naar een anderen hoofdpersoon omzien.

De strijd voor de vrijheid van geweten was echter tevens een strijd

tusschen de twee hoofdrichtingen van het Christendom, en dus als het ware een broederoorlog. Misschien wel met oog daarop had hij het Rome van zijne dagen door Remus voorgesteld. Maar hooger dan deze stond de strijd van het Christendom tegen den Islam, zooals ook Tasso dien verheerlijkt had, toen hij de daden van Godfried van Bouillon en de eerste kruisvaarders had bezongen. Was Vondel in dezen tijd reeds Roomsch geweest, dan had hij misschien zijne stof in Spanje gezocht, waar na een grootschen kamp van bijna acht eeuwen het Kruis de Halve Maan had verdrongen. Nu ging hij terug naar den tijd, toen er nog van Roomsch en Onroomsch geene sprake was en alle Christenen één waren. Zijne voorliefde voor de klassieken en zijne bewondering van Tasso deden hem den blik naar het Zuiden en Oosten richten en zoo viel zijn oog niet in de eerste plaats op Karel den Grooten, maar op Constantijn.

Wanneer hij er aan begonnen is, weten wij niet zeker, doch waarschijnlijk kort na het vertrek van De Groot uit Amsterdam. IJverig ging hij aan het werk, maakte eene schets van het geheel en dichtte den aanvang van het epos. Deze schets en beginregels zond hij aan De Groot, tegelijk met het gedicht op diens vertrek, om zijn oordeel daarover te vernemen. Deze antwoordde:

Seer geleerde, treffelyke vrundt,

U.E. bedenkinge, die deselve genomen heeft over het dicht ter occasie van myn vertrek, vinde ik goedt. Seer qualyk soude de ergernisse gemydt hebben konnen werden, ende lichtelyk soude men hem selve quaedt doen sonder my goedt te doen. Ik oordeele ook dat U.E. tot een volkomen Poema een bequaem subject bedacht heeft, van den tocht van Constantyn na Rome 't welk soo grooten gewicht heeft medegebraght in de saeken van de werelt. De Grieken roemen Constantyn seer hoogh ende noemen hem den Apostelen gelyk. My dunkt, dat hy geen quaedt Prins en is geweest sedert hy de Christelyke Religie heeft aengenomen: maer gelyk de Christenen hem tot den hemel verheffen soo sie ik dat Zosimus een blint yveraar in 't Heidensch geloof, alles opsoekt, dat hy kan met recht met onrecht om hem te doen klein achten. Doch U.E. seit wysselyk dat het den Poeten recht is de fauten over te sien, ofte niet te geloven van de geenen die sy

nemen tot stoffe van haer lof en tot een voorbeelt van deucht. U.E. considereert wel dat daer occasie sal syn om te spreken van de Heidensche en van de Christensche coustumen. Van de eerste heeft U.E. genoegh voorschriften by de Grieksche en Latynsche Poeten, ende de oude uitleggers daer op: Ook hebben weinigh voor onsen tydt daervan niet onbequaemelyk geschreven Giraldus ende Rosinus. De christelyke coustumen van die tijdt kan men sien in de Apologie van Justinus, de werken van Tertullianus, Cyprianus, de Consiliën van Neocaesarie, Gangres, Laodicea, Ancyra, ende het generael van Niceen, 't welk, gelyk ook dat van Eliberi in Spanje ende 't eerste van Arles in Walschlant sijn gehouden ten tyde van Constantyn. 'T beginsel staet my wel aen ende soo voortgaende twyffele niet aen het duiren van het werk. Godt wil daer toe syn segen verleenen ende U.E. met syne familie nemen in sonderlinge hoede.

17 Augusti 1632.

U.E. gantsch dienstwillige
H. DE GROOT.

Ik bidde doe mijne dienstelyke gebiedenisse aen de goede vrunden, insonderheit aen myn Heer de Drossaerdt Hooft, dien ik ten hooghsten ben geobligeert ende aen d'Heere Doctor Coster.

Uit dit antwoord blijkt, dat Vondel in zijnen brief reeds gewezen had op het bezwaar, dat Constantijn in zijn bijzonder leven alles behalve een heilige was geweest. Opmerkelijk is ook voor de kennis der verhouding van Hooft en Vondel het naschrift van dezen brief.

De oprechte vroomheid en het innig godsdienstig gevoel van den dichter stond buiten twijfel, maar zijne theologische kennis was maar matig en zeer oppervlakkig; men denke slechts even aan zijn *Antidotum* en *Decretum Horribile.* Daarom had hij zeker aan De Groot eenige voorlichting gevraagd. Ook zien wij, dat hij daarvan dankbaar gebruik maakte en met grooten ijver ging studeeren. In dezen tijd heeft hij zeker wel den grond gelegd voor die in een leek buitengewone belezenheid in en vertrouwdheid met de kerkvaders en ook met latere schrijvers over oud-christelijke en Roomsche dogmatiek. De eerste vrucht daarvan was eene degelijke verdraagzaamheid — bij edele

karakters is onverdraagzaamheid trouwens meestal het gevolg van onvoldoende kennis van de meeningen der tegenstanders. Had hij vroeger in de Roomsche geestelijken en godgeleerden slechts ketterjagers en aanhangers der Inquisitie gezien, die om hunne menschelijke vonden en spitsvondigheden te handhaven, de oprechte vromen wreedaardig vervolgden, die in plaats van in geest en in waarheid Gode te dienen, zich vergaapten aan den uiterlijken schijn en tot laffen beeldendienst vervielen — thans zag hij met verbazing, dat er onder hen vele edele mannen, groote geleerden, scherpzinnige denkers waren. De ongemotiveerde afkeer maakte plaats voor waardeering, en bij gevoelige zielen is de stap van waardeering of medelijden tot sympathie niet groot, vooral wanneer daar het besef bijkomt van vroeger aangedaan onrecht.

Deze verdraagzaamheid uitte zich in het volgende jaar, toen de Aartshertogin overleed, en Vondel *Op het Overlyden van Isabella Klara Eugenia. Aan haar zelf* dichtte. Weliswaar vereerde hij in haar bovenal, dat zij steeds den vrede gezocht had en laat haar daarom met vreugde in „'t eeuwigh vrederijck" inhalen, maar tevens weet hij zich nu zoover boven het dogma te verheffen, dat hij de vroomheid weet te waardeeren van de door en door Katholieke prinses. Zelfs dat zij eene Spaansche was, is geen bezwaar meer voor den dichter, die twee jaar te voren nog Turken en Maranen in één adem noemde.

Van denzelfden geest getuigt *Op de Tweedraght der Christe Princen aen Jesus Christus*. Het was nog niet zoo lang geleden, dat hij Gustaaf Adolf van harte toejuichte en hoopte, dat deze de Spaansche en Oostenrijksche macht vernietigen zou, thans (waarschijnlijk in 1634) klaagt hij over den strijd der christelijke vorsten onder elkander en haakt naar den vrede, opdat zij gezamenlijk de Turken mogen te keer gaan, die geheel Europa en het Christendom bedreigen. Deze Turkenvrees is Vondel steeds bijgebleven.

In de eerste jaren na 1631 werd bijna alle tijd, die hem van zijne drukke zaken overbleef, besteed aan den Constantijn en de daarvoor noodige studie. Van David de Willem, Huygens' zwager, had hij een boek van Maffeo Barberini, dat is Paus Urbanus VIII, te leen gehad, waarschijnlijk diens in 1631 uitgekomen gedichten, waarvan hij het sierlijk Latijn prijst. Hij zendt den eigenaar een *Danckoffer*, maar verontschuldigt zich over de kortheid daarvan:

'k soude uw heuscheit danckbaer sijn,
Ten deed de groote Constantijn:
Indien ik dat godvruchtigh hoofd
Niet ses paer boecken had beloofd;
En nu het Kristaanhangend heir
Niet voerde aan 't Adriatisch meir.

Tevens klaagt hij hierin over zijn gebrek aan kennis der krijgskunde.

Hij was zoo geheel van zijn heldendicht vervuld, dat hij zijnen in dezen tijd geboren jongsten zoon Constantijn wilde noemen. Zijne vrouw was daartegen, omdat niemand in de familie dien naam droeg. Wilde hij het kind naar vreemden noemen, dan gaf zij nog de voorkeur aan een bijbelschen naam. „Noem het dan Gad", antwoordde hij, met meer bijbelvastheid (Gen. 30 : 11) dan toegevendheid. Dat beviel haar nog minder en zoo gaf zij toe, „daar hij zich in verheughde; hoopende twee Konstantynen naa te laten." Hoe wreed werd hij in beiden teleurgesteld! Zijn heldendicht heeft hij niet voltooid, en zijn zoontje verloor hij spoedig. Hierop dichtte hij zijn algemeen bekend *Kinder-lyck*, het beste lijkdicht misschien dat wij in onze taal hebben, zoo eenvoudig en zoo schoon, zoo vol gevoel en tevens zoo vol troost. Dit is het eerste familiegedicht, dat bewaard gebleven is, want ook over den dood zijner zuster Sara, die 9 April 1630 begraven werd, vinden wij in zijne gedichten niets.

Doch weldra had hij aanleiding tot een nieuw diepgevoeld treurdicht. Den 12 September 1633 bracht hij het achtjarig Saartje naar het graf in de Oude Kerk. Met weemoedigen trots herdenkt hij het lieve, vroolijke kind, dat „De vreught was van de buurt," met dankbaarheid ziet hij de liefde, die de speelnootjes haar gestorven kameraadje toedragen, maar

O krancke troost! wat baat
De groene en goude lover?
Die staatsi gaat haast over.

In deze stemming moesten de gelijktijdige rampen zijner vrienden hem wel dubbel treffen.

De stichting van het Athenaeum had twee beroemde mannen naar Amsterdam gebracht: Caspar van Baerle en Gerardus Joannis Vossius. Al spoedig was Vondel met hen in aanraking gekomen; voor beiden

had hij groote bewondering; met beiden was hij bevriend geworden, met den eersten spoediger, met den tweeden inniger. Van Baerle was vooral beroemd als keurig Latijnsch dichter en ook prozaschrijver. Vondel heeft vrij wat van hem vertaald en hechtte veel waarde aan zijn oordeel. Maar nog grooter roem als geleerde verwierf zich Vossius en het was geene geringe eer voor Amsterdam, toen hij de Leidsche akademie verliet om het professoraat aan het Athenaeum op zich te nemen. In kennis van het Grieksch werd niemand zijn meerdere geacht, en het was zeker ook hierom, dat Vondel steeds zijne voorlichting zocht, toen hij eenmaal begrepen had, dat de Grieksche letterkunde, vooral de tooneelpoëzie, hooger staat dan de Latijnsche. De kinderen van Vossius waren zulk een vader waardig; niet alleen de zoons, maar ook de dochters wekten ieders bewondering om hunne buitengewone ontwikkeling en geleerdheid. Tot die bewonderaars behoorde ook Vondel, terwijl zij wederkeerig zich door den grooten dichter aangetrokken gevoelden.

Gerardus Vossius.
Prent van Theod. Matham, naar een schilderij van Joachim von Sandrart.

In het laatst van 1634, den 25sten October, trof Vossius een zware slag. Op 21-jarigen leeftijd overleed zijn zoon Dionysius, die reeds voor een der geleerdste mannen van zijn tijd gehouden werd, en verscheidene schitterende aanbiedingen uit het buitenland had afgeslagen. Op zijn zestiende jaar had hij eene vermeerderde uitgave bezorgd van het Arabisch woordenboek van Raphelengius. Velen meenden, dat zijn vroegtijdige dood aan het onmatig studeeren te wijten was. Vondel gaf den bedroefden vader zijne *Vertroostinge aen Geeraerdt Vossius*, die in bijna geene enkele bloemlezing ontbreekt. Het treffendst zijn deze twee strofen, die duizenden na Vossius zich in dergelijke omstandigheden zeker als troostwoorden herinnerd hebben:

Men klaaght, indien de kiele strandt,
 Maar niet, wanneerse, rijck gelaên,
 Uit den verbolgen Oceaan,
In een behoude haven landt.

Men klaaght, indien de balsem stort,
 Om 't spillen van den dieren reuck:
 Maar niet, soo 't glas bekoomt een breuck,
Als 't edel nat geborgen wordt.

Een vriend, met wien Vondel blijkbaar zeer vertrouwelijk omging, was de geleerde Mr. Daniel Mostart, Secretaris van Amsterdam. Toen diens aangehuwde oom, de burgemeester Geurt van Beuningen in Nov. 1633 stierf, stelde Vondel eene *Gedachtenis* voor zijn neef. Dit gedicht is later onder de Hekeldichten gerekend, omdat er in herdacht wordt, hoe Van Beuningen, pas uit eene zware ziekte hersteld, met gevaar van zijn leven zich naar den Raad liet brengen, om in eene gewichtige zaak, waar het op eene enkele stem aan kon komen, tegen de partij van Reinier Pauw te stemmen. Doch Vondel herdacht hier alleen zijne verdiensten, zonder op de tegenstanders te schimpen, zoodat dit misschien onder de politieke, maar zeker niet onder de hekeldichten is te tellen, vooral omdat het eerst veel later gedrukt is. Hoe weinig Vondel in deze jaren tot hekelen gestemd was, blijkt wel daaruit, dat in zijn *Grafschrift op den Heer Nikolaes Hasselaer* van Augustus 1635 met geen enkel woord gezinspeeld wordt op de troebelen, waarin deze zulk een groote rol gespeeld had.

Ook met de familie Blaeu blijkt de vriendschap steeds even hartelijk

gebleven te zijn. Zoowel bij het huwelijk van de dochter in Jan. 1630, als van den zoon in Nov. 1634 liet Vondel zich hooren en bij het portret van den vader maakte hij een bijschrift. Evenmin werden de uitgaven van Blaeu vergeten. Het *Toonneel des Aerdryx* werd met een lofdicht vereerd, en bovendien vertaalde Vondel enkele Latijnsche gedichten van anderen, om in het werk ingelascht te worden. Zeker waren deze wel vóór 1635, het jaar van uitgave, geschreven, evenals het ook hierin opgenomene *De Rynstroom, aen Johan Wolphard, Heer te Brederode, Vryheer te Vianen*, terecht eene „majestueuze ode" genoemd.

Dat de *Ontledinge des menschelycken lichaems* van V. F. Plemp en Mostart's *Zendbriefschryver* door lofdichten van Vondel voorafgegaan werden, spreekt haast vanzelf. Maar ook nieuwe namen vinden wij in zijne gedichten genoemd. Hij richtte er een aan de om haar teekenen en zingen gevierde Apollonia van Veen, die ook door Van Baerle en Huygens bezongen werd, de vriendin van Tesselschade. Voor de Warmoesstraters Pieter van Buren en Yda van Gerwen zong hij een bruiloftsliedje.

Zoo zien wij den kring van Vondels vrienden en bekenden steeds grooter worden, want al kwamen er nieuwe bij, de oude bleven. En daarbij mogen wij niet vergeten, dat wij slechts van een klein gedeelte iets vernemen. Tal van bruilofts- en andere dichten moeten verloren gegaan zijn, doordat hij er geen afschrift van hield of ze later niet de moeite waard vond te laten drukken. Toch kunnen wij ons uit de overgeblevene eenige voorstelling maken van den kring, waarin Vondel leefde. In de eerste plaats waren het zijne zusters met haar aangehuwde familiën en de vrienden van zijn broeder. Daarnaast vinden wij de buren en bekenden uit de Warmoesstraat en de broeders van de Waterlandsche gemeente. Deze allen nemen in zijn gedichten eene zeer bescheiden, in zijn leven zeker eene veel grootere plaats in, evenals zijne handelsvrienden. Van zijne kunstvrienden vernemen wij meer, uitgevers, dichters en geleerden. De meesten daarvan behoorden tot den Muiderkring, de aanhangers van het humanisme en de renaissance. Op staatkundig en godsdienstig gebied waren dit meestal de vrijzinnigen en verdraagzamen; Hervormden, Remonstranten en Doopsgezinden, ook Roomschen als de Plempen, Tesselschade, Apollonia van Veen, doch slechts enkele rechtzinnige Calvinisten, b.v. Huygens.

Met den laatste, die niet dikwijls in Amsterdam kwam en dan steeds buitengemeen gevierd werd, had Vondel te weinig persoonlijke aanraking, dan dat de verhouding vertrouwelijk kon worden. Maar zij vereerden elkander hoog.

In den zomer van 1633 schreef Huygens een brief aan Tesselschade, die toen in Muiden vertoefde. Om haar tot een antwoord te nopen, vroeg hij o. a., of er in den laatsten tijd ook iets van Vondel was verschenen. Zij was reeds weer vertrokken en schreef dus uit Alkmaar dadelijk aan Vondel om hem de vraag van Huygens over te brengen. Vondel voelde zich zeer gevleid door deze uitnoodiging en schreef daarop zijn *Vredewensch aen Constantyn Huigens*, waarvan hij ook een afschrift aan Tesselschade zond. Hij spoort hierin den secretaris van den Prins aan, dat deze zijnen heer zal trachten te stuiten op zijnen zegetocht, en over te halen tot vrede:

> De vreê, een schat by veelen onbekent,
> Die overtreft triomfen sonder end.
> D'olyf behaeght my boven den laurier.
> Wat is de krygh een woest verslindend dier!

Huygens kon dit waarschijnlijk wel bewerken, zegt Vondel, als hij zijn „gulde luit" daartoe wilde stellen. Zooveel kracht schreef hij aan de gedichten van den geleerden Hagenaar toe, en toch vond hij niet alles mooi van dezen. Hij schreef een spottend liedje *Op de diepzinnige Puntdichten van den Engelschen Poet John Donne, vertaelt door C. Huigens*, waarin hij zegt aan Huygens, Hooft, Tesselschade en Mostart deze lekkernijen niet te benijden; maar hij heeft het nooit laten drukken.

Nog eenmaal werd in deze jaren de geest van den hekeldichter in hem wakker. In het begin van 1634 overleed te Leiden de schout, Mr. Willem de Bont (zie bl. 136). Naar aanleiding hiervan werden allerlei anecdoten uit zijn leven verteld, o. a. hoe hij eens met groote plechtigheid zijnen hond had laten begraven. Ook Van Baerle vertelde dit met veel pret, en zoo kwam waarschijnlijk Vondel er toe, deze geschiedenis in verzen te brengen onder den titel van *Aen alle Honde-slagers en Hondebeuls* enz., in den vorm van de *Vraag* der Academie. De grofheid van het gedicht bewijst, dat Vondel hier meer eene copie van zichzelf leverde, dan eene werkelijke gevoels-

uiting [1]). Veel hooger staat de *Bede voor het Waelen Weeshuis t'Amsterdam, Aen alle Christenen* uit denzelfden tijd. Het is geene instelling van zijne geloofsgenooten in engeren zin, waarvoor hij vraagt. Ook vraagt hij niet aan de leden van één kerkgenootschap:

„Begraefenis van den Hond van Schout Bond".
Anonyme prent.

de zorg voor ongelukkigen is de plicht van „alle Christenen" [2]).

De zuyvere Godsdienst is den Weezen
In hun ellende by te staen.

Al deze gedichten waren klein van omvang en wij kunnen zeggen, dat hij in deze jaren alleen schreef, wanneer hij het niet laten kon. Vandaar dat de meeste ons in een of ander opzicht eenige bijzonderheid omtrent den dichter doen kennen. Zijne hoofdbezigheid was en bleef de *Konstantijn.*

Hoever hij daarmede in dezen tijd gevorderd was, vernemen wij uit

[1]) Ook Scriverius had twee Latijnsche gedichten op deze hondenbegrafenis gemaakt.
[2]) Deze woorden zijn ontleend aan Jac. I : 27, den zoogenaamden Doopsgezinden brief.

een brief van Hooft. Deze schreef 12 Sept. 1634 aan zijn zwager Baeck: „Ik had ten minsten verhoopt U. E. gezelschap hier te hebben, als Doctor Pauw [1]), dien ik verwacht, zal van Alkmaer gekomen zijn, om alsdan een' Poëetsche maeltijdt te houden, mits Vondelen my aengeboden heeft ons zijn vijfde Boek der Constantinade voor te lezen." Iets verder spreekt hij van de „beroemde maeltijdt".

De *Konstantijn* zou zijn groote werk worden, waardoor hij zijnen roem hoopte te vestigen. Niet alleen hij had daar groote verwachtingen van, ook zijne vrouw nam levendig deel in het werk. Reeds was het, althans in eersten aanleg, vrij ver gevorderd, toen hem de zwaarste slag zijns levens trof. In Februari 1635 ontviel hem zijne vrouw. Den 15den van deze maand bracht hij haar grafwaarts in de Oude Kerk, waar reeds zoovelen van zijne dierbaren rustten. De woorden, waarin hij haar herdacht, mogen wij niet anders dan in hun geheel mededeelen:

LYCKKLAGHT AAN HET VROUWEKOOR,

OVER

HET VERLIES VAN MIJN EGA.

O heiligh Koor, dat van den mijnen
't Vergaen en onvergaen gebeent
Bewaert, en sachte rust verleent,
Tot dat de son vergeet te schijnen;

Nu groeit 't getal van uwe lijcken
Door een, dat meest mijn geest bedroeft,
En met de lijckschroef 't harte schroeft,
Die voor geen jammerklaght sal wijcken.

Nu parst uw harde serck het kermen
En traenen uit het hart en oogh,
Om mijn Kreüse, die om hoogh
Gevaren, smolt in bey mijn armen:

Terwijl ick t'Aquileia streefde
Met Constantijn, den grooten held,
Door swaarden, op de keel gestelt,
Door vlam, die naer de starren sweefde.

---

[1]) Dit was waarschijnlijk een achterneef van Reinier, en wij mogen dus hieruit nog niet afleiden, dat Vondel met zijne oude vijanden vrede en vriendschap gesloten had.

Ick wenschte noch om eenigh teecken
Van haar, die als een schim verdween;
Wanneerse my te troosten scheen,
En in den droom dus toe te spreecken:

Mijn lieve bedgenoot, dees saacken
Gebeuren geenssins sonder Godt.
Vernoegh met uw getrocken lot,
En wil uw heldenwerck niet staacken.

Dat ramp noch druck uw dagen korten,
Voor dat ghy siet, naar uwen wensch,
Den vlughtigen tyran Maxens
Bestorven in den Tiber storten.

Dan sal uw ziel ten hemel draven,
Wanneer het triomfeerend hoofd
't Gewijde swaard, aen God verlooft,
Ontgord, op der Apostlen graven.

Bestel mijn sterflijck deel ter aerde
In 't Koor der segenrijcke Maeghd,
Daar sulck een schaar den naam af draagt,
En die mijn naam oock gaf zijn waarde.

'k Verhuis, van 't aardsche juck ontslagen,
Om hoogh, in 't hemelsche gebouw.
Besorgh de panden van ons trouw,
Twee kinders, die ick heb gedragen.

Soo spreeckend weeck sy uit dit leven.
Marie, al laat ghy my alleen,
Uw vriendschap, uw gedienstigheên
Staan eeuwigh in mijn hart geschreven.

Hoe veer dees voeten moghten dwalen,
'k Sal derwaart mijn bedruckt gesicht
Noch slaan, daar voor het rijsend licht
Uw bleecke star ging onderdalen.

De innige teederheid van dit gedicht, de overweldigende en toch mannelijk gedragen droefheid, gevoelt ieder echtgenoot. De vrouw, die zoo bezongen wordt, is meer dan de huishoudster. Zij

deelde met hem de zorgen van de zaak, zoogoed als de vreugde van zijn werk.

Het is duidelijk, dat hij dit gedicht niet onmiddellijk na haren dood schreef — hoe zou hij toen ook gekund hebben? — doch eenigen tijd later, toen hij weer aan het werk wilde gaan. Hij trachtte de afgebroken taak weer op te vatten, en herlas wat hij het laatst geschreven had. Maar toen stond weer voor hem het beeld van haar, aan wie hij die regels had voorgelezen. Het voortgaan was hem onmogelijk. Maar *zij* had toch zoo gaarne het einde gezien van het werk, waarin zij zich zoo verheugde, waarbij zij zoo lief trotsch was op háár man. Als zij hem nu zag zitten, en nog tot hem kon spreken, dan zou zij hem zeker aansporen om voort te gaan. Zeker, hij zoú voortgaan, hij nam de pen weder op en schreef de.... *Lyckklaght.*

En telkens, als hij weer wilde beginnen, stond ook weer haar beeld voor hem, en bleef de hand rusten, omdat de geest van Aquileja afdwaalde, naar de Oude Kerk en terugkeerde naar de *Trouw*, waar de trouwe gade hem in droeve dagen had getroost en in blijde tijden zijne vreugde gedeeld. Maar hij zou haar wensch vervullen, hij wilde zich zelven dwingen en hij vroeg nadere inlichtingen aan Hugo de Groot, die ze hem 5 Juni 1635 zond. Doch het ging niet; de bezieling voor zulk eenen arbeid noodig, was weg en keerde niet terug. Nog vier jaren later schrijft hij aan De Groot: „Myn moedt heeft sedert de doodt van myne zaalige huisvrouwe een' krak gekregen, zoo dat ik mynen grooten Konstantijn moet vergeeten, en met iet minders my zoeken te behelpen. Ik ben aan de treurspeelen vervallen.... Als ik myn' lust in treurstoffen heb geboet, magh ik zien, of ik weder aen mynen Konstantyn valle." Dat was zeker geen los gezegde, maar een vast voornemen. Meer dan een jaar daarna, 10 November 1640 schreef De Groot hem ook nog: „Ik bidde U.E. dikmaal zulke stukken [als de *Gebroeders*] bij de hand te nemen, zonder dat groote stuk van den Grooten Konstantyn te vergeten. Ik blyve borge, dat het zelve hoog aangenaam zal zyn aan allen, die des verstaan."

Niettegenstaande die vaste voornemens en de krachtige aansporing van eene zoo bevoegde zijde is het werk nooit voleindigd, en heeft hij ten slotte het reeds afgemaakt gedeelte, waaraan hij bijna tien jaren bezig was geweest, zelf verscheurd. „Zulk een weêrzin," zegt Brandt, „hadt hy, met of zonder reden, in een gedicht gekregen, dat hem zoo veel

tydts had gekost. Het schynt terwyl dit werk lang onderhanden bleef, en hy ondertusschen in de kunst toenam, dat zyn oordeel, meer en meer gesleepen, endelyk op het voorste, 't welk eerst was geschreven, lettende, daar misslagen in vondt, die hij met zulke scherpe oogen inzagh, dat hem de lust om voort te gaan verging: daar zulk een ongenadig vonnis, en 't vernietigen van al zynen kostelyken arbeidt, op volgde. Niets bleef 'er van over dan eenige stukken en brokken, die hy sedert in andere werken te pas braght."

Nog eene andere reden kennen wij uit een brief, dien Oudaen den 11en Dec. 1682 aan Brandt schreef, nadat hij het *Leven van Vondel* gelezen had: „De redenen van 't lang achterwege blijven, en eijndelijk vernietigen, van Konstantijn kunnen verscheijden zijn geweest; onder anderen, heb ik uyt den zelven D. de Breen, dat hij meende dat Vondel eijndelijk heeft beginnen te zien, dat Konstantijn zoodanig de man niet en was, als hij zich in 't eerst wel had ingebeeld, en voorgestelt, en dat het met hem, Vondel, voornamentlijk begon te haperen, toen hij aan 't stuk van den zoon Crispus, met de Stief-moeder Fausta quam; beijde daar over van Konstantijn, d'eerste uijt blinde drift en minne-ijver, en d'andere uijt heete wraakzucht, ter dood gebracht; daar hij met goed gevolg niet van zag te maken, om zijnen Held buijten opspraak te houden, of voor zoo grooten heijlig te doen henen gaan, als hij hem in 't eerst had opgeheven, doch wat hier van zij, wij moeten dit, gelijk veel onzekerheden, de inwindselen des tijds bevolen laten".

Maar hiermede zijn wij de gebeurtenissen vooruitgeloopen, en moeten dus tot het jaar 1635 terugkeeren.

Groote smart komt men het best te boven door ingespannen arbeid. Het eerst komt daarvoor in aanmerking lichamelijke arbeid, maar ook zulke geestelijke arbeid, die wel onze aandacht geheel in beslag neemt, maar toch meer mechanisch is en weinig eigen denken vordert, zooals administratief werk. Dat had Vondel nog altijd vrij veel in zijne drukke zaak, terwijl hij zich misschien ook wel meer dan vroeger met den winkel moest bemoeien, al kon zijne dochter Anna, die nu waarschijnlijk ongeveer vijftien jaar was, reeds ten deele hare moeder vervangen. Ook de 22-jarige Joost zal, in den eersten tijd althans, wel in den winkel meegeholpen hebben.

Reeds verscheidene malen hebben wij gesproken van Vondels drukke

zaken, en niet zonder grond. Over den omvang daarvan kunnen wij ons wel geen zeer nauwkeurig beeld vormen, maar de boeken van de Stadswisselbank geven daaromtrent toch eenige aanwijzing. Zoo bedroeg zijne rekening aldaar in 1637 bijna *f* 42.000. Dat is eene zeer hooge som en alleen te verklaren door aan te nemen, dat hij naast den winkel ook groothandel dreef. Daarop wijst ook zijne reis naar Denemarken in 1628. En wanneer de notarisprotocollen eens nauwkeurig onderzocht zijn, zal daaruit nog wel meer gevonden worden dan het ééne protest van een wissel uit Osnabrück in 1628, dat nu reeds openbaar gemaakt is.

Wanneer de administratie gedaan was, trachtte hij weer aan zijne studie en het dichten te gaan. Doch met zijn heldendicht wilde het niet vlotten, zooals wij gezien hebben, al maakte hij er, blijkens zijne vraag om inlichtingen aan De Groot, wel degelijk ernst mede. Hij moest dus werk zoeken, waarbij hij minder aan zijne eigene gedachten werd overgelaten, en meer door die van anderen werd voortgestuwd. Geen werk is daarvoor beter geschikt dan vertalen. Daarmede zien wij hem in dezen tijd druk bezig.

Vondel heeft gedurende zijn lang leven heel veel vertaald. Dit was niet alleen uit den innerlijken aandrang, die zooveel kunstenaars bezielt, om eens na te werken, wat de groote voorgangers gewrocht hebben, maar ook uit de overtuiging, dat er voor den letterkunstenaar geene betere oefening is.

Het is bekend, dat Hooft en anderen er evenzoo over dachten. In de *Aenleidinge ter Nederduitsche Dichtkunste* noemt Vondel het „geraden eerst eenige heilige of weereltsche historiën, oock verzieringen uit Virgilius, Ovidius, Amadis en Bokatius, te rijmen, om zich van de rijmkunste meester te maecken, en op de baen te geraken.... Kennis van uitheemsche spraecken vordert niet weinigh, en het overzetten uit vermaerde Poëten helpt den aenkomenden Poeet, gelijck het kopieeren van kunstige meesterstucken den Schilders leerling”. In zijn eersten tijd vertaalde hij, zooals wij gezien hebben, uit het Fransch, daarna uit het Italiaansch en Latijn, vervolgens ook uit het Grieksch. Uit het doel, dat hij zich voorstelde, laat zich de keus der te vertalen stukken gemakkelijk verklaren. Eerst koos hij voornamelijk didactische en beschrijvende poëzie, later treurspelen en heldendichten. Het is zeker niet te gewaagd zijne prozavertaling van Virgilius,

de niet bewaard gebleven, maar door Brandt genoemde vertalingen uit Lucanus en Papinius Statius, misschien ook die der *Metamorphoses* in den tijd te stellen, toen hij met zijn *Konstantijn* bezig was. Ook zal uit dezen of iets lateren tijd zijne vertaling in proza van Horatius Lierzangen en Dichtkunst zijn, die met „meer andere werken" door Brandt onder zijne vertaaloefeningen genoemd wordt. Maar de *Dolle Hercules* van Seneca zal allicht van eerderen tijd zijn.

In dit jaar 1635 gaf Hugo de Groot zijnen *Sophompaneas* uit, „een treurspel in alle deelen zoo volmaakt, dat het by de beste speelen der aalouden standt moght houden" (Brandt). Bewondering voor den geleerde, die zoo den stijl van Seneca wist na te volgen, vriendschap voor den dichterlijken balling, die hem steeds met zijne omvangrijke kennis ten dienste stond, en de aansporing van vrienden bewogen Vondel dit Latijnsche drama te vertalen. De titel luidde: *Huigh de Groots Josef of Sofompaneas. Treurspel. Vertaelt door J. v. Vondel.* Later werd het ter onderscheiding der andere door Vondel gemaakte spelen, die de geschiedenis van Jozef behandelen, gewoonlijk *Sophompaneas of Joseph in 't Hof* genoemd. Hoezeer Vondel met het werk van De Groot was ingenomen, zien wij uit het voorbericht. Na eene opsomming van al de schoonheden van het stuk eindigt hij: „Hier is niets dat verre gehaelt, opgetoit, of geblancket is, maer de leeringen zijn zuiver gelijck oock de stijl: de schildery is levendigh en gloeiende. Ick hier mede vast in 't vertolcken en rijmen bezigh en verruckt zijnde, liet my zomtijds voorstaen, dat Josef, of in den treurspeelder verrezen was, of dat de treurspeelder Josefs spoor moest bewandelt hebben. Secretaris Daniel Mostert, en Joan Victorijn, beide Rechtsgeleerden, boden my rustigh de hand. Wy hebben het Latijn niet al te dicht willen op de hielen volgen, noch oock te verre van onzen treffelijcken voorganger afwijcken. Maer of wy hier in de rechte maete houden, dat zal het Groote Vernuft (nu na veele rampen en wederwaerdigheid tot de waerdigheid van koninglijcke gezantschap verheven en verheerlijckt, en met gewightige Rijxzaeken beslommert) kunnen oordeelen, wanneer het zich gewaerdige onzen Neerlandschen Sofompaneas in zijn stamelen te berispen, en hem zoo volmaeckt in Duitsch als in Latijn te leveren, en wy zullen zijn oordeel als een orakel opneemen, en wenschen dat d'almaghtige hem lange spare, en in zijn doorluchtigh ampt zegene met wijsheid en kloeckhartigheid, tot eere

van Neerland, vereeniging der geheele Christe wereld [1]) ende genoegen van veel duizend eerlijcke zielen, die hem hartelijcke liefde toedraegen."

Dat Mostart en Vechters onder de vrienden behoorden, die hem tot de vertaling aanzochten, is gemakkelijk aan te nemen. Dat hij zich toen ook hunne hulp en voorlichting bij de vertaling verzekerde, is geheel in overeenstemming met zijne bescheidenheid en degelijkheid. Bescheiden is het ook, dat hij steeds in het meervoud spreekt, terwijl toch zeker wel het grootste gedeelte van de vertaling en het in vers brengen geheel en al zijn werk was.

Dit slot getuigt — evenals trouwens het geheele voorbericht — van Vondels innigen eerbied voor De Groot, die hier door alle hoffelijke vormen heen schittert. Van zijnen kant vereerde De Groot den dichter niet minder. Kort na de verschijning van het boek schreef hij aan Vossius: „Ik verstaan dat Vondel mynen Sophompaneas d'eere heeft aangedaan van hem met zyn eige, dat is zeer gelukkige handt, in 't Hollandtsch kleedt te steeken. Ik ben hem grooten dank schuldig; om dat hy, die uit zich zelven beeter dingen kan voortbrengen, nu in 't vertaalen van de myne, tot blyk van vriendtschap, zynen arbeidt besteedt heeft". Deze lofspraak wint nog aan beteekenis, wanneer wij bedenken, dat zij niet in een gedrukt werk, maar in een vriendschappelijken brief voorkomt.

Even gunstig oordeelde het publiek. Bij het leven van den dichter verschenen niet minder dan twaalf uitgaven van den *Sofompaneas* en het stuk werd geregeld in den Schouwburg vertoond. Na den *Gysbreght* is er geen stuk van Vondel in de 17^{e} eeuw zoo vaak gespeeld. Zelfs werd een der voorstellingen bijgewoond door de gemalin van den Winterkoning, zooals Vondel zelf in het voorbericht van den *Salmoneus* vertelt.

Na de vertaling van den *Sofompaneas* besteedde Vondel zijn vrijen tijd zeker weer geheel aan de voorbereidende studiën voor den *Konstantijn* en aan vertalingen, omdat hij de rechte bezieling voor eigen arbeid nog niet kon terugwinnen. De weinige gedichten, die wij uit de jaren 1636 en 1637 van hem hebben, zijn alle

[1]) Waarschijnlijk doelt Vondel hier op De Groot's werkzaamheid, niet alleen voor den staatkundigen, maar ook voor den godsdienstvrede. De Groot toch schijnt het mogelijk geacht te hebben, dat door van weerskanten wat toe te geven, alle Christenen in ééne Kerk hereenigd werden.

van buiten af geïnspireerd. Bij belangrijke gebeurtenissen in de familie van vrienden en kennissen mocht hij toch niet zwijgen. Den 28en Juni 1636 overleed Isabella le Blon, de dochter van Michiel le Blon. Het leed van den vriend trof Vondel diep en in de drie gedichten op haren dood hooren wij een nagalm van de lijkdichten op zijne eigene kinderen. Ook de dood van Suzanna van Baerle, de veelbezongen echtgenoot van Huygens, ontlokte hem twee gedichten. Bij eerste lezing maken deze op ons den indruk van meer kunstig en beredeneerd te zijn dan uit het hart te komen. Bij nadere beschouwing echter voelen wij hierin de herinnering van zijn eigen leed, de herhaling der troostgronden, waarmede hij voor zichzelf de kracht tot berusting trachtte te vinden. Diep gevoeld is de vergelijking met Orpheus. Al kon Huygens (en ook Vondel) evenals Orpheus de vergunning krijgen zijne vrouw weer naar de bovenwereld mede te nemen, hij zou, ofschoon de gevolgen er van kennende, toch door zijne liefde overheerscht de verzoeking geen weerstand kunnen bieden en omkijken, waardoor hij haar voorgoed zou verliezen. Aandoenlijk in hun eenvoud zijn de regels:

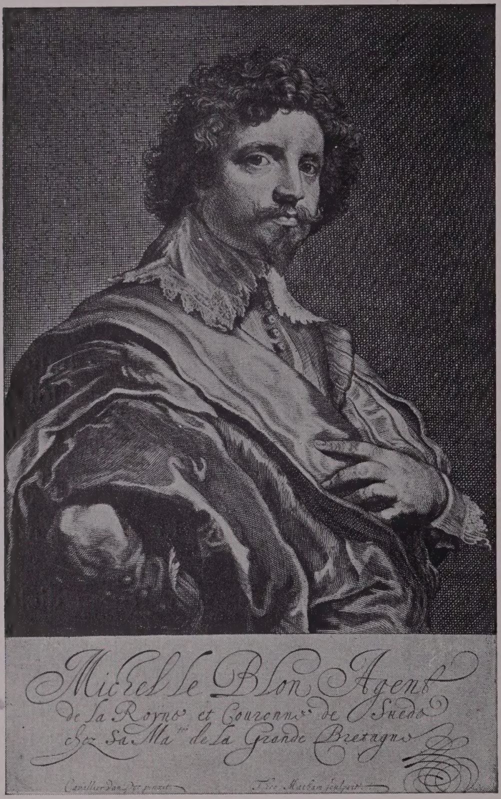

Michiel le Blon.
Prent van Theod. Matham naar een schilderij van Anth. van Dyck.

Al schijnt de zerck 't gezicht te hinderen;
Men ziet de moeder in haar kinderen.

Voor den eenzaam achterblijvenden echtgenoot is geen grooter troost dan de kinderen, in wie hij het beeld der moeder ziet. Al de liefde die hij zijne Mayken had toegedragen, bracht Vondel nu op zijne Joost en Anna over. Daarnaast was voor eene tweede vrouw in zijn hart geen plaats meer. Van Baerle begreep hem dan ook slecht, toen hij Vondel aanraadde te hertrouwen en liever minnezangen te dichten dan de daden van Constantijn en Helena te bezingen.

Vijf maanden na Vondel was Van Baerle weduwnaar geworden, maar deze droeg de eenzaamheid met minder moed, al was het misschien tevens met minder smart. Vandaar dat hem van alle kanten een tweede huwelijk werd aangeraden. In een Latijnsch gedicht aan Jakob Baeck wees hij dat van de hand, maar in woorden, die meer elegant dan oprecht schijnen. Vondel heeft dit gedicht vertaald, ofschoon het volstrekt zijne eigen stemming niet weergeeft, zeker meer uit vriendschap voor Van Baerle en bewondering van diens sierlijk Latijn. Dat laatste benevens vriendschap voor de stiefdochter van Hooft zullen hem bewogen hebben ook een ander Latijnsch gedicht van Barlaeus te vertalen: *De Musch van Suzanne Bartelot.* Bevalligheid en losheid geven aan deze vertaling hooge kunstwaarde, evenals aan het oorspronkelijke, maar terecht heeft men er zich over verbaasd, dat Vondel zulke verzen aan een jong meisje dorst zenden, en dat hij er zelfs nog een eigen gedicht bijvoegde *Waerschouwing voor het Muschken van Suzanne Bartelot,* waarin hij op denzelfden toon voortging. Het is te betreuren, dat hij hier zijn eigen degelijken Hollandschen smaak het zwijgen heeft laten opleggen door blinde bewondering voor alles, wat Latijn was (vgl. bl. 68).

Slechts twee bruiloftsdichten hebben wij uit dezen tijd. Het eene was voor Garbrant Anslo, den zoon van zijn ouden vriend, met Abigel Schouten in Maart 1630, getiteld *De Bruyloft van Cana,* en hartelijk van toon. Het andere voor het huwelijk van Joan van de Pol, den zoon van zijn beschermer in den tijd van den *Palamedes,* en Duifken van Gerwen in Juni 1637, was een lang, statig gedicht, dat afzonderlijk en mooi gedrukt werd, maar zeker niet door den dichter zelf op de bruiloft is voorgedragen, al woonde de bruid in de Warmoesstraat. Het is waarschijnlijk op verzoek gemaakt, wat ook het geval zal zijn met de *Geboortekrans voor Jongkvrou Katarine van Wickevort.* Dit

laatste schijnt hij gedicht te hebben ten behoeve van een smachtenden minnaar der schoone jonkvrouw.

Een niet minder bekenden naam hooren wij in *Danckdicht aen Jacob Baeck, Rechtsgeleerde. Voor zijn schoone appelen, my met een gedicht toegezonden.* Vooral uit dit gedicht blijkt, hoe hartelijk de omgang van de Baecken met Vondel was, hoe hij geheel als gelijke met hen omging. Reeds in den aanvang spreekt hij van

Uw met rijm bestroide vrucht;
Getuige van d' oprechte zucht,
Die oit de *Baecken* tot my droegen.

En verder:

Toen ick vervloeckte waarheit sprack
Verstreckte my uw vaders dack
Een toevlught, als self magen weken
En deisden, morrende en verstoort,
En weigerden ter noot een woort
Voor mijn onnozelheid te spreken.

Uw broeder schaft my dickwils kost
Van Huigens, of den Muider Drost,
. . . .
Ghy waart mijn broeders reisgezel,
enz. enz.

Groote historische gebeurtenissen, die Vondels zanglust prikkelden, waren er in deze jaren niet, behalve de vrede tusschen Polen en Zweden, 2 Sept. 1635 te Stumsdorf gesloten. Dat de zanger van *Op de Tweedraght der Christe Princen* zich daarover verheugde, ligt voor de hand en een weerklank van dit lied hooren wij in *Bestandt tusschen Polen en Sweden. Aen Dantzick.* De Amsterdammer dacht daarbij vooral ook aan den graanhandel, en richtte zich dus tot de stad, waarlangs het meeste Poolsche koren werd uitgevoerd.

Doch geene gebeurtenis wekte levendiger zijne belangstelling dan het bouwen van den Schouwburg. Het houten gebouw der Academie in 1617 door Coster gesticht, was zeer vervallen en bovendien was, na de vereeniging van de Oude Kamer met de Academie in 1632, de toeloop van het publiek nu en dan zoo sterk, dat eene vergrooting zeer gewenscht was. Sinds 1635 was het Weeshuis voor twee derden en het Oude-Mannenhuis voor één derde eigenaar, en nu werd in

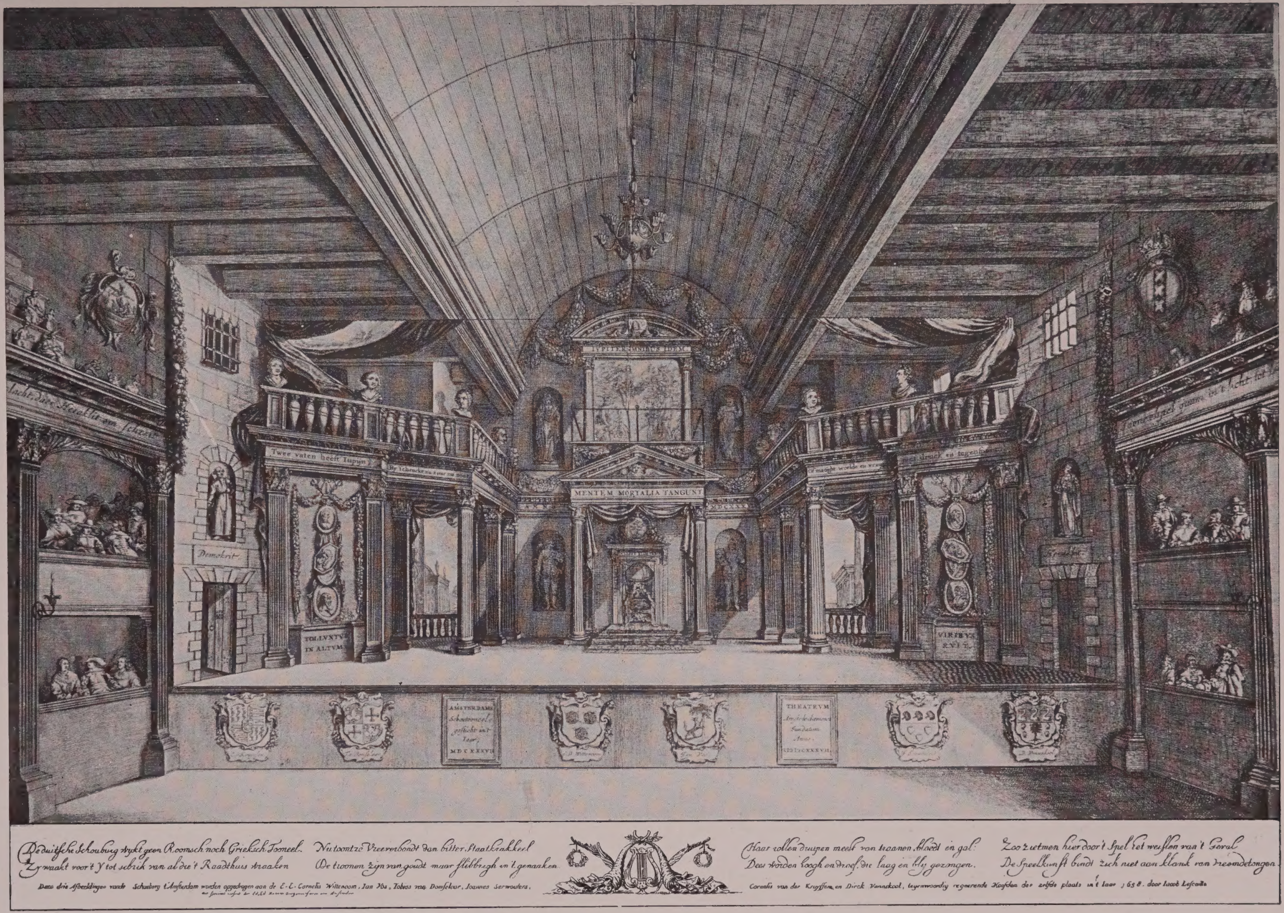

Het tooneel van den Amsterdamschen Schouwburg.

Prent van Salomon Savry, 1658.

1637 door de Regenten der beide stichtingen besloten het oude gebouw te sloopen en op dezelfde plaats een nieuw te zetten. Tevens werd het vergroot, waarvoor men de ruimte kreeg door het aankoopen van enkele belendende perceelen. Onder leiding van den Raadsheer Nicolaes van Kampen, die ook Regent van het Weeshuis was, werd het werk nog in den loop van het jaar voltooid. De feestelijke opening zou plaats hebben omstreeks Kersttijd, en wel met een oorspronkelijk werk van Vondel, die reeds bij den bouw zijne medewerking verleende door een achttal kleine versjes, die op verschillende plaatsen aangebracht werden.

De taak, die Vondel op zich genomen had, het schrijven van een inwijdingsstuk voor den Schouwburg, was zeker niet gemakkelijk. Een gewoon drama, zooals er geregeld vertoond werden, was hier niet voldoende: er werd nu iets buitengewoons verwacht. Dat hij in staat was vertalingen te leveren, die alle werken der tijdgenooten ver achter zich lieten, had hij bewezen door zijn *Sofompaneas*. Maar hoe dienstig vertalingen kunnen zijn voor de aesthetische opvoeding van het volk, en hoeveel meesterstukken der klassieken aan het groote publiek nog onbekend waren — bij eene eerste voorstelling moest men toch toonen, wat de eigen kunst kon voortbrengen. Bovendien moest, als het eenigszins kon, ook een grooter publiek getrokken worden dan de toch altijd betrekkelijk weinige geletterden. Ook had de schouwburg nog een vast decoratief, zoodat men niet, zooals later wel gebeurde, door wonderen van techniek de menschen kon lokken, gesteld al dat Vondel dit zou gewild hebben, wat vrij zeker niet het geval was.

De Academie had bij haar begin grooten opgang gemaakt met een blijspel, den *Warenar*, dat dien opgang zeker voor een zeer groot gedeelte dankte aan zijn echt Nederlandschen, zelfs Amsterdamschen aard en toon. Daarin lag eene aanwijzing, dat ook nu het treurspel — want een blijspel lag geheel buiten den aanleg van Vondel — eene Amsterdamsche gebeurtenis moest behandelen. Hierbij moest hij zoo ver mogelijk teruggaan, ten eerste om vrijer te zijn in zijne behandeling, maar ook om geene aanleiding te geven, dat men in zijn werk politieke bijbedoelingen zou zoeken, waaruit weer twistgeschrijf zou voortkomen. Zoo kwam hij op de inneming van Amsterdam in 1304, waardoor die stad voorgoed met Holland werd vereenigd.

Volgens zijne goede gewoonte begon hij eerst de geschiedenis nauw-

keurig te bestudeeren, waarbij hij veel hulp had van zijn vriend C. G. Plemp, die hem vooral over de Roomsche kerkgebruiken zonder twijfel belangrijke inlichtingen gaf. Terwijl hij nu in dezen tijd geheel verdiept was in de studie van het heldendicht, met name van Virgilius, moest hij wel groote overeenkomst zien tusschen den val van Troje en dien van Amsterdam. Zoo geheel werd hij door dit denkbeeld bekoord, dat hij lust kreeg „om eens (waer het mogelijck) den schoonen brand van Troje t'Amsterdam, in het gezicht zijner ingezetenen, te stichten, na het voorbeeld des goddelijcken Mantuaens.... in wiens schaduwe het ons lust (zijn wy des waerdigh) laeg by der aerde te zweven". Evenals de *Warenar* eene „verdietsching" van de *Aulularia* is, zou men zelfs den *Gysbreght* eene verdietsching van het tweede boek der *Aeneïs* kunnen noemen.

Eene uitvoerige bespreking van den inhoud en van de verdiensten en zoogenaamde gebreken van dit bekendste van al Vondels drama's kan hier achterwege blijven. Toch kunnen wij er niet geheel over zwijgen, te minder omdat enkele van onze opmerkingen niet alleen dit stuk betreffen.

Eene der meest uitgeplozen aanmerkingen op den *Gysbreght* is, dat er zoovele anachronismen in voorkomen. Hoe is dit mogelijk, terwijl Vondel toch zoo nauwkeurig de historie bestudeerd heeft? Eenvoudig daardoor, dat zij opzettelijk zijn. Hij begreep, dat de mate van historische juistheid, die vereischt werd, niet alleen, zelfs niet in de eerste plaats, afhing van zijne historische kennis, maar van die der toeschouwers. Zij moesten den ondergang zien, de toekomstige grootheid hooren van de stad, waarin zij leefden en werkten. Had hij het Amsterdam van het begin der 14e eeuw nauwkeurig weergegeven, dan hadden zij daarin hunne stad niet herkend. Bezien wij de zaak van dit standpunt, dan hebben wij eerder reden om Vondel te prijzen voor het juiste inzicht, waar hij wel, waar niet van de historische waarheid mocht afwijken.

Hij wilde echter niet de toeschouwers behagen door zich alleen naar hunne verlangens te regelen, hij wilde vóór alles een kunstwerk leveren, den schouwburg en de geliefde stad waardig. „Wy bouwden dit treurspel op de gedachtenis, ons by de schrijvers en de faem daer van nagelaeten; en stoffeerden en bekleedden de zaeck na de wetten, regelen en vrijheid der poëzije; oock na de tooneelwetten, waer tegens wy wetende niet en misdeden, 't en waer misschien in talrijckheid

van personagien, dat wy qualijck konden vermijden, zonder het werck zijnen eisch te weigeren."

Dat hij hierin naar het oordeel der tijdgenooten uitstekend geslaagd is, zien wij uit een brief van Hugo de Groot, waarin deze den dichter bedankte voor de tot hem gerichte opdracht, en nog duidelijker uit hetgeen hij aan Vossius schreef. (Zie bl. 172).

Dit gunstige oordeel werd toen en later door het publiek gedeeld. Van den *Gysbreght* zijn meer dan 50 drukken bekend, waaronder zeer kostbare, verscheidene navolgingen en vertalingen, zoo van het geheel als van gedeelten, prenten, parodieën enz. En nog jaarlijks wordt dit treurspel onder grooten toeloop vertoond. Voor de vertooning op Nieuwjaarsdag zijn geregeld lang te voren alle plaatsen uitverkocht.

Grootendeels is dit misschien toe te schrijven aan de behandelde stof en aan de liefde der Amsterdammers voor hunne stad. Dat kan echter niet in aanmerking komen bij vertooningen elders, en zeer zeker moeten wij dan ook daarnaast de blijvende waardeering van dit stuk hieraan toeschrijven, dat het publiek zich niet geheel laat leiden door de mode-theorieën over kunst en de vereischten voor een goed drama, maar onbevangen de schoonheid van dit werk weet te genieten.

Wat den inhoud van het stuk betreft, willen wij alleen een oogenblik stilstaan bij de persoon van Badeloch. In Amsterdam wordt Troje vertoond, en voor alle personen is een voorbeeld in de *Aeneis* te vinden, zooals Vondel zelf aanwijst in zijn *Voorspel.* Wat lezen wij daar over Badeloch?

Vrouw Badeloch, die op Kreüze slaet,
  Verbeeld ons, hoe getrouw en teder
Oprechte liefde in rampen is belaen
  Met haer beminde wedergade.

Over Kreüze wordt in de *Aeneis* slechts weinig medegedeeld en de figuur van Badeloch is dus grootendeels eene schepping van Vondel. Bijna alle beoordeelaars zijn met de teekening van deze vrouw hoogelijk ingenomen. Een van hen [1]) beschrijft haar karakter aldus: „dat zij oorspronkelijk vreesachtig van aard is, dat zij met de meeste bekommering den stand van zaken inziet, dat haar blik in de toekomst,

---

[1]) A. S. Kok. Vondel in eenige van zijn vrouwenkarakters. Amsterdam, 1864. bl. 40—44.

die bij vreesachtige naturen vaak zoo helder is, van een bezorgdheid getuigt die haar martelt en vervolgt, zoodat alle rust voor haar vervlogen is.... Daarbij is het een door en door vrome ziel, zóó rein en zóó oprecht, dat zij in het moeijelijk tijdsgewricht misplaatst schijnt.... Den oppervlakkige moet het voorkomen, dat zij in zulk een treurspel een hinderlijke figuur zal zijn, *die beter in den vreedzamen kring van het huiselijk en burgerlijk leven schitteren zal door haar eenvoudigheid en vroomheid,* dan dat zij in staat zal zijn om de geestdrift van den toeschouwer op te wekken in de beroeringen van het oogenblik en naast een kloeke en waardige heldengestalte als die van Gijsbrecht. Schijnbaar toch heeft zij niets uitstekends.... dat zij zich als een ware heldin en als een buitengewone vrouw kan vertoonen.... Het eigenaardige in Badeloch is dan vervolgens haar liefde voor den echtgenoot, haar liefde voor haar stad, voor haar Amsterdam,.... een vrouw, die als een goede engel dien man ter zijde staat en toont, dat ook zij in haar kring het welzijn der vroede burgerij niet gering acht."

Letten wij op de hier gecursiveerde woorden, en herinneren wij ons daarbij de heerlijke rei „Waer werd oprechter trouw" en tevens, hoe hetgeen wij in de *Aeneis* van Creusa lezen, bijna woordelijk in de *Lyckklaght aan het Vrouwekoor* is overgenomen, dan kunnen wij er moeilijk meer aan twijfelen, of bij de teekening van Badeloch heeft het beeld van Mayken den dichter voor oogen gezweefd.

Het stuk werd niet voor het eerst gespeeld op den daarvoor bestemden dag. De Kerkeraad had vernomen „dat den 2en Kerstdag een verthooninge sal gedaen worden vande superstitiën van de paperye als misse ende andere ceremoniën". Twee der leden werden afgevaardigd om te trachten de vertooning te verhinderen en vervoegden zich ook bij Burgemeesteren. Op hun vertoog gaf Dr. Geeraert Schaep als zijne meening te kennen, dat er geen gevaar te duchten was en dat „hetgene soude mogen passeren meer soude strecken tot bespottinge van het pausdom als tot oneere van de christelijcke religie". Toch wilde men op het Kerstfeest geen nieuwen strijd zien ontbranden en de vertooning werd voorloopig verboden. De vrienden van den Schouwburg kwamen daar met kracht tegen op en de Kerkeraad vond het raadzaam nogmaals de beide broederen af te vaardigen, om bij Burgemeesteren aan te dringen op een bepaald verbod van het stuk, dat

„t'eenemael daerop loopt om het pausdom smakelyck te maecken". Het college van Burgemeesters droeg nu aan een van hen, Jacob de Graef, op het stuk te lezen en deze rapporteerde, dat hij er niets stootelijks in gevonden had. Daarop werd de vergunning tot het spelen verleend en 4 Januari 1638 was de eerste vertooning. In deze en de volgende maand werd het 13 malen vertoond en sedert is het, op enkele jaren na, geregeld aan het einde of het begin van het jaar gespeeld tot op onzen tijd. En veilig kunnen wij voorspellen, dat deze reeks voorstellingen nog lang niet ten einde is.

Over deze gebeurtenissen schreef Vossius den 6den Januari aan De Groot: [1])

„Gij hebt nu, vermoed ik, Vondels *Gijsbrecht*, dien hij onder uw beroemden naam in het licht gegeven heeft, reeds gelezen. Langen tijd hebben sommigen, naar ik meen, uit naam van den kerkeraad, zich er tegen verzet, dat hij gespeeld zou worden. Eindelijk is aan Burgemeester De Graef opgedragen het stuk zorgvuldig te lezen. Hij heeft gezegd, dat hij er niets in vond, dat terecht aanstoot kon geven. Want wat men zeide, dat het geheele drama evenals de schrijver vol papisterij was, dat scheen hem van weinig gewicht; daarom, omdat de personen er in voorgesteld moesten worden, niet overeenkomstig den tijd der hervorming, maar volgens hun eigen tijd. Eergisteren is dit drama het eerst vertoond, en met zooveel te meer toejuiching, naarmate de verwachting van het publiek te langer in spanning gehouden was."

De Groot antwoordde hierop: „Vondel heeft my vriendtschap gedaan dat hij een treurspel van treffelyken inhoudt, voeghelyke schikkinge, en overvloedige welspreekenheit aan my, als eenigen smaak hebbende in zulke dingen, heeft toegeëigent. Ook verheugh ik my dat myn naam, op wat wyze het ook zy, by u luiden wordt levendig gehouden. 'T waaren onverstandige menschen, die in een treurspel, handelende van een geschiedenisse, al drie hondert jaaren geleden, het vertoonen van de gewoontens dier tyden niet wilden toelaaten; eveneens als die van Geneven, die in den Franschen druk van Cominaeus overal daar verhaalt wordt dat de Koning van Vrankryk ter misse ging, het woordt avondtmaal in de plaats van misse stelden. Ook hebben zich Æschylus,

---

[1]) Hier wordt eene vertaling van den brief gegeven. Het oorspronkelijke Latijn is te vinden in de *Dietsche Warande*. VII, 280.

noch Euripides niet geschaamt den aanschouweren de Barbarische godsdiensten te vertoonen: d'eerste in zijn treurspel van de Persen, d'ander in zijn Iphigenia in Tauren. Doch daar uit kan men zien hoe weinig zij zijn, die van zulke dingen wel kunnen oordeelen." [1])

Wie had hier gelijk, de Kerkeraad of De Groot en De Graef? De vraag zou overbodig zijn, als er niet ook in onzen tijd nog waren, die in den *Gysbreght* Roomsche neigingen van Vondel opmerken, ja zelfs het een Roomsch stuk noemen.

Dat sommige predikanten Vondel van „papisterij" beschuldigden, bewijst niets: dat was een heel gewoon schimpwoord voor andersdenkenden; op de Synode te Dordrecht werd het zelfs van alle Remonstranten gezegd. Omgekeerd noemt Vondel in zijne hekeldichten de Contraremonstrantsche predikanten „papen". Maar de predikanten klaagden voornamelijk, dat er Roomsche kerkplechtigheden vertoond zouden worden, en — hoe vreemd het schijne van menschen, die zelf vast staan in hunne overtuiging — zij vreesden, dat hunne schapen dadelijk zouden gaan wankelen in hun geloof, zoodra zij iets van eene andere richting te zien of te hooren kregen.

In de voorspelling van Rafael in het laatste bedrijf laat Vondel den engel zeggen:

Want d' opperste beleit zijn zaecken wonderbaer.
De Hollandsche gemeent zal, eer drie honderd jaer
Verloopen, zich met maght van bondgenooten stercken,
En schoppen 't Roomsch autaer met kracht uit alle kercken, enz.

Deze regels zijn afdoende. Wie een afgezant des Hemels zoo iets laat zeggen, is niet Roomsch en heeft geene Roomsche sympathieën. Alleen wie zeer sterk bevooroordeeld is en met alle geweld eene vooropgezette meening wil volhouden, kan trachten er een zoodanigen draai aan te geven, dat deze regels hunne bewijskracht zouden verliezen. Sommigen gaan daarbij zoover, dat zij het karakter van Vondel bezwalken. Zoo b. v. wanneer er beweerd wordt, dat Vondel dit eigenlijk niet meende en het er maar in gezet heeft, om de tegenpartij niet te verstoren. Doch dan moet eerst bewezen worden, dat

[1]) Dit is de vertaling van Brandt. Het oorspronkelijke Latijn is te vinden in De Groot's *Epistulae* bl. 433.

Vondel ook in andere gevallen zoo laf was en met zulke draaierijen omging.

Dat Vondel zelf later, toen hij Roomsch was geworden, deze regels hinderlijk vond, al kon hij ze natuurlijk niet meer schrappen, blijkt wel daaruit, dat hij ze trachtte te verzachten door aan het einde van de profetie in te lasschen:

> Valt u 't verwoesten der godtsdienstigheit te lastigh,
> Volhardt by 't out geloof en Godts altaer stantvastigh,
> Op 't spoor der ouderen, u moedigh voorgetreên,
> Zoo draeft men reght naer Godt, door alle starren heen.

Het stuk kon en kan door menschen van elke godsdienstige gezindte met voldoening gelezen en gezien worden, omdat het noch Roomsch, noch Protestant is, maar historisch. Men hoede zich echter voor averechtsche verklaringen. Het toppunt daarvan wordt zeker wel bereikt, waar wij Gozewijn en Klarisse als „martelaren om den geloove en der Roomsche Kerke" vermeld vinden. Alsof Haemstede en Egmont Turken of Geuzen waren!

Tot hen, die getracht hadden de vertooning te beletten, behoorde de regent van den schouwburg Simon Engelbrecht, geboren te Aken. Vondel wreekte zich met het rijmpje

> Wie wroet den Amstels-Schouwburg om?
> Een Akervarken, bot en dom.

Zonder voldoenden grond heeft men den *Gysbreght* ook in verband gebracht met den *Zegezang ter eere van Gillis van Vinckenrooy.* Deze burgemeester van Hasselt had in zes schoten vijfmaal den papegaai getroffen en wordt daarom in dezen zegezang verheerlijkt. De te Hasselt bestaande overlevering, dat Vondel uit Holland gevlucht zou zijn en een tijd lang bij dezen burgemeester zou vertoefd hebben — men wijst zelfs het huis aan — heeft blijkbaar haar ontstaan te danken aan dit gedicht. Van eene afwezigheid uit Amsterdam in den zomer van 1637, toen het vervaardigd is, blijkt niets, en het is ook volkomen onbegrijpelijk, hoe hij in Hasselt zou gekomen zijn. Vondel heeft het dus hoogstwaarschijnlijk op verzoek of op bestelling geschreven en al de daaruit gemaakte gevolgtrekkingen zijn louter fantasie.

Evenmin mag men uit *Geluck op het huwelijck vande heer Michiel*

Pompe ende Adriana van Beveren opmaken, dat hij in November 1638 te Dordrecht zou geweest zijn. Dit gedicht is op verzoek of op bestelling gemaakt: in de oorspronkelijke uitgave in plano is het onderteekend A. P. A. M.

Over het geheel moet men zeer voorzichtig zijn met mededeelingen omtrent reizen, die Vondel zou gedaan hebben. Herhaaldelijk blijkt uit zijne gedichten, hoe hij tegen de moeiten en gevaren van het reizen opzag. Zijne kennis van vreemde landen en steden heeft hij opgedaan uit boeken en uit verhalen van vrienden. In Antwerpen b.v. is hij zeker niet geweest, anders had hij daar wel iets meer van gezegd dan de algemeenheden, die wij nu vinden. Hij heeft die stad evenmin gezien als Parijs, Marmonstier, Tours, Nimes, Narbonne, Toulouse, Bordeaux, Avignon, Arles, Genua of Rome, al welke steden door hem bezongen zijn.

Een deftig, maar hartelijk bruiloftslied was in November 1638 *De feest van Hillebrand Bentes en Katharine Baeck.* Geen wonder, de bruid was de dochter van zijn ouden vriend en beschermer Laurens Joosten Baeck, en Vondel had lange jaren vriendschappelijk met haar omgegaan, en haar meer dan één gedicht gewijd (bl. 78). Hierin laat hij de bruid, die trouwens reeds 38 jaren telde, aansporen om niet langer te wachten, door den geest van haren broeder Jacob, die in April van hetzelfde jaar overleden was. Zijne *Uitvaert* was door Vondel bezongen in een gedicht *aan Nikolaes van der Haes, oud Professor,* waarschijnlijk den meermalen genoemden geneesheer in de Beverwijk.

In eene andere zeer bevriende familie, die van Vossius, waren in dezen tijd sterfgevallen, waarbij Vondel niet zwijgen kon. Den 28sten Januari 1638 zakte de zeer begaafde Cornelia door het ijs en verdronk. De hartelijke *Klaghte* van Vondel getuigt evenzeer van bewondering voor hare talenten als van vriendschap voor de familie. De beide kinderen, die in Maart 1640 aan de mazelen overleden, kende Vondel blijkbaar minder, zoodat de korte gedichtjes, die hij naar aanleiding daarvan maakte, meer uit vriendschap voor den vader ontstaan zijn, dan uit zelf gevoelde smart.

Persoonlijke vriendschap had hem verbonden met Kornelis Gysbertsz. Plemp, evenals deze vroeger de trouwe vriend van Willem van den Vondel geweest was. Bij zijn dood in December 1638 herdacht Vondel hem in weinige, doch treffende regels.

Behalve nog enkele bruiloftsliederen en lijkdichten zijn de persoonlijke gelegenheidsgedichten uit de jaren 1638 tot 1640 alleen eenige bijschriften bij portretten, waaronder het bekende *Op Cornelis Anslo:*

Cornelis Claesz. Anslo.

Prent van Salomon Savry.

Ay, Rembrant, maal *Cornelis* stem.
Het zichtbre deel is 't minst van hem:
't Onzichtbre kent men slechts door d' ooren.
Wie *Anslo* zien wil, moet hem hooren.

Dit bijschrift is in tweeërlei opzicht merkwaardig. Het is de eenige maal in al Vondels gedichten, dat de Doopsgezinde [1]) Rembrand genoemd wordt. Maar bovendien zien wij hier, dat de vriendschap met Anslo gebleven was, al had Vondel in zijn *Antidotum* zoo heftig de partij van Nittert Obbesz. opgenomen.

Een eigenaardig feest vierde Amsterdam in de eerste dagen van September 1638. De Koningin-moeder van Frankrijk, Maria de Medicis, had voor den almachtigen minister, den kardinaal De Richelieu moeten wijken, en kwam thans naar Holland om de bemiddeling der Staten in te roepen tot vereffening van het

---

[1]) De twijfel omtrent de godsdienstige gezindte van Rembrandt is opgelost door C. N. Wybrands in de *Zondagsbode* van 1 Juli tot 12 Augustus 1906.

geschil met haar zoon. Bij deze gelegenheid bracht zij ook een bezoek aan Amsterdam. Hier werd zij met groote pracht en staatsie ingehaald. Het stadsbestuur begreep, dat geene kosten te hoog konden zijn om de eer der stad op te houden. De maaltijden, eerebogen, vertooningen, naar de plannen van Mostart en Coster, waren zoo heerlijk en luisterrijk, dat zij zoowel de hooge koningin, de moeder van drie koningen, als de groote koopstad, die haar schepen op alle zeeën had varen, waardig geacht moesten worden. De Burgemeesters waren trotsch op hetgeen zij gedaan hadden en mochten dat zijn. Maar al sprak nu ieder daar nog zelfs maanden later over, die herinnering zou verdwijnen. Daarom lieten Burgemeesters door de beste teekenaars en graveurs De Vlieger, Martsen den Jonge, Moyaert, Savry en Nolpe eene reeks prenten maken van alle voorstellingen, en Van Baerle, die ook alle voorgedragen of op de eerepoorten geschreven Latijnsche verzen had gedicht, werd uitgenoodigd een gedenkschrift op te stellen. In sierlijk Latijn kweet hij zich van deze opdracht. De uitgever Blaeu begreep echter, dat ook velen, die het Latijn niet machtig waren, dit fraai geïllustreerde gedenkboek zouden willen lezen en gaf het dus ook in het Hollandsch uit. Vondel had het voor hem vertaald. Onder de verzen hierin is het bekende:

OP AMSTERDAM.

Keer om de Stadt; z' is bosch van onder, en gebouwt
Op boomen, onlangs noch gehaelt in 't Noordsche woud.

Evenals Vondel door den dood zijner vrouw het dichten van den *Konstantijn* gestaakt had, zoo had Huygens na den dood zijner „Sterre" zijn *Daghwerck* niet kunnen voleindigen. In het begin van 1639 dacht hij er aan het afgewerkte gedeelte uit te geven. Hij zond afschriften aan verschillende vrienden om hun oordeel te vernemen, waarbij hij dan tevens lofdichten hoopte te ontvangen. Aan Hooft zond hij 7 Februari het eerst zulk een afschrift. Tevens verzocht hij dezen het ook aan anderen te laten zien. Als Hooft het eerst gelezen had, dan zouden anderen het daarom reeds niet verwerpen. Vossius zou er wel geen tijd voor hebben, maar Van Baerle, Mostart, Baeck en Vondel hoopte hij, dat er kennis mede zouden maken. Liefst zag hij, dat eenigen het bij Hooft gezamenlijk zouden lezen. „Willen zy yeder verstaen, om yets in dicht van haer gevoelen daerby te stellen,

wy sullen te vaster weten, waer haren tijd gegaen is." Hooft voldeed aan dit verzoek, zooals uit zijn antwoord aan Huygens blijkt. Hij vond het heel mooi en had het dadelijk aan Van Baerle gestuurd. „Deez, houdende noch zijn kamer [hij leed aan koorts], vond goedt het daer gezamentlijk te doorzien met de HH. Mostaert, Baek en Vondel, die nevens my eenighe avondtuiren daeraen besteedt hebben. Maer de vergaedring hield zoo wel geen streek, dat ik yder beletten kon 't gedicht eens nae zich te neemen, om het in 't bezonder voorts te leezen. Mostaert en Vondel hebben yets aengeteekent dat den taelschik betreft; op dat U Ed. Gestr. overweghe, oft zy zich dien aengaende met ons vergelijken konde; dewijl 't wel passen zoude, daerin eenen gemeenen voet te volghen. Evenwel kan ik niet alles voor vol aenvaeten, wat hun behaeght: ende Vondel dunkt my somtijds knorven in de biezen te verzoeken." Te gelijk zond hij een lofdicht van zich zelven en van Van Baerle. „De HH. Mostart en Vondel hebben ook yets belooft. Dat (meen ik) zal haest volghen."

Het gedicht van Mostart kon Hooft reeds spoedig zenden, dat van Vondel niet voor den 14en Maart. Daarbij stuurde hij ook de wederleggingen terug, die Huygens op de aanteekeningen van Mostart en Vondel gemaakt had. „Ik heb Vondel by wijlen gemaent om yets op U Ed. Gestr. loflijk Daghwerk, ende laestmaels t'antwoordt gekreghen, dat hy een quaedt oogh gehadt hadt, ende in 2 oft 3 pooghingen geen' rijmluim kunnen treffen. Nu braght hy, op gister, in mijn afwezen, 't gedicht, dat hierby gaet. Het oordeel daerover zy Uwer Ed. Gestr. bevolen."

Hooft was blijkbaar met dit gedicht niet erg ingenomen, en Huygens ook niet; het is later niet bij het *Daghwerck* afgedrukt, maar in plaats daarvan het gedicht op het overlijden van Huygens' echtgenoote (vgl. bl. 164). Misschien had Vondel het *Daghwerck* niet heel mooi gevonden, en was daardoor zijn lofdicht een weinig mislukt.

De aanteekeningen van Mostart en Vondel zijn bewaard gebleven, met de weerleggingen van Huygens. De lezing daarvan geeft ons groote teleurstelling. Wij zouden van Vondel eene scherpe critiek verwacht hebben met treffende opmerkingen over versbouw, stijl, beeldspraak, enz. In plaats daarvan vinden wij enkele kleinigheden (in het geheel vier en twintig) over buigingsvormen enz. Hooft's „knorven in de biezen" begrijpen wij even goed als de kriegele toon van Huygens'

Het afscheid van Maria de Medicis, 5 Sept. 1638.

Prent van Salomon Savry naar een teekening van Jan Martsen den Jonge.

antwoord. Een paar voorbeelden: „Tleven is soo korten span” wilde Vondel veranderen in „Tleven is een korte span”. Daarop kwam het antwoord: „In het woord *soo* steeckt de heele emphasis van desen sinn, die mij vreemd dunckt niet gevoelt te zijn”. Vondels laatste opmerking „*'K kom*, dit kan men niet uitspreecken” was zeker juist, en Huygens' antwoord „Niet waerdigh te verdedigen” in een anderen zin waar, dan hij het bedoelde.

Van meer beteekenis is, dat Vondel in vs. 168 *oot* vervangen wilde door *oit*. Huygens' antwoord: „*Oot* is elders in Nederland alleen bekend, *oyt* of *noyt* gansch buyten gebruijck; derhalven, in dicht ten minsten, vrij” wijst op een dieper verschil. Vondel en zijne vrienden wilden tot ééne algemeene beschaafde spreek- en schrijftaal komen, Huygens handhaafde het goed recht der dialecten. Het is jammer, dat het door den onhandigen opzet niet tot verdere en grondiger overleggingen gekomen is.

De bewerking van den *Gysbreght* had den dichter groote voldoening geschonken en daarbij was hij zich al half zijne roeping bewust geworden. Het heldendicht geraakte eenigszins op den achtergrond en was hem niet meer het hoogste in de kunst [1]). In de opdracht spreekt hij daardoor van „den treurigen tooneelstijl, die de hooghdraevenste, onder allerley slagh van schrijven de kroon spant”. En Brandt haalt uit de niet bewaard gebleven vertaling van het 2e Boek der *Tristia* van Ovidius deze regels aan:

Hoe hoogh men drave in styl en toon,
Het treurspel spant alleen de kroon.

De woorden uit de opdracht zijn blijkbaar onder den indruk van deze regels geschreven, en bevestigen zoowel Brandt's verhaal, als de hierboven gegeven voorstelling, dat Vondel na den dood zijner vrouw zich vooral met vertalingen onledig hield.

De groote opgang, dien de *Gysbreght* maakte, prikkelde natuurlijk zijnen lust tot het schrijven van treurspelen nog meer. Terwijl hij over verschillende stoffen nadacht, vestigde Joan Victorijn of Vechters zijne

[1]) Nog lang heeft hij geweifeld: in den brief aan De Groot van 4 Sept. 1639 stelt hij weer het heldendicht boven alles.

aandacht op Sophocles' *Electra* en spoorde hem aan dit treurspel in een Nederlandsch kleed te steken. Vondel had daar wel ooren naar, want sinds hij de Grieksche tragici had leeren kennen, was zijne bewondering voor Seneca heel wat gedaald. Doch hij gevoelde zich in het Grieksch nog niet sterk genoeg voor deze moeilijke taak en zocht dus hulp. Deze vond hij bij den 20jarigen Isaac Vossius, den zoon van den hoogleeraar, en zelf ook reeds een beroemd geleerde.

De *Elektra van Sophoklés, Treurspel,* verscheen in den zomer van 1639 met eene opdracht aan Tesselschade. Als zoovele zijner opdrachten is ook deze zeer leerzaam voor de kennis van Vondels inzichten en denkwijze. Zijne opvatting van het tragische blijkt in de woorden: „In dit treurspel woelen veelerleie hartstoghten, gramschap, stoutigheid, vreeze, bekommeringe, haet en liefde, trouw en ontrouw, droefheid en blyschap, elck om 't hevighste. Men hoort hier klaere vertellingen, gewightige beraedslaegingen, gezonde gezoute leeringen, en goude spreucken. Dit vervat inzonderheid het geen den sterflijcken menschen ten allerhooghsten oirbaer is, naemelijck, dat Gods uitgestelde straf endelijck schelmen en booswichten rechtvaerdighlijck achterhaelt; welck leerstuck het zout, en een van de zenuwen der godvruchtigheid streckt". Wij zien hieruit, dat hij nog altijd een vroom leven boven het dogma stelt.

Waar hij verder over de moeilijkheden der vertaling spreekt, blijkt ten duidelijkste, dat hij uit den Griekschen tekst zelven overgezet heeft en niet uit eene Latijnsche vertaling, wat wel eens beweerd is. Voor de beoordeeling van het dichtstuk als zoodanig moge het van ondergeschikt belang zijn, voor de waardeering van Vondel als dichter is het zeker niet onverschillig op te merken, dat hij de eerste dichter was, — en in de 17de eeuw de eenige bleef — die Grieksche treurspelen in het Nederlandsch vertaalde. Hij had dus geen voorbeeld, waar hij zich naar richten kon, maar moest ook hier zijn eigen weg zoeken, zij het ook met hulp van geleerde vrienden.

Nog in hetzelfde jaar verscheen een nieuw, en nu een oorspronkelijk treurspel, de *Maeghden.* Zijn eerste groote werk van hoogere kunstwaarde — afgezien van den *Palamedes* — was ter eere van Amsterdam geweest, zijne woonstad, die hij zoo liefhad; het tweede zou zijn ter eere van Keulen, zijne geboortestad, waarvoor hij niet minder liefde gevoelde. Bij zijn grooten lust voor historische studiën was de geschie-

denis van die stad hem natuurlijk niet onbekend gebleven. Evenals in Amsterdam de ouders hunnen kinderen de geschiedenis van Gijsbrecht, niet zonder eenige versieringen, oververtelden, zoo deden het de Keulenaars de geschiedenissen van St. Ursula met hare elf duizend Maagden en van de Drie Koningen. Met trots zagen zij op hun wapen, dat hunne stad door de gansche Christenheid deed eeren,

> den wapenschild,
> Het bloedigh veld, gewijd met goude kroonen.
> Dat 's d' eeuwige eer der Perssiaansche Wijsen,
> Die met geschenck en stem,
> In 't nedrigh Bethlehem,
> Den grootsten koning offeren en prijsen.
> Dat 's 't jammerteecken, dat haar oude straten
> Gedoopt zijn so verwoed
> In 't kuische maaghdenbloed,
> Vergoten van Barbarische soldaten.
>
> (Olyftack aan Gustaaf Adolf.)

Geen ander onderwerp was mogelijk voor wie een treurspel ter eere van Keulen wilde dichten, dan een van die beide groepen van heiligen. Dat Vondel de Maagden verkoos boven de Koningen, wordt voldoende verklaard bij vergelijking der beide legenden. Toch behooren zij bij elkander en in de *Opdraght aen Agrippine,* d. i. Keulen, spreekt hij dan ook over beide.

Vondel zond dit treurspel en het vorige aan Hugo de Groot met den volgenden brief van den 4den September 1639:

Myn Heer,

Ick zende uwe Extie hier twee treurspelen, een van St. Ursels Maeghden, gedicht ter eere van Keulen, myne geboortestad, ende Sophocles Elektra, vertaelt met hulpe van Isaak Vossius. Ick offer uwe Extie 't geen ick vermagh en niet hetgeen ick wel soude willen. Zedert de dood van myn zalige huisvrouwe heeft myn couragie eenen krack gekregen, zoodat ick mynen grooten Constantyn moet vergeten, en met yet minders my zoecken te behelpen. Ick ben aen de treurspelen vervallen, en heb noch een ongedruckt leggen van Silius en Messaline, en één ten halven voldaen van Sauls zeven zonen, die by die van Gabaon opgehangen werden, zynde myns bedunkens het

volmaektste argument van een tragedie, dat men uit de H. Boecken soude mogen nemen en uitkiezen. Als ick myn lust in treurspelen hebbe geboet, magh ick zien, of ick weder aen mynen Constantyn valle: middelerwyl gelieve uwe Exc[tie] dit voor lief te nemen, tot dat wy yet grooters vermogen."

De rest van dezen brief is van minder belang. De Groot antwoordde:

Myn Heer,

Ik dank UE. voor uwe schenkagie, twee werken waardig sulken werkmeester. Sophocles Electra is altyd gehouden geweest voor uitnemende onder des treffelyken mans Tragedien. Heb by wylen wel gedacht van de selve in 't Latyn te stellen, gelyk ik tot Hamburg synde gedaen heb Euripides Taurische Iphigenia, de welke ik nu onlangs gesonden heb aen myn broeder de Groot. In S. Ursula heeft UE. boven syn gelukkig verstandt ook getoont een seer loffelyke affectie tot syne geboortplaetse, de welke ik geluk wensche met sulken spruit, ende wensche UE. lang leven, gesontheit ende gerustheit van gemoet, om niet alleen soodaenige als dese syn, die seer treffelyk syn, maer ook grooter stukken ten dienst nut ende lust van alle Nederlanders voort te brengen. Tot Parys de 22 october 1639.

UE. gantsch dienstwillige
H. de Groot.

Na dat ik dit geschreven had heb ik de twee stukken ten einde toe gelesen. Vinde in Electra de sin ende de magnificentie van Sophokles wel uitgedrukt. In S[t]. Ursule verwonder ik my over de kloeke vinding, schikkinge ende beweeglykheit."

Deze lof van De Groot is volkomen begrijpelijk, vooral wanneer wij het oog vestigen op andere tooneelwerken uit dien tijd. Wat de vinding betreft, zal De Groot wel in de eerste plaats getroffen zijn door de uitgebreide historische kennis, die Vondel hier aan den dag legt, maar ook was het een zeer gelukkig denkbeeld den Geesel Gods in liefde te doen ontbranden voor de christelijke prinses. De tweestrijd, waarin hij nu geraakt, tusschen zijne liefde en hetgeen hem als zijn plicht wordt voorgehouden, brengt de dramatische spanning aan, die anders

geheel zou ontbreken. Wel liep hij daardoor gevaar, dat Attila eigenlijk de hoofdpersoon zou worden, doch dit heeft hij afgewend en den toeschouwer alle sympathie voor de Hunnen onmogelijk gemaakt door de volkomen weerloosheid van hunne slachtoffers. Toch zijn de tooneelen, waarin de heidenen optreden, de best geteekende en de beweeglijkste, vooral dat tusschen Attila en Beremond. Het tooneel tusschen Ursula en Beremond is mat, vooral door de zeer zwakke redeneering van de eerste, die meer gevatheid toont dan men in eene ter dood gewijde heilige zou verwachten, terwijl hare argumenten alle kracht missen. Daarentegen is de eerste samenkomst van Ursula met Attila een tooneel van groote dramatische schoonheid, waarin de verhevenheid van de opofferende vrome liefde tot den Heiland boven de aardsche liefde helder uitschittert. Hun tweede samenspraak is in het begin gerekt door de daar geheel misplaatste opnoeming der tochtgenooten van Ursula, maar krijgt daarna eene buitengewone dramatische kracht, vooral wanneer men zich dat goed gespeeld denkt. De gesprekken tusschen den Burgemeester en den Aartsbisschop zijn mooi van versificatie, rijk aan schoone, treffende uitdrukkingen, maar mat van handeling en hier en daar vermoeiend door de overmaat van namen en feiten.

De invloed van Seneca verminderde tegenover dien van Sophocles, zooals reeds dadelijk blijkt uit de reien. Terwijl in de vroegere stukken van Vondel na elk bedrijf een andere rei kwam, vinden wij voortaan en ook reeds in de *Maeghden*, in elk drama slechts ééne rei, zooals de Grieken dat hadden.

Als geheel heeft dit treurspel ontegenzeggelijk verdiensten en geen van zijne land- en tijdgenooten was tot zoo iets in staat, maar later zou Vondel werken scheppen, die veel hooger staan.

Niet iedereen dacht er toen echter zoo gunstig over. Brandt vertelt daarvan: „Maar hoe pryswaardig het treurspel der Maagden was ten opzicht van de kunst, men vondt 'er evenwel zaaken in die veelen bedroefden; des Dichters zucht tot de stellingen en gewoonten der Roomsche kerke, en zyne afwyking tot haare dwaalingen, die hy wel haast in andere zyne dichtwerken ten vollen openbaarde. Men hieldt dat hij, Gysbrecht van Aamstels treurspel dichtende, toen alreede aan 't waggelen was." Dit was zeker ook wel de reden, dat het stuk niet dadelijk ten tooneele kwam, al werd het ijverig gelezen. Voor het

einde van het jaar verscheen reeds de derde druk. Doch eerst elf jaar later werd het vertoond en toen slechts viermaal.

Blijkt werkelijk uit dit treurspel, dat Vondel reeds naar de Roomsche kerk overhelde? Geenszins: de stof is Roomsch, maar niet de behandeling. En die stof was hem als het ware door de omstandigheden opgedrongen. Dat sommige tijdgenooten hierin eene „afwijking" zagen, bewijst niets: de wachters op Sions muren waren in die dagen al heel spoedig geneigd alarm te blazen. Brandt's bijvoeging over den *Gysbreght* verzwakt de kracht van dat getuigenis nog meer. Wij moeten hier zelfstandig onderzoeken.

Wanneer wij niet wisten, dat Vondel later is overgegaan, dan zou misschien niemand hieruit zulke gevolgtrekkingen maken. Dan zou men alleen zijne verwondering uitspreken over de degelijke kennis, die de dichter toont te bezitten van oude legenden en kerkelijke geschiedenissen, ook van middeleeuwsche Christelijke denkwijze en symboliek. Men zou er op wijzen, dat Vondel hier weer zijn buitengemeen talent getoond heeft, van zich in den gedachtengang van anderen in te denken (vgl. bl. 33). Maar Roomschen van dezelfde prikkelbaarheid als Vondels kerkelijke tegenstanders zouden klagen, dat de stof in de handen van den Protestant niet tot haar recht gekomen was, dat hier wel het Christendom tegenover het Heidendom gesteld wordt, maar dat het specifiek Roomsche of niet, of slechts ter loops genoemd wordt, dat de dichter daarvan niet meer noemt, dan hij onmogelijk verzwijgen kon. Zij zouden misschien er op wijzen, dat er zoo weinig symboliek in het stuk te vinden is, dat er slechts tweemaal even over de reliquieën gesproken wordt en dat daarvan niets hoogers gezegd wordt dan dat zij „Keulen *aengenamer* dan endelooze schat" zullen zijn. Zij zouden het eene leemte kunnen achten, dat er nergens ook maar verteld wordt van het bedienen eener mis, en dat de Paus, ofschoon hij in vol ornaat medetrekt, geen woord spreekt en zelfs in het laatste oogenblik, voordat de moord begint, niet den slachtoffers zijnen zegen geeft, enz. Misschien zouden zij er zich aan ergeren en het aan boos opzet kunnen toeschrijven, dat in het eerste tooneel de flinkheid en de moed bij den Burgemeester, de zwakheid en vrees bij den Aertsbisschop gevonden worden.

Toen Vondel de *Maeghden* schreef, was hij nog volstrekt niet Roomsch, maar wel had hij, zonder dat hij er zich van bewust was,

een stap verder gedaan naar de Roomsche kerk, zooals wij straks zien zullen.

Van één der treurspelen, door Vondel in zijnen brief aan De Groot (bl. 182) genoemd, hebben wij geen ander bericht dan van Brandt, wiens woorden wij daarom hier laten volgen: „Omtrent het jaar 1638 hadt onze Dichter een treurspel gemaakt van Messalina, gemaalinne van Keiser Klaudius, en haar uitzinnig huwlyk met Silius, 't welk al gerolleert, evenwel door een onnoozel toeval achter bleef. Toen de tooneelspeelers, in 't byzyn van den Poëet, de rollen voor d'eerste maal, naar gewoonte, laazen, om te weeten of elk zyn rol verstondt; vondt men eenigen, die den inhoudt van 't Treurspel niet konden vaten: niet begrypende hoe Messalina tot zulk een dolle uitspoorigheit kon vervallen. De Poëet, hen willende onderrechten, zeide, meer eenvoudig dan voorzichtig; *'t Is eveneens als of zoodaanig een Prins, dien hij noemde, een nar was, en de Prinses, terwyl hij ergens naar toe was gereist, ondertusschen met een' Raadtsheer wilde trouwen.* Om deeze onderrechting en gelykenis werdt in 't eerst gelacchen: maar daarna begosten eenige domme en losse Tooneelspeelers in hunne drinkgelaagen tegens elkanderen te zeggen, *zou dit spel wel op dien Prins slaan? Misschien is Claudius die Prins, Messallina zyn Prinses en Silius zulk een Heer,* dien zy (onder andre Grooten, die de gemelde Prinses op de reize naar zeekre stadt verzelden) dwaasselyk uitkipten. Deeze praat liep eerst onder de speelers en werdt, zoo ongerymt alsze was, door zommigen, die den Poëet niet gunstig waaren, verder uitgestrooit, tot dat ze den Regenten van 't Weeshuis ter ooren quam. Deeze begaaven zich terstondt op den Schouwburg, en maakten zwaarigheit in 't speelen van een spel, dat zoo schendig misduidt werdt. Vondel, hier kennis van krygende, stondt verbaast, merkte zynen onnoozelen misslagh, en vreesde, dat uit zulk een dwaaze praat en misduidinge, die op geen schyn van waarheit rustte, nochtans iet quaadts tot zyn nadeel moght koomen t'ontstaan: dewyl men 't beste kon verdraaijen, en uit alle bloemen vergift zuigen. Naa eenig overleg ging hy naar de drie speelers, die voor Messalina, Silius en Narcissus zouden speelen, en eischte hunne rollen, onder voorgeven van iet daar in te willen veranderen of verbeteren. Hier kon men 't spel, dewyl hy nu de voornaamste rollen maghtig was, niet door den druk gemeen maken, 't geen hy zocht t'ontgaan. Dus heeft hij 't onderdrukt, en eenige

van de beste dingen daarna in andere treurspeelen gebruikt, maar de rest verbrandt." Misschien is nog een overblijfsel hiervan de *Rey van Bacchanten*, die in 1643 in *Het Eerste Deel van d'Amsterdamsche Minnezuchjens* gedrukt werd en ook in de *Verscheide Gedichten* van 1644 werd opgenomen.

Het andere treurspel, waarover hij aan De Groot schreef, is de *Gebroeders*, in 1640 verschenen, met eene opdracht aan Geeraert Vossius, gedagteekend 29 Nov. 1639. Het bevat de geschiedenis der zeven afstammelingen van Saul, die te Gabaä werden opgehangen om de schuld van Saul tegen de Gabaonners te boeten, en daardoor het land van de droogte te bevrijden. Het tweede boek van Samuel en Flavius Josephus waren de bronnen hiervoor. Bij de voorbereidende studiën had hij naar gewoonte de voorlichting gevraagd van „gunstige vernuften", o. a. van Vossius, zooals hij dankbaar gedenkt in de opdracht. Ook met Daniël de Breen had hij overleg gepleegd.

Zoowel het aantal der uitgaven als der vertooningen bewijzen, hoeveel opgang het stuk maakte, het „trok alle oogen en ooren der kunstverstandigen tot zich; oordeelende dat het zijn beste treurspelen overtrof." Zelfs verscheen er in 1662 te Leipzig eene Duitsche bewerking van D. E. Heidenreich, en in 1698 eene van Gryphius.

Twee der geleerdste mannen van hun tijd prezen het treurspel hoog. Van Vossius hebben wij slechts twee woorden, die meer zeggen dan menig boek: „Scribis aeternitati", d. i. „gij schrijft voor de eeuwigheid". Van De Groot is weer de brief bewaard, waarin hij dankte voor de toezending. Anderen vonden, dat men „in dit uitneemend treurspel de hartroerende beweeghlykheit van Euripides, en de ryzende hooghdraventheit van Sofokles" bijeen vond.

Niettegenstaande al deze welverdiende lofspraken zouden wij toch geen enkelen schouwburgdirecteur durven aanraden dit stuk te vertoonen. In vele opzichten behoort het onder de beste van Vondels treurspelen. Reeds van den aanvang af wordt de aandacht geboeid, doordien de uiteenzetting van den toestand in eene prachtige samenspraak tusschen David en Abjathar gegeven wordt. Verschillende personen zijn met eene meesterhand geteekend, en de figuren van Michol en vooral Rispe zullen niet nalaten een diepen indruk te maken. Toch moet het treurspel moderne toeschouwers onbevredigd laten, omdat het geschilderde leed te groot en voor ons onvoldoende gemo-

tiveerd is. Vondel had daaromtrent eene andere opvatting, die hij in de opdracht uiteenzet. Voor hem lag in deze geschiedenis „het volmaektste argument van een tragedie, dat men uit de H. Boecken soude mogen nemen en uitkiezen". Hij vond het tragische vooral in de deerlijkheid en aandoenlijkheid van alle omstandigheden: „Gods antwoord; d'eisch der Gabaonneren; de dierte, en nood der gemeente; het maeghschap van schoonvader en voorzaets beddegenoot, dochter, kinderen, kinds kinderen, en noch een lid verder; de verlegenheid der Gebroederen, elck met zich zelven en om anderen; broeder om broeder; ooms om neven, en neven om oomen; vader om kind, het kind om den vader, moeders en moeien om kinders, en neven, en kinders om moeders en moeien; de genote weldaeden en gezworen eeden; Davids goedaerdige gemaelin, de getrouwe Michol; de gedachtenis des allergetrouwsten Jonathans, en d'onnoozelheid van den ongevalligen Mephiboseth, en zijn noch onnoozeler zoontje Micha; de vervloeckte wijze van sterven; het langhwyligh vertrecken der uitvaert; Rispes ellendigh zitten nacht en dagh by 't gerecht; de plaets des gerechts, op den bergh, langs de heirbaen, op de grens van Benjamin en Ephraim, in Sauls vaderland, in 't gezicht van zijn hof en geboortestad, een priesterlijcke en koninglijcke stadt, in 't aenschijn der bondkiste, en Cherubinnen;

Sunt lacrymae rerum, et mentem mortalia tangunt.

Hier beschreit men 's werelds zaecken,
Die den mensch aen 't harte raecken."

Voor den geloovige is dit alles voldoende gemotiveerd, doordat het Gods wil was, en ook Vondel had er daarom in zijn gemoed vrede mee. Toch schijnt hij een vaag gevoel gehad te hebben, dat dit iets anders is dan eene artistieke motiveering, en daarom weidt hij er in de opdracht zoo over uit. In David vindt hij den tragischen twijfel en tweestrijd, en vergelijkt hem met Abraham. Beiden moesten hun gevoel bedwingen om aan Gods gebod te gehoorzamen, en Davids strijd acht Vondel zeker niet den minsten, omdat hij verdacht kon worden uit heerschzucht te handelen. Ten slotte overwint hij alle aarzeling, waarom Vondel met eene aanhaling uit Virgilius van hem zegt:

't Zy dat nakomeling dit laecken zal of loven,
De liefde tot het volck en vaderland sta boven.

De dichter heeft de moeilijkheid in de behandeling van bijbelsche onderwerpen gevoeld en zich daarom gehouden aan de regels door Vossius gesteld: „'t Geen Gods boeck zeit noodzaeckelijk, 't geen het niet zeit spaerzaem, 't geen hier tegens strijd geenszins te zeggen". Hij is zich bewust van het gevaar om te dolen, maar troost zich met de gedachte, dat hij alleen daardoor kan leeren.

Aan de uitgave der *Gebroeders* waren twee gedichten toegevoegd, *Davids Lyckklaght over Saul en zijn zoonen* en *De Koningklycke Harp aen Kornelis van Kampen.* Deze neef van Anna en Tesselschade Roemers had ook eene vertaling der Psalmen gedicht; vandaar dat Vondel hem dezen heerlijken lierzang opdroeg.

In dezen tijd was Vondel aan een nieuw historisch drama begonnen. De geschiedenis van Alboïn, den koning der Longobarden, die door zijne vrouw Rosamunda vermoord werd, nadat hij haar gedwongen had uit den schedel haars vaders te drinken, trok de aandacht van verscheidene dichters. Behalve in eenige liederen was deze stof ook al in een paar treurspelen behandeld. In 1631 had Jacob Struys zijn *Albonus en Rosimunda* uitgegeven en in 1640 verscheen reeds de tweede druk van Zevecote's *Rosimunda.* Misschien dat Vondel wel door dit laatste op de gedachte kwam ook deze stof eens te bewerken. Zeker was zij wel geschikt voor een drama. Maar reeds tweemaal, bij den *Gysbreght* en bij de *Maeghden,* had zijne behandeling van eene middeleeuwsche stof aanleiding tot moeilijkheden gegeven, en het laatste was daarom zelfs niet vertoond. Bovendien lag het gebeurde met de *Messalina* hem nog versch in het geheugen, en hier was ook weer eene vorstin, die haren gemaal verried. Wij begrijpen dus, dat hij er niet mede doorging. Niets dan een fragment van 72 verzen is tot ons gekomen. Het is afgedrukt in de latere uitgaven van de *Maeghden* met het onderschrift „De volgende Personagien leeren hun rol."

De treurspelen volgden elkaar nu in verwonderlijke snelheid op. In November 1639 was de *Gebroeders* verschenen, reeds 28 Januari 1640 werd in den Schouwburg een nieuw stuk van Vondel gespeeld nl. *Joseph in Egypten* en vijf weken later, den 4den Maart, *Joseph in Dothan.* Beide stukken werden in October uitgegeven.

Joseph in Egypten verscheen met eene opdracht aan Joan Vechters of Victorijn, waarin de dichter dankbaar de hulp herdenkt, die hij

van dezen mocht ondervinden bij de vertaling van *Sofompaneas* en daarna. Verder geeft hij hier eene uitvoerige vergelijking tusschen Joseph en Hippolytus en toont aan, hoe ver de eerste boven den laatste staat.

Joseph in Dothan was opgedragen aan Joachim van Wickevort, den neef van Hooft en uit diens brieven welbekend. Bij den Drost kan Vondel hem hebben leeren kennen. Maar hij kwam ook wel bij den Resident in diens woning in de Warmoesstraat bij de Papenbrugsteeg, want hij roemt de kunstverzameling in dat huis, dat „lieftalligh open staet voor alle braeve zielen." „De heer Professor Kaspar van Baerle, die uwe E., als een rappier van Philosophie dagelix voegelijck op de zijde hangt, zal helpen oordeelen (zijn wy des waerdigh) wat hier wel wat qualijck gestelt zij." Voor zijne dochter of zijne nicht Katharina maakte Vondel een verjaardicht (zie bl. 165).

Om den strijd onder broeders te schilderen heeft Vondel de geschiedenis der zonen van Jakob gekozen, want hij wilde „liever stof uit Mozes onfeilbare, als uit Weereltsche historie, of eenige Heidensche verzieringe, nemen: overmits de heilige, boven andere geschiedenissen, altijt voor zich brengen een zekere goddelijcke majesteit en aenbiddelijcke eerwaerdigheit, die nergens zoo zeer dan in treurspelen vereischt worden." Vooral in deze dagen trof hem die broederstrijd, nu weer de Christenvolken in plaats van in eendracht en liefde te leven, elkander bestreden en daardoor den Turken gelegenheid gaven hunne macht uit te breiden. Mochten zij eens op Joseph zien en hunne onderlinge veeten vergeten. „Maer deze beternis magh men eer wenschen dan hopen, in een uitgeteert en uitgemergelt lichaem, 't welck, ademloos op zijn verscheiden leggende, alle oogenblicken schijnt den geest te geven; ten zy d' almaghtige wonderlijcker wyze zijn genadige hant daer aen sla."

Over de aanleiding tot het dichten van dit treurspel schrijft hij: „Josephs verkoopinge schoot ons in den zin, door het tafereel van Jan Pinas, hangende, neffens meer kunstige stucken van Peter Lastman, ten huise van den hooghgeleerden en ervaren Dokter Robbert Verhoeven; daer de bloedige rock den Vader vertoont wort: gelijck wy in 't sluiten van dit werck, ten naesten by, met woorden des schilders verwen, teickeningen, en hartstoghten, pooghden na te volgen" [1]).

[1]) Waar deze schilderij zich thans bevindt, is onbekend.

Toch was er misschien nog eene andere aanleiding. In 1639 was te Groningen uitgegeven *Josephs Droef en Bly-eind Spel, niet min stichtelick als Droef en vermaeckelick om lesen. In III Bysondere spelen vervaetet*, door Jan Tonnis. Dat Vondel deze spelen gekend en er zelfs het een en ander uit overgenomen heeft, is onlangs overtuigend aangetoond [1]). Opmerkelijk is, dat daartoe behoort het slot van *Joseph in Dothan*:

Och d'ouders teelen 't kint, en
  maecken 't groot met smart:
Het kleene treet op 't kleet; de
  groote treên op 't hart.

Ook deze beide *Josephs* vielen zeer in den smaak, blijkens het aantal drukken en vertooningen. Meermalen werden de drie *Josephs* tegelijk uitgegeven en herhaaldelijk tegelijk gespeeld.

Met de voltooiing der *Josephs* scheen Vondel vooreerst zijn lust in treurspelen geboet te hebben. Maar toch maakte hij nu den *Konstantijn* niet af. De laatste maal, dat wij door hem zelven daaraan herinnerd worden is in de *Maeghden*, waar hij twee-

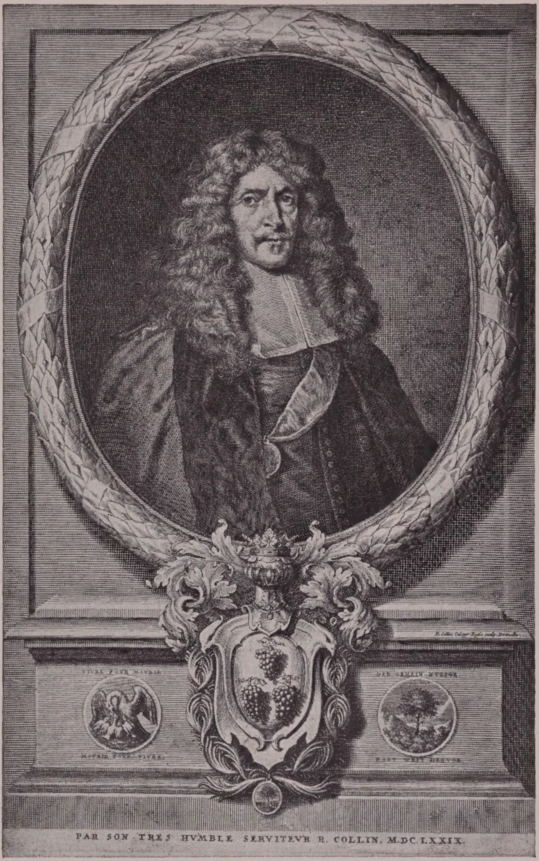

Joachim von Sandrart.
Prent van Richard Collin.

[1]) Door Prof. J. te Winkel in het Derde Verslag van de vereeniging „Het Vondel-museum". Amst. 1908.

maal, aan het begin en vs. 384 van Constantijn spreekt, zonder dat dit door het treurspel geëischt wordt [1]). De aanmaning van De Groot in den brief van 10 Nov. 1640 bleef zonder gevolg.

In de jaren 1640 en 1641 dichtte hij in het oog loopend weinig. De beroemde schilder Joachim Sandrart bevond zich in Amsterdam en maakte tal van portretten. Op dat van zijne vrienden Coster, Hooft en Van Baerle maakte Vondel een bijschrift, op dat van Vossius twee. Toen het portret van Coster na diens dood aan het Gasthuis kwam, heeft hij er nog eens een gedichtje op gemaakt. Bij zijn eigen portret schreef hij:

> Sandrart heeft *Vondel* dus naar 't aanzicht uitgedruckt,
> Niet zijn gedachten; want die waren wechgeruckt,
> Verslingert op aaloude en bloende treurtooneelen,
> Om ernstigh af te zien, wat rol uitheemschen spelen.
> Vint niemants brein in bloet, noch gal, noch tranen smaak;
> Dees leeft in treurdicht. Ay, vergun hem dat vermaack.

Waar de teekening van Sandrart zich tegenwoordig bevindt, is onbekend. Maar Theod. Matham maakte daarnaar eene fraaie gravure.

Op het portret van Anna Wymers door Rembrandt schreef hij eenige onbeduidende regels. Slechts twee regels, maar krachtig, is het bijschrift op het portret door Hollar van François Junius, die Vondels gedicht bij dat van zijn zwager Vossius in het Latijn vertaalde.

Uit het Latijn van Huygens vertaalde hij *Grafnaelt van 's Konings Stadthouder in Yrlandt*, uit dat van Barlaeus *Op het krackeel des Drossaerts van Muiden met Mevrouw van Wickvort.*

Bovendien is nog van 1641 *Aenden Leeuw van Hollant* op eene kaart van de Haarlemmermeer met een plan van bedijking. Volgens eene handschriftelijke aanteekening op eene dezer kaarten was de graveur Daniël van Breen, niet te verwarren met Vondels vriend Daniël de Breen.

Met nog enkele regels en dan misschien eenige versjes, waarvan wij het jaartal niet kennen, is dit alles wat wij uit de jaren 1640 en 1641 van Vondel hebben.

[1]) Dat hij ook later, zelfs nog in de opdracht van *Zungchin*, gaarne den naam van Constantijn noemt, is volkomen begrijpelijk, maar dat is hiervoor van geen belang.

Vondel.

Prent van Theod. Matham, naar een teekening van Joachim von Sandrart.

ZESDE HOOFDSTUK.

GELOOFSVERANDERING.

Dat de jaren 1640 en 1641 zoo weinig vruchtbaar waren in gedichten, was niet zonder oorzaak. Zijne gedachte werd geheel door hoogere dingen dan poëzie ingenomen: het is de tijd van zijn geloofsovergang. De vraag, hoe Vondel tot dien overgang kwam, is lang niet zoo gewichtig als men zou opmaken uit het aantal geschriften hierover. Voor de waardeering van zijn persoon toch is het volmaakt onverschillig wat hij *geloofde*, en hebben wij alleen te vragen wat hij *was*. Voor het begrijpen, en dus ook voor het genieten van vele zijner latere gedichten moeten wij wel zijne toenmalige Roomsche geloofsovertuiging kunnen begrijpen, evenals voor de vroegere zijne Doopsgezinde overtuiging, doch ook daarvoor behoeven wij niet te weten, hoe hij die gekregen heeft.

Maar al wat een man als Vondel betreft, wekt onze belangstelling. Eene zoo belangrijke gebeurtenis in zijn zieleleven zal altijd weer onze aandacht boeien en ons tot onderzoek prikkelen, ook al weten wij van te voren, dat eene volledige verklaring, waarbij geen enkel vraagpunt overblijft, tot de onmogelijkheden behoort.

Om niet in ons onderzoek gehinderd te worden, moeten wij eerst zeggen, wat de oorzaak *niet* was. Brandt beschrijft den overgang met de volgende woorden, waarin wij cursiveeren, wat wij voor onjuist houden: „Zeeker Rechtsgeleerde van goeden gelove, die langen tydt gemeenzaam met hem verkeerde, plagh te verhaalen, *dat Vondel, hebbende zyn echtgenoot over etlyke jaaren verlooren, zyn oogh hadt geworpen op een welgegoede weduw van de Roomsche gezintheit, en*

anders geen kans ziende om haar te behaagen, by zich zelven begost t'overleggen, of hy haar met geen goedt gemoedt in dat stuck zou konnen volgen: dat hy in 't eerste met dien Rechtsgeleerde, en andre vrienden, van die zaake spreekende, alles in twyffel trok; en eindelyk beweerde, dat 'er geen zeekerheit in den Godtsdienst was, ten waar men een' onfeilbaaren Rechter, en verklaarder, van al wat in geschil stondt, erkende op der aarde, een' Stedehouder van Christus: dat dit eindelyk op den Paus, als naazaat van Petrus, en de Roomsche kerk met haar gezagh uitquam: te meer om dat eenige Priesters en andere geestelyken, hoopende een' man van zulk een vermaardtheit te winnen, krachtig hier in werkten: dat eindelyk hun voorneemen gelukte, en te lichter, dewyl de Poëet zyn verstandt, gedachten, en zinnen van jongs aan zoo vlytig aan 't rymen en dichten hadde te kost geleidt, dat hy zeer onkundig was in 't stuk van den Godtsdienst. Dus quam hy tot de Roomsche kerk *zonder dat nochtans het huwlyk, daar hy naar stondt, en dat hem eerst aan 't twyffelen braght,* eenigen voortgangk kreegh. Maar men moet bekennen, dat hy aldus overgegaan, niet geveinsdelyk, maar in goeden ernst het Pausdom heeft aangehangen, de regels en ceremonien des zelven stip onderhouden, en buiten opspraak, naar de leere van de Roomsche kerke, geleeft: haar met zyne pen en kunst dikmaal ten dienste staande, en altydt yverende om ook anderen te trekken. Dit veranderen strekte veelen tot groote ergernisse, die zyne volgende werken, inzonderheit als ze naar 't Roomsch rooken, te min waardeerden."

Dat hetgeen Brandt in de hier gecursiveerde woorden mededeelt, niets meer is dan een babbelpraatje, is duidelijk. Maar omdat het door een achtenswaardig en waarheidlievend man verteld was, herhaalt hij het. Iedereen kent echter wel gevallen, waarin brave en eerlijke menschen volkomen te goeder trouw medegeholpen hebben aan het verspreiden van lasterpraatjes.

Men lette er nog op, dat Brandt het niet zelf van dezen rechtsgeleerde gehoord had, en dat hij ook den naam niet noemt. De bijvoeging „welgegoede" maakt het verhaal nog onaangenamer.

Ten allen tijde vindt men menschen, die met eene eenvoudige en voor de hand liggende verklaring van een feit niet tevreden zijn, en hunne scherpzinnigheid meenen te bewijzen door overal iets achter te zoeken. Liefst zoeken zij in alles wat zij niet begrijpen — en dat is

niet weinig — booze bedoelingen en onedele drijfveeren, en houden dat voor menschenkennis. Het ligt voor de hand, dat deze oppervlakkige beoordeelaars licht geneigd zijn de meest uiteenloopende gevallen op dezelfde wijze te beschouwen. En ziende, dat de liefde een machtige drijfveer is, wordt in alle gevallen het „cherchez la femme" de hoogste wijsheid.

Zoo is ook wel dit praatje in de wereld gekomen, en wij zouden met de eenvoudige mededeeling kunnen volstaan, als niet een man, wiens liefde voor Vondel boven alle bedenking verheven is, J. A. Alberdingk Thijm, zich hierdoor had laten verleiden om een romantisch verhaal van Vondels overgang op te stellen. Eenmaal daarmede bezig, zocht hij, wie wel die weduwe heeft kunnen zijn en kwam, evenals vóór hem reeds Prof. L. G. Visscher, tot de overtuiging, dat het Tesselschade geweest is. De onmiskenbare verdiensten van Thijm voor de studie van Vondel hebben deze voorstelling nog al ingang doen vinden. Daarom moeten wij hier met enkele woorden mededeelen, waarom deze voorstelling onaannemelijk is.

Van Lennep heeft reeds in 1857 (Werken van Vondel, III, 622) het juiste standpunt ingenomen; hij kan in het verlangen om een tweede huwelijk te sluiten — verondersteld, dat Vondel dit zocht — noch de hoofd-, noch de bijoorzaak van zijn overgang zoeken, „omdat ik ongaarne by menschen, aan wie ik achting toedraag, een onedele drijfveêr veronderstel." Men heeft hierop echter te weinig acht geslagen en daarom is het noodig, nog eens wat scherper te formuleeren. waarom Van Lennep hier terecht van „een onedele drijfveêr" spreekt.

Wie een huwelijk zoekt om tijdelijk voordeel, om geld en goed, maakt het huwelijk tot eene negotie en heeft geen gevoel voor de heiligheid van dien band, is derhalve zedelijk minderwaardig. Mocht iemand van Vondels zedelijke grootheid niet voldoende overtuigd zijn en dus eene dergelijke berekening bij hem niet onmogelijk achten, die bedenke, dat Vondel in dezen tijd rijk was. Bovendien eischen wij dan, dat er uit Vondels geschriften of uit betrouwbare berichten van tijdgenooten — niet dus uit fantasieën van lateren of uit schimpschriften — aangetoond worde, dat eene dergelijke geldzucht in overeenstemming is met zijn karakter.

Wie van geloof verandert, of juister gezegd: van kerk — want het geloof is niet van onzen wil afhankelijk — om tijdelijk voordeel, hetzij

dan eene koningskroon, een aandeel in de zaak, of een spaarbankboekje, is verachtelijk. Zoo iemand sleept het heiligste, wat er in den mensch is, door de modder; hij plaatst de geldtafels der wisselaars niet in den voorhof des Tempels, maar ontwijdt er het Heilige der Heiligen mede.

Wanneer een aankomende jongeling om een meisje van geloof verandert, dan is dat diep treurig. Het tragische van het geval stemt ons echter meer tot medelijden en verschooning dan tot verachting. Wij zien daarin, hoe hij door het vuur der liefde verteerd, het opbruisend gevoel niet kan beheerschen en wij erkennen daarin de macht van dien menschelijksten en edelsten aller hartstochten, die in staat is den mensch het hoogste geluk te schenken, maar nog veel vaker hem in namelooze ellende dompelt.

Maar wanneer een man van rijpen leeftijd, vader van volwassen kinderen, om eene vrouw van geloof verandert, dan hebben wij daarvoor slechts één woord: walgelijk.

Zonder krachtige bewijzen kunnen wij dus dit verhaaltje omtrent Vondels overgang niet aannemen. Kan men ons die bewijzen leveren, dan zullen wij zwijgen, met groote droefheid zwijgen, want dan zal onze eerbied voor Vondel een onherstelbaren krak gekregen hebben.

Wat Tesselschade betreft — er is geen zweem van bewijs, zelfs geene enkele aanwijzing, dat er tusschen haar en Vondel ooit iets meer dan vriendschap geweest is [1]). Doch er is bij sommige schrijvers eene zonderlinge neiging om Vondels vrouw op den achtergrond te dringen en Tesselschade in hare plaats te schuiven. Of men daarmede het karakter van Vondel eert, is op zijn zachtst uitgedrukt twijfelachtig. Aangezien zij echter niet op berichten van tijdgenooten berusten, kan het ontstaan dezer legenden hier buiten beschouwing blijven.

Gelukkig kunnen wij dit verhaal ook best missen, omdat Vondels overgang tot de Roomsch-Katholieke kerk bij nauwkeurige beschouwing van zijne werken zeer begrijpelijk is, in zooverre althans als zulk

---

[1]) Wel van het tegendeel. Indien Vondel werkelijk op Tesselschade verliefd was geweest, dan zou het zeker eene grove onkieschheid geweest zijn het begin van de opdracht der *Elektra* zoo te laten drukken. En welk eene huichelachtigheid zou er dan niet liggen in den brief, dien hij vier maanden daarna aan De Groot schreef.

eene zielsbeweging binnen onze waarneming valt. Hetgeen Brandt daarvan buiten de door ons gecursiveerde woorden vertelt, is in hoofdzaak juist, doch eene kleine uitbreiding schijnt wel gewenscht.

Vondel is zijn geheele leven een vroom Christen geweest, en heeft tot twee afdeelingen der Christenen behoord, tot de Doopsgezinden en de Roomschen. De overgang had plaats, toen hij ruim vijftig jaar was. Die leeftijd en het ernstige, degelijke karakter van Vondel zijn ons een waarborg, dat het geene plotselinge opwelling was, geene onberaden handeling onder den indruk van eenige schokkende gebeurtenis, of onder den invloed van eene overweldigende persoonlijkheid.

Waarom ging Vondel over? Het antwoord kan kortaf zijn: omdat hij moest. Zijne overtuiging was veranderd en een eerlijk man blijft niet bij eene gemeente, met welke hij niet meer eenstemmig denkt.

Hoe nu die verandering in zijne overtuiging ontstaan is, valt zeer moeilijk na te gaan. Hij zou het zelf niet hebben kunnen zeggen. Die overtuiging, dat geloof is niet van onzen wil afhankelijk — waarom het ook ongeoorloofd is, dit in rekening te brengen bij de waardeering van iemands persoonlijke waarde, a fortiori hem daarom te minachten of te vervolgen — en slechts voor een gering gedeelte van verstandelijke redeneering. Het geloof is eene zaak van het gevoel en iets zeer persoonlijks [1]), daarom alleen waarneembaar in zijne uitingen. Maar juist in een tijd van twijfel zullen deze uitingen niet talrijk zijn, zooals wij dan ook van Vondel uit deze jaren zeer weinig hebben, en daardoor ontgaat die overgang zelf aan onze waarneming. Wij kunnen dus niets anders doen dan Vondels geestesontwikkeling nagaan tot kort daarvoor, zoodat die overgang zelve wel niet volkomen verklaard wordt, maar toch verklaarbaar wordt, althans niet onverklaarbaar blijft.

Het is onmogelijk nauwkeurig te weten, wat in zijne eerste jaren Vondels geloofsovertuiging geweest is. De Doopsgezinden toch hadden geene bepaalde geloofsleer, geene algemeene geloofsbelijdenis. Wel zijn er tal van belijdenisschriften uit hun midden voortgekomen, maar elk van deze bevat alleen de belijdenis van den schrijver en zijne geestverwanten, zonder voor anderen eenige bindende kracht te hebben.

[1]) Natuurlijk niet bij menschen, die geene geestelijke persoonlijkheid hebben. Maar daaronder behoorde Vondel niet, en dezen kunnen hier dus buiten beschouwing blijven.

Vondel heeft er nooit eene geschreven en uit zijne werken is geene volledige belijdenis op te stellen. [1])

Toch waren er wel punten, waaromtrent allen het met elkander eens waren. Allen geloofden in Christus als Gods zoon, doch aangaande Christus' geboorte liepen al dadelijk de meeningen uiteen. De Bijbel is Gods woord, geschreven onder inwerking van den H. Geest. Maar zooals wij gezien hebben (bl. 111 was er verschil over de vraag, of daarnaast nog eene andere openbaring bestond; Vondel ontkende dat. Voor velen hunner, ook voor Vondel, was de Bijbel de eenige bron van kennis aangaande God en zijnen heiligen wil. Degelijke bijbelkennis was dus een eerste vereischte voor elk vroom Christen. Dientengevolge waren de Doopsgezinden bekend om hunne buitengewone vertrouwdheid met de Heilige Schrift.

Meer dan de Hervormden hechtten de Doopsgezinden aan de Apocriefe boeken; vooral het boek Tobias stond bij hen in hoog aanzien. Het Oude Testament beschouwden zij als de voorafschaduwing van het Nieuwe, waarin het Oude vervuld was. „Christus des wets eynde jont alle dingen een ander aengezicht. In hem is het oude vergaen, en het is al nieuw geworden." (Voorrede van *De Helden Godes*).

Christus, de Hoogepriester, die aan het kruis zijn bloed gestort heeft voor de zonden der menschen, het Lam, ten hemel gevaren, waar hij eenmaal zijn oordeel zal houden, blijft de beschermer van zijne Bruid de Kerk, d, i. de gemeenschap van allen die Hem belijden.

Van het Nieuwe Testament hadden de Doopsgezinden eene bijzondere voorliefde voor de Bergrede, wel eens „het Doopsgezinde Evangelie" genoemd, en den zendbrief van Jacobus. Het geloof, dat zich niet in werken openbaart, is een dood geloof. Wie gelooft, maar niet alzoo werkt, dien ware het in den dag des oordeels beter, dat hij nooit het geloof bezeten had, want het zal tegen hem getuigen. Daarom moet de mensch een werkzaam, levend geloof hebben, hij moet zijn geloof „beleven."

---

[1]) Het zou zeker wel de moeite waard zijn uit zijne werken van vóór 1630 alle plaatsen te verzamelen en methodisch te rangschikken, waaruit zijne overtuiging blijkt. Maar waarde kan eene dergelijke verzameling alleen hebben, wanneer die bijeengebracht wordt door iemand, die goed thuis is in de literatuur der Doopsgezinden van die dagen. Anders loopt hij gevaar de kracht van verschillende algemeen gangbare wendingen en symbolische uitdrukkingen niet juist te gevoelen. Bovendien moet bij de vertalingen steeds het oorspronkelijke vergeleken worden.

Dat geloof moet geput worden uit Gods woord, uit den Bijbel. Waar dit onfeilbare woord door onze zwakheid niet verstaan wordt, moeten wij dieper daarin trachten door te dringen om het uit zichzelf te verklaren, omdat er buiten dat woord geen gezag is. Wel echter kan men daarbij de leiding en voorlichting van ervaren mannen gebruiken. Gewijde priesters kenden de Doopsgezinden niet, maar het oordeel van geleerde mannen hoorden zij gaarne, natuurlijk zich het recht voorbehoudend dit aan te nemen of niet. Onder de geleerden was er misschien geen, die bij hen algemeen in zoo hooge eere stond als Erasmus.

Opmerking verdient ook nog, dat de Doopsgezinden, in tegenstelling met de andere Protestanten, groote vereering hadden voor Maria, de Moeder Gods [1]).

Hiermede is natuurlijk allerminst eene volledige uiteenzetting van de geloofsovertuiging der Doopsgezinden gegeven, zelfs niet van die van Vondel. Maar het is genoeg, om de geleidelijke ontwikkeling van zijne denkwijze te kunnen volgen, waarbij wij nog in het oog moeten houden, dat hij tot de Waterlanders behoorde, de meest „rekkelijke" onder de Doopsgezinden.

De liefde is het hoogst gebod, eigenlijk het eenige. „Gij zult God liefhebben met geheel uw hart en uwe naasten als u zelven" is de grondslag van het Christendom, „Hebt uwe vijanden lief" het toppunt.

Zijne geloofsovertuiging schreef hem dus zachtmoedigheid en een liefderijk oordeel over anderen voor. Dat strookte geheel met Vondels natuurlijken aanleg, die door de omstandigheden reeds vroeg ontwikkeld werd (vgl. blz. 12, 91). Maar zijn zacht gemoed werd telkens gewond, wanneer hij zag, hoe zelfs broeders in den geloove elkander bestreden met woorden en middelen, zooals ook felheid en haat gebruiken. Dat vervulde hem met droefheid. Zou op deze wijze de gemeente, het Godsrijk op aarde, gesticht worden? Hoe hij het overpeinsde, hij vond geen uitweg. En hij peinsde door, tot hij er zwaarmoedig onder werd.

Het „beleven" van het geloof was het hoogste, en toch zag hij herhaaldelijk, dat de aandacht werd in beslag genomen door strijd en

[1]) Zoo vindt men b. v. in 't Kleyn Hoorns Liedtboeck (vgl. bl. 48) ook *Den Lof-sangh der Jonkvrouwe Mariae.*

twistgesprekken en geschriften over allerlei „spitsvondigheden" (vgl. blz. 111—114). [1]) Waar zou hij rust vinden voor zijn heen en weer geslingerd gemoed?

Gods Woord moet het eenige richtsnoer zijn. Maar dat woord is voor den zwakken mensch dikwijls duister. Wel heldert meermalen de eene plaats de andere op, maar zelfs bij de uitgebreidste bijbelkennis blijft er nog veel onzekerheid en twijfeling. Bescheidenheid en ootmoed betaamt den Christen. Voorzeker ontbraken deze eigenschappen Vondel niet. Tegenover den beangstigenden twijfel zocht hij raad en voorlichting, maar vond slechts meerderen twijfel en onzekerheid. Waar zou hij den zekeren leidsman vinden, aan wien hij zich met kinderlijk vertrouwen kon overgeven, wiens gezag allen twijfel zou opheffen?

Die behoefte aan gezag is een der meest in het oog loopende karaktertrekken van Vondel, die hem zijn geheele leven is bijgebleven, en die zich niet alleen in geloofszaken openbaart. Bij de meeste van zijne grootere werken, en zeker ook wel bij vele der kleinere, heeft hij voorlichting gevraagd aan mannen, die in geleerdheid of kunst boven hem stonden, of die hij althans boven zich achtte. Hij voelt zich gesterkt, wanneer hij in opdrachten of voorredenen zich op beroemde voorgangers beroepen kan, of verzen en uitspraken kan aanhalen. Zelfs in de opdracht van *Zungchin* vinden wij nog aanhalingen uit Virgilius. Hoe meer wij zijne gedichten bestudeeren, hoe meer wij telkens getroffen worden door voorstellingen en uitdrukkingen, die hij van anderen heeft overgenomen, meermalen van schrijvers, die ver beneden hem staan (vgl. bl. 191 over het slot van *Joseph in Dothan*).

„Vrede op aarde" had uit den hemel geklonken bij de geboorte van den Heiland. Wat zag hij thans, nadat de liefdeleer reeds zestien eeuwen lang verkondigd was? Alom strijd, bloedstorting, geweld, jammer en ellende. Zoowel ver af, onder heidensche en barbaarsche volken, als in de onmiddellijke nabijheid woedde steeds de pest des oorlogs. Niet alleen heersch- en hebzucht der vorsten en machthebbers was de oorzaak van strijd, ook in naam van den Heiland, die de liefde als het hoogste gebod gegeven had, werd er strijd gevoerd, was er haat en

---

[1]) Wel ging dit zeker buiten de massa om, en deden de meesten er het zwijgen toe, zooals ook de schrijvers der belijdenisschriften slechts eene minderheid vormden. Maar een man als Vondel — wij hebben het gezien — kon daarbij geen onverschillig toeschouwer blijven.

werd er onrecht en geweld gepleegd. De onzinnigste en onchristelijkste van alle geweldplegingen, geloofsvervolging, vond plaats in zijn eigen land.

Waar zal hij het Christendom vinden? In rusteloozen arbeid, zoowel in zijne dagelijksche bezigheden, in zijne zaken, als in studie en kunst, zoekt hij dezen benauwenden twijfel te ontkomen. Maar tevergeefs, de gemoedsrust en zielevrede kan hij niet vinden.

Nu komt hij in eene andere omgeving van vrienden en kennissen (vgl. bl. 68). Zijn gezichtskring wordt wijder, hij haalt ruimer adem. De geest der Renaissance komt over hem. Hij erkent en geniet weer de blijdschap des levens. Wat hem zoolang benauwd en gekweld heeft, verliest zijne beteekenis en het worden kleinigheden, waar hij zich overheen zet, die de vreugde des levens niet kunnen verstoren. Hij begint zijne krachten te gevoelen. De prikkelbaarheid, die naast de zachtheid in zijn gemoed ligt, wordt niet langer bedwongen, zijne sympathie voor alle vervolgden uit zich in volle stroomen: het is de tijd der hekeldichten.

Maar de stormen bedaarden. Ook was die felheid niet in overeenstemming met de Stoïsche wijsheid van de zoozeer bewonderde Romeinen. Doch — evenmin met de Christelijke wijsheid: „Want des menschen toornigheid en doet niet wat voor Godt recht is" (Jac. I. 20). Wat moet een man als Vondel niet bitter in zijne ziel geleden hebben, wanneer hij later bedacht, hoe onrechtvaardig hard zijn oordeel meermalen geweest was!

Bij het Stoïcisme vond de twijfelaar wel een tijd lang rust, maar geen vrede. De vragen werden wel weggeschoven, maar niet opgelost. De Latijnsche wijsheid was te veel vorm, te oppervlakkig. Eerst later leerde hij de Grieken kennen, waar hij fijner gevoel, dieper inzicht in het menschelijk hart, nauwkeuriger ontleding van den geest zou vinden. En sterker deed zich de twijfel gevoelen.

Waar is het Christendom? Waar is de Bruid van Christus, de kerk, de vereeniging van allen, die door Zijne genade verlost zijn? Telkens weer hooren wij zijne verzuchtingen, wanneer hij haakt naar het „algemeen Christendom," de eenheid van „alle Christenen," den vrede onder alle „Christen prinsen". Bestond die eenheid misschien, ondanks alle verdeeldheid? Of was die eenheid te herstellen, die er toch eenmaal geweest was? Erasmus „dit Hollandsch Licht" had aan de mogelijk-

heid geloofd, en Hugo de Groot „het Delfsch orakel" geloofde er nog aan. Maar hoe dan? Van weerskanten zou men iets moeten toegeven, meer letten op datgene, waarin men met elkander overeenkwam en de verschilpunten, die toch van ondergeschikt belang waren, niet zoo op den voorgrond stellen. Op die wijze zouden alle Christenen, nu in vele afdeelingen gesplitst, weer vereenigd kunnen worden, en gezamenlijk de éene algemeene Christelijke kerk vormen. Moest dat nu eene nieuwe kerk worden, of zouden allen zich in eene der bestaande bij elkander voegen? Zou dat dan misschien de Roomsche kerk moeten zijn, die zich de Katholieke, dat is de algemeene, noemde? Hoe stond Vondel tegenover deze kerk?

Van de vervolgingszucht der Katholieken in de 16de eeuw hadden de Doopsgezinden ruimschoots hun deel gehad. Ook de familie Vondel had daaronder geleden. Als kind, maar oud genoeg om al den ernst en al de ellende te gevoelen, had de dichter zijne geboorteplaats moeten verlaten om elders de vrijheid van geweten te zoeken, die daar geweigerd werd (bl. 11). De hem steeds ingeprente zachtheid in het oordeelen, zoowel als zijn natuurlijke aanleg, behoedde hem er voor, dat hij nu de Roomschen zou haten, maar een zekeren schroom behield hij voor hen, en afkeer voor de kerk die, al mocht zij dan zelve geen bloed verlangen, toch ook de bloedstorting niet tegenging en door hare Inquisitie de behulpzame hand leende voor gewetensdwang en geloofsvervolging.

Hier in Amsterdam kwam hij door den handel zeker ook wel met Katholieken in aanraking. Dat bleken geen bloeddorstige, haatdragende menschen te zijn, maar nijvere neringdoenden, geschikt in zaken, zelfs dikwijls aangenaam in den omgang. Hij zag hier ook in aanzienlijke kringen Roomschen en Onroomschen vriendschappelijk met elkander verkeeren. Hij begon ze als gewone menschen te beschouwen en allengs verdween zijne schuwheid. Zelfs was er eenige aanleiding tot sympathie. Wel waren er geene geloofsvervolgingen, die ook maar in de verte vergeleken konden worden met die in de vorige eeuw, maar volkomen vrijheid was er niet. Zij, die niet tot de staatskerk behoorden, waren in de verdrukking, en dat lot deelden Doopsgezinden en Katholieken met elkander. De felle vervolgers en vervolgden van vroeger waren lotgenooten geworden.

Toen hij langzamerhand Roomsche vrienden kreeg, was het niet

alleen de heerschzucht der Hervormde kerk, waarover hij met hen vriendschappelijk spreken kon. Ook onder de leerstukken en voorstellingen der Hervormden waren er verscheidene, waar beiden gelijkelijk bezwaar tegen hadden. Maar niet alleen in de ontkenning was overeenkomst, er waren ook verscheidene punten, waaromtrent zij, in tegenstelling met de anderen, dezelfde opvattingen hadden. In Hervormde strijdschriften werden zij dan ook meermalen in één adem genoemd. Wanneer hij zoo met zijne Roomsche vrienden sprak, benijdde hij hun half de rust en zekerheid, die zij hadden, tegenover den innerlijken strijd en twijfel, waardoor hij verteerd werd.

Doch mocht hij ook al voor de Roomsche leeken sympathie hebben, misschien zelfs een klein beetje voor hunne leer, van de Katholieke kerk en van de priesters bleef hij een afkeer houden. Als hij aan hen dacht, verscheen hem dadelijk het beeld van de afschuwelijke Inquisitie. Om deze naar waarheid te schilderen, zocht hij de gruwelijkste en weerzinwekkendste voorstellingen der Oudheid op, en om zijne verontwaardiging tegen de Hervormde predikanten te luchten, had hij geen krachtiger scheldwoord dan „paap", terwijl hij geen grooter schimp voor de Synode van Dordrecht wist dan haar te vergelijken met het Concilie van Trente. Spanje — Inquisitie — Rome, dat waren de drie helsche machten, die de aarde dreigden te verderven.

Hoe schoon was de wereld geweest, toen het jonge Christendom de heerschappij verkreeg, in de dagen van den grooten Constantijn. Om dien tijd beter te leeren kennen, wees De Groot hem den weg (vgl. bl. 149). Hij begon de beteekenis te begrijpen, die de Roomsche kerk en hare leer voor de ontwikkeling van de menschheid gehad heeft. Zoo kwam hij tot eene hoogere, waarachtige verdraagzaamheid ook jegens de Roomschen (vgl. bl. 150) en tot de historische waardeering van de Katholieke kerk. Deze openbaarde zich zeer duidelijk in den *Gysbreght.* De onverdraagzamen onder de Protestanten, die dit niet begrepen, meenden daaruit te moeten opmaken, dat hij al half Roomsch was. Toch was hij nog ver van Rome. Hoog staande mannen als De Groot begrepen hem beter.

Men houdt zich niet lang en ernstig met eene zaak bezig, zonder er ten slotte sympathie voor te gevoelen. Terwijl Vondel ijverig de oudere kerkgeschiedenis bestudeerde, moest hij ten slotte wel meer zien dan de historische belangrijkheid van de Katholieke kerk. Hij

begon er ook de schoonheid van in te zien. Vooral onder de bewerking van de *Maeghden* trof deze hem diep. In dit treurspel zien wij dan ook naast de historische tevens de aesthetische waardeering van de Katholieke kerk. Maar tusschen deze waardeering en den wensch om in die kerk opgenomen te worden, ligt nog een groote afstand. Alweer werd dit door het groote publiek niet begrepen, wel door De Groot. Toch bracht dit hem een stap nader tot de Katholieke kerk. Hierdoor misschien kwam hij er toe de geschiedenis van die kerk ook in latere eeuwen te bestudeeren en zich af te vragen, wat zij in zijn eigen tijd was.

Tot zoover kunnen wij de ontwikkeling van Vondels denkbeelden uit zijne werken nagaan. Nu komt de periode, waarover ons de documenten ontbreken, doordat het de tijd was van die diepe overpeinzingen, zwaren innerlijken strijd en stillen inkeer tot zich zelven, waaromtrent de mensch slechts aan een hoogst enkelen vertrouwde, maar niet aan het publiek mededeelingen doet. Hier moeten wij ons dus met vermoedens tevreden stellen, en piëteit tegenover den dichter verbiedt ons te trachten diep in het geheim zijns harten door te dringen. Wij moeten ons tot algemeenheden bepalen.

Toen Vondel nog meer inlichtingen wenschte dan zijne Katholieke vrienden hem konden geven, zullen zij hem wel in aanraking gebracht hebben met een of meer van hunne geestelijken. Die kennismaking viel hem zeker mee. Hij vond in hen geene koude, heerschzuchtige priesters, maar beschaafde en geleerde mannen, die in de verdrukking die zachtheid toonden, welke zoo geheel met Vondels ideaal overeenkwam en dus een onweerstaanbare aantrekkingskracht op hem moest uitoefenen. Woonde hij eene preek van hen bij, dan hoorde hij geene politiek, geene heftige verdediging van spitsvondigheden met ruwe uitvallen tegen andersdenkenden, maar eene hartelijke, zachtmoedige opwekking tot godsvrucht, eene algemeen verstaanbare bevestiging van de geloofsleer. Het waren predikers zooals Camphuyzen, die door hunne zachtmoedigheid en het voorbeeld van hun leven meer bekeerlingen maken dan door bestrijding van anderen. En wie waren deze zachte predikers? Leden van de zoozeer gevreesde en gehate Jezuïetenorde.

Na lang en ernstig nadenken kwam Vondel tot de overtuiging, dat geene andere dan de Katholieke kerk de algemeene kerk kon zijn, dat hij daar alleen de rust en zielevrede zou vinden, waarnaar hij

snakte, dat daar alleen de twijfel werd weggenomen, omdat hij daar het gezag vond, waaraan hij zoozeer behoefte had.

Leonardus Marius.
Prent van Theod. Matham naar een schilderij van Nic. Moyaert.

Doch eer hij zich met volkomen overgave aan dat gezag kon onderwerpen, al voelde hij dat hij het niet missen kon, was er een harde strijd noodig. Dat die strijd moeilijk geweest is, daarvan vinden wij in latere gedichten nog nu en dan eene herinnering. Op zichzelf zal hij b.v. wel doelen, wanneer hij in de *Lykstaetsi van .... Marius* zegt:

Wie op een' driesprong yst,
Zijn veder volge, en hant, die yder wijst.

Maar toen hij eenmaal in dien strijd overwonnen had, de „weêrstrevende Onbekeertheit" had bedwongen, toen hij „door ootmoet herboren" was, toen had hij ook gevonden

De Perle, die verborgen lagh,
Waer voor men 't al met winst verliest.
Geluckigh die het beste kiest.

Tot die bekeering had dus blijkbaar pastoor Marius krachtig bijgedragen. Maar toch was het in hoofdzaak het werk van de zendelingen der Jezuïeten geweest. Dat blijkt uit eene kroniek van de zending dier Societeit. Daar lezen wij op het jaar 1641, als eenige personen genoemd worden, die te Amsterdam bekeerd waren: „eindelijk Joost van den Vondel, dien dichter zoo beroemd door zijne in de

vaderlandsche taal geschreven treurspelen, een uitstekend man en eertijds den steun der Arminianen. Toen hij zag, dat zijne eenige dochter, met een uitnemend verstand begaafd, en ook in de Latijnsche letteren door en door ervaren, op meer dan dertigjarigen leeftijd [1]) Menno verlatende, tot het legerkamp der ware godsdienst was overgegaan, en met de wateren des Doopsels afgewasschen, zelfs het besluit omhelsd had, om de maagdelijke reinheid ongeschonden te bewaren — toen volgde hij haar kort daarop met een ander kind, en 't was hem niet genoeg voor zich zelven alleen het heil gevonden te hebben, maar ook vele anderen bracht hij met groote vlijt en onvermoeibaren ijver daartoe. Hierbij blonk ook het volgende als een merkteeken der goddelijke Voorzienigheid uit, te weten, dat, terwijl Vondel te Amsterdam het geloof omhelsde, zijne zusterlijke nicht

Petrus Laurentius.
Prent van Theod. Matham.

---

[1]) Dit is blijkbaar eene vergissing: Anna kan in dit jaar niet ouder dan 27 geweest zijn; vlg. bl. 40. Misschien moet men lezen „bijna dertigjarigen leeftijd". Maar de fout kan nog gemakkelijker — vooral in het Latijn — gemaakt zijn, als er moet staan „twintigjarigen". Dan is ook meteen verklaard, waarom Anna nog niet gedoopt was.

Wij doen dan ook het veiligst met hare geboorte omstreeks 1620 te stellen.

(zusterskind) te Hoorn er toe gebracht werd, een meisje uiterst vroom van inborst en karakter en reeds zeventien jaar oud: [1]) van het oogenblik af dat zij het Doopsel ontvangen had, was het niet mogelijk noch door vleierijen, noch door bedreigingen der ouders (mee der aanzienlijkste onder de Mennonieten) haar een duimbreed van haar plan af te brengen." [2])

Van de twee zendelingen der Jezuïeten, die toen in Amsterdam waren, wordt Petrus Laurentius door Vondel nooit genoemd, op Augustinus van Teylingen [3]) heeft hij een gevoelvol lijkdicht geschreven.

Altijd is Vondel aan de Jezuïeten dankbaar gebleven voor hetgeen zij aan hem gedaan hadden. In tal van schoone gedichten heeft hij hun lof gezongen en een van zijn laatste groote werken, de *Zungchin* is eene verheerlijking van den arbeid der Societeit in China. Een verzoekschrift aan den Paus ten gunste der Jezuïeten in 1670 werd nevens anderen ook door hem onderteekend. Daarin noemen zij zich „door deze eerwaarde Paters van de dwaling bekeerd, in het geloof bevestigd" [4]).

Dat in die jaren een vrij groot aantal Protestanten van verschillende afdeelingen tot de Katholieke kerk overgingen, is bekend. Over de oorzaken daarvan behoeven wij hier niet te spreken. Maar voor Vondel moet het eene groote voldoening geweest zijn, dat behalve zijne kinderen ook zijne jongste zuster met hem dezen grooten stap deed.

---

[1]) Dit was Anna Bruyningh, de dochter van Vondels zuster Catharina; vgl. bl. 80. Drie jaar later ging ook de moeder over.

[2]) Met enkele onbelangrijke wijzigingen is dit de vertaling van H. J. Allard, in *Studiën* 1868. De volledige Latijnsche tekst der *Litterae Annuae* over 1641 is uitgegeven door A. van Lommel in *Studiën* 1885. Daar lezen wij o. a.: „denique Justus Vondelius tragoediis vernaculo idiomate editis Poëta hic percelebris, vir egregius et sectae arminianorum quondam fulcrum: qui ubi vidit filiam suam unicam, excellenti ingenio praeditam et latinis litteris apprime imbutam, jamque trigesimum aetatis annum superantem, deserto Mennone ad verae religionis castra transiisse et salutaribus undis expiatam etiam propositum perpetuae virginitatis servandae amplexam esse, eam mox subsecutus est cum alia prole.

[3]) Van Augustinus van Teylingen is geen portret bekend; anders hadden wij het hier zeker opgenomen.

[4]) Veel bewijskracht bezit dit document echter niet, omdat zij hier uit naam van velen spreken, en er onder de onderteekenaars waren, die zeker niet door de Paters waren bekeerd, omdat zij altijd Roomsch geweest waren.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

KATHOLIEKE GEDICHTEN. — OUDE EN NIEUWE VRIENDEN.

1641—1647.

De *Litterae Annuae* van de zending der Jezuieten leeren ons, dat Vondels dochter Anna hem is voorgegaan naar de Katholieke kerk, en dat haar voorbeeld krachtig op hem heeft gewerkt. Reeds hebben wij gezien, dat Vondel met zijn dichterlijk, gevoelig gemoed heel licht geneigd was de denkbeelden en stemmingen van zijne vrienden over te nemen. Wanneer hij iemand zijn vertrouwen schonk, dan was het niet ten halve, maar volkomen. Toen hij nu zag, dat zijne dochter rust en vrede gevonden had in den schoot der Moederkerk, in die mate zelfs, dat zij besloten had zich geheel aan den godsdienst te wijden, toen was dat voor hem wel niet de grond, zelfs niet de aanleiding om over te gaan, maar wel eene medewerkende omstandigheid, toen bood zij hem als het ware de hand, om over de laatste zwarigeden heen te komen. De strijd tegen innerlijken hoogmoed zal hem vergemakkelijkt zijn, wanneer hij zag, dat zijne dochter daarin overwonnen had, en zich nu zoo gelukkig gevoelde.

De vraag is gedaan, en ligt trouwens voor de hand, hoe zij tot dien overgang gekomen is. Daarop is geen antwoord te geven. Dat zij te Keulen bij hare grootouders zou zijn opgevoed, is onmogelijk, omdat dezen niet naar Keulen zijn teruggekeerd. De grond voor dit gerucht is misschien, dat zij begijn geworden is en dat de pastoor van het Begijnhof, Leonardus Marius, ook hoogleeraar aan het Hollandsche

college te Keulen geweest was. Doch er was in dien tijd te Amsterdam genoeg aanraking en omgang van Roomschen en Onroomschen met elkander, om gelegenheid te geven ter voorbereiding van dergelijke overgangen, zonder dat daar buitengewone of romantische omstandigheden voor noodig waren.

De zielsrust en ruimte in zijn gemoed, die Vondel nu gevonden had, stelden hem in staat opnieuw met kracht aan den arbeid te gaan. Het is een gewoon verschijnsel, dat pas bekeerden grooten ijver toonen, en terwijl Vondels sympathieën zich altijd sterk uitten, moesten zijne eerste groote werken wel ter eere van de Katholieke kerk zijn. Het hoofd van deze kerk is de Paus van Rome, de stedehouder Gods, zittende op den stoel van Petrus. De hoogste eere van Rome is, dat daar de gemeente van Christus door twee Apostelen gesticht is. Door dezen gedachtegang was Vondel het onderwerp al gegeven voor zijn nieuwe treurspel. Nog in 1641 verscheen het onder den titel *Peter en Pauwels* met eene aanhaling uit Virgilius „Tantae molis erat *Romanam* condere *gentem*" d. i. „Met dus veel arbeits stont het Roomsche volck te planten".

Het stuk begint met het opkomen der geesten van Simon den toovenaar en Elymas, de twee valsche profeten, die door de beide Apostelen gestraft waren. Zij herinneren elkander de ondergane vernedering en besluiten zich te wreken. Zwermen van geesten, door hen opgeroepen, krijgen bevel geheel Rome van slechte voorteekenen te vervullen en de priesters en Vestaalsche maagden in hunnen slaap te verontrusten. Simon zelf gaat naar Nero.

Intusschen besluiten twee vrome vrouwen, Plautil en hare dochter Petronel, de beide Apostelen, door wie zij bekeerd zijn, uit de gevangenis te verlossen.

Terwijl Peter en Pauwels elkander hunne zonden belijden, komen de vrouwen binnen. De Apostelen weigeren te vluchten niettegenstaande de dringende beden der vrouwen, die hen eindelijk half met geweld medevoeren.

In het tweede bedrijf hooren wij eerst een gesprek tusschen Cornelia, de opperste der Vestaalsche maagden, en den Aertsofferwichelaer. Verschrikt door al de teekenen zien zij daarin, natuurlijk ook door de inblazingen der booze geesten, eene voorspelling van groot gevaar, tenzij de aanhangers der nieuwe leer uitgeroeid worden. Gezamenlijk

zullen zij trachten Nero daartoe over te halen. Eerst wil deze niet gelooven, dat de weinige Christenen, die er na zijne vervolging nog over zijn, gevaar zouden kunnen opleveren voor den Staat. Maar eindelijk geeft hij toe en gelast zijnen krijgsoverste Agrippa streng tegen de Apostelen op te treden.

In het derde bedrijf juicht Petronel over de verlossing der geloofshelden, maar schrikt op, wanneer zij hen ziet terugkeeren om zich opnieuw gevangen te geven. Zij vertellen haar, dat even buiten Rome Christus zich aan hen vertoonde, zijn kruis dragende. Op hunne vraag, waar hij heenging, was het antwoord geweest, dat hij naar Rome ging om opnieuw gekruisigd te worden. Daarin gevoelden zij de aanwijzing, dat voor hen de tijd gekomen was om hun geloof met den marteldood te bezegelen. Zij stellen zich dus in handen van Agrippa, die reeds de beide hoofden van de wacht had gevangen genomen, nadat hij de ontvluchting bemerkt had. Dezen worden nu met de Apostelen geboeid.

In het vierde bedrijf worden eerst de Apostelen (achter de schermen) gegeeseld en daarna door Agrippa ter dood veroordeeld. Petrus zal worden gekruisigd, op zijn verzoek met de voeten opwaarts. Op Paulus als Romeinsch burger mag deze straf niet worden toegepast: deze zal dus onthoofd worden.

In het vijfde bedrijf zien wij eerst de straf, die Nero dadelijk treft: hij is krankzinnig en verbeeldt zich Orestes te zijn, die evenals hij zijne moeder gedood heeft. Vervolgens hooren wij Petronel en Plautil aan Linus, den opvolger van Petrus, het verhaal doen van den dood der beide martelaren. Linus beveelt de lichamen te begraven en voorspelt, dat door hun gebeente in toekomende eeuwen Rome groote eer zal geschieden.

Over de artistieke waarde van den *Peter en Pauwels* wordt begrijpelijkerwijze zeer verschillend geoordeeld. Zij, die er „minder genoegen" in vinden, „omdat het te Roomsch was", zooals Brandt zegt, zullen allicht geneigd zijn de zwakheden als groote gebreken te gevoelen. De Roomschen daarentegen, die vooral ook door den inhoud gesticht worden, zullen er licht toe komen voor artistieke schoonheden aan te zien, wat niets anders dan geloofsovertuiging en overeenstemming met hunne eigen denkbeelden is. Eene juiste waardeering wordt daardoor zeer moeielijk, maar dat ontslaat ons niet van den plicht er naar te zoeken.

In zeker opzicht is er overeenkomst tusschen Vondels eerste drama uit de eerste helft zijns levens en dit. In beide is eene groote aarzeling merkbaar, durft de dichter nog niet zichzelf zijn tegenover de heilige stof, daar van den Bijbel, hier van de legende. Langzamerhand was hij tot het inzicht gekomen, dat hij in de opdracht der *Gebroeders* openbaart: „'t Geen Gods boeck zeit noodzaeckelijck, 't geen het niet zeit spaerzaem, 't geen hier tegens stryd geensins te zeggen". De noodzakelijkheid van eene dergelijke behandeling had hij wel altijd gevoeld, maar de juiste formuleering daarvan had hij eerst van Vossius gekregen. Ditzelfde beginsel moest nu ook worden toegepast op de legenden der heiligen. Het ligt voor de hand, dat hij in het begin zeer schroomvallig was, daar iets bij te voegen, laat staan er in te veranderen. Doordien nu deze legenden niet met artistieke, maar met vrome bedoelingen zijn opgeschreven, wordt daarin meer de nadruk gelegd op datgene, waarin Petrus en Paulus overeenstemmen, nl. hun geloofsijver, dan op hun verschil van karakter. Vondel volgt hierin getrouw zijne bron en daardoor is er tusschen Petrus en Paulus, evenals vroeger tusschen Mozes en Aäron, minder verschil en hebben zij een minder sterk persoonlijk karakter dan in een drama gewenscht is. Bovendien mochten de Apostelen geen oogenblik aarzelen om den marteldood met vreugde te ondergaan, maar daardoor ontbreekt de strijd, die een der hoofdbestanddeelen van het tragische is. De weifeling toch der Apostelen om de vrouwen te volgen, en die van Nero om tot de vervolging over te gaan, geven wel eenige spanning, maar kunnen geen tragische tweestrijd genoemd worden.

In de dertig jaren, die er sinds het *Pascha* verloopen waren, was de dichter niet blijven stilstaan, maar had zich steeds meer ontwikkeld. Zoo zien wij dan ook, en wel ten gunste van *Peter en Pauwels*, een groot verschil in de teekening der personen, die aan levendigheid en aanschouwelijkheid veel gewonnen heeft, in de vloeiendheid van den dialoog, in juistheid en gepastheid der uitdrukking en beeldspraak, in keurigheid van vorm. Voegt men daarbij de innigheid van het geloof, de blijdschap over de gevonden „Perle", die in het geheele stuk doorstraalt, dan moet men erkennen, dat de Kerk het recht had trotsch te zijn op dezen jongsten zoon.

Aan wien zou hij deze jubelende geloofsbelijdenis opdragen? Wie had daar meer recht op dan zij, wier voorbeeld hem bemoedigd had,

die met hem den strijd had gestreden? Neen, geene andere mocht het zijn dan zijne Anna, zijne geliefde dochter.

Zoowel om zijn godsdienstig gevoel in dezen tijd, als om de verhouding tot zijne dochter goed te doen begrijpen, kunnen wij niet beter doen dan deze opdracht hier in te lasschen.

OPDRAGHT
AEN
EUSEBIA.

Eusebia, nu treck, op Godts bazuinen,
Met my, niet om den Jerichooschen muur;
Maer om de stadt, die, met haer zeven kruinen,
De donders tarte, en terghde al 't blixemvuur.
Nu leer met my zachtzinnigh oorelogen,
En Rome zelf bestormen op zijn kracht;
Niet met gewelt van schildtpadt, ram en bogen,
Waer me het fel al 't aertrijck t'onderbraght;
Maer met gebeên, en tranen, en twee tongen,
En wonderheên, en afgepynight bloet.
Wat Caesar dwongk heeft Christus dus gedwongen.
De doornekroon beschaemt den lauwerhoet.
Omhels dan dit paer helden, echte Vaders
Der Roomsche Bruit, en Godtverloofde maeght;
Die, op het bloet van hun doorluchtige aders,
Meer moedts dan op Anchises afkomst draeght:
Die afkomst quam den gryzen stroom oproeien,
En plante daer, door 't zwaert, vervloeckte Goôn;
d'Apostelschap, beknelt in ysre boeien,
Verhief'er 't Kruis, gezegent in Godts zoon.
Ghy kust en leest de blaên die eeuwigh leven;
De lelien met roozen overstroit;
Spierwit satijn met martelinckt beschreven,
En bloetkorael op sneeuw, dat niet ontdoit.
Daer ziet men druck het padt tot blyschap banen.
Daer puft de stanck des kerckers 't weeligh hof.
Daer kiest uw lust geen perlen voor die tranen.
Daer veeght men kroon en scepter uit, als stof.
Terwijl de jeught, met ydelheên geladen,
Den oogenblick des levens wulpsch verquist,
Leert d'aendacht hier de tyranny versmaden,
En d'ydelheên, noch ydeler dan mist.
Zy leert 'er naer Godts strenge Ridders aerden,
Die 't hemelpadt, op purper niet betreên,

Maer op de punt van spijckers, sne van zwaerden,
Gekloncken en geknarst door vleesch en been.
Wat is ons vleesch, dat toch in 't graf moet rotten?
Wat is het lijf, vermast van snoode pracht?
Der wormen spijze, en voetsel voor de motten;
Een hindernis van 't geen Godt dierbaerst acht.
Dat's 't wezen uit zijn aengezicht gesneden,
De hemelsche en in klay gevange ziel;
Die haeckt te spoên, met wyde en wisse schreden,
Naer 't zaligh honck, waer op haer liefde viel.
Geen Labyrinth der weerelt kan verwarren
Haer opzet, zoo zy volght den marteldraet,
En 't licht der beide in bloet vergulde starren;
Waer voor het kroost van Tyndar onder gaet.
De Tiber komt ten Apennijn afbruizen,
En schijnt verheught, daer hy hun Graven schuurt;
Geviert van zoo veel Keizerlijcke huizen,
En Koningen, wier eere als Christus duurt.
Hoe dus? ick raeck geen aerde: myne veder
Verruckt den geest naer d'Apostolische asch.
Eusebia, laet los. ghy treckt my neder,
Die reede al uit den damp der weerelt was,
En liet u, na mijn afscheit, hier geen beter
Geheughnis, dan *Sint Pauwels* en *Sint Peter*.

Slechts enkele opmerkingen zijn noodig bij dit gedicht, dat „geheimzinnig" genoemd is, maar het alleen was, doordat men in Eusebia alweer Tesselschade meende te moeten zien. Daardoor kwam men er zelfs toe in de eerste regels eene toespeling op hare vertaling van Tasso te vinden.

Reeds vroeger hebben wij gezien, dat Vondel gaarne het Oude Testament als eene voorafschaduwing van het Nieuwe beschouwde. Zoo ook hier. „Evenals eens Jericho niet door wapengeweld is ingenomen, maar door het vrome Godsvertrouwen van Josua en de zijnen de muren der stad op het bazuingeschal der priesters vielen, zoo is ook in later tijd Rome niet door wapengeweld, maar door de vroomheid der Apostelen veroverd."

Eusebia beteekent „godsvrucht", en „liefde van kinderen voor hunne ouders"; ook, maar zeldzamer „liefde van ouders voor hunne kinderen". De naam paste dus uitstekend voor Vondels dochter, nu hij haar niet ronduit wilde noemen. Dat laatste zou zij zelve waarschijnlijk niet

gewenscht hebben. Wel behoefde het geen geheim te zijn, hoe zij met haren vader gestreden had, maar dat behoefde niet zoo openlijk voor iedereen uitgebazuind te worden. Te eerder voldeed Vondel aan haar verlangen, nu hij in dien naam *Eusebia* zooveel liefde en dankbare erkenning kon uitdrukken.

Nu wij weten, wie Eusebia is, krijgen ook vs. 29 en de volgende eene zeer bijzondere beteekenis, en wordt daarin haar plan om den geestelijken stand aan te nemen, door den vader geprezen.

De laatste regels van de opdracht zijn niet geheel duidelijk. Wij zouden geneigd zijn daaruit af te leiden, dat Vondel in alle opzichten het voorbeeld van zijne dochter wilde volgen en naar Rome gaan om daar zich uit de wereld terug te trekken, maar dat hij dit gelaten heeft op verzoek van zijne dochter, misschien ook ter wille van zijnen zoon. Van dezen laatste toch, die tegelijk met hem overging, had hij nog geen verdriet gehad, althans niet zooveel, dat hij zonder aandoening van hem zou scheiden.

Niet alleen in de opdracht, ook in het stuk zelf heeft Vondel zijne dochter geëerd. Men leze slechts het gesprek tusschen Plautil en hare dochter, die haar tot de Apostelen leidt, vooral deze woorden van Petronel:

> De jongkheit past wat stouts, en staet niet licht verlegen.
> Bedaeghtheit, rijp van brein, wil wicken, overwegen,
> En waeght niet wightighs, voor zy 't wis en zeker ziet,
> En 't stuck hebbe in haer maght: maer neen, zoo gaet het niet
> In zaecken van belangk. 'k misprijs niet raet te vragen:
> Maer altijt suffen, altijt wicken, nimmer waegen,
> Bedrijft, bedijt oock niet.

Heeft men hier niet eene juiste schildering van wat er aan den grooten stap voorafging?

De twee laatste bladzijden van den eersten druk van *Peter en Pauwels* bevatten *De Kruisbergh. Aen Magdalene van Erp* (vgl. bl. 78). Dit gedicht staat in geen enkel verband met het treurspel. Reeds het vorige jaar was het gedrukt met muziek van Padbrué, en bovendien is er eene oudere uitgave zonder jaartal. Wanneer het vervaardigd is, kan nog niet met zekerheid gezegd worden. Dat het een echt Roomsch gedicht is, moeten wij ontkennen. Het zou dan zeker eene grove onkieschheid geweest zijn het aan eene Protestantsche vriendin

op te dragen, en nog bovendien met haar naam te laten drukken. Maar er is geen enkele reden om het zoo te noemen. Dat elke Katholiek het zou willen onderschrijven, bewijst niets, want ook elke Protestant zou dat willen. Daaruit blijkt alleen, dat er eene vrij groote kern van Christendom is, die Katholieken en Protestanten gemeen hebben, maar waar veelal te weinig op gelet wordt, doordat men zich blind tuurt op de verschillen.

Waarom heeft Vondel er dan dit gedicht bijgevoegd? Alleen als bladvulling? Dat is toch wel eene erg prozaïsche reden bij een werk, waar hij zoo geheel zijne ziel in gelegd heeft. Eerder moeten wij hier aan eene hoogere reden denken. En dan kan hij het gedaan hebben, juist om op die gemeenschap te wijzen en duidelijk te doen uitkomen, dat zijne geloofsverandering geene wijziging bracht in zijne gevoelens voor zijne oude vrienden, dat de hartelijke omgang niet verstoord behoefde te worden.

Daar was bij de familie Baeck ook geene sprake van. Maar evenmin bij anderen van zijne vroegere vrienden. Na zijnen overgang zien wij hem even bevriend als te voren met de familiën Vossius, Van Baerle, Le Blon, Hinlopen, Blaeu, ook met Huygens en Scriverius. Zelfs met de Doopsgezinde familiën Anslo, Van Mander, De Wolff, De Flines, Block blijft de vriendschap even hartelijk. En onder de nieuwe namen, die wij later tegenkomen, zijn evengoed die van Doopsgezinden als Coppenol en Oudaen, van Remonstranten als Flinck en Brandt, van Hervormden als Heiblock, Hulft, Leeuw, Looten, als die van Katholieken.

Wel hebben zijne geschriften ter eere van de Roomsche kerk heel wat tegenschriften, en daaronder vrij scherpe, uitgelokt, maar deze kwamen niet van den kant van vroegere vrienden, en meest van Hervormden. Ook wanneer wij later, in de 18de en het begin der 19de eeuw, schimpredenen tegen Vondel vinden naar aanleiding van zijnen overgang, kwamen deze — misschien met eene enkele uitzondering — van Hervormden, wat eigenlijk wel dwaas is, omdat hij nooit tot hen behoord heeft. Van Doopsgezinden verneemt men die schimpredenen niet, omdat dezen altijd geoordeeld hebben, dat het geweten vrij moet zijn, en niemand daaromtrent eenige voogdij over zijn medemensch mag uitoefenen.

Misschien hebben enkele straatkennissen hem den rug toegedraaid,

maar dat zal hem wel koud gelaten hebben. Wij kunnen dan ook gerust zeggen, dat zijn overgang hem wel vele nieuwe vrienden gegeven heeft, maar geen der oude doen verliezen.

En Hooft dan? zal men vragen. Het antwoord moet luiden: de verwijdering tusschen Hooft en Vondel is niet voortgekomen uit Vondels overgang, maar uit zijne onhandigheid. Wij zullen dat eenigszins nader moeten bespreken.

Van eene persoonlijke kennismaking van Hooft en Vondel vóór het jaar 1620 blijkt niets. Er was ook weinig aanleiding voor geweest. Wel was de familie Hooft vroeger Doopsgezind geweest en gevoelde zij zich zeker altijd nog eenigszins tot de leden van die gezindte aangetrokken, maar dat gaf nog geen omgang tusschen den Hollander Hooft en den Brabander Vondel. Het verschil in leeftijd was ook juist groot genoeg om daarvoor een beletsel te zijn. Toen Hooft in Juni 1609 het baljuwschap over Gooiland aanvaardde, was hij 28 jaar en Vondel 21. Hooft behoorde wel niet tot een van de deftigste familiën, maar wel van de invloedrijkste, Vondel was een eenvoudig burgerman. Hooft was een bekend en gevierd dichter, Vondel had wel eens een versje geschreven, maar meer niet. Hooft was een van de leiders van de Eglantier, Vondel een gewoon lid van de Brabantsche Kamer. Hooft woonde 's zomers op het Slot te Muiden, en na zijn huwelijk met de rijke Christina van Erp 's winters in een deftig huis op de Keizersgracht, Vondel in een winkel in de Warmoesstraat. Vondel kende natuurlijk den deftigen, beroemden heer Hooft en misschien kende deze ook van aanzien Vondel wel: Amsterdam was nog niet zoo heel groot, ofschoon bij den snellen aanwas der bevolking en den grooten stroom van vreemdelingen zeker niet meer alle Amsterdammers elkander kenden.

In 1617 scheidden Coster, Hooft en anderen zich af van de Eglantier en stichtten de Nederduytsche Academie. Al spoedig sloten zich daar eenige leden der Brabantsche Kamer bij aan, en nu hoorde Hooft waarschijnlijk ook over Vondel spreken, wanneer er beraadslaagd werd, welke leden der beide Kamers men zou trachten over te halen zich bij de Academie aan te sluiten. Toch werd Vondel nog niet dadelijk lid; het lag niet in zijn aard zoo spoedig te veranderen en hij bleef dus vooreerst zijne oude Kamer getrouw.

Het treurspel *Hierusalem Verwoest* vestigde aller aandacht op Vondel,

en niet het minst die van Hooft, aan wiens vader het was opgedragen en die zelf in die opdracht zoo eervol vermeld werd. Het is zeer waarschijnlijk, dat van dezen tijd de persoonlijke kennismaking dagteekent. Beide mannen stonden te hoog boven de groote massa, om niet dadelijk elkander te waardeeren en sympathie te gevoelen. Dat werd zeker nog bevorderd door den hartelijken omgang van Vondel met de familie Baeck, hetzij dan dat hij door deze met Hooft in nadere kennis kwam, of omgekeerd (vgl. bl. 67).

Weldra werd het verkeer der beide dichters drukker en de verhouding hartelijk. Met Reael en De Hubert hielden zij hunne geregelde samenkomsten met het doel aan de vaderlandsche letterkunde eene betere richting te geven en daarin meer eenheid te brengen (vlg. bl. 70). Dat dit verkeer zich niet beperkte tot gesprekken over kunst en wetenschap bij anderen aan huis, maar dat Vondel ook meermalen hartelijk ontvangen werd op het hooge huis te Muiden, blijkt uit de innige, gevoelvolle regels, waarmede hij het overlijden der schoone Drostin herdacht (vgl. bl. 74).

De gezamenlijke studie werd geregeld voortgezet (vgl. bl. 87), waarbij vooral de jongere veel van den oudere overnam maar toch van zijn kant zeker ook wel invloed uitoefende, al is die niet zoo in bijzonderheden aan te wijzen. Zij leerden elkanders krachten en gaven kennen en waardeeren, en het is geene gewaagde gissing, wanneer wij aannemen, dat zij de kunst verdeeld hebben, en in overleg met elkander besloten, dat de een vooral de poëzie, de ander het proza zou beoefenen. Zoo kon Vondel in zijn brief uit Denemarken (vgl. bl. 123, 147) schrijven:

Beveeltmen my dan 't rijm, 'k beveel u 't rijmeloos.

Hoe hartelijk Vondels waardeering van de familie Hooft was, blijkt wel uit zijn lijkdicht voor den oud-burgemeester. De Drost was daar zoo mede ingenomen, dat hij een afschrift aan Anna Roemers zond. Denzelfden eerbied vinden wij in den *Roskam* (vgl. bl. 110).

Bij het tweede huwelijk van Hooft met de schatrijke Eleonora Hellemans hield Vondel zich een weinig op een afstand (vgl. bl. 119), maar de brieven uit Denemarken getuigen weer van ongeveinsde vriendschap.

Dat Hooft niet alleen Vondels dichtergaven, maar ook zijn karakter

Pieter Cornelisz. Hooft.

Prent van Reynier Persyn naar een schilderij van Joachim von Sandrart.

eerde, zien wij uit zijn brief aan Baeck over den *Harpoen* (vgl. bl. 133). Nog dikwijls vinden wij in de brieven over Vondel gesproken, en altijd met dezelfde waardeering. Wanneer hij aan Baeck schrijft, dat deze Vondel meenemen moet naar Muiden, is de toon over Vondel niets minder hartelijk dan over anderen. Wij kunnen derhalve zonder eenig voorbehoud zeggen, dat Vondel te Muiden een zeer gewaardeerde gast was, dien men gaarne zag komen, al was hij ook meermalen stil en in zich zelven gekeerd.

Vondel was geheel in den kring van Hooft's vrienden en bekenden opgenomen, en wanneer hij niet altijd als gelijke met hen omging, dan lag dat zeker wel het meest aan zijne overgroote bescheidenheid. Tesselschade zendt nu eens een gedicht aan Vondel om het verder aan Hooft te bezorgen, dan weer omgekeerd. Huygens zendt aan Hooft zijne vertaling van Donne en zijn *Daghwerck* voor de vrienden, en daarbij is ook Vondel, en nog in 1640 noemt hij in een Latijnsch gedicht Van Baerle, Vossius, Vondel, Hooft en Wickevort in éénen adem. Elders weer schrijft Hooft, om de vrienden tot een bezoek uit te lokken, dat Vondel een deel van zijn *Konstantijn* zal komen voorlezen.

Het is zeer te betreuren, dat er van de vele brieven, die Hooft en Vondel zonder twijfel gewisseld hebben, bijna niets over is. Waarschijnlijk zouden zij de bevestiging geven van hetgeen wij uit de brieven van Hooft aan anderen kunnen opmaken.

Toch was er niettegenstaande de hartelijke vriendschap en de groote overeenkomst van beide mannen, zoowel op kunstgebied, als in hun karakter en hunne staatkundige denkbeelden, ook in hun optreden groot verschil. Hooft was een deftig magistraat, Vondel bleef een burgerman. Hooft was voorzichtig en moest dat zijn. Bij de eigenaardige staatsinrichting der republiek en de heerschende strooming in kerkelijke zaken moesten de verdraagzame en vooruitstrevende regenten, zooals die van Amsterdam — en tot dien kring behoorde Hooft — met groote handigheid en bedachtzaamheid te werk gaan, wilden zij niet door eene onberaden handeling of een onvoorzichtig woord alles bederven. Daarbij hadden zij vooral den onstuimigen ijver te duchten van hunne eigen partijgenooten (vgl. 134, 135). Hooft overwoog dus elke handeling, elk woord en bedacht eerst, welken indruk zij naar buiten zouden maken. Onder de vrienden was hij wat vrijer, maar tegenover Vondel zal hij wel voorzichtig geweest zijn.

Vondel daarentegen had met regeeringszaken niets te doen en al sprak hij veel regeeringspersonen, dezen zullen zich wel gewacht hebben hem belangrijke zaken en plannen mede te deelen. Voor hem bestond geene bijzondere reden om voorzichtig te zijn: zijne winstgevende zaak gaf hem een gevoel van onafhankelijkheid en als hij overtuigd was van zijn goed recht, zag hij geen noodzaak om zich in te houden. Wel was hij eerder een zwijger dan een prater, maar als hij geprikkeld werd — en dat was bij zijn overgevoelig temperament gemakkelijk genoeg — dan was hij een flapuit. Hij was iemand, voor wien de vrienden, hoezeer zij hem hoogschatten en liefhadden, altijd op hunne hoede moesten zijn. Zeker hebben zij hem dat wel eens onder het oog gebracht en dan moest hij de juistheid daarvan erkennen:

> Dies roemtmen hem voor wijs, die vinger op den mond leyd.
> O kon ick oock die kunst; maer wat op 's harten grond leyd
> Dat weltme na de keel: ick word te stijf geparst,
> En 't werckt als nieuwe wijn, die tot de spon wtbarst.

Hooft was een waardig zoon van zijn vader, rechtschapen en verdraagzaam. Daarvan kon het Gooiland getuigen, dat in hem een baljuw bezat, dien vele streken het konden benijden. Over het eigenaardige optreden van sommige baljuwen is al heel wat openbaar gemaakt, maar den naam van Hooft zal men onder die inhalige tirannetjes niet vinden. Hij was trouwens rijk genoeg en zijne brieven bewijzen, dat hij b.v. over geldelijke verliezen zich zeer gemakkelijk heenzette, al behandelde hij zijne geldzaken allerminst slordig of onverschillig. En wie zijne verdraagzaamheid wil leeren kennen, leze slechts zijne brieven en rapporten. De plakkaten kon hij niet veranderen en bij zijne ambtsaanvaarding had hij moeten zweren deze te handhaven. Maar hij verstond uitnemend de kunst van niet te zien, wat hij liever niet wilde zien. Zijne toegevendheid wekte bij de heerschende partij meermalen ergernis. Dan wendde men zich tot de regeering en Hooft kreeg van hoogerhand last een scherp onderzoek in te stellen, waarbij hem de plaatsen werden genoemd, waar verboden samenkomsten gehouden werden. Herhaaldelijk wijst hij op de groote moeilijkheid aan vervolging verbonden, en verzekert dat hij niet ophoudt zijn plicht te doen; maar juist die herhaalde verzekeringen bewijzen, dat hij er niet meer aan deed dan hij zonder gevaar voor

zichzelven niet laten kon. Een enkele maal echter moest hij wel op onderzoek uitgaan en dan is het vermakelijk te lezen, hoe hij zich willens en wetens met een kluitje in het riet laat sturen en met welk een ophef hij gewag maakt van een ingestooten deur, om daarmede te bewimpelen, dat hij toch eigenlijk zoo goed als niets heeft uitgevoerd. Slechts wie sterk bevooroordeeld is, kan hieruit een bewijs voor Hooft's onverdraagzaamheid putten. Men bewijst echter de waarheid geen dienst, en ook Vondel niet, wanneer men om hem te verheffen alle menschen, waarmede hij in aanraking kwam, in de laagte zoekt te trekken.

Doorloopend heeft Hooft vriendschappelijk verkeer gehad met Katholieken en verscheidene waren zeer gewaardeerde gasten op het Muiderslot, zooals Anna en Maria Tesschelschade Visscher, Plemp, Ingel, Ban; met anderen hield hij briefwisseling, zooals met broeder Gabriel den Capucijn te Leuven. Waren al Hooft's brieven bewaard en kenden wij van alle personen met zekerheid het kerkgenootschap, dan zou het getal zeker nog veel grooter blijken.

En deze Hooft zou zich van Vondel afgewend hebben om zijnen overgang! Brandt vertelt het, maar de bijvoeging dat Hooft meende „dat hij wyzer behoorde te zijn", vermindert de waarde van dit bericht. Zoo iets kwam volstrekt niet overeen met Hooft's denkwijze. Zelfs dichtte Vondel nog in 1642 zijne *Spore aen den Heer Hooft, tot voltrekking sijner aengevange Nederlandsche Historie*, waarschijnlijk na het ontvangen van een presentexemplaar. Hierin doelt hij nog op Hooft's onpartijdigheid, die „nijd noch opspraek vreest", natuurlijk van de chauvinisten, die wel de Spaansche gruwelen vermeld wilden zien, maar niet de eigen fouten aangewezen.

De verwijdering zou niet gekomen zijn, als men niet geweten had, dat de vriendschap van Hooft en Vondel zeer groot was. Wij kennen de geschiedenis door Brandt: „De Drossaart hadde voor 't Hof te Brussel een pleit hangen, en de Plempen, van Amsterdam herkomstig, (die aldaar met aanzienlijke Heeren vriendtschap hielden) tot zijne hulpe, om 't werk te vorderen. Eenige Pausgezinden en Priesters in Gooylandt, dit weetende, zochten hier door, hoewel zacht gehandelt, noch meer vryheits te bekomen en verzochten door de Plempen, dat Vondel dit den Drossaart wilde voordraagen. Hij deede 't, en voegde 'r by, *dat hy hun te wil behoorde te zyn, of dat het hem anders te Brussel moght schaaden.* Waar over de Drossaart, zeer t'onvreede, antwoordde:

Dat hy zich daar mede niet hadt te bemoeyen, en dat hy die taal voor een dreigement nam. Dus verwekte Vondels voorspraak voor anderen, ongunst tegens zich zelven".

De Plempen waren, zooals ook hieruit blijkt, met Hooft bevriend. Toch vroegen zij Vondels tusschenkomst, omdat zij wisten, dat deze veel invloed op Hooft had en zij waarschijnlijk van eene mondelinge behandeling der zaak meer heil verwachtten. Het was onhandig. Hooft *kon* niets beloven, hij handhaafde de plakkaten zoo toegevend mogelijk, doch moest den schijn aannemen, alsof hij er ernstig werk van maakte. Ronduit verklaren, dat hij ze maar slap handhaafde of toegevendheid beloven, zou zijne eigene positie in gevaar brengen, en hem tevens de gelegenheid benemen om de hardheid der wetten eenigszins te verzachten. Ook dit kon hij niet ronduit zeggen en Vondel gevoelde het niet. Uit grooten ijver om zijne nieuwe geloofsgenooten te helpen drong hij nog sterker aan, en was eindelijk zoo onvoorzichtig van een dreigement te gebruiken, dat hij zelf waarschijnlijk niet als zoodanig gevoelde. Doch dat Hooft zich ten diepste gekrenkt moest achten, is duidelijk. De teleurstelling, dat de vriend, met wien hij zooveel jaren had omgegaan, hem zoo weinig bleek te kennen en hem tot zooveel baatzucht in staat achtte, maakte de zaak nog te grievender voor hem.

Hoe weinig Vondel dit alles begreep, zien wij uit het briefje, dat hij in het begin van het volgende jaar 1643 aan Hooft zond: „Ik wensch Kornelis Tacitus een gezont en zaalig nieu jaar, en dewyl hy my zyn geuse taafel verbiedt om een onnoozel Ave Maria: zoo zal ik somtydts nog een Ave Maria voor hem lezen; op dat hij sterve zoo devoot Catholyk, als hij zich toont devoot Polityk". Deze schertsende toon was zeker allerminst geschikt om den verbroken band weer aan te knoopen: daarvoor was de vriendschap van Hooft te oprecht geweest. Later heeft Vondel het nog eens beproefd, maar tevergeefs.

Intusschen had Amsterdam in Mei 1642 weer vorstelijk bezoek ontvangen, nl. van Henriëtte Maria, de koningin van Engeland, die hare dochter vergezelde, de bruid van den jongen Prins van Oranje. De stadsregeering begreep haar met geene mindere pracht te moeten ontvangen dan vier jaren geleden Maria de Medicis. Eerewachten werden gevormd, eerepoorten opgericht, Dr. Coster had weer de

leiding der vertooningen, enz. Ook Vondel bleef niet achter en zijn *Henriëtte Marie t'Amsterdam* is een uitgebreide lierzang, waarin hij zoowel aan de Engelsche koningin als aan het huis van Oranje, waaraan zij nu vermaagschapt was, hulde bracht. Het begin wekt verbazing door de buitengewone historische kennis van den dichter, maar is dientengevolge vermoeiend door het groote aantal namen. Dichterlijker wordt de voorstelling, waar hij de vorstin zelf bezingt en haar standvastigheid bij de twisten, die in Engeland woeden. Mocht het oproer zegevieren, dan zullen alle verwante vorsten van Europa opstaan om haar recht te handhaven. Maar van de lankmoedigheid en het beleid des konings hoopt hij, dat deze het onheil nog zal kunnen verhoeden. Mocht de uitgelatenheid des volks rampen over haar en haar huis brengen, zij lette op de spreuk van haar wapen: *Godt dienen is regeeren.* Amsterdam verheugt zich over hare komst als eens Jeruzalem over die der koningin van Saba. Vooral is daarvan vrede te verwachten, nu Willem door dit huwelijk verwant wordt met den koning van Spanje. Als dat eens het begin mocht zijn van een algemeeenen vrede onder de Christenen, zoodat zij gezamenlijk tegen de Turken zouden optrekken en een einde maken aan de heerschappij der Halve Maan! Dat heerlijk vooruitzicht moet ook haar gelukkig maken en moge haar straks troosten, als zij hare dochter hier moet achterlaten en alleen huiswaarts keeren.

Bij de uitgave werd aan dezen zang nog toegevoegd *De Hymen van Oranje en Britanje.*

Slechts drie vrienden ontvingen in dit jaar, 1642, gedichten van Vondel. Uit het Latijn van Van Baerle vertaalde hij *Aen de hofsteê van Laurens Baeck.* Een nieuwe vriend, of waarschijnlijker een, dien wij nu voor het eerst ontmoeten, was de Haarlemsche kanunnik Johan Albert Ban, de beroemde musicus, die ook zeer bevriend was met Hooft en verscheidene anderen uit den Muiderkring. Het *Zanghbloemsel,* dat deze aan Huygens opdroeg, had onder andere lofverzen ook Vondels *Op de Zangkunst van den Heere Joan Albert Ban.*

Bij het huwelijk van Mattheus Vossius, den zoon van zijn ouden vriend, met Johanna van Veen in November 1642, kon hij natuurlijk niet zwijgen en dichtte een hartelijk welluidend liedje. Dit was niet alleen uit vriendschap voor den vader: ook met den zoon ging hij vertrouwelijk om. Deze schreef b.v. in een brief van 4 Aug. 1642 aan

iemand, dien hij „Mijn Heer, ende Cousijn" betitelt, het volgende: „Mijn historie wert int duits overgheset, kost mij meer moijten, als of ick in het latijn iets op nieus maecten. Mijn heer Vondelen sal mij sijn stijl leenen. Sitten alle daechs wel drie a vier uiren by malcanderen, soo dat ick verhope dat het eerste stuck noch wel dit iaer onder druck soude moghen gheraken".

Niet alleen Vondels poëzie werd dus hoog gewaardeerd, ook zijn prozastijl. Hij kwam bovendien niet als de nederige leerling bij zijne geleerde vrienden, maar als een gewenschte medewerker. Was hij niet zoo bescheiden geweest, dan zouden wij misschien wel meer berichten hebben van hulp door hem aan anderen verleend. Opmerking verdient ook nog, dat Vossius hem „mijn heer Vondelen" noemt.

Met deze samenwerking is het boek niet klaar gekomen. Den 22sten Nov. 1644 schreef Vossius aan den raadpensionaris Joan de Brune: „ik zou willen, dat Vondel doorgegaan was met het vertalen van mijne Annales. Maar, nadat hij openlijk tot de Pausgezinden is afgevallen, wil hij liever zijn tijd aan andere dingen besteden. Ondertusschen zal ik al mijn best doen, dat het door een ander kan gedaan worden." Eerst in 1677 kwam de vertaling in het licht, afgemaakt door N. Borremans. In hoeverre nu het eerste gedeelte daarvan van Vondels hand is, valt moeilijk uit te maken.

De gaven, hem van den hemel geschonken, meende Vondel te moeten gebruiken ter meerdere eere Gods en van de Kerk. Trouw heeft hij zich van dien plicht gekweten. Geen vuriger lofredenaar en welsprekender verdediger heeft de kerk in onze taal gehad dan onzen eersten dichter. Belangrijke verschilpunten tusschen Roomschen en Onroomschen zijn zeker wel de mis, de vereering der heiligen, de onfeilbare kerk, biecht en aflaat, de vereering van den Paus en het geloof aan wonderen ook na den tijd der Apostelen. Het ligt dus voor de hand, dat Vondel deze onderwerpen bovenal ijverig bestudeerde, om door zijne geschriften de waarheid der Katholieke leer in al deze punten helder in het licht te stellen en zoo mogelijk velen daarvan te overtuigen, die thans nog in het duister dwaalden. Slechts de drie eerste der hier genoemde onderwerpen heeft hij opzettelijk in een grooter werk behandeld, over de andere heeft hij, wanneer het te pas kwam, hetzij in kleinere gedichten, hetzij ter loops bij de behandeling van een ander onderwerp, zijne mee-

15

ning gezegd. Wij hebben gezien (bl. 210), hoe hij door een voor de hand liggenden gedachtegang als onderwerp voor zijn eerste Katholieke werk de legende van Petrus en Paulus nam. Daar kon hij te eerder toe komen, omdat hij door zijne voorstudiën voor den *Konstantijn* eene uitgebreide kennis van de daartoe behoorende literatuur had gekregen. Het lag dus geheel in de lijn van zijne ontwikkeling, dat hij voortging met de geschiedenissen der heiligen te behandelen. Wanneer wij letten op het groote aandeel, dat zijne dochter in zijnen overgang had gehad, en op de vereering, die hij altijd Maria had toegedragen, dan is het te begrijpen, dat vooral het leven der heilige Maagden hem aantrok. Nog vóór zijn overgang had trouwens de legende van St. Ursula hem reeds door hare schoonheid getroffen.

Het was geen nieuw denkbeeld, de klassieke vormen te gebruiken om daarmede Christelijke denkbeelden uit te drukken. Van de eerste eeuwen van het Christendom af hadden tal van schrijvers dat gedaan. Ook Vondel had het beproefd, toen hij aan Virgilius den vorm ontleende voor de Christelijke heldendaden van Constantijn. Een epos met een vrouwelijke held kende de oudheid niet; bovendien waren de geschiedenissen der martelaressen te eenvoudig voor een epos en kon men ze ook moeilijk alle in één verhaal brengen. Rondziende in de klassieke literatuur vond hij echter in de *Heroides* van Ovidius een geschikten vorm. Om zich dezen goed eigen te maken, ging hij volgens de gewoonte, die hij met Hooft gemeen had, eerst het geheele werk van den Latijnschen dichter op schrift vertalen.

Deze vertaling heeft hij nooit laten drukken. Maar ook hierin ging het hem als Hooft: zijne vereerders wilden reeds spoedig na zijnen dood zooveel mogelijk alles hebben, wat er ooit uit zijne pen gevloeid was. Zoo is dan deze vertaling der *Heldinnebrieven* in 1716, maar met vele willekeurige veranderingen, uitgegeven.

De *Brieven der Heilige Maeghden, Martelaressen,* twaalf in getal, verschenen in 1642 met een *Opdraght aen de Heilige Maeght,* gevolgd door *De Lofzangk,* eene bewerking van Lukas I. 46—55. „Dit was veel opspraaks onderworpen,” zegt Brandt, „doch de Brieven zelfs waaren vol kunst en aardìgheit”. Het eerste willen wij gaarne aannemen. Wel was het niet zoo iets ongewoons, dat hier Roomsche boeken gedrukt en openlijk verkocht werden, maar dan waren de

koopers ook alleen Katholieken, die door den inhoud gesticht werden, zelfs al liet de vorm veel te wenschen over. Anderen kochten deze boeken niet en lazen ze ook niet. Maar gedichten van Vondel wilde iedereen lezen, die smaak en kunstgevoel had, en hoe meer nu andersdenkenden door den schoonen vorm bekoord werden, hoe eerder zij er toe kwamen het te betreuren, dat een zoo hoog staand kunstenaar zijne gaven aan eene dergelijke stof besteedde. Daar moest wel veel over gesproken worden, maar in die „opspraak" lag juist de groote waardeering van zijne kunst opgesloten.

Met het gunstig oordeel van Brandt over de *Brieven* zal zeker elke lezer instemmen. De uitgebreide kennis van geschiedenis en legende en de groote rijkdom van denkbeelden, waarover Vondel beschikte, stelden hem in staat een belangwekkenden en afwisselenden inhoud te geven aan deze brieven van martelaressen, wier geschiedenis overigens zooveel overeenkomst vertoont, en dat zonder aan de overlevering te kort te doen. Daardoor krijgt de, anders dikwijls eentonige, briefvorm groote levendigheid, terwijl de verzen onzen eersten dichter alleszins waardig zijn. Vooral in de *Opdraght* is eene innigheid van overtuiging, eene verhevenheid van voorstelling, die ons reeds herhaaldelijk aan den *Lucifer* doet denken.

Aan de uitgave der *Brieven* werd nog toegevoegd *Davids Tranen of Boetpsalmen*, waarschijnlijk wel in dezen zelfden tijd gedicht.

Vondel was nu in zijne volle kracht en zou weldra het hoogtepunt van zijne dichterlijke ontwikkeling bereiken, waarop hij zich langen tijd zou handhaven. Wat wij in de natuur bij de verschillende rassen en soorten opmerken, zien wij ook bij de rassen en zelfs bij de individuen onder de menschen: hoe hooger de ontwikkeling, hoe langer tijd van voorbereiding. Vondel, wiens degelijkheid en dientengevolge ook betrekkelijke langzaamheid van werken wij meermalen gelegenheid hadden op te merken, was zeven en dertig jaar, toen hij zijn *Palamedes* schreef, bij het verschijnen van den *Gysbreght* was hij reeds vijftig, en toen hij zijn *Lucifer* dichtte, op zijn vijf en zestigste jaar, was hij nog in zijne volle kracht.

Naast deze algemeene oorzaak kwam bij Vondel nog de bijzondere, dat hij altijd eene drukke zaak had gehad. Dat deze hem den dichterlijken arbeid niet onmogelijk maakte, had hij behalve aan de kracht van zijn genie ook te danken aan de bezieling, die er van zijne vrouw

uitging, en aan de trouwe en krachtige hulp, die hij van haar mocht ondervinden. Een half jaar voordat zij de zilveren bruiloft zouden kunnen vieren, ontviel hem deze steun. Maar de kinderen waren volwassen, althans de zoon, die toen twee en twintig jaar was, terwijl Anna tusschen veertien en een en twintig was en al spoedig de zorg voor de huishouding op zich kon nemen. De zoon was volgens Brandt „kleen van geest en los van hoofde”. Het is altijd moeilijk de zoon van een grooten vader te zijn, en daardoor heeft men ook den jongen Joost zeker dikwerf veel te hard beoordeeld. Maar waarschijnlijk heeft toch de vader geene groote talenten in hem ontdekt; anders zouden wij verwachten, dat hij hem voor de studie bestemd had. Misschien ook heeft het blokken van den vader den zoon afgeschrikt, die in meerderen voorspoed en minder zorgen opgevoed, meer van het leven wilde genieten. Hoe dit zij, hij werd „tot neering en koopmanschap opgebracht”.

Wanneer de notarieele archieven, die gelukkig voor Amsterdam zijn behouden, eens geheel doorvorscht zullen zijn — wat trouwens nog wel eenige jaren duren kan — dan is het niet alleen mogelijk, maar zelfs zeer waarschijnlijk, dat een of meer contracten zullen gevonden worden tusschen Vondel en zijn zoon, zooals ook dat met zijne moeder reeds gevonden is (vgl. bl. 39). Heeft hij met zijnen zoon gehandeld zooals zijne moeder met hem, dan is deze eerst als bediende, dan als procuratiehouder in den winkel geweest, en werd bij zijn huwelijk deelgenoot in de zaak, om die later geheel over te nemen. Maar het is ook zeer goed mogelijk, dat hij een tijdlang niet in den winkel geweest is.

In het Puiboek staat op 7 Augustus 1643: „Compareerden Joost van de Vondel de Jonge van Amsterdam, oudt 31 jaer, geassisteert met sijn vader Joost van de Vondel, wonende op de Blaewe Wal, ende Aeltje van Bancken van Amsterdam, geen ouders hebbende, geassisteert met haer suster Geertje van Bancken, wonende op de Keysersgracht.”

De bruidegom woonde op de Blaewe Wal, dus niet meer bij zijn vader, die nog wel in de Warmoesstraat zal gewoond hebben. De verschillende neigingen van vader en zoon, die echter in prikkelbaarheid overeenkwamen, kunnen deze scheiding noodig gemaakt hebben. Maar er is ook eene andere mogelijkheid. Bij den dood der moeder was de jonge Joost meerderjarig of werd het weldra. Hij kon

dus het moederlijk erfdeel ontvangen, dat waarschijnlijk ruim *f* 20.000 bedroeg, en daarmede eene eigen zaak beginnen. De kousenwinkel kon dan later aan Anna komen, als zij trouwde. Maar de zaken van Joost gingen niet zoo goed als men verwacht had, terwijl Anna besloten had ongehuwd te blijven. Zoo deed Joost zijn eigen zaak aan kant en trok met zijne vrouw bij vader en zuster in, met wie hij, naar Brandt's mededeeling, tot na zijn tweede huwelijk bleef samenwonen. Waarschijnlijk werd toen tegelijkertijd een grooter huis betrokken. In 1647 althans behoorde het oude huis niet aan Vondel en was verhuurd aan Gerrit Evertsz.. Vondel woonde toen in het huis, dat thans n°. 110 is, waar hij bleef tot 1652.

In de jaren 1641 tot 1643 heeft hij slechts weinig kleinere of gelegenheidsgedichten gemaakt en ook in de twee volgende jaren. De voorbereiding voor zijn groote werk, dat in 1645 verscheen, eischte veel studie en nam zeker al zijn vrijen tijd in beslag.

Zijne vereering der heiligen en zijne liefde voor de Societeit van Jezus toonde hij in *Op het Pater Noster des zaligen Vaders en Apostels van Oost Indiën, François Xaveer.* Deze reliquie was door Maria de Medicis bij haar overlijden op 3 Juli 1642 nagelaten aan de Jezuïeten te Keulen, eene dubbele reden voor Vondel om ze te bezingen.

Vriendschap drong hem de pen op te nemen bij het huwelijk van Cornelis le Blon in Juli 1643, hoogachting of een vereerend verzoek bij den dood van den burgemeester Dirk de Vlaming van Outshoren in Augustus van hetzelfde jaar.

In Joost Baeck had, zooals Hooft zeide, de koopman den dichter bedorven. Dat bij Vondel het omgekeerde niet had plaats gehad, blijkt herhaaldelijk. Voor de belangen van den handel had hij steeds een open oog. Op de Beurs van Amsterdam was hij trotsch. Daarop maakte hij in 1642 de twee algemeen bekende en geroemde gedichten, beginnende met:

> Doorluchtigh koopslot, meesterstuck
> Van *Keizer*,

en

> O vruchtbare acker, gront van steen,

Het eerste hiervan komt voor op eene prent door den beursknecht den bezoekers aangeboden.

Nieuwjaarswensch van den beursknecht.

Prent van Salomon Savry.

Het volgende jaar bracht eindelijk voor de vrienden en vereerders van Vondel iets, waar zij reeds lang naar verlangd hadden: eene verzamelde uitgave zijner gedichten. Hij had dat eigenlijk nooit gewild, maar nu vernam hij, dat men reeds met het verzamelen bezig was, en dat de uitgever al was gevonden. Om te verhinderen, dat daarin gedichten werden opgenomen, die hij liever niet herdrukt zag, of dat er grove fouten in kwamen, besloot hij zelf daarbij de hand te bieden.

I. V. Vondels Verscheide Gedichten verschenen in 12° bij Joost Hartgers, die ook reeds in 1638 een nadruk van den *Gysbreght* uitgegeven had. Het boek heeft eene titelprent door C. van D(alen) gegraveerd naar eene teekening van Sandrart. In het voorbericht zeggen de onbekende verzamelaars, die zich D. B. D. L. B. teekenen, niets bijzonders, behalve dat zij een zeer prijzend oordeel van J. de Brune over Vondel aanhalen. Aan het einde van het boek vinden wij een brief van *Vondel aen zijnen afwezenden Vrient.* Zonder grond en ook buiten alle waarschijnlijkheid heeft men in dezen *Vrient* Hugo de Groot willen zien. Misschien bestond die vriend zelfs niet en heeft Vondel alleen den briefvorm gekozen, om op deze wijze zijne medewerking aan de uitgave kenbaar te maken.

Omdat Vondel daarin zelf een oordeel uitspreekt over zijne vroegere gedichten, is deze brief belangrijk genoeg om dien hier in zijn geheel op te nemen:

„De kunst is langk, het leven kort, zeide Hippokraat. Niemant wort met de kunst, wel met eenen treck tot de kunst, geboren. Men klimt, al hijgende en zweetende, van langer hant, de steilte van Parnas op. Oeffeninge en wackerheit wetten het vernuft, en struickelen leert opmercken; zoo dat men, na verloop des tijts, te rugge ziende, misstellingen en dolingen, in rijmen of andersins begaan, leert wraken; oock rieckt, hoe alles niet met een even goede luim gedicht zy. De goede vader Homeer sluimert zelf by wijlen. Een zelve saizoen is jaarlix het zelve niet; en vruchten en bloemen, uit eenen zelven struick en steel gesproten, verschillen dickwils niet luttel. Hierom wenschte ick liever een deel mijner groene en onrijpe vaarzen onherdruckt; en hebbe het herdrucken, zommige jaren, gestuit: doch nu uit u vernemende, hoe *Hartgers* op het sterck aanhouden eeniger Maecenaten en beminderen der Nederduitsche Poëzye, gezint is mijn verstroide gedichten by een te zamelen, en op een nieuw in het licht te brengen;

zoo zal ick, mijns ondancks, moeten gedoogen, dat men voor kunst mede opveile eenige rijmen, en regels, nutter gescheurt, en verworpen. Indien men by die Verscheide Gedichten voege het Verwoeste Ierusalem, Gijsbrecht van Aemstel, voort mijn andere Treurspelen, als Elektra, de Maaghden, de Gebroeders, drie Iosephs, Peter en Pauwels, en de Maaghdebrieven, by *de Wees* uitgegeven; zoo bint men in eenen bondel al wat ick voor mijn eigen werck reken, behalven vier of vijf Saterdichten (bestaande in regelen van twalef en dartien lettergrepen) en noch een Lierdicht, de Deught ter gedachtenisse gezongen, zonder nu van Palamedes Treurspel te reppen. Onderwint zich iemant voortaan noch iet anders van 't verleden, op mijnen naam, buiten mijn kennis en bestemminge, te drucken; men houde dat niet voor mijn, maar voor een anders werck, of in verscheide harssepannen gegoten, en hergoten; gelijck Hekuba, en zommige kleinigheden, by my alleen niet gerijmt. Ick verworp oock al wat, onder boven gemelde gedichten niet begrepen, oit door my ontijdigh voortgebroght, en op papier gekrabbelt, van mijnen vrient Pers, of iemant anders uitgegeven, den dag onwaardigh, en den nacht der vergetenisse toegedoemt zy. Bejegent de lezer nu, in dat ongelijcke werck, van overal by een verzamelt, noch iet wrangs en onsmakelix; hy ontschuldige het naar het saizoen, waar in die vrucht gewassen is, of boete zijnen lust met het beste uit te picken, tot dat de tijt hem nog wat rijpers aanbiede, en vergenoege: hoewel de Grieksche Theognis zeit, dat Iupijn zelf niet een iegelick vergenoeght, het zy het regene, het zy (dat noch meer te verwonderen is) de zon schijne. Zoo veel most ick u antwoorden, op uwe verwittitiginge. T'huis, 1644, den derden van Lentemaant."

In dezen bundel zijn dus niet opgenomen de oudere gedichten, evenmin de eigenlijke hekeldichten. Bovendien zijn in verscheidene sommige regels veranderd, die na zijnen overgang wat al te zeer met zijne tegenwoordige denkbeelden in strijd waren.

Maar ook zijn er enkele nieuwe gedichten van den allerlaatsten tijd in te vinden, b.v. *Aen den Heer Joachim van Wickevort*, een van zijne vrienden uit den kring van Hooft. De vrienden mengden zich dus niet in het geschil tusschen de beide dichters, in de hoop waarschijnlijk, dat deze zaak wel zou bijgelegd worden. De aanleiding tot het gedicht aan Wickevort was, dat aan dezen de *Wetsteen der Vernuften* van Jan de Brune was opgedragen. Met dezen laatste was

Vondel ook bevriend; hij maakte althans een gedichtje op het overlijden van zijne zuster Maria de Brune. Ook in den *Wetsteen* zelven was een gedicht van Vondel opgenomen *Aen den Edelen Heer François Junius*, een oom van De Brune.

Een aantal gedichten in dezen bundel moeten hier buiten bespreking blijven, al zijn daaronder b.v. de aardige *Maydeuntjes* en *De Roomsche Lier*, omdat de tijd van vervaardiging geheel onbekend is, en zij ons dientengevolge voor de kennis van Vondels leven evenmin iets opleveren als van zijne dichterlijke ontwikkeling.

Bij de verbouwingen in het weeshuis waren een paar versjes van Vondel onder het beeldwerk aangebracht, die nu ook gedrukt werden. Op de poort in de Kalverstraat las men — en leest men nog:

Wy groeien vast in tal en last:
  Ons tweede Vaders klagen,
Ay, ga niet voort door deze poort,
  Of help een luttel dragen.

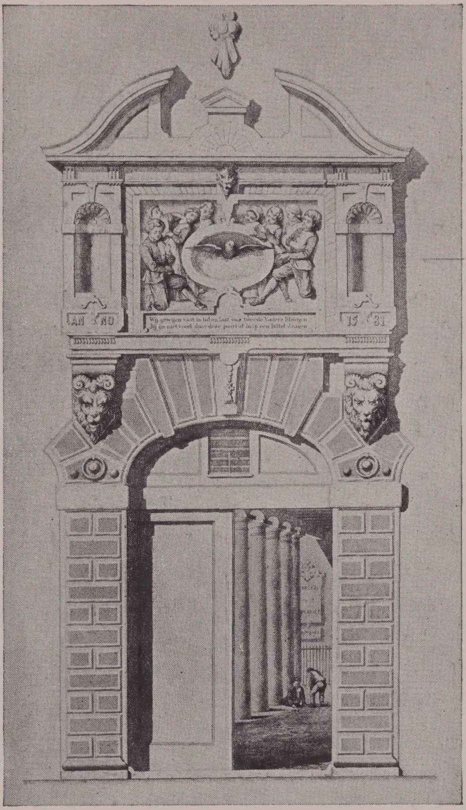

Poortje van het Burgerweeshuis.

De *Kruisklaght*, eene schoone vertaling van het *Stabat Mater* (later heeft hij deze stof nog eens, maar minder treffend, meer redeneerend, bezongen in zijn *Hartebreeker*) en een zestal vertalingen van Psalmen zijn zeker wel van de laatste jaren, misschien zelfs na zijnen overgang, evenals een aantal gedichten op schilderijen van Sandrart zelven of op kunstwerken, die hij ten huize van dezen gezien had.

Den 16den Sept. 1644 zond Vondel een exemplaar der *Verscheide Gedichten* aan Huygens met een brief, die nog bewaard is. Hieruit

zien wij, dat hij het vorige jaar door bemiddeling van Wickevort van Huygens paspoorten voor zijne dochter gekregen had. Deze was dus toen op reis geweest, wij weten niet waarheen. Het is echter wel te vermoeden, dat het geene pleizierreis geweest is, maar voor kerkelijke belangen. Misschien was zij toen ook te Mechelen geweest (zie bl. 244).

De nieuwe Paus, die in het najaar van 1644 den Heiligen Stoel beklom, werd door Vondel geëerd in zijn *Olyf-tack van zijne Heiligheit Innocent de Tiende* en in eene reeks bijschriften bij zijn portret. Tegen het eerste verscheen een vinnig gedicht op dezelfde rijmwoorden.

De twisten tusschen Karel I en het Parlement werden door Vondel en niet door hem alleen, voornamelijk als een strijd om het geloof beschouwd. Vandaar dat hij er zoo levendig belang in stelde en de partij van den Koning koos. In de partij van het Parlement zag hij slechts haters van het Katholicisme en oproermakers tegen den gezalfden Koning. Wel klaagde hij als koopman ook over den achteruitgang van handel en welvaart tengevolge van den burgeroorlog, maar toch waren zijne felste uitdrukkingen tegen de Schotsche Puriteinen. Daarom ook wekten zijne hekeldichten *Klaghte over de weerspannelingen in Groot Britanje*, *Morgenwecker der Sabbatisten*, *Het Radt van Avonturen* en *Mundus vult decipi* zooveel ergernis, dat er een aantal gedichten tegen verschenen, wel niet in zoo goede verzen als die van Vondel, maar met geene mindere scherpte.

Het jaar 1645 begon voor Amsterdam zeer ongelukkig. Den 11den Januari verbrandde, waarschijnlijk door de onachtzaamheid van loodgieters, de Nieuwe Kerk. Vondel dichtte hierop zijne *Klaghte over het verongelucken der Kercke van Sinte Katharine.* In dit bekende schoone gedicht, beginnende:

> De Koningin van Aemstels hooftgebouwen
> Is nu helaes! haer blaeuwe sluier quijt,

verheelde Vondel zijn geloof niet, maar schoof het ook niet uittartend op den voorgrond. Toch wekte het den jeugdigen ijver van een Leidsch student, die een vinnig tegendicht schreef op dezelfde rijmwoorden als Vondels *Klaghte*, en beginnende

> Verwarde Tolck van Babels hooftgebouwen.

Hierop volgde eene verdediging van Vondel door iemand, die zich

„rechtsgeleerde" noemt, en daarop weer een antwoord van een Leidsch student. Ook deze beide gedichten hadden dezelfde rijmklanken als de *Klaghte.* Alle drie waren met schuilnamen onderteekend.

Wel verre van zijn geloofsijver te bekoelen, prikkelde deze onverdiende smaad hem nog meer. De geest van „Ik zal dat volk de waarheid nog scherper zeggen" (vgl. bl. 99) was wel langzamerhand tot zwijgen gebracht, maar leefde nog krachtig in hem. Alleen dat hij nu niet met hekeldichten antwoordde, maar eene gelegenheid afwachtte om nog duidelijker zijne geloofsovertuiging in schoone gloedvolle verzen uit te spreken. Hij behoefde niet lang te wachten.

In Maart 1645 vierden de Katholieken in Amsterdam het derde eeuwfeest van het bekende Mirakel. Daarop dichtte Vondel zijn *Eeuwgety der Heilige Stede* en liet dit dadelijk drukken [1]. Alle Amsterdammers wisten natuurlijk, dat hunne Katholieke medeburgers dit feest vierden, maar dat gaf niemand aanstoot. Doch dat Vondel, en juist hij, dit gedicht openlijk in de boekwinkels te koop liet hangen, werd door velen als eene uitdaging beschouwd, wat het dan misschien ook wel was. „Dit maakte", zegt Brandt, „een heelen hoop van Onroomsche Rymers gaande, die hem, met lamme steekeldichten en krabbelingen, elk om strijdt, te keer gingen, nergens toe dienende, dan om 't graau tegens hem te verbitteren." Van deze „krabbelingen" is niet veel tot ons gekomen, maar van hun aantal en van de daardoor gewekte verbittering hebben wij een getuigenis in den brief, dien Hooft den 20sten April aan Van Baerle schreef. Daarin lezen wij: „Vondel heeft een vers gemaakt op 't wonder waar af de Heilige Steê haaren naam draagt: en laat het openbaarlijk voor de boekwinkels ten toon hangen, gelijk de voorvechters de messen in de luifen steeken, om de oogen van de voorbijgangers te tergen, als met zeggen: wie 't hart heeft, pluike. Mij deert des mans, die geens dings eerder moede schijnt te worden, dan der ruste. 't Schijnt dat hij noch 300 gulden in kasse moet hebben, die hem dreigen de keel af te bijten. Noch weet ik niet, oft het hem niet wel dierder moghte koomen te staan; ende d'een oft d'ander heetharsen, bij ontijde, de handen aan hem schenden, denkende dat'er niet een haan naa kraayen zoude. Dit spel, immers, maakt zulk een brabbeling in de

[1]) Van den afzonderlijken druk of drukken is tot nog toe geen enkel exemplaar teruggevonden. Dat zij bestaan hebben, blijkt uit den brief van Hooft.

wacht, dat'er alle daags nieuwe krabbeling uit rijst. Ik zend hier by een paar staaltjens, niet de fijnste die ik gezien heb, maar die ik althans bekoomen kan; want dit tuig gaat ter greep weg."

Dit was een vertrouwelijke brief aan een vriend, waarbij de schrijver er zeker niet aan gedacht heeft, dat die later gedrukt zou worden. En dan treft ons niet alleen de kalme wijze, waarop Hooft spreekt over eene zaak, die voor hem niets heiligs had, maar ook de weemoedige naklank van de oude vriendschap in dat „mij deert des mans" enz. Zijne bezorgdheid was zeker opgewekt door een „steekeldicht" als het *Na-krabbelaers Antwoort*, waarvan de geest voldoende gekenmerkt wordt door den eersten en den laatsten regel aan te halen: „Ouwe geck, verwaende Schrijver", en „Delght in tijdts den Paepsen Hont." Dat laatste zou men eene ophitsing tot moord kunnen noemen. Toch behoefde Hooft niet zoo ongerust te zijn: dergelijk anoniem schelden wordt wel gretig gekocht en gelezen, maar heeft in den regel heel weinig daden ten gevolge. Natuurlijk: een lafaard — en wie naamloos scheldt, is niets anders — kan alleen nieuwe lafaards kweeken, maar zal niet licht een ander tot daden bemoedigen.

Een der eerste schimpdichten tegen Vondels *Eeuwgety* was weer met zijne eigen rijmwoorden. Dit gaf een vriend van Vondel aanleiding zijne bestrijders „nakrabbelaers" te noemen en deze naam wordt in verschillende titels herhaald. Opmerking verdient, dat zoo niet alle, dan toch verscheidene der aanvallen op Vondel niet uit Amsterdam, maar uit Leiden kwamen.

Niet alleen zijne vrienden antwoordden, ook Vondel zelf schreef zijn *Kenteken des Afvals*, „'t welk met fel uitvaaren noch meer aanstoots gaf, hoewel er min tegens gedaan wierdt, hebbende de Nakrabbelaars hunnen aêm ten einde geloopen". Dat hier minder gedichten tegen verschenen, willen wij wel aannemen; dat kunnen wij niet meer nagaan. Maar het „fel uitvaaren" kunnen wij Brandt niet toegeven. Integendeel kenmerken alle gedichten van Vondel uit dezen tijd zich, in tegenstelling ook met die zijner vrienden, door het streven om scheldwoorden te vermijden en alleen te strijden met argumenten, men mag die dan voor krachtig houden of niet. Dat zij desniettegenstaande aanstoot gaven, is begrijpelijk, Wel schold hij niet, maar verheelde evenmin zijne verontwaardiging. Doch de meeste ergernis werd zeker wel gewekt door de omstandigheid, dat hij geen geboren Roomsche

was, maar een afvallige, en dat hij niet bescheiden sprak als de aanhanger eener leer, die slechts geduld werd, maar met de hoogheid en het zelfvertrouwen van iemand, die meent de waarheid te bezitten.

Nog twee kleine versjes schreef Vondel naar aanleiding hiervan, nl. *Schilt des Geloofs* en *Bevestiginge door den Magistraet van Amsterdam*, die beide ook weer een antwoord uitlokten.

Al deze gedichten verschenen eerst op losse bladen, maar een ongenoemde drukker begreep er nog wat aan te kunnen verdienen en gat onder den titel *Der Poëten Vegtschool* eene verzameling daarvan uit, waarin zoowel Vondels gedichten als die zijner tegenstanders zijn opgenomen.

Aan de waardeering, die hij van de maatschappelijk en geestelijk hooger staanden genoot, deed dit alles geen afbreuk. Bij het huwelijk van Nikolaes Pankras, zoon van den burgemeester Gerbrand Claesz. Pankras, in Juni, dichtte hij een *Bruylofts-zang*, en in Juli een *Lyckzangk* en *Grafschrift* voor Herman Gijsbertsz. van de Poll (vgl. bl. 98). Deze gedichten werden toch zeker wel op vereerend verzoek geschreven, en waarschijnlijk ook het volgende. In Juli 1645 trouwde Balthasar Moretus, de beroemde boekdrukker te Antwerpen. Bij deze gelegenheid dichtte Vondel *De Druckkunst*. Wel is het niet geheel onmogelijk, dat hij dezen drukker gekend heeft, maar het blijkt nergens en bovendien zouden wij dan een anderen toon verwachten. Het is dus waarschijnlijk, dat hij dit voor een ander, b.v. voor Blaeu, geschreven heeft. Vriendschap was het daarentegen, die hem 3 Augustus een blad deed beschrijven in het album van Jakob Heiblock, den lateren rector der Latijnsche School.

Voor zeer velen, en niet het minst voor Vondel, was het eene groote vreugde, toen in het laatst van April of het begin van Mei 1645 Hugo de Groot, op zijne doorreis van Parijs naar Stockholm, ook een paar dagen te Amsterdam vertoefde. Het was echter een teleurstelling, dat hij zoo spoedig weer wilde vertrekken. Doch een aanhoudende Noordenwind belette het uitzeilen, wat Vondel zijn *Danckdicht aen Boreas* in de pen gaf. Eindelijk scheen de wind gunstiger en De Groot vertrok, waarbij Vondel hem tot de Stadts herbergh uitgeleide deed. Daarop schreef hij *Op het vertreck zijner Excellentie*.

Spoedig werd deze vreugde in droefheid verkeerd. Op zijne terugreis uit Zweden overleed De Groot den 28sten Augustus te Rostock.

Vol eerbiedige hartelijkheid en oprechte droefheid schreef Vondel *Uitvaert van zijn Excellentie aen de Wethouders van Delft.*

Niet iedereen had dezelfde gevoelens als Vondel, die in nog een paar kleine gedichtjes zijne vriendschap voor De Groot uitdrukte. Salmasius schreef een paar brieven, die ook gedrukt werden, waarin op alles behalve waardeerende wijze over De Groot werd gesproken. Dit wekte de ergernis van Vondel en zijn *Aen den Lasteraer van wylen den Konincklycken Gezant Huigh de Groot* is van een toon zoo fel, als hij in lang niet had laten hooren. Natuurlijk kwamen hierop een paar antwoorden van de tegenpartij, misschien wel weer uit Leiden.

Daar bleef het niet bij: De Groot had in de laatste jaren zijns levens een twistgeschrijf gehad met Andreas Rivetus, hoogleeraar in de theologie te Leiden. Zijn laatste geschrift was nog onder de pers, toen hij stierf, doch verscheen kort daarna. Hieruit maakte Vondel eene bloemlezing, die hij vertaalde en als *Grotius Testament of Hoofdpunten getrocken wt sijn jongste antwoort aen D. Rivet* uitgaf, zoogenaamd „in Vredestadt, by Gerusthart de Wit". Zijn naam komt noch op den titel, noch elders in het werk voor, doch men schijnt dien toch vrij spoedig geweten hebben.

De *Na-rede* was geteekend R. C., waarmede blijkbaar „Roomsch-Catholijk" bedoeld wordt. Eigenaardig is, dat deze gedateerd is op 10 Augustus. Dit moet eene antidateering zijn; anders zou deze bloemlezing eerder verschenen zijn dan het boek zelf. Nu zou dat wel kunnen, indien Vondel het toezicht had gehad op den druk en dus de uittreksels gemaakt uit het handschrift, maar dan blijft het onverklaarbaar, dat hij nog voor het overlijden van De Groot aan deze bloemlezing den naam *Grotius Testament* had gegeven.

Vondel heeft dit werk opgedragen „Allen goedtwillighen ende verstroyden buiten de H. Catholijcke Kerk". Hij vertaalt hierin eene reeks plaatsen uit het werk van De Groot, die naar zijne meening eene verdediging en bevestiging inhouden van de waarheid der Roomsche kerkleer en eene weerlegging van de dwalingen der Protestanten. Hij deed dit niet uit strijdlust, maar in de hoop daardoor vele Protestanten de oogen te openen en hen zoo tot de waarheid te brengen. Of hij hierin geslaagd is, mag betwijfeld worden, want hoe stichtelijk het boek zeker was voor Vondels geloofsgenooten, voor anderen is de redeneering verre van overtuigend. Wie aan de uitspraken der kerk-

vaders en conciliën gezag toekent, zal hier zijn geloof bevestigd vinden; wie dat niet doet, blijft bewijzen vragen. Voor dezen echter meende Vondel, dat het voldoende was aan te toonen, dat De Groot, die hoogwijze man, dan toch die uitspraken in zijn geschrift gebruikt had. Wie derhalve de leerstellingen der Kerk niet op het gezag der kerkvaders en Conciliën wilde aannemen, kon het op gezag van De Groot doen. Dit boek is dus ook daarom merkwaardig, omdat het bevestigt, dat het vooral de behoefte aan gezag was, die Vondel deed overgaan.

In den eersten tijd schijnt het werk niet zeer de aandacht getrokken te hebben. Het is dan ook pas herdrukt in de uitgave der verzamelde werken door Van Lennep. Maar twee jaar later werd hij daar heftig over aangevallen in de voorrede voor het Tweede deel der Poëzie te Schiedam in 1647. De schrijver, die zich P., dat is zeker wel „Protestant", noemt, verwijt Vondel daarin „moedtwillig bedroch." Hij beweert, dat Vondel aan Grotius dingen in den mond legt, die hij nooit bedoeld heeft, zoowel door de woorden uit hun verband te rukken als door ze onjuist te vertalen.

Een onderzoek, in hoeverre P. gelijk heeft in zijne bewering, zou alleen mogelijk zijn door het geheele werk van De Groot af te drukken met de aanhalingen van Vondel er naast. Dat kunnen wij hier niet doen, maar dat is ook onnoodig. Als godsdienstig strijd- of propagandaschrift zal niemand dit *Testament* meer gebruiken en voor de kennis van Vondel als kunstenaar is deze vertaling, waarbij hij alleen een propagandistisch doel had, van nog minder beteekenis dan de andere. Het eenige, wat voor ons van belang is, is de vraag, of de woorden „moedtwillig bedroch" juist zijn. En dan kennen wij thans Vondel genoeg om te kunnen verklaren, dat zij onverdiend zijn. Hij moge door zijn ijver verblind hier en daar gedwaald hebben, maar aan zijne goede trouw valt niet te twijfelen.

Het groote werk, waaraan hij zoo lang bezig geweest was, verscheen in October 1645 onder den titel *Altaergeheimenissen. Ontvouwen in drie boecken, door I. V. V.* Ofschoon dus de naam van den dichter niet voluit genoemd werd, was deze toch zeker voor niemand een geheim. Wel bleef men in het onzekere omtrent den naam van den drukker. De titel vermeldde „Te Keulen, in de Nieuwe Druckerye". De drukker vreesde dus blijkbaar, zoo al niet voor een vervolging, dan toch voor opspraak.

De titelprent was door Th. Matham gegraveerd en eene navolging van eene prent van C. Galle naar eene schilderij van E. Quellinus. Hoe schoon Vondel die prent vond, zien wij in „Op de Tittelprint”, eene dichterlijke uitlegging, die al dergelijke verzen van anderen ver achter zich laat. Het Geloof wijst de Vijf Zinnen op het Altaergeheimenis, en

Houdt aen, tot dat zich elck ten leste laet bewegen,
Zoo ras als Sint Aquijns Orakel door haer spreeckt:
't Geloof alleen voltreck' wat uw Verstandt ontbreeckt.

Titelvignet uit den eersten druk der Altaergeheimenissen.

Na een schoonen koorzang, onderteekend *Piè*, die, zoo hij al niet van Vondel is, om zijne dichterlijke waarde zeer goed van hem zou kunnen zijn [1]), sluit het voorwerk met iets zeer bijzonders, nl. eene goedkeuring van het boek door „Henricus Francken Seirstorpffius, Doctoor in de Godtheit, en by zijn Keurvorstelijcke Doorluchtigheit van Keulen ingestelt Keurmeester van boecken”, van 10 October 1645.

Het werk is verdeeld in drie boeken, getiteld *Offerspyze*, *Offereere* en *Offerhande*. In het eerste boek, vss. 43—54 vindt men de opdracht aan Jakob Boonen, aartsbisschop van Mechelen.

In de *Altaergeheimenissen* toont Vondel zich in zijne volle kracht en in al zijne eigenaardigheden. Hij heeft er lang over gewerkt en doet den lezer verbaasd staan over zijne omvangrijke kennis. Vroeger hebben wij er op gewezen (vgl. bl. 149) dat Vondels theologische

[1]) Ofschoon waarschijnlijk Vondel zelf onder dit pseudoniem schreef, heb ik toch de met *Pie* geteekende gedichten nog niet in den tekst behandeld, om zoo min mogelijk onzekerheden te geven. Eene opgave van aldus onderteekende gedichten kan men vinden in *Oud-Holland* I. bl. 26 vlg.

kennis, bij al zijne oprechte vroomheid en zijne vertrouwdheid met den Bijbel, niet heel diep ging. Dat had hij blijkbaar zelf ook gevoeld en hij heeft door ijverige studie die leemte aangevuld. Maar doordien zijne theologische studie ten behoeve van den *Konstantijn* met de kerkvaders begon en met Roomsche godgeleerden werd voortgezet, heeft hij wel eene zeer omvangrijke, maar toch altijd eenzijdige kennis der theologie gekregen. Of hij b.v. de geschriften van Luther en Calvijn zelf gelezen heeft, mag betwijfeld worden. Maar in de werken van Thomas van Aquino was hij geheel thuis. Vondel is nooit zoo waanwijs geweest, dat hij meende de hulp en voorlichting van anderen te kunnen missen, integendeel heeft hij die altijd gezocht. Zoo ook hierbij. Maar voor dit werk was Vossius niet de aangewezen raadsman, evenmin kon Mostaert hem helpen, en Plemp was reeds gestorven. Doch Amsterdam had geleerde priesters binnen zijne muren: Laurentius, Van Teylingen, Marius hebben hem zeker zoowel met hunne persoonlijke voorlichting, als de laatste ook met zijne bibliotheek geholpen, al worden hunne namen niet genoemd.

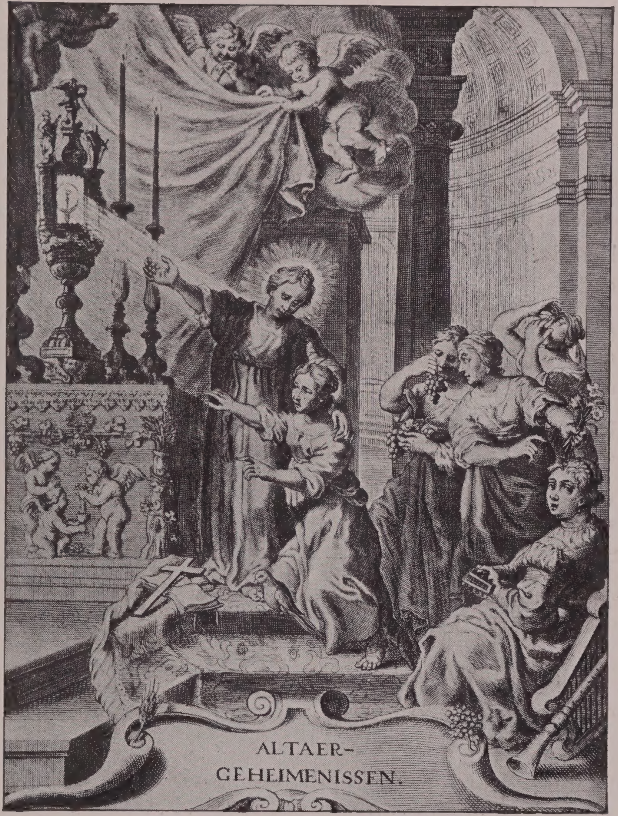

Titelprent van de „Altaergeheimenissen".

De voornaamste bron voor dit gedicht waren de *Disputationes* van Bellarminus. Zelfs in de indeeling van zijne stof volgt Vondel dezen geleerde. Toch voegt hij er vrij wat bij, dat hij van elders ontleende, terwijl de dichterlijke opvatting en behandeling geheel van hem zelven is. Zoo blijft hij een meester, ook daar, waar hij een leerling is [1]).

Het werk was in de eerste plaats bestemd een stichtelijk boek te zijn voor de geloovige Katholieken: daarom was er de goedkeuring van den censor op gevraagd. De heilige stof, niet de dichterlijke vorm was de hoofdzaak:

De hemel neem' mijn werck aen om de stoffen.

Vondel zelf zou het misschien een leerdicht genoemd hebben, maar het is eerder een uitgebreide, met degelijke redeneering gestaafde lofzang. De dichter geeft hier uiting aan zijn vromen eerbied voor het Heilig Sacrament des Altaars, terwijl hij betoogt, waarom het dien eerbied verdient. In dat betoog nemen de voorbeduidingen uit het Oude Testament eene ruime plaats in, maar daarnaast komen ook alle plaatsen uit het Nieuwe Testament, die hierop van toepassing zijn of gerekend worden en bovendien de beschouwingen der groote kerkleeraars, vooral van Thomas. De weerlegging van de meeningen der tegenstanders ontbreekt niet, maar deze is toch meer zoo, dat de geloofsgenooten in hun geloof bevestigd worden, dan dat anderen daardoor overtuigd zullen worden.

Wie niet gelooft, kan 't wonderwoort niet vatten.

Toch zal Vondel zelf misschien nog wel gehoopt hebben, hierdoor eenige bekeerlingen te maken.

Wat iemands overtuiging ook moge zijn, ieder moet met bewondering zien, hoe de dichter voor de diepzinnigste redeneering altijd niet alleen eene echt Hollandsche, maar ook eene echt dichterlijke uitdrukking weet te vinden. Juist in de behandeling van zoo afgetrokken onderwerpen blinkt zijn meesterschap over de taal het heerlijkst uit: zonder bastaardwoorden, zonder in het oog vallende nieuwe woorden, zonder ongewone beteekenissen voor de oude, weet hij de moeilijkste zaken in heldere, voor ieder verstaanbare taal te zeggen. Nergens misschien heeft hij zoo duidelijk getoond, dat de grootste verhevenheid,

[1]) Eene degelijke studie over „De bronnen der Altaergeheimenissen" schreef B. H. Molkenboer, O. P. in *De Katholiek*, Dl. CXXXI.

de diepzinnigste redeneering, de hoogste kunst gepaard kunnen gaan met eenvoud van uitdrukking. Daarin is hij nog door niemand geëvenaard, dat is zijne individualiteit, die hij nooit gezocht heeft, maar toch gekregen, doordat hij een hoogstaand kunstenaar was.

Voor wie met hem gelijk denkt, is zijn betoog overtuigend. Maar ook anderen moeten erkennen dat, als men de vooropgestelde geloofspunten aanneemt, de redeneering helder en logisch is. In de polemische gedeelten vindt men eene voor dien tijd groote gematigdheid van uitdrukking.

Het geheele werk door treft ons naast de groote geleerdheid de rijkdom van zijne verbeelding, als de voornaamste oorzaak van de helderheid en aanschouwelijkheid der voorstelling. Dat bij een onderwerp, hetwelk zoozeer zijne geheele ziel vervulde, schoone verzen uit zijn brein en zijne pen vloeiden, spreekt bij Vondel haast vanzelf, al komen er ook uit den aard der zaak gedeelten in voor, waar de redeneering zoozeer de overhand krijgt over het gevoel, dat men geneigd is van berijmd proza te spreken. Dat vindt men trouwens ook in de andere leerdichten.

Opmerkelijk is de gelijkmatigheid in den bouw der drie afdeelingen. De dichter treedt zelf op den achtergrond en evenals de profeten van Israël het voorstelden, alsof zij niet hunne eigen denkbeelden verkondigden, maar alleen opschreven, wat een engel of een geest hun mededeelde, zoo geeft ook Vondel slechts weer, wat in het eerste boek St. Jan, in het tweede de Godtvruchtigheit, een aartsengel, en in het derde Paulus hem leeren. Die leering is over drie dagen verdeeld. Zoo is ook het slot van de drie boeken gelijk:

> Zoo sprack Sint Jan, en d'arent, snel en vlugh
> Van slaghveêr, droegh zijn meester op den rugh,
> Van waer hy quam: de zon verzonck, en daelde:
> Ick sleet den nacht met dencken aen 't verhaelde.
>
> d'Aertsengel sloot aldus zijn rede, en vloogh
> Noch sneller dan een blixemstrael om hoogh.
> De zon verzonck, en scheen allengskens dover:
> Ick broght den nacht met overpeinzen over.
>
> Zoo roock de geur van 't uitgelezen vat,
> Sint Pauwels, die om hoogh op 't hemelsch padt
> Gevaren, my vermoeit van ydel dolen,
> Gerust den schoot der Kercke liet bevolen.

De aartsbisschop van Mechelen schreef hem een brief om te bedanken voor de opdracht, en zond hem tevens eene schilderij, een altaarstuk, ten geschenke. Vondel was daar, zooals licht te begrijpen is, zeer verheugd over en schreef een *Danckoffer aen Jakob, Aertsbisschop van Mechele.* Dit gedicht doet ons meteen de waarschijnlijke aanleiding kennen, waarom Vondel de *Altaergeheimenissen* juist aan dezen kerkvorst had opgedragen. Een zijner kinderen nl., waarschijnlijk Anna, had van den Aartsbisschop het Vormsel ontvangen (vgl. bl. 234).

Jacob Westerbaen.
Prent van Cornelis Visscher.

Weldra volgde voor Vondel eene groote teleurstelling. Hij had gemeend, eene kostbare schilderij te ontvangen, maar toen hij die aan kenners liet zien, bleek het een slechte kopie te zijn. Hij heeft ze toen niet meer willen houden, maar ze aan zijne zuster Katharina te Hoorn gezonden.

Evenals vroegere gedichten lokten ook de *Altaergeheimenissen* tegenspraak uit. Westerbaen schreef zijne *Kracht des Geloofs van den Voortreffelijcken ende vermaerden Nederduytschen Poëet, Joost van Vondelen, te speuren in de Altaer-geheymenissen* enz. Westerbaen behoorde tot de partij der Remonstranten en voor dezen was het eene harde slag geweest, dat hun vroegere krachtige verdediger tot de Roomsche kerk was overgegaan. Vandaar zijn aanval, die te heftiger

was, naarmate hij meer Vondels dichterlijke verdiensten erkende en waardeerde. De *Kracht des Geloofs* was den aangevallene waardig. Van al de gedichten, die er in den loop der jaren tegen Vondel verschenen, is er geen, dat zoowel in kunstwaarde als in kracht van redeneering hiermede gelijk staat, en Westerbaen heeft niet vele zoo goede verzen geschreven. Hij begint met een overzicht van wat Vondel vroeger voor de vrijheid van geweten geschreven heeft en verbaast er zich over, hoe diezelfde dichter rust kan vinden in eene kerk, die de Inquisitie tot haren dienst heeft en zoovele duizenden martelaren heeft gemaakt. Vervolgens weerlegt hij het leerstuk der transsubstantiatie, om ten slotte de mogelijkheid uit te spreken dat met eene enkele letterverzetting *Joost* nog wel *Joots* kon worden.

Het was een goed en degelijk hekeldicht, maar buitengewoon scherp, evenals de drie er bij gevoegde stukken, waarvan het laatste, de *Toe-gift*, op het titelblad der *Altaer-geheymenissen* doelde. Daarop stond nl. de spreuk „Justus fide vivit" d. i. „de rechtvaardige leeft door het geloof", maar men kan het ook vertalen „Joost leeft door het geloof". De *Toe-gift* nu luidde:

Soo een rechtveerdig mensch door het Geloove leeft,
Hoe seecker gaet gy dan, Heer *Vondel*, boven and'ren!
Gy hebt strax weer een nieuw, als u het out begeeft.
De beesten dijen best die veel van wey verand'ren.

Dit was onderteekend P. en waarschijnlijk niet van Westerbaen.

De *Kracht des Geloofs* lokte een tegendicht uit, waarop Westerbaen weer antwoordde. Vondel zelf schreef alleen een klein gedichtje *Op het ontheyligen van het H. Sacrament des Altaers door den Arminiaenschen Sociniaen*, dat eerst in 1650 gedrukt werd en toen weer een niet minder vinnig tegendicht uitlokte:

Martijn acht dat hij brood en vleesch sijn gasten deelt.
Kalvijn breeckt brood, waer door het vleesch wert uytgebeelt.
Socijn neemt brood, maer acht geen soenverdienstlich sterven
Des Paeschlams, door wiens bloed wy onsen soen verwerven.
O Yveraer! waer toe vervoert u het bedroch!
Gy smaeckte eerst Mann; en nu vervalt gy tot den troch.
Verloore Zoon, ey! keer nae Vaeders huys in 't ende.
In Rakou eetmen draf uyt honger en ellende.

Gelukkig liet hij het hierbij: zoo ruw schimpen zonder zelfs een schijn

van redeneering was beneden de waardigheid van onzen eersten dichter.

Het geestelijk leven van Vondel toont ons eene zeer geleidelijke ontwikkeling. Niet snel nam hij nieuwe denkbeelden aan, maar legde ze ook niet spoedig weer af. Wat eenmaal zijne liefde had gewonnen, behield die ook in den regel, al zou zijne beschouwing van de zaak later misschien gewijzigd worden. Na zijnen overgang bleef hij evenzeer als vroeger een bewonderaar van de klassieken. Dat bleek in het jaar 1646, toen hij zijne vertaling in proza uitgaf van *Publius Virgilius Maroos Wercken.* Boven alle Latijnsche dichters heeft Vondel dezen altijd bewonderd. Van zijne eerste kennismaking met de Latijnsche letterkunde tot zijnen hoogsten ouderdom heeft hij hem vereerd (vgl. bl. 58, 146, 169). Reeds in de opdracht van *Hierusalem Verwoest* had hij eenige regels uit de *Aeneis* vertaald en vooral bij de voorbereiding van den *Konstantijn* heeft hij zeker Virgilius ijverig bestudeerd, misschien wel grootendeels vertaald, al noemt Brandt dezen dichter

Titel van „Virgilius Wercken”.

niet onder die, welke Vondel voor eigen oefening overzette. Toch was hij er lang mede bezig geweest, zooals hij vertelt in de opdracht aan Huygens, waarin hij ook spreekt van de moeilijkheid eener goede vertaling en van het doel, dat hij hiermede beoogde.

Eerst betoogt hij, dat Virgilius de dichter bij uitnemendheid onder alle Latijnen is, al wil hij niet zoover gaan van hem ook boven alle Grieken en zelfs boven Homerus te stellen, zooals sommigen doen. Hij vermoedt, dat den Latinisten deze vertaling minder zal behagen dan den Nederlanders, omdat de eigenaardigheden van het oorspronkelijke onmogelijk alle in eene andere taal kunnen nagevolgd worden, terwijl daar dan nog het verschil van dicht en ondicht bijkomt. „Hierom moght de vertolcker liever Augustus Hofzwaen in rijm en op maet leeren opzingen: maer hoe veel meer had 'er de Mantuaen van zijn vederen moeten laten, indien men zijnen geest door benaeutheit van voeten en rijm bestont te prangen en te knijpen, en uit verlegenheit te rucken, te plucken, en ter noot doorgaens met geleende pluimen van rijm-en-noodige stopwoorden te decken [1]). Het vertaelde te rijmen, zonder afdoen of toedoen, is qualijck mogelijck, ja onmogelijck, en dwaelt meest al min of meer af van het vertaelde. Ick zagh hem dan niet nader nocht eigentlijcker dan door onvaerzen en onrijm uit te beelden, om den Nederlander te levendiger Maroos ziel in te boezemen." Daartoe had hij „d'eigenschappen der Roomsche met onze moederlijcke spraecke zoo na overeen gebroght, en den stijl en rede zoo vlack en effen gevlijt", als hem mogelijk was.

Bij het vertalen is het zeer goed, ook het oordeel van anderen te vernemen en hunne voorlichting te vragen, „doch naerdien zommige Mecenaten der Poëzye overleden, anderen elders bezigh zijn, most men zich aldus behelpen, en met zijn eige riemen wat te langkzamer voortroeien." Mocht Huygens eenigen smaak vinden in deze vertaling, dat zou geene geringe aanbeveling zijn bij anderen, „wienze dienen kan, inzonderheit Dichteren, Redenaeren, Latijnsche Scholen, en voort allen die de schilder-en-tekenkunst hanteeren".

Na deze opdracht komt een zeer uitvoerig *Aan den Lezer*. Hierin

---

[1]) „*Dat rym, dat rym* hoorde ik Vondel eens zeggen, meldende, hoe hij zich nu en dan ook door het rym gequelt vont en benepen", schrijft Vollenhoven in een brief aan Brandt (Leven van Brandt, bl. 200).

geeft Vondel eerst eene levensbeschrijving van Virgilius en dan eene behandeling van de vraag, wie grooter dichter was, Homerus of Virgilius. Deze is zeer karakteristiek voor Vondel en doet ons weer den man zien, die boven alles gezag zoekt om op te steunen. Zoo volledig mogelijk brengt hij hier alle uitspraken van oude schrijvers bijeen, maar zijn eigen oordeel geeft hij niet. „Het bepleiten van iegelijcks overtreffelijckheit blijve den overvliegenden Wijzen en geleerden bevolen". Hij durft daarover niet als rechter zitten, en stelt alleen vast, dat Virgilius „voor eerst, buyten alle twijfel, onder alle Latijnsche Poëten, d'eenige Fenix blijft, en eeuwigh blijven zal."

Deze vertaling was uitstekend geslaagd en werd door het publiek gunstig ontvangen. Niet minder dan zes uitgaven verschenen nog bij het leven van Vondel. Het werk voldeed aan de bedoeling: blijkbaar waren er velen, die wel met de werken van Virgilius wilden kennis maken, maar niet genoeg gevorderd in het Latijn om ze in het oorspronkelijke te lezen. Dat het boek vooral hierom gekocht werd, schijnt toch wel te volgen uit het feit, dat van de vertaling in rijm, die later uitkwam, tijdens het leven van den dichter geene tweede uitgave verscheen.

Zijne verwachting, dat de kenners van Virgilius de vertaling minder mooi zouden vinden dan het oorspronkelijke, en er daarom minder van zouden genieten, werd bevestigd, al is het hem persoonlijk misschien nooit gebleken. Van Baerle schreef aan Huygens: „Gy hebt Vondels Virgilius geleezen, of ten minste gezien, maar zonder leven, zonder mergh, en de lenden gebrooken. Indien hem Augustus las, hy zou deezen Maro niet van 't vier bevryden, ten zy dat gy, geleerde man, het anders verstaat". Dit oordeel was zeker te hard, doch men vergete niet, dat het niet in eene openlijke beoordeeling gezegd werd, maar in een vertrouwelijken brief. Bovendien was Van Baerle een uitstekend Latinist, maar maakte weinig werk van zijne moedertaal.

Vondel droeg zijn boek op aan Huygens. In de eerste plaats had hij bijzondere redenen om dezen eene beleefdheid te bewijzen (vgl. bl. 234). Maar misschien ook moest dit werk toonen, dat hij niet uitsluitend kerkelijk propagandist was, en dat hij nog altijd onder de beoefenaars der letterkunst wilde gerekend worden. Dan was het goed, dat de opdracht aanvaard werd door een man, die wel zeer verdraagzaam was, maar toch ook algemeen bekend als een overtuigd Protestant.

In Huygens waardeerde Vondel niet alleen den rechtschapen Christen en den trouwen staatsdienaar, maar ook den dichter (vgl. bl. 116, 164, 234), al zag hij duidelijk in, dat hunne opvattingen van kunst lang niet gelijk waren. Maar eerlijke mannen kunnen veel verschillen en elkander fouten aanwijzen (vgl. bl. 155, 179), zonder dat de wederzijdsche waardeering en vriendschap daaronder lijdt. Huygens schijnt over Vondel evenzoo gedacht te hebben. In 1628 schreef hij aan Hooft over de Deensche gedichten: „Van dier gedichten waerde oft onwaerde hebt ick niet te seggen; Vondelens Geschriften rekene ick onder de dinghen daervan niet wel te oordeelen is. Sy dunken my oneenparigh ende haar selven hier ende daar beschamende. Soo valt er in 't gros weinigh van hem te verklaren." Zij voldeden dus niet geheel aan zijne opvatting van poëzie, zoodat hij ze niet ten volle genieten kon, terwijl hij toch gevoelde, dat ze meer waren dan alledaagsche kost. Later is hij verlangend verzen van Vondel te lezen (vgl. bl. 155). Met Vondels gedicht op den dood van zijne vrouw was hij blijkbaar zeer ingenomen en voor de uitgave van zijn *Daghwerck* had hij graag een lofdicht van hem. Vertrouwelijke omgang is er echter nooit tusschen hen geweest. Behalve de verschillende woonplaats, was er daartoe te veel verschil in allerlei opzichten, in maatschappelijke positie, levensomstandigheden, omgeving, godsdienstige en staatkundige denkbeelden, enz. Maar waardeering was er van weerskanten.

Bij het exemplaar van *Virgilius*, dat Vondel aan Huygens zond, voegde hij den volgenden brief:

Edele gestrenge Heer, myn Heer Huigens,

Ick zende uwe Ed. den Virgilius u toegeëigent. Ick nam de vrymoedigheit dit boeck met uwe Ed. naem en tytel te vercieren, overmits my docht dat het niet beter kon verciert worden dan met den naem van eenen, wien de Zanggodinnen altijd zoo aengenaem waren. Ick hope het zal my niet qualyck afgenomen worden, nochte uwe Ed. in zynen staet of ampt quetsen, alzoo hier geen zaken verhandelt worden, waerover men tegenwoordigh stryt voert, en Maro een iegelyck even na is. Ick hoop myn werck zal ten minste noch behaeghelyck vallen om den naem van den man zelf, die elck een behaeght. Mishaeght uwe Ed. iet van het myne, my zou eere geschieden met der tyt iet aengetekent te zien, om het in den naesten druck te verbeteren.

Hoe naeu men toeziet, men begaet hier en daer lichtelyck noch al eenige misslagen. Zommige Mecenaten zyn my afgestorven; en de Drost heeft het nu te drock met zyn Historien, anders kon men verscheide oordeelen gebruicken, dat veel aenwint. Myn Heer zie myn goede genegenheit en niet myn onvermogen aen. Ick vinde my aen uwe Ed. beleefdheit verbonden, en wensche daer in te sterven en te blyven

Edele gestrenge Heer.

t'Aemsterdam 1646 — uwe Ed. dienstschuldige
den 21en van Hoymaent. — J. V. Vondel.

Het verzoek om critiek is zeer handig ingelascht en zeker wel bedoeld om het laatste sprankje van ontstemming weg te nemen, dat er misschien nog mocht zijn overgebleven over de „knorven in de biesen" naar aanleiding van het *Daghwerck.*

Hoe Huygens over de vertaling dacht, weten wij niet, want de bekende twee regels

> Aeneis en dit Boeck zijn even lang te lesen:
> En dit is wel soo lang, maer 't sal soo lang niet wesen.

bewijzen niets. Dat is eenvoudig eene uiting van zijne zucht om woordspelingen te maken, niets meer. Bovendien had hij het eerst geschreven naar aanleiding van een boek, waarvoor hij een lofdicht schreef.

Te gelijker tijd zond Vondel ook een exemplaar aan Hooft met een zeer merkwaardigen brief.

Edele gestrenge Heer, myn Heer Hooft,

My gedenckt, dat ick eens eenen Jode, een' Musikant, myn Koningklycke Harp aenboodt, die hy weigerde t'ontfangen, dewyl het zyn sabbath was: nu wil ick evenwel niet hopen dat de staetsabbath onzer onderlinge kunstbroederschap den toegangk van uw huis zal stoppen voor onzen Parnasheiligh, die uwe Ed. hier toegezonden wort, in een Nederduitsch pack gestoken. Mishaeght u iet van het myne, my zou lief zyn met der tyt iet aengetekent te zien; om het te verbeteren. Behaeght u iet van het myne, zoo laet het eens Sint Virgilius dagh zyn, en te zyner onsterflycke gedachtenisse den roomer eens omgaen, doch geenen zoo groot als daer Foleus den Lapithen mede dreighde, maer een' berckemeier, die den mensch by zyn zinnen laet, en gelyck

predikant Adamus met den romer op de hant quinckeleerde, Godt en den mensch verheught, als hy siet hoe uit een dor en onnut hout, waervan men niet eenen nagel kan maecken, zulck een kostelyck nat vloeit. Leefde onse vrolycke Mostert, ick weet dat hy het gaerne op die voorwaerde wachten zoude. Weinige maenden voor zyn overlyden noodighde hy den Joodschen Docter noch, om met hem te gaen by den patient met den grooten buick. Zy gingen hene, en vonden geenen waterzuchtigen maer het Rynsche wynvat, en oordeelden stracks het laten geraden, om dien krancken van overtollige vochtigheid t' ontlasten. Onze Mecenaten smilten vast. Reael leit in de Westerkerck. Plemp, Baeck, Blaeuw, Victoryn en Mostert leggen in de Nieuwe kerck onder de zercken gekropen, een teken dat wy volgen zullen: Godt geve ter zalige eere. Onze goede en wyze Grotius is oock al hene. Ick nam noch 's morgens afscheit van zyne Ed. aen stadts herbergh, daer men wat naer packaedje wachte, en seide hem van deze overzettinge. Zyn Ed. zeide my, hoe de Hartogh van Mantua syn hof met Maroos schilderyen verciert, 't welck ick noch in myn voorrede te passe breng. Salmasius kan dit gebeente noch niet laten rusten. De Borgonions hebben het altyt te Delft op levenden of dooden geladen, Balthasar Geraerts op Prins Willem, en dees op Grotius asschen. Nu komter weder een boeck uit van de Transubstantiatie: doch 't is al *crambe repetita.* Zy slachten d'eeckhorens, die vreesselyck zweeten, zonder wech te spoeden.

Myn Heer, ick gebiede my in uwe goede gunste, en syt met uwe E. gemaelinne hertelyck gegroet.

Uwe Ed. dienstwillige
J. V. VONDEL.

Myn Heer, ick sende nu eerst de weergade aan den Heer Huigens; alsoo gelieve dit noch wat by u te houden, onder de vertrouwsten, dewyl wy noch acht dagen sullen stil sitten met exemplaren te verkoopen en uit te geven, op dat het Huigens eerst ontfange. Ick heb het syn E. toege-eigent met die bescheidenheit, dat ick eerst het goetduncken van Brosterhuizen uit den Hage daerop gehoort hebbe: hope niet, dat het zijn E. in zyn staet of ampt quetsen zal. Het is Maro, en geen kerckgeschil.

Met dezen brief trachtte Vondel voor de tweede maal de oude vriendschap te herstellen. Eerst had hij het half schertsend beproefd en gedaan, alsof het eigenlijk maar om eene kleinigheid was. Thans zweeg hij geheel over de oorzaak der verwijdering, maar sloeg een hartelijken toon aan, terwijl hij over de blijde dagen van vroeger sprak. Waarschijnlijk is Hooft bij het ontvangen van dezen brief niet minder aangedaan geweest dan Vondel bij het schrijven. Toch nam hij de hand ter verzoening uitgestoken, niet aan. Het is een bedroevend schouwspel, maar begrijpelijk. Hooft was te diep beleedigd, om zonder dat er een enkel woord van schulderkenning of leedwezen gesproken werd, den afgebroken omgang te herstellen, en Vondel was te koppig om dat woord te spreken. Ook groote mannen hebben hunne zwakke oogenblikken. Of zou Vondel werkelijk nog niet begrepen hebben, dat hij hier schuld had? Brandt zegt immers uitdrukkelijk: „als hy yemant eenighsins meende misdaen te hebben, zocbt hy strax te verzoenen, en quam licht om vergiffenis bidden; zoo dat men reeden hadt zich over zyne vernedering te verwonderen."

Hooft's antwoord was beleefd, maar koel vormelijk.

Monsr. Vondel,

My gedenkt, dat, als eens de H.H. Staaten van Hollandt, hoewel hun werks genoeg ooverschoot, zeer geneeghen scheenen tot scheiden, om eenige Heilighe daaghen te vieren, de Heer van Oldenbarnevelt, z.g., prijzende hunnen yver, nochtans om hunne Edele Grootmo. tot blijven te beweegen, daer by voeghde: *Qui non cessat bene facere, non cessat orare.* Van geene wet, die zorghen, zoo wettigh, zoo wightigh, aan zeekeren tijdt van ruste bindt, en daarom van geenen Staatsabbath en weet ik dan; maar Uwer E. driedubbelen dank: voor den arbeidt besteedt aan 't vertolken van Maroos werken, voor het toeëighenen van dien aan zoo getrouw een' beminner mijnes vaderlands, en voor 't boek my vereert. Ik vertrouw dat het veelen te nutte zal dienen. UE. vertrouwe te weezen

ten dienste van UE.

P. C. Hooft.

Van den H. te Muide den 27en in Hooimaandt des jaars 1646.

Uit een brief van Hooft (vgl. bl. 157) weten wij, dat Vondel zijne gedichten aan de vrienden voorlas. Dat hij het ook wel zijne prozawerken deed, leeren wij uit een gedichtje *Aen de Joffers Katharyne en Anna Hinlopen, in het Goy.* Hij was van plan geweest haar te bezoeken op Eickhof in het heerlijke Gooi en haar dan „Maroos herdersdicht, alreede in 't rijmeloos vertaelt” voor te lezen.

> Maar och de damp van eene koorts,
> Die 't naeste bloet, gelijck een toorts,
> Zoo vierigh blaeckt, benyde my
> Dat schoon gezicht en zomerty.

Doch het uitstel zal geen afstel worden.

Met de familie Hinlopen is Vondel altijd zeer bevriend geweest. Reeds in 1618 maakte hij een bruiloftsdicht voor den Raet en out Schepen Jakob Jakobsz. Hinlopen (vgl. bl. 56), die in 1625 als Schepen mede over den *Palamedes* te oordeelen had (vgl. bl. 100). Daarbij bleef het niet. In deze aanzienlijke regentenfamilie vond Vondel niet alleen bescherming, maar ook een vriendelijk onthaal en persoonlijken omgang. Op Eickhof was hij blijkbaar een even welkome gast als op Scheybeeck, en daar kon hij volop van het buitenleven genieten. Uit het hier besproken gedichtje zou men haast opmaken, dat Vondel ook aan het jachtvermaak deelnam. Een der broeders van de beide meisjes, waarschijnlijk Jakob, was althans een groot liefhebber van de jacht, waarvoor hij al de joffers liet staan, zooals Vondel zegt in *Op den Jager van Eickhof.* Later woonde de familie op eene andere hofstede, Rustenburgh bij Naarden. Daar dichtte Vondel zijn beroemden *Wiltzangk* en *De getrouwe Haeghdis*, alsook *De gestuite Minnegodt.* Op het portret van Anna, die als Cecilia werd geschilderd, maakte Vondel een bijschrift en voor haar neef Jacob Tymonsz. Hinlopen schreef hij in 1653 een bruiloftsdicht en nog in 1668 droeg hij aan dezen zijn *Herkules in Trachin* op.

De liefde voor Oranje was bij Vondel diepgeworteld en hij liet niet gaarne eene gelegenheid voorbijgaan om daarvan te getuigen. Het huwelijk van Louise Henriëtte, de oudste dochter van Frederik Hendrik, met den Keurvorst van Brandenburg, die toen te Kleef woonde, in November 1646, schonk ons *De Kleefsche Hofzwaen.*

De gebeurtenissen in Engeland wekten hier te lande levendige

belangstelling, ook bij Vondel (vgl. bl. 216). Terwijl hij hierin vooral een strijd over den godsdienst zag, moest hij wel denken aan de grootmoeder des konings, de schoone en ongelukkige Maria Stuart, die reeds spoedig na haren dood als het slachtoffer van geloofshaat beschouwd was, zelfs als martelares. Zoo geheel was hij weldra van hare geschiedenis vervuld, dat hij hare spreuk *Justus fide vivit* op het titelblad zijner *Altaergeheimenissen* plaatste. Het volgende jaar reeds, in 1646, verscheen zijn treurspel *Maria Stuart of gemartelde Majesteit.*

Titelprent van „Maria Stuart of Gemartelde Majesteit".

Uitgebreide historische studie was weer voorafgegaan, want Vondel wilde in de eerste plaats eene waarachtige geschiedenis van de rampspoedige koningin geven, en haar verdedigen tegen de verguizing, waaraan zij bloot stond. De lof aan de valsche Elizabeth geschonken, moest weersproken worden, en de vrome strijderes voor het ware Katholieke geloof meer naar waarde geschat. Tegelijk zou het eene verheerlijking worden van de Kerk. Reeds eenige jaren had hij dit plan gehad „en noch te vieriger, dewijl ick, des onwaerdigh, mijn geboortejaer by Mariaes moortjaer (marteljaer most men zeggen) of liever geboortejaer gedencke".

Wel gevoelde hij, dat naar de klassieke tooneelwetten, de Maria Stuart, zooals hij zich die voorstelde, te onschuldig en volmaakt was, maar dit weerhield hem niet. Om in dit gebrek te voorzien heeft hij „Stuarts onnozelheit en de rechtvaerdigheit van haere zaeck met den mist der opspraecke en lasteringe en boosheit van dien tijdt" beneveld, „op dat haer Kristelijcke en Koningklijcke deugden, hier en daer wat verdonckert, te schooner moghten uitschijnen". Dat het een verheven

kunstwerk is geworden, is echter minder aan deze kunstgreep te danken dan aan Vondels genie, aan de innigheid en oprechtheid van zijn gevoel. Groote kunstenaars leveren iets schoons, ook al volgen zij niet angstvallig de regels: zij maken zelf regels.

Om de beschuldiging van partijdigheid te ontgaan, en daardoor meer bewijskracht aan zijn werk te geven, heeft Vondel voornamelijk geput uit het werk van een Protestantsch schrijver, nl. de *Annales* van Camden, van wien hij een aantal plaatsen bijna letterlijk overneemt. Bovendien laat hij volgen een *Getuigenis uit Kamdeen, Elizabeths historischryver, een Protestant.* Maar ook anderen heeft hij gebruikt, zooals den Jezuïet Nicolas Caussin. Hij droeg zijn treurspel op aan een kleinzoon van Maria Stuart, Frederik den zoon van den Winterkoning, die in het vorige jaar tot den Katholieken godsdienst was overgegaan. Eenige lofdichten en grafschriften op de Koningin sloten het werk.

Het is te begrijpen, dat er weer eene heele reeks schimpdichten tegen Vondel verschenen. Evenals voor hem Maria Stuart in de eerste plaats de kloeke strijdster voor het Katholicisme was, zoo beschouwden anderen Elisabeth als de verdedigster van het Protestantisme. Dat deze er hier niet heel goed afkwam, ligt voor de hand. Volgens Oudaen was het vooral de Rei na het tweede bedrijf, die de tegenstanders geprikkeld had, „daar de naijver, of eijgentlijk de koninginne Elisabeth, me beschreven word."

De meeste van deze gedichten waren natuurlijk naamloos of slechts met enkele letters geteekend. Maar de kunstwaarde van deze hekeldichten is over het algemeen veel grooter dan van de vroegere. Enkele als de *Poeëts Martel-wagen* zijn zelfs zeer goed. Vooral leggen verscheidene van deze dichters er den nadruk op, dat Maria Stuart rechtvaardig ter dood veroordeeld werd, omdat zij deelgenomen had aan aanslagen tegen het leven van Elisabeth. Dat Vondel dit zocht goed te praten — wat hij niet gedaan heeft, omdat hij niet aan hare schuld geloofde — maakte hem in hunne oogen een verdediger van vorstenmoord. Zoo wordt hem zelfs verweten, dat hij Balthasar Gerards als een martelaar wilde voorstellen. En toch heeft hij, evenals ieder weldenkend mensch, die daad altijd ten sterkste verfoeid; men zie slechts wat hij aan Hooft schreef (bl. 251). Maar openlijk had hij zich daarover niet uitgelaten, en zoo werd hij op éene lijn gesteld met de Jezuïeten, wien men in dien tijd vrij algemeen een aantal meer of

minder gelukte moordaanslagen op Elisabeth, Willem I, Hendrik IV, Maurits enz. ten laste legde.

Tot zijne verdedigers behoorde Jan Vos. Deze had groote bewondering voor hem en omgekeerd werd hij door Vondel zeer gewaardeerd, zoodat zij veel met elkander omgingen, althans herhaaldelijk samenwerkten. De gelijkheid van geloof zal daartoe ook wel hebben bijgedragen. Reeds zijn eerste groote werk *Aran en Titus* liet Vos vóór de uitgave aan Vondel lezen, die hem eenige verbeteringen aan de hand deed en het stuk prees. Vos verkeerde in dezelfde kringen als Vondel; waarschijnlijk was hij er door Van Baerle ingeleid. Hij schrijft verzen op Tesselschade, komt op het Muiderslot, bij de familie Hinlopen, enz.

Jan Vos.
Copie naar een teekening van Jan Lievens, in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam.

Kalm en bezadigd is zijn *Aan d'algemeene Rymers of Galbrakers.* In enkele woorden handhaaft hij Vondels recht om van Maria Stuart de hoofdpersoon in een treurspel te maken, en vermaant de Rymers liever hunne krachten te besteden aan treurdichten

over den dood van den Stadhouder. Maar dat kunnen zij niet meer:

> Hun tanden zyn, hoe hardt van been,
> Gelyk hun pennen afgesleeten;
> Op Vondels vaarzen stomp gebeeten,
> Gelyk een reekel op een steen.

De Koningin van Schotland liet slechts een Protestantschen zoon na, en aan Vondels *Maria Stuart* dankten twee Protestantsche treurspelen hun ontstaan. De Haarlemsche schilder Steven van der Lust gaf een tegenhanger van Vondels drama in zijn *Ongheblanckette Maria Stuart,* waarvan de titel reeds genoeg den geest te kennen geeft. Waardiger bestrijding gaf Oudaen in zijn *Johanna Gray,* waarin hij het lot schildert van deze rampzalige Protestantsche vorstin, die op nog geen zeventienjarigen leeftijd op bevel van Maria de Bloeddorstige onthoofd werd, en wier standvastigheid in het geloof en edele berusting zoo geheel overeenstemmen met die van Maria Stuart, terwijl zij niet minder uitmuntte door schoonheid en bevalligheid. Om dezelfde onpartijdigheid als Vondel te betrachten, had hij zijne stof vooral uit Katholieke schrijvers geput. Als kunstwerk echter blijft Oudaens treurspel verre beneden *Maria Stuart.*

Vondel zelf heeft later, misschien na de verschijning van Oudaens werk, een bijschrift gemaakt bij het portret van „D'onnoosle Gray".

De felle toon van vele dezer strijdschriften — in sommige werd zelfs de terechtstelling of verbanning van Vondel geëischt — wekten de bezorgdheid der Regeering, al is het zeer onwaarschijnlijk, dat men hierdoor verwikkelingen met Engeland vreesde. De zaak werd ten slotte voor de Schepenen gebracht, die den dichter tot eene boete van *ƒ* 180.— veroordeelden, „'t welk veelen vremdt voortquam; weetende wat vryheit van schryven te deezer tydt wierdt gedooght, en dat men den Poëten van oudts noch meer toeliet dan anderen", zegt Brandt. Op welke gronden dit vonnis berustte, weten wij niet. „Doch de Boekverkooper Abraham de Wees, die al wat Vondel uitgaf drukte, schoot dit geldt; niet willende dat de Dichter schaade zoude lyden by het werk, daar de Boekverkooper voordeel uit trok."

Ofschoon het werk gedrukt heette „te Keulen in d'oude druckerye" en de naam van den uitgever evenmin vermeld werd als die van den dichter, waren toch blijkbaar geen van beiden een geheim. Voordeel

heeft De Wees er zeker wel van gehad, want er zijn niet minder dan zes drukken bekend met het jaartal 1646. Een enkele daarvan is echter misschien later verschenen.

Joachim Oudaen.
Prent van D. Jonckman naar een teekening van Arn. Houbraken.

Het jaar 1647 was voor Vondel vol van zeer verscheiden aandoeningen. Reeds in het begin verscheen, zoogenaamd te Schiedam, maar in werkelijkheid te Rotterdam *J. V. Vondels Poesy, ofte verscheide gedichten. Het tweede Deel.* Hierin zijn alle oudere gedichten, dus ook de hekeldichten, opgenomen, die Vondel in de uitgave van 1644 achterwege gelaten had, benevens enkele, die daar wel voorkomen, maar hier gedrukt zijn zonder de veranderingen, welke de dichter daarin na zijne geloofsverandering gemaakt had. Bovendien zijn er in opgenomen alle gedichten, die hij sinds de vorige verzameling geschreven had.

Deze uitgave was hem natuurlijk zeer onaangenaam, omdat nu alles weer onder het publiek gebracht werd, wat hij vergeten wilde zien. Maar nog smartelijker viel hem de Voorrede. Als dichter werd hij hoog geprezen, maar zijne

onstandvastigheid, vooral in het geloof, werd scherp gelaakt. Ten slotte wordt uitvoerig betoogd, dat hij bij het uitgeven van *Grotius Testament* niet ter goeder trouw had gehandeld, maar opzettelijk weggelaten wat hem niet diende, verscheidene plaatsen uit hun verband gerukt, sommige zelfs opzettelijk verkeerd vertaald had. Enkele aanhalingen zullen voldoende zijn om den geest van deze Voorrede te doen kennen.

„Deeze *Martiaal* ontziet niemant: maar yder beeft voor hem, om dat zy vreezen, dat hy noch de vyandt van al zijn vrienden zal worden: zoo stantvastig is hy in sijn voornemen".

„*Demosthenes* plach te seggen; dat het begin van alle deucht, beraadtslaaging, en ooverlegging; het endt volharding is. Deeze beginsselen heeft onzen Poët wel doorkroopen. Men vraag dat zoo veel Kerkken, als hy uit en in gong; maar het endt zal men zien, ten ende van sijne leven: en sijn laaste aadem zal het begin en ende van sijn volstandigheit wesen."

„Waar wil 't noch met Hem heenen? waar zal sijn onrustige razerry endigen? wat dẁaalweg sal hy nu al weêr in slaan? of hy wel weet wat ter rechter of ter slinkker handt is? eenige vreezen dat Hy noch wel Joodts mocht worden."

„Hij begaat alreede mislaagen, die men van niemant als van een zinneloose behoorden te dulden. Ten blijft noch by geen mislaagen. Sijn moedtwillig bedroch begint haar rol te speelen. De toomeloosheit van sijn ongebonde pen, misbruikt de goude Vryheit, die Hollandt voor vrienden en vyanden bevochten heeft. Dit is de pen, die het schrift dat de naam van GROTIUS TESTAMENT voert, ter weerelt bracht [1]). Het lust my nu sijn onbeschaamtheit in 't licht te brengen, en aan te wijsen, door wat valscheidt hy de Hollanders heeft getracht in te scherppen; dat den Heere DE GROOT zoo Papist was, als Hy is."

Het slot was: „Vermaek u, naa 't hooren van dus lang een Voorreeden, in sijn onnavolgelijke Saterdichten, en geloof: dat hy beeter Poët, als Theologant is. Vaarwel."

Het boek vond aftrek: nog in hetzelfde jaar verscheen een tweede druk, en in 1660 zelfs nog een derde, deze echter zonder de Voorrede.

Vondel zocht tevergeefs, wie dat hatelijke stuk geschreven had.

---

[1]) *Grotius Testament* was anoniem verschenen. Waarschijnlijk vernam het groote publiek hier het eerst den naam van den schrijver.

Brandt vertelt daarvan: „De Heer Pieter de Groot, Hugoos zoon, was lang by hem verdacht: daarna hieldt hy 't ook op anderen, zonder den rechten man te konnen vinden. 'T was een jongeling van twintig jaaren, dien hy korts te vooren, op verkeert aanbrengen, 't onrecht en scherp hadt bekeven, en die dat ongelyk, door een ander voort gaande gemaakt, met zulk een Voorrede hadt willen wreeken. Maar ik weet dat hij, tot meer jaren gekoomen, en de zaak van achteren inziende, aan verscheide vrienden, ook aan Vondel zelf, heeft betuight, hoe leedt hem was dat hy zulk een vermaarden man zoo schendig hadt doorgestreeken".

De bijvoeging „ik weet", in afwijking van zijnen gewonen schrijftrant, wijst er op, dat Brandt hier van een goeden bekende spreekt, zoo niet van zich zelven. Dat laatste vermoeden wordt versterkt door hetgeen wij elders in *Het Leven van Vondel* lezen. „Van Geeraardt Brandt sprak hy weleer, ten aanzien van de dichten zyner jeught, en de lykrede op den Drost Hooft, met lof en gunst; daar men eenigh blyk van vindt in Ansloos vaarzen op die lykreede gedicht. Doch de verscheidenheit van Godtsdienst, en eenigh ander geschil, elders gemeldt. veroorzaakte sedert wat verwydering, vermindering van genegenheit, en een langduirigh zwygen: tot dat d'oude liefde, toen hem Brandt in zynen hoogen ouderdom somtydts bezocht, weêr boven quam."

Van dat „geschil" nu is nergens eenige vermelding gevonden, ten zij dat Brandt zelf die „jongeling van twintig jaaren" was, wat zeer goed uitkomt, omdat hij 25 Juli 1626 geboren is. Waarover Vondel hem dan „bekeven" had, blijkt niet; misschien had men hem Brandt als den maker genoemd van een der hekeldichten tegen de *Altaergeheimenissen* of *Maria Stuart.*

Maar wie kan hem gaande gemaakt hebben? Daartoe moeten wij in het kort Brandts leven nagaan. Zijn vader was horlogemaker te Amsterdam en hij werd in hetzelfde vak opgeleid. Pas zeventien jaar oud schreef hij zijn treurspel „de Veinzende Torquatus", dat hem in aanraking bracht met Van Baerle. Deze schreef er zelfs een lofdicht op met den slotregel:

> De eerklok van 't Tooneel nu niet als BRANDT en slaet.

Ook Vondel was er zeer mede ingenomen en Tesselschade had met zooveel genoegen in 1645 de voorstelling bijgewoond, dat zij hem

Gerard Brandt.

Zwartekunstprent van P. Schenck naar een schilderij van Michiel van Musscher.

daarover een gedicht zond. Voor zijn gedicht op de verovering van Hulst gaf Frederik Hendrik hem een geschenk ter waarde van honderd gulden. Evenzoo werden zijne lijkdichten op De Groot, Frederik Hendrik en Hooft zeer geprezen. Nog voor zijn twintigste jaar was hij dus een gevierd dichter en het is te verwachten, dat al deze lof hem wat ijdel en verwaand gemaakt heeft, waardoor hij zich licht miskend kon achten.

Hij kwam nu veel bij Van Baerle aan huis en werd al spoedig verliefd op diens schoone en zeer begaafde dochter Suzanna, om wie hij later het horlogemaken voor de theologie liet varen. Ook maakte hij nu kennis met Van Baerle's ouden vriend Westerbaen (vgl. bl. 82).

De verzamelaar van het Tweede Deel heeft misschien daarbij de hulp van Van Baerle gehad; wij vinden daarin althans eene aanhaling uit een brief van Hooft aan dezen, die toen nog niet gedrukt was. Misschien ook heeft hij samengewerkt met Westerbaen; men vergelijke diens *Kracht des Geloofs* (vgl. bl. 244) met de Voorrede. Maar het is ook mogelijk, dat Westerbaen, wiens gedicht later verscheen, eenvoudig uit die Voorrede geput heeft.

Een van deze beiden kan dus Brandt gaande gemaakt hebben. Maar er is nog eene derde mogelijk, nl. Suzanna. Heeft zij zich — en in een jong meisje is dat volstrekt niet ondenkbaar — ongunstig over Vondels geloofsverandering uitgelaten, dan kan dat voor hem eene aanleiding geweest zijn om daarover eenige hatelijke geestigheden te zeggen, die hij daarna uitwerkte en liet drukken. Hij is dan niet de eerste verliefde jongeman geweest — en zal ook de laatste niet zijn — die voor een bewonderenden glimlach van de geliefde tot eene laagheid in staat was.

Want eene laagheid was het. Niet alleen toch, dat hij naamloos Vondel heftig had aangevallen, maar hij bleef vriendschappelijk met hem omgaan. Doch niet met een innerlijk gevoel van schaamte en berouw, dat zich nog niet dorst uiten, want in 1651 gaf hij de *Verscheyde Nederduytsche Gedichten* uit, een bundel waarin verzen van een aantal dichters waren opgenomen, en daaronder niet alleen Westerbaen's *Kracht des Geloofs*, maar ook van die gedichten van Vondel, welker uitgave dezen zoo onaangenaam was. Toch bleef hij ook nu nog uiterlijk vriendschap toonen, zoodat Vondel in 1652 een gedicht maakte bij een portret van Suzanna en zelfs in het laatst van 1654 nog aan Brandt mededeelingen deed omtrent zijne bedoeling in sommige hekeldichten.

Na 1654 is dus de verwijdering ontstaan, misschien wel toen Brandt berouw gevoelde en aan Vondel zijn misdrijf beleed. In 1676 is het zeker, dat Brandt weer bij Vondel kwam. Dat deze eene zoo grievende behandeling heeft kunnen vergeven, al deed hij het ook niet dadelijk, is een bewijs van den adel van zijn karakter. Laten wij zijn voorbeeld volgen en Brandt niet al te hard vallen over zijne jeugdige onbezonnenheid, vooral omdat hij die later goedgemaakt heeft door de uitgave der gedichten en door het *Leven van Vondel.* Voor deze beide moeten wij hem dankbaar zijn, omdat wij zonder zijn werk vele schoone gedichten zouden missen en bitter weinig zouden weten van het leven van onzen eersten dichter [1]).

Ook in dit Tweede Deel komen ruim veertig gedichten voor, die nog niet gedrukt waren, ofschoon sommige zeker van veel vroeger dagteekenen, zelfs is er een bij van 1617, nl. *Op Kassandras Treurspel.* Opmerking verdienen hiervan alleen de vertalingen uit Claudianus, Juvenalis, Lucanus en Martialis, als bewijzen dat Vondels studie van het Latijn niet tot enkele schrijvers beperkt gebleven was.

Den 14den Maart 1647 overleed Frederik Hendrik. Zonder twijfel heeft dit Vondel getroffen. Dat hij desniettegenstaande geen lijkzang dichtte, behoeft ons niet te verwonderen, als wij in het oog houden, dat hij ook de daden van dezen vorst in de laatste jaren niet meer bezongen had (vgl. bl. 122). Toch zal nog meermalen blijken, dat zijne liefde voor Oranje niet verminderd was, al heeft hij nog een der vorsten uit dat huis vinnig bestreden. Zelfs heeft hij nog herhaaldelijk de verdiensten van Frederik Hendrik geprezen.

Tot degenen, die naar Den Haag trokken om de begrafenis van den Prins bij te wonen, behoorde ook Hooft, ofschoon hij ziekelijk was. De vermoeienissen en eene gevatte koude grepen hem zoozeer aan, dat hij zwaar ziek werd en den 21sten Mei in Den Haag overleed. Ook voor hem heeft Vondel geen lijkzang gedicht. Dat hij daarvoor te zeer geschokt was door den dood van zijnen ouden vriend, is

[1]) Men verlieze bovendien niet uit het oog, dat de beschuldiging tegen Brandt, dat hij de schrijver der *Voorrede* is, alleen berust op eene vernuftige combinatie van aanwijzingen, maar dat het eigenlijke bewijs nog niet geleverd is. Wij weten tot nog toe geen ander aan te wijzen, die het kan gedaan hebben, en het is dus zeer waarschijnlijk, dat het Brandt geweest is. Maar terwijl onze kennis van personen en verhoudingen in de 17de eeuw nog zoo gebrekkig is, blijft het altijd mogelijk, dat Brandt hier ten onrechte beschuldigd wordt.

onaannemelijk. Eerder heeft hij uit kieschheid gezwegen, daar het toch algemeen bekend kon zijn, dat in de laatste jaren de omgang was afgebroken. Zijne onverminderde waardeering van den Drost bleek echter in 1649, toen hij twee gedichten vervaardigde bij de *Rampsaligheden der Verheffinge van den Huize van Medicis*, die toen voor het eerst werden uitgegeven. Ook bij het huwelijk van Arnout Hooft in Mei 1655 dichtte hij een bruiloftslied.

Hooft werd 27 Mei in de Nieuwe Kerk begraven. Den volgenden dag werd in den Schouwburg zijn *Geeraert van Velsen* vertoond, waaraan voorafging dat de eerste tooneelspeler Adam Karels van Germez eene lijkrede uitsprak. Aangezien de tijd voor het opstellen daarvan zeer kort was, vertaalde Brandt de beroemde lijkrede van Du Perron op Ronsard zoo nauwkeurig mogelijk, en veranderde alleen wat onmogelijk op Hooft kon toegepast worden,

Men heeft die lijkrede eene grievende miskenning van Vondel genoemd, omdat van Hooft daarin gesproken wordt als „den grootsten Dichter dien Hollandt ooit zagh" en gezegd, „dat de Hollandtsche Poëzy, die met den Ridder Hooft gebooren was: ook met hem gestorven is". Maar dan vergeet men, dat eene lijkrede geene letterkundige verhandeling is, en bovendien dat het zeer twijfelachtig is, of men in dien tijd Vondel als dichter algemeen boven Hooft stelde [1]). Evenmin is het eene miskenning, dat onder de vrienden, die Hooft eenmaal in den Hemel zal terugzien, wel Huygens en Van Baerle genoemd worden, maar niet Vondel. De beide eersten toch waren als officieele vrienden van Hooft aanwezig, Vondel was onder het publiek. Bovendien zou het eigenlijk allerdwaast geweest zijn te zeggen, dat Hooft in den Hemel hereenigd hoopte te worden met den man, dien hij hier niet meer ontvangen wilde.

Vondel zelf heeft zich geen oogenblik miskend geacht. Uit het reeds genoemde vers van Ansloo zien wij, dat hij met de lijkrede zeer

---

[1]) Brandt stelde in dezen tijd Hooft ook als dichter boven Vondel. In zijne *Inleydinge tot de Beschryving der zes middelste Vertooningen* zegt hij b.v. ook nog: „de doot van den Drost beneemt de Hollantsche letterwijsheit haar aanzienlijxste glans en achtbaarheid". Dat werd in 1649 gedrukt en het schijnt Vondel niet gehinderd te hebben. Hij werd trouwens door Brandt wel gewaardeerd: in de voorrede voor *De Eeuwige Vrede*, zegt deze b.v., dat door Hooft en Vondel „onze Poëzy, die te voren niet als rym was, ten leste maatgedicht geworden" is.

ingenomen was en met Brandt blijft hij vriendschappelijk omgaan.

In onzen tijd mag Vondel boven Hooft gesteld worden, hij zelf beschouwde den Drost als zijn meerdere, van wien hij veel geleerd had; men zie b.v. zijn lijkdicht op Van Baerle (vgl. bl. 272). Dat hij ook later nog van dezelfde meening was, blijkt uit hetgeen een paar jongeren ons daaromtrent mededeelen. Brandt zegt: „den Drossaardt Hooft stelde hy onder de Hollandtse schryvers boven aan: niet alleen wegens zyne Poëzy, maar ook inzonderheidt ten aanzien zyner Historien, met naame de Nederlandsche, daar dat groot vernuft zich lest en langst meê beezig hiel, en Vondel van zeide; *In gansch Neêrlandt ken ik niemandt, die maghtigh is slechts een bladt te schryven, gelyk de Drost dat heele werk uitvoerde.* Ja ik heb hem van die Historien zelf hooren zeggen; *dat het een volmaakt werk was, een queekhof van verheven Duitsch: dat de Dichters uit dat werk al de krachtige en aardige spreekwyzen in orde behoorden te verzamelen, (gelyk Aldus Manuitius en anderen uit Cicero in 't Latyn deeden) en dat ze die, door 't overweegen en herkaauwen, hun eigen makende, dan een styl zouden krygen, den Parnas waardig.*" Dit was hem ernst; zelf had hij een groot aantal uitdrukkingen aldus opgeschreven uit Hooft's *Henrick de Grote*, die hij later aan Agnes Block heeft gegeven.

Het tweede getuigenis is van Vollenhove. Deze had in een lofdicht voor de werken van Hooft geschreven:

Ja Vondel waar geen Vondel zonder Hooft.

Brandt vond dit blijkbaar wat sterk, en daarop antwoordt Vollenhove: Dat *Vondel geen Vondel zonder Hooft waar*, zou hy zelf, meen ik, naar zyne openhartigheidt, niet ontkennen; en ik hebbe diergelijk een taal wel uit zynen mont gehoort.... Vint Uw Eerw. goet, Vondel zelven hier van te spreken en zijn eigen goetvinden te volgen, ik magh 't wel lyden." De uitdrukking is niet veranderd, en het gedicht is met dezen regel afgedrukt in de uitgave, waarvoor ook Vondel een gedichtje schreef.

Aan waardeering heeft het Vondel nooit ontbroken, al waren de stoffelijke blijken daarvan, voor zoover wij althans weten, niet zeer talrijk. Maar in dit jaar ontving hij er een. Reeds eenige malen hebben wij zijn vriend Michiel le Blon of diens familie genoemd (vgl. bl. 164, 229). Deze was Agent van Zweden aan het Engelsche hof

en had aan Vondel eene afbeelding van Koningin Christina gezonden benevens een aantal bijzonderheden over deze dochter van Gustaaf Adolf. Vondel schreef nu zijn *Afzetsel der Koningklycke Printe.* Brandt noemt het „een aardigh lofdicht" en zoo kan het wel genoemd worden, maar het denkbeeld om te gaan beschrijven

> Hoe dees Kroon der Koninginnen
> Als in eenen ringk besluit
> Wonderen van veel Godinnen,
> Zulcks dat d'afgunst op haar stuit.

zouden wij in dezen tijd eigenlijk niet meer van Vondel verwacht hebben. Het bewijst, dat het een besteld of verzocht werk was en niet uit het hart kwam. Toch was Christina er zoo mede ingenomen, dat zij den dichter een gouden keten en medaille ter waarde van ongeveer vijfhonderd gulden schonk. Daar schijnt echter eenige tijd over verloopen te zijn, want eerst in 1649 werd Vondels *Danckoffer aen Koningin Kristine* gedrukt. De keten werd niet direct aan Vondel gezonden, maar aan Le Blon, die de verdere bezorging aan zijn zoon en schoondochter opdroeg, zooals wij vernemen uit *Wieroock voor Cornelis en Elizabeth le Blon, toenze door last van hunnen heere Vader, den Agent, my de koningklycke keten en medalje van Koningin Christine om den hals hingen.* Intusschen had hij bij het sluiten van den Westfaalschen vrede nog een gedicht gemaakt *Op Koningin Kristine. Terwijlze den Olijf in hare Kroonen vlecht,* en op Karel Gustaef, haren toegezegden bruidegom. Later heeft hij nog meermalen deze vorstin bezongen.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

HOOGSTE ONTWIKKELING.
VAN „LEEUWENDALERS" TOT „LUCIFER".

1647—1654.

De dood van Frederik Hendrik had bij velen groote bezorgdheid gewekt. Men wist, dat Willem II zeer geneigd was tot het voortzetten van den oorlog, en vreesde dus, dat de onderhandelingen, die sedert het begin van het vorige jaar te Munster gevoerd werden, misschien zouden worden afgebroken. Maar gelukkig behield de vredespartij de overhand, waarbij vooral de Regeering van Amsterdam zich krachtig had doen gelden. In den zomer van 1647 was de vrees voor het mislukken der onderhandelingen geweken. Ook Vondel verheugde zich daar hartelijk in, en hieraan danken wij zijn schoonen lierzang *De getemde Mars*. Wanneer hij den vrede kon bezingen, behoefde Vondel naar geene stof of uitdrukkingen te zoeken; dan kwamen de verzen uit zijn hart. Zelfs aan de overgeleverde mythologische voorstellingen en oude goden weet hij dan nieuw leven in te gieten, zooals hier, waar hij met een geheel nieuwen vond Mars de wapenen uit de hand laat vallen, betooverd als hij is door de schoonheid van de Vredesgodin. Met eene opdracht *Aen onze Vredevaders, Vaders des Vaderlandts, de Heeren Burgemeesters van Amsterdam* werd het in Augustus 1647 „op hope van den algemeenen Vrede" afzonderlijk uitgegeven.

Weldra werden er plannen gemaakt voor feestvieringen, zoodra de vrede zou afgekondigd worden. In den Schouwburg wilde men een

gelegenheidsstuk vertoonen. Waarschijnlijk werd dit door de Regenten aan Vondel opgedragen; in allen gevalle schreef deze het.

Het scheen een moeilijke taak: een treurspel was bij deze gelegenheid zeer ongeschikt, en een eigenlijk blijspel lag niet in zijne richting. Een blij-eindend treurspel zou wel passen om het einde van den langdurigen oorlog te vieren, maar het was niet gemakkelijk eene geschikte historische stof te vinden, en vooral om dan zoo te schrijven, dat niemand hier of daar geheime bedoelingen of toespelingen zou zoeken. Bovendien mocht wel op de ellende en de gruwelen van den oorlog gewezen worden, maar mochten geene heldendaden worden verheerlijkt; in de eerste plaats moesten de zegeningen van den vrede worden beschreven.

Zoo kwam hij ten slotte op de zeer gelukkige gedachte van een herdersspel te schrijven of, zooals hij het zelf noemde, een „lantspel".

Nog voor het einde van het jaar, dus geruimen tijd voordat de vrede gesloten werd, verschenen de *Leeuwendalers* bij Vondels gewonen uitgever in dezen tijd, Abraham de Wees. De stof had hij gedeeltelijk ontleend aan twee Italiaansche herdersspelen, den *Pastor fido* van Guarini en den *Aminta* van Tasso, waarvan de eerste hier reeds vroeger eene navolging gevonden had in Rodenburgh's *Trouwen Batavier*. Uit dit laatste stuk nam hij o. a. enkele namen over. Maar in verschillende opzichten, de levendigheid der handeling, de natuurlijkheid der karakters, de kieschheid der voorstelling, staat Vondels werk boven dat zijner voorgangers. Terwijl men zich geheel in de wereld der verbeelding verplaatst weet, al zou het alleen zijn door het optreden van Pan, Velleede en den Wildeman, is de voorstelling zoo aanschouwelijk en de ontwikkeling der gebeurtenissen zoo geleidelijk en zoo goed gemotiveerd, dat van het begin tot het einde de belangstelling levendig blijft. Zelfs ontbreekt de echte dramatische spanning niet, en wanneer aan het einde de ontknooping komt en tegelijk het herstel van den vrede tusschen Noord- en Zuidzijde, gevoelt de toeschouwer dezelfde blijde verlichting, die bij het sluiten van den vrede van Munster geheel Nederland doortrilde. De *Leeuwendalers* zijn genoemd „het volkomenste drama, dat ons de dichter geschonken heeft" [1]) en hoewel het moeilijk is zoo nauwkeurig af te meten en de

[1]) A. S. Kok, Vondel in eenige van zijn Vrouwenkarakters, bl. 44.

rangorde te bepalen, zal iedereen toch gaarne toegeven, dat dit landspel én als drama, én als gelegenheidsstuk groote verdiensten heeft.

Er is op gewezen, dat enkele personen als Govaert en Warner uitstekende blijspelfiguren zijn en daardoor de eenheid verstoord wordt, omdat zij, door het volstrekt ontbreken van het idyllische in hun optreden, in een herdersspel minder goed passen. Doch dit mogen wij Vondel allerminst als eene fout aanrekenen, omdat hij dat zoo gewild heeft. Daarom heeft hij misschien juist den ongewonen naam van „lantspel" gekozen. Hijzelf beschouwde het als na verwant aan het blijspel en laat dan ook den „Voorredenaar" zeggen, dat „Melpomens Treurpoëet in Taelleies dienst getreden" is. Dat was voor hem reeds zoo, omdat hier geen koningen en vorsten, maar eenvoudige landlieden optreden.

Verheerlijking van den vrede en hulde aan hen, die het land dezen zegen geschonken hadden, was zijn doel. Daarom zegt hij in de opdracht aan Michiel le Blon: „Wy mosten dan mede op het spoor van Virgilius (die in 't geruste bezit van zijn hoeve en lantgoet herstelt, Augustus aldus met Herderszangen eerde) den Hoogen mogenden Heeren Staten, d'assche van den Nassauschen Vredehelt, uit Keizerlijcken stamme, *Willem*, zijnen eenigen zone, Prince van Oranje, en onze Burgemeesteren, die getrouwe Vredevaderen, dit Lantspel toespelen, het welck wy uwe E. opdragen." Zorgvuldig had hij vermeden, iemand aanstoot te geven. „Uwe goetrontheit en rustigheit zal ons open hart aanzien, dat zich en anderen, op dit gezegende vredefeest wenscht, uit danckbaerheit voor zulck een onuitsprekelijcke deught en hemelsche weldaet, te verquicken, en in het groen spelen te voeren, zonder gal, zonder erghwaen, zonder de helderheit van dien schoonen zomerschen zonneschijn, en dat zuivere hemelblaeuw met een allerminste neveltje te rimpelen en misverwen. Honighbyen zullen uit deze bloemen niet dan honigh en nekter zuigen. Indien by ongeval een spinnekop hier venijn uit trecke; het komt by haren aert, niet by de bloem toe. De Voorredenaer zal het wit van dit werck ontvouwen. Wie hier te diep in verzinckt, en neuswijs, in alle personaedjen vaerzen en woorden, geheimenissen zoeckt, zalze 'r niet visschen. Wy hebben slechts eenige verwen en geuren, die ons voornemen dienen konden, uitgezocht, en onder een gemengt, en het beloop van oorloge en vredehandel aldus in het klein ten ruighsten ontworpen, om alle hatelijckheit te schuwen; anders had men de bloem van deze verzieringe netter op de zaeck zelf konnen passen."

Vondel heeft zich hier vergist: er zijn werkelijk menschen gekomen, die niet alleen geheimenissen zochten, maar zelfs in de *Leeuwendalers* een reactionairen geest, een verlangen naar terugkeer tot den toestand van vóór 1566 meenden te kunnen aantoonen. Men ging daarbij uit van de vooropgezette meening, dat Vondel als Katholiek den opstand moest verfoeien en een afkeer hebben van Willem van Oranje en zijne medestanders. Daardoor kwam men tot eene willekeurige en dikwijls zeer gewrongen uitlegging van Vondels woorden en ging overal iets achter zoeken. Zelfs werd daarvoor zijne zoo even aangehaalde uitdrukkelijke verklaring eenvoudig op zijde geschoven, en ging men voort met in de *Leeuwendalers* eene allegorische voorstelling van onzen opstand tegen Spanje te zien. Wanneer men moest toegeven, dat de voorstelling der feiten daartoe geen recht gaf, dan beweerde men, dat het meer „in den geest" van het stuk lag. Doch de bewijzen bleven zwak. Zoo moest b.v. de naam van Adelaert bewijzen, dat Vondels sympathie bij de Zuidzijde was, al moest men erkennen, dat het karakter van Hageroos door den dichter veel edeler geteekend was.

Gelukkig zijn er tegenwoordig slechts zeer weinigen meer, die eene dergelijke verklaring aannemen, en stemmen de meesten met Brandt in: „Zyne Roomscheit hadt zyn liefde tot den Staat en de vryheit niet vermindert; 't geen hy doorgaans [d. i. doorloopend] in zyne vaarzen liet blyken." Wij hebben reeds af en toe gelegenheid gehad, daarop te wijzen, en zullen die nog vaker krijgen.

De tijdgenooten hebben Vondel geloofd en geene onvaderlandslievende bedoelingen in het landspel gezocht. Brandt zegt in zijne *Inleydinge tot de... Vertooningen*: „Vondel kon door het landtspel der Leeuwendalers, de liefelijke vruchten der Vreê, de gemeente smaakelijk voorstellen," al zegt hij een paar bladzijden verder: „Vondel is nu wel d'eenige, die noch lust heeft om zijn vernuft in zijn Duitsche Dichtkonst te oeffenen, maar het veranderen van Godsdienst en 't aanhangen der Roomsche zeden en Pausschelijke inzettingen, maakt zijn gedichten by de gemeenten onaangenaam."

Het sluiten van den vrede werd echter nog geruimen tijd vertraagd en het duurde eenige maanden, eer de *Leeuwendalers* op het tooneel kwamen. In dien tusschentijd vierde Vondel, 17 November 1647, zijn zestigsten verjaardag. Daarop dichtte hij zijnen

GEBOORTEZANG

AEN

GREGORIUS THAUMATURGUS,

MIJNEN GEBOORTEHEILIGH.

Geboorteheiligh, Wonderwercker
  Gregorius, die door 't geloof
Des afgodts onverlichten kercker
  Zijn' vastgeboeiden zielenroof
Ontruckte, bergen kost verzetten,
  En stroomen stuiten; Oostersch Licht,
Die Cezars stadt aen *Jesus* wetten
  Verknocht; ontfang mijn Boortedicht
In uwe goude schael, vol reucken,
  En offer het voor 's Lams gestoelt,
Nu sestigh jaer het voorhooft kreucken,
  Het bloet in d' aderen verkoelt,
Het hair besneeuwt, mijn tijtgenoten
  My vast bezwijcken, voor en na,
Rontom en aen mijn zy geschoten,
  Terwijl ick hier noch strijde, en sta
Op schiltwacht, reede alle oogenblicken
  T'ontworstelen het zielgevaer
Van 's weerelts zorghelijcke stricken.
  Verstreckme een schilt en beuckelaer,
Waer onder ick Godts naem magh eeren
  Vrymoedigh zingen 's hemels lof,
Om hoogh gevoert op Engleveêren,
  En vlechten uitgeleze stof
Tot kranssen, en altaerfestoenen,
  Op uwe feest, mijn Jaergety,
Het welck my leert de Godtheit zoenen,
  Als Slaghtmaent, meer dan half voorby,
Den zonring sluit op mijn verjaren.
  Hoe slijt het leven, als een kleet!
Waer is de vlugge tijt gevaren,
  Dat dierste kleinoot, waert besteet
In aendacht, en bespiegelingen
  Van Godt en 't allerhooghste goet,
En wat wy van den Zoon ontfingen,
  Die door de stralen van zijn bloet
Ons zuiver wiesch, en openbaerde

De beste Perle, die zoo diep
Begraven lagh, bestulpt met aerde,
Eer hy ons tot zijn Waerheit riep,
Uit geen verdienste, maer genade,
Geluckigh zijnze, die voor 't ent
Met vleesch noch bloet niet gaen te rade,
Noch dit vergangklijck element.
De melck der voetster, slimme wennis,
En d'eerste ploy van errefleer
Wort spa verleert door betre kennis,
Zoo lang men d' Ootmoet noch ontbeer;
Die schiet te traegh haer eedle wortelen
In steen van 't eigenzinnigh hart,
Het welck verhardt in tegensportelen,
En by zijn opzet blijft verwart.
Geboorteheiligh, die in 't midden
Der Zaligen uw' zetel hebt,
Volhardt voor my en elck te bidden
By hem, die licht uit duister schept.

Tot de tijdgenooten, die hem ontvielen, behoorde Van Baerle. Deze overleed 14 Januari 1648 en werd in de Nieuwe Kerk niet ver van Hooft begraven. Vondel dichtte een hartelijken *Lyckzang*, dien hij besloot met het volgende grafschrift:

Hier sluimert *Baerle* neffens *Hooft*,
Geen zerck hun glans noch vrientschap dooft.

De onderhandelingen te Munster brachten toch ten slotte eene beslissing. Den 30sten Januari 1648 werd het vredesverdrag geteekend. Maar daarmede waren de moeilijkheden nog niet ten einde, en eerst den 5den Juni kon de vrede openlijk in de Republiek afgekondigd worden. Te Amsterdam ging dat met groote feestelijkheid. Op den Dam waren drie hooge tooneelen geplaatst en op elk van deze zag men achtereenvolgens zes stomme vertooningen, terwijl de muzikanten zich lieten hooren, die op de galerij rondom de Waag geplaatst waren. De samenstellers van deze vertooningen waren Dr. Coster, Brandt en Jan Vos. De beschrijving daarvan vindt men bij de geschiedschrijvers van Amsterdam, in het straks genoemde geschrift van Brandt, in het boekje *Olijfkrans der Vreede*, enz.

Reeds vier weken te voren, den 7den Mei, was Vondels landspel in

den Schouwburg vertoond. Maar hiermede was hij nog niet uitgejubeld. Er verscheen een tweede druk van *De getemde Mars*, thans vermeerderd met een *Vredezang onder de Regeeringe der Heeren Geeraert Schaep, Garbrant Pankras, Kornelis de Graef, Wouter Valckenier, Burgemeesteren t'Amsterdam, aen de Burgery der zelve Stede.* Zijn eerbied voor de Heeren Regenten en zijne liefde voor Amsterdam blijken doorloopend in dit gedicht, b.v. in de slotregels:

Draegh ons *Viertal* op uw handen,
't Welck, als 't nutste Vredelit
Op 't gekruiste kussen zit,
En 't Gewelt schutte op zijn tanden,
Dat den Landpais steuren quam.
Eer zy Gode, en Amsterdam.

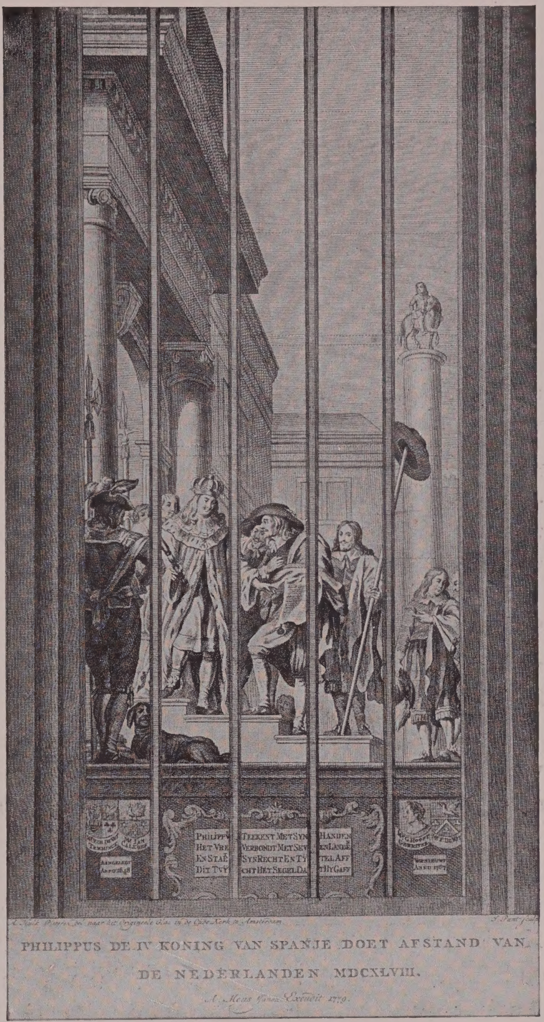

Glasraam in de Oude Kerk te Amsterdam.
Prent van J. Punt.

Hoe schitterend deze feesten ook waren, zij gingen spoedig voorbij en de Regeering besloot ter blijvende herinnering twee geschilderde glasramen in de Oude Kerk te laten aanbrengen. Aan Vondel werd de vervaardiging der onderschriften opgedragen. Het eene stelde voor, hoe Philips IV den vrede teekende.

Philippus teekent met sijn handen
Het Vreêverbondt met zeven Landen
En staet zyn recht en titel af.
Dit tuight het zegel, dat hy gaf.

Het andere raam vertoonde de wapens der Burgemeesters sinds 1578. Het bijschrift van Vondel schijnt er niet op aangebracht te zijn:

De wapens tuigen u, wat Heeren
Als Burgermeesters hier regeeren,
Na dat men Philips en de wet,
Uit hun regeering heeft gezet.

De schitterendste herinnering aan het Vredejaar was echter het nieuwe Stadhuis, waarvan den 28sten October de eerste steen gelegd werd. Ook hierbij deed Vondel zich hooren en dichtte zijn *Bouwzang. Aen Gerbrant Pankras, Jakob de Graef, Sybrant Valconier, Peter Schaep, der Burgemeesteren zonen en neven, Eerste Grontsteenleggers van het Stadthuis t'Amsterdam.* Of deze beurtzang bij die gelegenheid werkelijk gezongen is, weten wij niet.

Vrede en rijkdom zijn kostbare gaven, die de mensch dankbaar behoort te genieten. Maar het misbruik doet hem naar lichaam en ziel te gronde gaan. Zoekt men in de gewijde schriften naar voorbeelden, dan was zeker niemand hooger geklommen dan Salomo, maar ook niemands val was dieper. Dezen koos Vondel daarom tot hoofdpersoon van het treurspel, dat hij nog in het Vredejaar het licht deed zien, met eene opdracht aan Justus Baeck. Daarin geeft hij duidelijk de strekking aan. „In dit treurspel wort geen bloet, maer die groote ziel gestort, door wiens heiloozen voorgangk sedert zoo vele duizent zielen omquamen, en in haer bloet versmoorden, en het gescheurde Koningkrijck, Samarie, en Ierusalem, met den tempel en godtsdienst endelijck verdelght, en d'overgebleve stammen in ballingschap weghgevoert werden. Het misbruick van Godts overvloedige gaven, de wellust, en begeerte tot verbode schoonheden teelen zulck eenen oegst van schrickelijcke jammeren, en leveren stof om dit treurtooneel te stichten op dien deerlijcken afval des allergezegensten Konings, die naulix Godts tempel volbouwt en geheilight hebbende, zich zelven door het bewieroocken der afgoden, en d'allergruwzaemste offerhanden zoo lasterlijck ontheilighde. De Koningin van 't Zuiden quam te voren van het einde der weerelt, om te hooren de wijsheit van dit Goddelijck

Orakel, wiens dwaesheit namaels de gantsche weerelt ten spiegel diende, om door Salomons onstantvastigheit tot stantvastigheit in den wettigen godtsdienst opgeweckt te worden."

Ofschoon in dit stuk treffende handeling schijnt te ontbreken — misschien zou dit echter bij eene goede vertooning nog wel meevallen — werd het door het publiek gunstig ontvangen en herhaaldelijk opgevoerd. De schoone verzen, de levendigheid van den dialoog en de rijkdom van gedachten en beelden zullen daar veel toe bijgedragen hebben. Zeker is het een bewijs van Vondels groote scheppingskracht, dat hij in vijf reien dezelfde personen telkens weer over Salomo's afgoderij doet klagen, zonder dat hij in herhalingen behoeft te vervallen.

Bij de uitgave waren aan dit treurspel drie gedichten toegevoegd, waarvan het eerste *Lastmans Offerstaetsi van Lystren, aen Joan Six* met de vertooning in verband kan staan. Het is toch niet onmogelijk, dat Vondel zich de voorstelling, hoe het offer aan Astarot door een hevigen bliksemstraal verstoord wordt, gedacht heeft op de wijze, zooals eene dergelijke verstoring op deze schilderij wordt afgebeeld. *Op M. Kretzers Ste Marie Magdalene door Titiaen geschildert* staat niet rechtstreeks met den *Salomon* in verband. Maar toch is het opmerkelijk, dat hij hier spreekt over de heerlijkheid van Eva voor den zondeval, terwijl er groote overeenkomst bestaat in den gedachtegang van *Salomon* en van *Adam in Ballingschap*.

Het derde was de *Geboortezang* (vgl. bl. 271).

De opdracht aan Joost Baeck bewees de onverminderde vriendschap van den dichter voor deze familie. Deze bleek eveneens uit het grafschrift *Op Kataryne Baeck*, die in December 1648 in de Oude Kerk begraven werd. Haar huwelijk had hij indertijd ook bezongen (vgl. bl. 175).

Het duurde ruim vijf jaar, eer er weer een groot dichtwerk verscheen. In dien tijd zat hij echter niet stil. Waarschijnlijk heeft hij zich deze jaren steeds meer met theologische studiën bezig gehouden, waarvan de vruchten later in uitgebreide leerdichten werden neergelegd. Dat intusschen zijn dichtvuur niet uitgedoofd was, bewezen tal van gelegenheidsdichten, waarvan er verscheidene voor de kennis van den dichter en van den kring, waarin hij verkeerde, van belang zijn.

Reeds in het begin van 1649 ontviel aan Vondel weer een van zijne oude vrienden, nl. Geeraert Vossius, die 17 Maart overleed. Aan den eenig overgeblevene der acht kinderen, Isaak, zond hij een lijk-

dicht, waarin hij hem aanspoorde zijn vaders plaats in te nemen. Werkelijk werd hem weldra die plaats aangeboden, maar het beviel hem in Zweden, waar hij op uitnoodiging van Christina heengegaan was, zoo goed, dat hij voor de benoeming in Amsterdam bedankte.

Zonder twijfel zal hem de dood van Tesselschade, den 20sten Juni 1649, getroffen hebben. Toch heeft hij geen lijkdicht op haar gemaakt. Op zichzelf is dat niet zoo opmerkelijk: er zijn tal van vrienden en bekenden, bij wier huwelijk of overlijden hij gezwegen heeft — tenzij de verzen niet tot ons gekomen zijn — en daaronder waren ook menschen van groote beteekenis, b.v. Reael en Hooft. Maar juist die laatste naam geeft aanleiding tot bedenkingen. Heeft misschien Tesselschade in het bekende geschil zoo sterk partij gekozen, dat ook tusschen haar en Vondel verkoeling is ontstaan? Wij weten er niets van en zouden daarom zoo gaarne eenig bewijs van naderen omgang uit de laatste jaren hebben. Want wij hebben geene enkele letter, waaruit rechtstreeks of zijdelings blijken kan, dat de betrekkingen tusschen Vondel en Tesselschade na dien tijd onderhouden zijn. Het verlies van haar oog b.v. in 1642 is door verschillende dichters bezongen, niet door hem.

Gulle blijdschap klonk er in zijn lied, toen hij in Mei 1649 voor de bruiloft van zijn neef *den Mayboom voor Joan de Wolff en Agnes Block* dichtte, benevens een gedicht *Op haren trouwpenning*. Bruid en bruidegom beiden hebben hem later doorloopend de bewijzen van de hartelijkste toegenegenheid gegeven.

Meermalen hebben wij Vondel hooren klagen, dat de Christenvorsten onder elkander streden, in plaats van gezamenlijk tegen de Turken op te trekken. Voor hem was het dus zeker wel een der gelukkige gevolgen van den vrede te Munster, dat nu Nederlandsche schepen met de Venetianen streden en eene groote overwinning behaalden. Blijde klinkt het begin van *Op de Neerlaegh der Turksche Vlote. Aen Venetië.*

De Leeuw van Hollant, niet gezint
Meer Kristensch bloet te storten
Loopt met sint Markus Leeuw voor wint
Den Turck zijn vleugels korten,
En geeft hem, onder Uwe vlagh
Bij Smirne trots den Koningsslagh.

Heftige verontwaardiging vervulde daarentegen Vondel bij het ver-

nemen der terechtstelling van Karel I. Reeds de titel van *Op den Vader-moort in Groot Britanië* geeft dit genoeg te kennen. Cromwell heet hier Lucifer en de Schotten worden Judas genoemd, evenals in *De Pinsterbloem van Schotlant*, omdat zij den Koning aan het Parlement verkocht hadden. Toen later Cromwell protector werd, dichtte Vondel zijn *Protecteur Weerwolf*, terwijl de bekende woordspeling met den naam van den Protector hem het rijmpje ontlokte:

Daer Oly in het vier en 't Crom wel is,
Raet of 't daer niet een gruwelycke hel is.

In het volgende jaar herdacht hij in de *Graf-naeldt van Montrosse* dezen ridderlijken aanhanger van den Pretendent en uitte in *De Monsters onzer Eeuwe* en in *Afbeeldinge van Christine Koninginne* nog eens zijne verontwaardiging tegen Cromwell en de Parlementspartij. Maar later heeft hij daarover gezwegen, toen de Staatsgezinde partij hier te lande, waar zijne vrienden en beschermers onder de Amsterdamsche regenten toe behoorden, met Cromwell vrede gesloten had. Want persoonlijk heeft Vondel eigenlijk nooit tot eene politieke partij behoord. Dat lag ook niet op den weg van een burgerman, dat was het werk van de Heeren Regenten. Maar Vondel had zijn land hartelijk lief en bovenal zijne stad; en steeds had hij den diepsten eerbied voor de Regeerders, vooral voor die van Amsterdam. In politieke zaken is hij meestal de spreektrompet van anderen geweest, maar van een ongemeen fraaien klank (vgl. blz. 103 vlg.).

De hekeldichten, die af en toe tegen Vondel verschenen, mochten scherp zijn, blijkbaar kwamen zij uit een beperkten kring en deden aan zijne populariteit geen afbreuk. Steeds bleef er veel vraag naar zijne gedichten, en niet alleen naar de treurspelen. In 1644 waren de *Verscheide Gedichten* bij Joost Hartgers verschenen, in 1647 twee uitgaven van het Tweede Deel, en nu was er al weer behoefte aan een herdruk. Thans bezorgde hij dien zelf en zoo verscheen in het voorjaar van 1650 *J. v. Vondels Poëzy of verscheide Gedichten, By een vergadert, vermeert, en op een nieuw overzien.* De inhoud verdient eene nadere beschouwing.

Voor den titel is eene verkleinde copie geplaatst van het portret door Lievensz., waarvan eene reproductie tegenover den titel van dit boek is opgenomen. Vondel schreef daarop:

OP MIJN PRENT
DOOR
LIVIUS VAN LEIDEN
GETEECKENT EN GESNEDEN.

Zoo volleght Livius van Leiden Titiaen,
En leert door zijne kunst u Vondels spraeck verstaen,
Die 't Griecksch en Roomsch tooneel in Neêrlant pooght te stichten.
Men vat uit 's Dichters print wat treurspel hy wil dichten.

Alle gedichten uit de uitgave van 1644 worden ook hier gevonden, behalve een, dat niet van Vondel was, maar van Mostaert, en dan *Op den Jager van Eickhof.* Waarschijnlijk zou Jakob Hinlopen thans, na zijn huwelijk, den herdruk daarvan niet aangenaam gevonden hebben (vgl. bl. 253). Bovendien zijn er een 85 gedichten opgenomen, die niet in de uitgave van 1644 voorkwamen, maar wel in het Tweede Deel van 1647. Gedeeltelijk zijn deze uit de jaren 1644—1647 en konden dus in het eerste jaar nog niet worden gedrukt. Maar voor een groot gedeelte zijn het ook de zoodanige, die de dichter toen niet voor zijn werk wilde erkennen, maar thans wel, of die hij nu wel gedwongen was te erkennen, zooals *Decretum Horribile*, *Geuse-vesper*, *Roskam*, *Harpoen*, *Papiere Gelt*, *Lijckdicht op Vorstius*, *Tegen het Vergift der Geestdrijveren*, enz. Een enkel, als *Uitvaert van Henricus de Groote* werd zeker wel opgenomen, om door de weglating van de beruchte zestien regels duidelijk te doen uitkomen, dat hij deze niet voor zijn werk erkende.

In de voorrede *De Dichter aen zijnen Vrient*, een uittreksel uit *Vondel aen zijnen afwezenden Vrient*, waarmede de uitgave van 1644 sluit, zegt hij uitdrukkelijk: „Onderwint zich iemant noch iet anders, buiten mijn kennis, op mijnen naem te drucken; men houde dat niet voor mijn, maer voor een anders werck." Daaruit volgt niet, dat alle andere gedichten niet van hem zijn; immers in 1644 had hij hetzelfde geschreven en toch moest hij nu een aantal opnemen, die hij toen verworpen had. Maar wat hier niet was herdrukt, wilde hij vergeten hebben, dus ook de 49 gedichten, die hij niet uit het Tweede Deel overnam. Daaronder waren er enkele, die zeker niet van hem waren. Maar ook ontwijfelbaar echte werden weggelaten, en het is van belang na te gaan, welke dat waren.

In de eerste plaats liet hij een paar gedichten weg met sterk Anti-

roomsche strekking, zooals *Op d'Afbeeldsel van den Christe Tempel* en *Grafschrift op den Graef van Papenheyn.* Verder eenige zoutelooze of vieze rijmpjes, zooals *Blaeuwe Scheentje, Op Joost, Op Morandt* enz., en eenige van zijne alleroudste gedichten als *Lofzangh aen Bartjens, Jaght van Cupido, Dedicatie aen de Jonckvrouwen van Vrieslandt.*

Doch vooral zijn weggelaten een aantal hekeldichten, die te persoonlijk waren, zooals *De Rommelpot van 't Hanekot, Samenspraeck, Blixem van 't Noord-Hollandsche Synode, Op de Waegschael van Holland, Op het ontset van Piet Heyns Buit* en die tegen Trigland, Badius, Bogaert, Lenaertsz., Jan Gijsbrechtsz., Schout Bont, ook al de Akademieverzen.

Van andere echter is het volkomen onbegrijpelijk, waarom hij ze heeft weggelaten, b.v. de gedichten op Pers, en *Tityrus aen den Rijn*, maar vooral het *Gulden Jaer van den Heer Joan de Witte.*

Vele van deze thans verworpen gedichten heeft hij later tegenover de vrienden als de zijne erkend, zooals de *Rommelpot, Een Otter in 't Bolwerck, Reyntgen de Vos* enz., zoodat Brandt ze dan ook kon opnemen in de uitgave, die hij in 1682 bezorgde.

Behalve die uit vroegere bundels vinden wij in de verzameling van 1650 ook nog ruim twintig gedichten, die hier voor het eerst werden uitgegeven, en daaronder zijn er, die zeker al vrij oud waren, b.v. *Op een moortpasquil* (vgl. bl. 91). Sommige hebben wij reeds elders besproken, enkele verdienen nog even nader bekeken worden.

Het *Byschrift voor Daniel Zegers, Fenix der Bloemschilderen* heeft aanleiding gegeven tot het ontstaan van eene legende. De beroemde schilder was Jezuïet en woonde te Antwerpen. Daar wilde Vondel hem eens een bezoek brengen, maar Zegers was niet thuis. Toen men hem nu zijn naam vroeg, verklaarde hij dien alleen te willen zeggen in de werkplaats des schilders. Daar gekomen, keek hij eerst eens rond, nam toen een stuk houtskool en schreef op den wand het *Byschrift.* Dadelijk riep de Jezuïet, die hem rondleidde, uit: „Gij moet de duivel zijn . . . of Vondel."

Het *Byschrift*, in de dubbele beteekenis van „epigram" en „gedicht op eene bij", luidt:

De geest van Zeegers is een by
Waer op de Nederlanders roemen.
Zy zuight haer honighleckerny
En geur uit allerhande bloemen.

Een By quam op zijn schildery
En geur en kleuren aangevlogen,
En riep: Natuur vergeef het my:
Dat bloempenseel heeft my bedrogen.

Het is zeker sterk, dat de dichter aan deze, toch waarlijk niet zoo buitengewone, versregels zou herkend zijn. En nog sterker is het, dat hij Antwerpen zou gezien hebben, zonder dat er ergens in zijne gedichten eenig blijk van te vinden is. Die stad zelve, noch eene van hare kerken of kunstschatten zou hem de stof tot een gedicht gegeven hebben; zelfs zou geene enkele herinnering daarvan hem later in eenig gedicht een beeld of eene treffende vergelijking geschonken hebben. Zonder nadere bewijzen kunnen wij niet gelooven, dat hij te Antwerpen geweest is.

Op den Wachttoren binnen Utrecht, nu by Starrekijckers gebruickt. Uit het Latijn van den Edelen Heere Filips Ceezen van Vorstenau bewijst, dat Vondel reeds in dezen tijd bevriend was met den talentvollen dweper, in wiens Rozenorde hij later zou worden opgenomen. Door hem was hij ook misschien in kennis gekomen met den Duitschen reiziger Godefried Hegenits, in wiens stamboek hij een paar regels schreef.

Van zijne groote gehechtheid aan de Jezuïetenorde getuigt in dezen bundel *De Vierbaeck van Ignatius Lojole.*

„Uit het Latijn van J. Stem" vertaalde hij *op den Heer Joost Buick*, den bekenden burgemeester van Amsterdam in 1578. De daarin voorkomende regels:

Noch dreef 't oproerigh graeuw, al 't eerloos opgeruit,
Dien trouwen helt des lants en vader entlijck uit;

hebben ook al dienst moeten doen om Vondels onvaderlandslievende gevoelens te bewijzen. Maar dan deelt hij die met Hooft. Wanneer deze over de gebeurtenissen van Mei 1578 schrijft, vermeldt hij een gerucht, dat Don Jan een aanslag op Amsterdam in den zin had, en zegt dan: „Twelk, dat het niet arghlistelyk gezaayt zy geweest, ik noode verzeekren zouw." Bovendien is het gedicht eene vertaling.

De verzameling van 1650, waarvan wij hier een overzicht hebben gegeven, wordt voorafgegaan door eene *Aenleidinge ter Nederduitsche Dichtkunste*, die Vondel, zooals hij zegt „op het aenhouden der leergierigen" aldus ontworpen had. Dit is een zeer merkwaardig geschrift,

dat gelezen en herlezen diende te worden door ieder, die in het Nederlandsch schrijven wil niet alleen, maar ook door ieder, die schoone taal wil leeren genieten. Zonder aanleg, betoogt Vondel, wordt men geen dichter, maar zonder studie geen goed dichter. Vertalingen zijn zeer nuttig „om zich van de rijmkunste meester te maecken, en op de baen te geraken." „Wie voor Poeet wil gaen, moet van een' rijmer wel Poeet, maer van Poeet geen rijmer worden". „d'Alleroutste en beste Poëten zijn de natuurlijckste en eenvoudighste." „Een Dichter heeft zijne luimen: hierom laet het gedicht van eenen Aristarchus, ja verscheide keurmeesteren keuren. Dese zullen uitmonsteren al wat misstaet, zoo wel dat de Kunst, als de zeden betreft, waer in menigmael deze goddelijcke wetenschap jammerlijck misbruickt wort: en gelijck het zwaerste meest weeght, zoo moet men zich wachten voor ongebondene en oneerlijcke woorden en vonden, daer niet dan laster voor den Dichteren in 't algemeen uit ontstaet: want dit gaf oorzaeck dat eertijts de Rederijckkamers gesloten, de tooneelen verboden wierden."

Terwijl hij in deze *Aenleidinge* den aankomenden dichters tal van degelijke lessen en behartigenswaarde wenken geeft, levert hij tegelijkertijd een stukje van het schoonste proza, dat in onze letterkunde te genieten valt. Zonder twijfel was Vondel in de eerste plaats dichter, ook naar zijn eigen meening. Misschien zelfs heeft hij zich als prozaschrijver nooit kunstenaar gevoeld, en was het proza voor hem alleen het middel om te leeren en te betoogen. Maar hij was geheel kunstenaar, hij was het altijd. Daardoor was het hem eene behoefte, eene noodzakelijkheid, bij alles wat hij sprak of schreef, de schoonheid van den vorm te zoeken. Zelfs waar hij geheel andere bedoelingen had, schiep hij kunstwerk.

De rijkdom van zijne taal, de scherpheid van zijne waarneming, de fijnheid van onderscheiding, de weelderigheid van zijne fantasie, de verhevenheid en reinheid van zijn gevoel, die aan zijne poëzie eene zoo geheel eigen bekoring geven, maken ook het lezen van zijn proza tot een meesleepend genot. Het keurig afgewerkte, de nauwlettende zorg voor alle kleinigheden, voor woordgeslacht en verbuiging, voor den klank der woorden op zichzelf en de harmonie met de omgeving, voor de juiste onderscheiding der synoniemen enz. doen ons denken aan de fijngepenseelde genrestukjes der schilderkunst van zijnen tijd. Slechts een genie als het zijne kon, gesteund door noeste vlijt en onafgebroken

arbeid, al deze eigenschappen zich zoo geheel eigen maken, dat hij ze zonder moeite en ongedwongen kon toepassen. En terwijl hij steeds zich beijverde groote meesters na te volgen, bleef hij daardoor toch steeds zichzelf en onnavolgbaar. Misschien was hij er zich niet eens van bewust, dat hij eene zoo bijzondere individualiteit had. Zeker heeft hij die individualiteit nooit opzettelijk naar voren geschoven, en heeft juist daardoor dien hoogen artistieken eenvoud gekregen, waardoor het genie beminnelijk wordt.

Ofschoon de mededeelingen van den inhoud naast eigen oefening zeker het hoofddoel was, heeft hij zich in de prozavertalingen van Virgilius en Horatius, misschien ook in de *Aenleidinge*, allicht kunstenaar gevoeld. Maar in zijne opdrachten en voorberichten was dat waarschijnlijk niet het geval. Toch verdienen ook deze als kunstwerken gelezen en genoten te worden. Ook op deze zal Oudaen wel het oog gehad hebben, toen hij in zijn *Lykgedachtenis van Joost van den Vondel* het oordeel uitsprak, dat steeds meer instemming vindt bij de beoefenaars onzer letterkunde:

Zoo yemand ook een styl in onrym zich verkoze,
Ik ken geen majesteit die boven Vondels próze
Zich heffe in rykdom, kracht, of helderheit van taal.

Op de voorrede volgde de

TOETS-STEEN.

Indien hier Roomsch of Onroomsch dicht
Den Lezer sticht, of hem ontsticht;
Men schell' mijn pen die vlacken quijt,
En toets' de stof naer heuren tijt.
Sint Pauwels volgt der Vadren zeên,
Sint Augustijn de Manicheên,
Eer hun het heldre licht verschijnt,
Waer voor de donkre mist verdwijnt.
Mijn jonkheit bondt door errefleer
Zich aen een Secte, en geene meer,
Tot datme, door een klaerder blijck
Van 't Weereltlijck en Kerckelijck,
Ontdeckt wiert, in een' schooner dagh,
De Perle, die verborgen lagh,
Waer voor men 't al met winst verliest.
Geluckigh die het beste kiest.

Het geheele boek eindigde met het:

SLOTDICHT.

Men mengt der andren rijm, ook leuren in mijn schriften;
Doch wie mijn' stijl verstaet, kan 't een van 't ander schiften.

Hiermede vertrouwt hij zeker wel wat heel veel op de scherpzinnigheid zijner lezers. Maar het is te begrijpen, dat hij geen lust had hierover een strijd te beginnen en het dus maar liet bij deze algemeene opmerking.

De dichter kon zich dit jaar niet onverdeeld aan de studie en de poëzie wijden: ook familiezaken vorderden zijne aandacht. In Augustus 1643 was zijn zoon Joost getrouwd (vgl. bl. 228) en was met zijne vrouw bij vader en zuster komen inwonen. Ruim vijf jaar later, in November 1648, overleed Aeltje van Bancken en bleef de jonge Joost als weduwnaar met drie kinderen achter. Hoe de zaken tusschen vader en zoon geregeld waren, weten wij niet, maar de laatste schijnt ook in dezen tijd geene groote financieele talenten ontwikkeld te hebben. Wij zien hem althans in een strijd met de voogden zijner minderjarige kinderen, die na „tusschenspreken" der wederzijdsche advocaten den 18 Mei 1650 bij notarieele overeenkomst geëindigd werd. Hierbij beloofde Joost aan elk zijner kinderen voor hun moederlijk erfdeel *f* 4500.— uit te keeren, hen te alimenteeren en op te voeden, en hun alle zilver, kleederen enz. van hunne moeder te geven. Drie dagen later ondertrouwde hij met Baertje Hooft, „weduwe van Dirck Hooft, woonende tot Amersfoort". De bruid was 32 jaar en behoorde tot den Katholieken tak der familie Hooft. De bruidegom woonde in de Warmoesstraat.

Ook met deze vrouw bleef de jonge Joost bij zijn vader inwonen, tot 1652. Al had Baertje minder geld dan stand — wij zullen daar later nog op terugkomen — toch was vader Vondel met zijne schoondochter in den eersten tijd zeer ingenomen. Den 16den Februari 1651 werd een zoon geboren, die naar zijn grootvader Joost genoemd werd. In den loop van dit jaar liet de liefhebbende echtgenoot een beeld van zijne vrouw maken, waarbij zijn vader het welbekende *Op een gekleurt wassen beelt* dichtte, een bewijs, dat in dezen tijd de eendracht nog niet verstoord was.

Vreemd schijnt het, dat van dit huwelijk geen enkel gedicht van

Vondel bewaard gebleven is, terwijl hij daarbij toch niet gezwegen zal hebben, evenmin als bij dat van Pieter Blesen en Johanna van Wijckersloot in April, waar hij zelf de getuige was van den bruidegom. Maar het is zoo goed als zeker, dat wij van Vondels bruiloftszangen slechts een betrekkelijk klein gedeelte over hebben, en dat die, welke niet gedrukt werden, voor het meerendeel verloren zijn gegaan.

Daarentegen zijn de hekeldichten zeker wel voor het grootste gedeelte bewaard. Daartoe was in dezen tijd weer aanleiding. De bekende strijd over het afdanken van het krijgsvolk was de aanleiding geweest voor den aanslag van Willem II op Amsterdam. Deze was mislukt, maar de stad had toch op bijna alle punten moeten toegeven. Ook van zijn eisch, dat de gebroeders Bicker uit de regeering gezet en daar nooit weer in gekozen zouden worden, had de Prins niet willen afzien. De Bickers hadden daarop hun ontslag genomen. Maar de vroedschap, om in het vervolg beter voorbereid te zijn tegen dergelijke aanslagen, besloot de stad te versterken en in den Amstel, ongeveer waar nu de Hooge Sluis ligt, werden twee sterke blokhuizen gebouwd, die echter reeds in 1654 weer afgebroken werden. De opwinding in de stad was groot en Vondel schreef eenige gedichten op deze gebeurtenissen.

Het eerste is *Aen de Blokhuizen van Amsterdam.* Dat hierin van „goddeloos gewelt” gesproken wordt, de Stadhouder een tiran genoemd en met Rehabeam vergeleken, verhindert niet, dat het gedicht betrekkelijk kalm en waardig is en een van Vondels beste politieke hekeldichten.

Scherper toon hooren wij in *De Monsters onzer Eeuwe* en *Raadzel.* Het laatste doelt op de zending van Geeraert Schaep naar Engeland, die Willem II zeer onaangenaam was geweest, omdat men daarin eene erkenning kon zien van de regeering, op wier last zijn schoonvader ter dood gebracht was.

De spoedig gevolgde dood van den Stadhouder wekte in Amsterdam niet veel droefheid. Er werd zelfs een gedenkpenning geslagen, die eerder van het tegendeel getuigt. Op den eenen kant ziet men bij opgaande zon een hollend paard voor den Amstel, en in het verschiet de blokhuizen met de stad er achter. Het paard draagt een dekkleed, waaronder een aantal soldaten verborgen zijn. Op het midden van het kleed ziet men eene vorstelijke ster en verder op het kleed een gezegelden brief met het, gedeeltelijk op den zoom van het kleed

staande, opschrift: „Unionem Religionemque simulant," d. i. „Zij (nl. Maurits en Willem II) gebruiken de Unie en den godsdienst als dek-

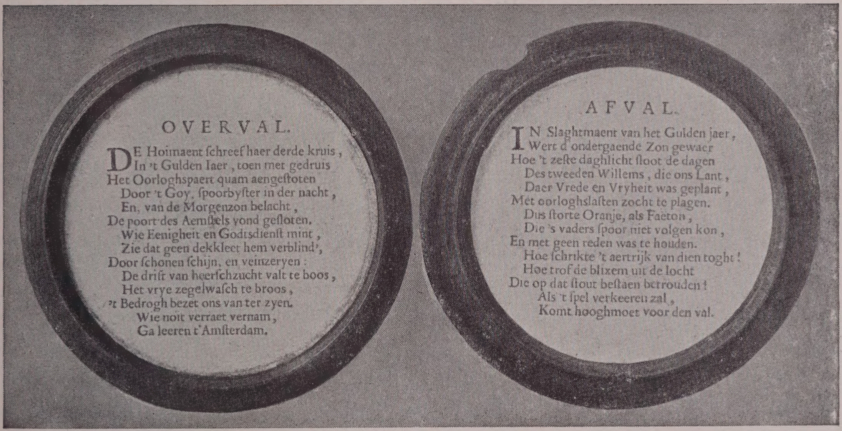

Penning op den dood van prins Willem II, door Sebastiaen Dadler, met de verzen hierop door Vondel gemaakt, geplakt in een bijbehoorende penningdoos.

mantel." Daaronder „Quia bella vetabat," d. i. „omdat het (nl. Amsterdam) den oorlog verbood". Op den rand „Crimine ab uno disce omneis," d.i. „aan dit eene schelmstuk kan men allen kennen."

Aan den anderen kant ziet men Faëton, die door Jupiter uit den

wagen gebliksemd wordt, en daaronder de lijkstaatsie van Willem II langs den Vijverberg gaande. Als randschrift „Magnis excidit ausis", d. i. „hij is uit zijne grootsche waagstukken neergestort", met den datum van zijn dood, 6 November 1650.

Vondel dichtte hierbij *Op den Gedenkpenning van den Overval en Afval*, welke gedichtjes op ronde stukken papier gedrukt in de doos en den deksel van den penning geplakt werden.

Spoedig na den Prins stierf de Griffier der Staten, Cornelis Musch, naar men zeide aan vergif, dat hij zelf genomen had. Hij werd voor een der krachtigste helpers van Willem II gehouden en daarom maakte Vondel een zeer hatelijk *Grafschrift op een Musch.* Voor den zelfmoordenaar gevoelde men in die dagen maar zelden medelijden, meer algemeen verachting.

De gebroeders Bicker waren voor de Amsterdammers helden geworden en Vondel, die toch al zoo aan hen gehecht was, raakte nu haast niet uitgezongen in hun lof. Bij beider portret maakte hij een geestdriftig bijschrift. Beiden werden natuurlijk na den dood van den Stadhouder in hunne ambten hersteld, en zelfs werden er marmeren beelden van hen gemaakt. Vondel dichtte hierop *De Bickers in marmer* met nog twee korte bijschriften. Vooral Andries was hij hartelijk genegen en er spreekt oprechte droefheid uit *Engeleburgh in den rouw*, toen de oud-burgemeester 24 Juni 1652 overleden was. Ook op Cornelis dichtte hij in 1658 nog een bijschrift, en voor diens zoon en beide dochters schreef hij verscheidene gedichten, evenals voor hun nicht en de aangehuwde verwanten, zooals Lambert Reynst.

Kort na den aanslag op Amsterdam gaf Maximiliaen Teelink, predikant te Middelburg, *Den Politijcken Christen* van zijnen vader uit met eene opdracht aan den Stadhouder. Onder den titel *Vrymoedige Aenspraek aen Syn Hoogheyt*, werd deze opdracht ook afzonderlijk gedrukt. Hierin prees hij den Prins, omdat deze „de bedriegelijcke Vrede", waardoor neringloosheid, dure tijd enz. in het land gekomen waren, had trachten te verhinderen. De aanslag op Amsterdam werd verdedigd, omdat daardoor de Unie gehandhaafd en de Religie bevestigd was. Verder werd de Prins aangemaand voort te gaan met het versterken van het leger, het uitroeien van Paepsche, Arminiaensche en andere ketterijen, en ook de zaken van de West-Indische Compagnie ernstig ter hand te nemen. Daartegen verscheen in het begin van

November een degelijk en krachtig tegenschrift *Bedenkingen en Antwoort* enz., geteekend O. M. P. te Haarlem. Hier werd o. a. in aangetoond, dat de Roomschen krachtig medegestreden hadden tegen Spanje, dat de oorlog niet om den godsdienst gevoerd was, dat dus de Roomschen en anderen recht hadden op vrijheid van godsdienst, dat geloofsvervolging in strijd is met het voorschrift van Christus, en dat de belangen van de W.-I. Compagnie aan de kooplieden en regeerders moesten overgelaten worden, zonder dat de predikanten zich daarmede te bemoeien hadden, al was Teelink ook een der groote aandeelhouders.

Ook Vondel mengde zich in dezen strijd met *Op d'oproericheit van den Godtloosen Zeeuw, Maximiliaen Teeling*. Ofschoon het naamloos verscheen [1]), was de dichter gemakkelijk te herkennen, en de tegendichten waren dan ook tegen hem gericht. Daarop kwam nog een *Bloed-beuling van Max. Teeling* uit, geteekend P. L., welk vers ook aan Vondel wordt toegeschreven, maar zoo vies en zouteloos, dat het moeielijk van hem zijn kan.

In de volgende drie jaren verscheen geen enkel groot gedicht en zelfs betrekkelijk weinig kleinere. Onder de vrienden en bekenden, in wier vreugde en leed hij deelnam, vinden wij hier in de eerste plaats Michiel le Blon. Bij diens 64sten en 65sten verjaardag schreef Vondel voor de kleinkinderen aardige verjaarversjes, waaruit blijkt, dat hij op St. Margriet, d. i. 20 Juli geboren was.

Een vroolijken huwlijkszang vol oprechte hartelijkheid hebben wij in *De Leeuw aen Bandt* voor David Leeuw en Cornelia Hooft, eene achternicht van den Drost. De Doopsgezinde familie Leeuw was door verschillende huwelijken verwant aan de eveneens Doopsgezinde familiën Block en De Flines, en behoorde dus tot den engeren kring van Vondels vrienden. Ook op de bruiloft van Jakob Leeuw met Christina de Flines, eene kleindochter van Vondels zuster Clemensken, maakte hij een gedicht, evenals op hun trouwpenning.

Een Katholieke vriend was Sybrant Kamay, op wiens bruiloft met Maria Koppesen in Mei 1651 Vondel zich deed hooren. Ook komen wij in Katholieken kring met *Muzyck ter Bruiloft van den E. Bruidegom Joan Papenbroeck, en de E. Bruit Maria Koeck* in Juni 1653.

Evenzoo was de familie Looten zeer bevriend met Vondel. *De*

---

[1]) Het wordt ook wel aan Jan Zoet of aan Jan Vos toegeschreven.

Hoogtyt van Marten Looten en Christina Rutgers in November 1652 werd door hem bezongen, terwijl hij vroeger al een gedicht op *De Beemster, voor Karel Looten* gemaakt had. Hier had hij meer vrienden; ook *Op de afbeeldinge van den Heere Diedrick van Os, Dijckgraef van de Beemster* maakte hij een bijschrift. Deze was weer gehuwd met eene juffrouw Leeuw.

Dat Vondel in deze jaren nog vriendschappelijk omging met Brandt, hebben wij boven (vgl. bl. 262) gezien. Dat blijkt behalve uit het daar aangehaalde bijschrift bij het portret van Susanna van Baerle, ook uit *op een marmeren Beelt van Koning David* van 19 Dec. 1651, dat in het handschrift de toevoeging heeft: „Ten verzoeke van Geeraert Brant."

Voor zoover wij weten, was de muziek de eenige kunst, die hij buiten de poezie beoefende (vgl. bl. 64). Wij kunnen dus vermoeden, dat hij een trouw bezoeker geweest is van de orgelbespelingen in de Oude Kerk (vgl. bl. 74). *Het orgel in den Rouw, over Mr. Diedrick Zweling* in September 1652 leert ons, dat hij den zoon niet minder waardeerde dan den vader.

Bij den bouw van het nieuwe Stadhuis was men achter het oude begonnen, dat althans gedeeltelijk staan bleef, tot men een deel van het nieuwe in gebruik kon nemen. Doch 7 Juli 1652 raakte het in brand en lag spoedig geheel in puin. Vondel dichtte een treurzang *Op het verbranden van 't Stadthuis van Amsterdam.* Hij herdacht de roemrijke geschiedenis van dit gebouw, dat nog sprak van „Heer Gijsbrechts tijt" en den ouden eenvoud, dien hij hoopte, dat ook in het nieuwe heerschen zoude: „Het houde uw burgerlijcke wijs."

De eerste Engelsche oorlog bracht heel veel ellende in het land; de handel leed geducht en vele kooplieden hadden moeite om staande te blijven. Maar ook was het een tijd van grootsche daden, geschikt om het gevoel van eigenwaarde en den zelfbewusten trots der Nederlanders te versterken. Een van die feiten was de Driedaagsche Zeeslag, dien Tromp tegen Blake leverde. Wel was de uitslag niet zoo, dat de Engelschman zijne nederlaag erkende, maar de koopvaardijvloot kwam behouden in de havens, en Vondel koos terecht voor zijn jubelzang den titel *Vrije zeevaert onder de vlagge van den Doorluchtigen Zeeheldt, Marten Harpertsz. Tromp.* Nog geen half jaar later had men reeds den dood van den grooten admiraal te betreuren, die 10 Augustus

bij Ter Heyde sneuvelde. Niet minder dan vier gedichten wijdde Vondel aan zijne nagedachtenis. Niet alleen toch bezong hij zijne *Uitvaert*, maar hij maakte ook bijschriften bij het portret door Jan Lievensz, op eene prent het grafmonument voorstellende en op eene prent, waar Tromp als Neptunus op een zegewagen wordt voorgesteld, getrokken door zeepaarden.

Kort na den Driedaagschen Zeeslag was eene schitterende overwinning op de Engelschen behaald door Jan van Galen bij Livorno. Nauwelijks was de tijding daarvan met de bijzonderheden hier bekend geworden, of Vondel dichtte zijn *Scheeps-kroon behaelt... door... Joan van Galen.* Helaas, dat de overwinning zoo duur gekocht was: Van Galen overleed negen dagen na den strijd aan de bekomen wonde. Voor zijne *Lyckstaetsi* dichtte Vondel een gesprek tusschen een vreemdeling en een Amsterdammer; bovendien schreef hij een grafschrift op hem.

Zien wij uit deze gedichten, hoe geheel Vondel de gebeurtenissen van zijnen tijd meeleefde, boven alles ging hem toch in deze jaren de Kerk ter harte. Talrijk zijn dan ook de gedichten ter eere van kerkelijke personen.

Op d'uitvaert van den Eerw. Heere, Mr. Jakob Vlieger is een klein gedicht bij den dood van dezen pastoor der Sint-Janskerk te Amsterdam, die 25 April 1651 overleed, en bij wiens portret Vondel nog een puntig bijschrift maakte.

Eene zeer belangrijke kerkelijke gebeurtenis was het, toen 23 Juli 1651 te Brugge twee bisschoppen gewijd werden. Dat de eene daarvan bisschop van Roermond werd, welke zetel geruimen tijd ledig gestaan had, maakte voor de Nederlandsche Katholieken het feit des te belangrijker. Geen wonder dat Vondel de *Bisschoppelijcke staetsi der E. Heeren Karolus en Andreas, Gewyt tot Bisschoppen van Brugge en Roermond* bezong. Onder de afzonderlijke uitgave van dit gedicht staat: „1651. Te Brugge, op S. Appollinaris dagh." Waarschijnlijk heeft dat geene andere bedoeling dan den tijd en de plaats van de heugelijke gebeurtenis aan te geven. Men heeft er uit afgeleid, dat Vondel die wijding te Brugge zou bijgewoond hebben. Maar om dezelfde redenen, die wij boven (vgl. bl. 280) voor Antwerpen hebben opgegeven, is het ook onaannemelijk, dat hij Brugge zou bezocht hebben.

Wel kende hij persoonlijk „Jongkvrouw D. N.", waarschijnlijk Dina

Noortdyck, op wier *Staetsie* hij een hartelijk lofdicht maakte, toen zij zich als klopje verbond aan de kerk van St. Franciscus Xaverius.

Algemeene deelneming en droefheid wekte in Amsterdam het overlijden van Leonardus Marius, den Pastoor van de Oude Zijde en Overste van het Begijnhof, op 18 October 1652. Zoowel om zijn karakter als om zijne groote geleerdheid was hij bij Roomsch en Onroomsch algemeen geëerd, en de groote schare, die het lijk naar de Oude Kerk volgde, bestond lang niet alleen uit geloofsgenooten. Vondel was persoonlijk met hem bekend en bevriend, ook reeds voor zijnen overgang, waar Marius zeker wel aan medegewerkt heeft, al kan men hem niet Vondels eigenlijken bekeerder noemen. De *Lykstaetsi van den E. Heere Leonardus Marius* is dientengevolge eene zoo hartelijke en dankbaar gestemde uiting van oprecht gevoel, als alleen na jaren van vriendschap geschreven kan worden. Bovendien heeft hij nog drie bijschriften op Marius gemaakt, waarvan er een onder zijn portret gevonden wordt en een op de afbeelding van het praalbed.

Ook bij de portretten van de priesters Willem van den Zande, Mr. Joan de Meer, Mr. Steven Kracht, P. Charles Couvrechef en van den Minderbroeder Adriaen Motman dichtte hij in 1652 bijschriften.

Een groot feest, vooral voor de Jezuïetenorde, waaraan Vondel zich zoozeer verbonden gevoelde, was het *Eeuwgety van Franciscus Xaverius*, dat door hem gevierd werd met een verheven en geestdriftigen lofzang in kunstige strofen (vgl. bl. 229).

Een der geleerdste Jezuïeten van dezen tijd was Athanasius Kircher. Vooral was hij beroemd om zijne talenkennis. Zijn beroemdste werk is de *Oedipus Aegyptiacus*, een uitgebreid werk over de hieroglyphen. Het eerste deel verscheen in 1652. Vol bewondering over zooveel geleerdheid schreef Vondel een uitvoerig gedicht *Op den Edipus of Teeckentolck van den E. Heere Athanasius Kircher*. Later vertrok Kircher als zendeling naar China, waartoe zijn aanleg voor vreemde talen hem zeer geschikt maakte. Zijn *China Illustrata*, dat in 1667 te Amsterdam verscheen, was het eerste boek, waarin behalve vrij wat Chineesch, ook het Sanskrit alfabet en het Onze Vader en Ave Maria in Sanskritletters gedrukt werden.

Tot alle kunsten gevoelde Vondel zich aangetrokken, maar aan geene enkele achtte hij de poëzie nader verwant dan aan de schilderkunst. Dichten is schilderen met woorden. Tallooze malen heeft hij de beide

kunsten met elkander vergeleken en aanhoudend gebruikt hij beelden en uitdrukkingen aan de schilderkunst ontleend, wanneer hij over poëzie spreekt. Een treurspel noemt hij zelfs kortaf „deze schilderyen" [1]) en de *Leeuwendalers* „onze onnozele tooneelschildery". Voor de poëzie eischt hij „een noodige vryheid; gelijck die in meer kunsten, zonderling in Schilderije en Muzijcke, vereischt word" [2]). Niet alleen maken de beide kunsten een gelijksoortigen indruk, ook de techniek van beiden heeft groote overeenkomst: „het overzetten uit vermaerde Poëten helpt den aenkomenden Poëet, gelijck het kopieeren van kunstige meesterstucken den Schilders leerling. Dees begint eerst van eenige leden en deelen, als hy een geheel lichaem tekent; .... Menighten lijden hier schipbreuck, die, door verwaentheit aengevoert, ja vervoert, zich te vroegh en te diep op dezen Oceaen wagen, en niets is er schadelijcker als eige liefde, die fraeie vernuften verblint, en onderhout. Die naulix twee of zes goede regels weet uit te wercken, wil een lierdicht opzetten. Enz." [3]).

Vondels beschrijvingen kenmerken zich door groote aanschouwelijkheid. Bij het dichten zag hij de personen en gebeurtenissen duidelijk voor zich, en soms kreeg hij verlangen, die door een groot schilder op doek gebracht te zien. In de opdracht der *Gebroeders* zegt hij: „Hier word ick belust, om door Rubens, de glori der penseelen onzer eeuwe, een heerlijck en koningklijck tafereel, als een treurtooneel te stoffeeren", en geeft dan eene nauwkeurige beschrijving, hoe hij zich die schilderij voorstelt.

Eene schilderij maakte soms een diepen indruk op hem. Door een stuk van Jan Pinas, werd hij opgewekt tot het dichten van zijn *Joseph in Dothan* (vgl. bl. 190). Evenzoo werd hij tot het treurspel der *Batavische Gebroeders* ontvonkt door eene prent van Tempesta.

Wanneer de eigenaars van schilderijen en andere kunstwerken hem de gelegenheid boden, die te komen genieten, maakte hij daar met vreugde gebruik van, en uitte gaarne zijne dankbaarheid door een bijschrift of een gedicht. Zoo schreef hij eene geheele reeks van bijschriften *Op Schilderkunst, Tekeningen, en Marmerbeelden, ten*

---

[1]) Opdracht van *Elektra.*

[2]) Opdracht van *Gebroeders.*

[3]) *Aenleidinge ter Nederduitsche Dichtkunst.*

huize van Sandrart en op schilderijen van dezen meester, die hij blijkbaar in diens werkplaats gezien had. Ook van Govert Flinck, Filips de Koning, Bleeker, Ovens, Quellijn, Johannes Lutma vader en zoon, Dirk van Rijswijk en misschien nog anderen, b.v. Ferdinand Bol, heeft hij schilderijen, beelden, drijf- en mozaiekwerk gezien en bezongen. voordat zij de werkplaats verlaten hadden. En behalve bij de reeds genoemden, weten wij zeker, dat hij kunstwerken gezien heeft o.a. ten huize van Joan Six, Andries en Pieter de Graef, Marten Kretzer, Isaak Joan Nys.

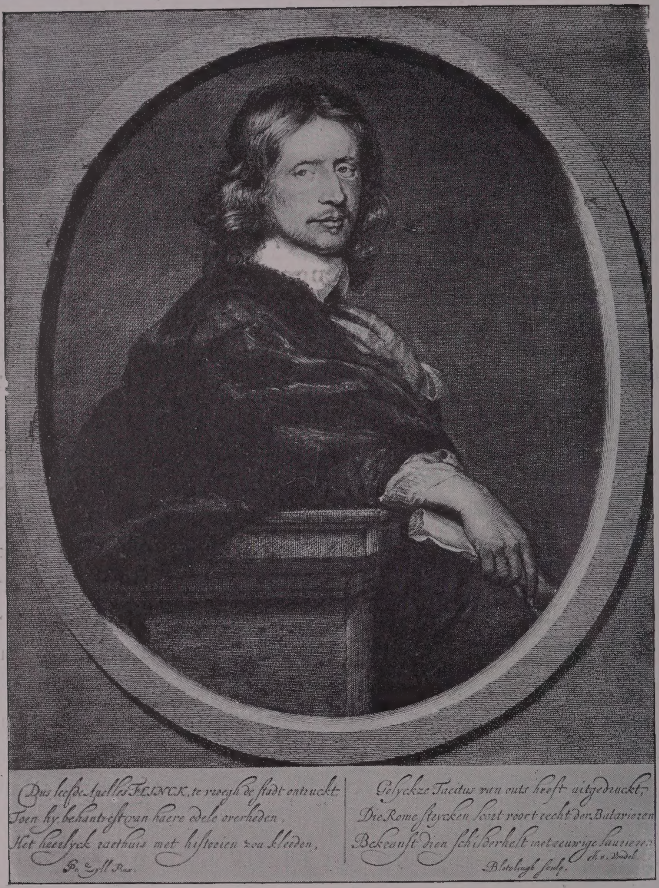

Govert Flinck.

Prent van Abr. Bloteling naar een schilderij van Gerard van Zyl.

Of hij „d'afbeeldinge van Uitrecht, getekent door Herman Zachtleven" en diens kunstboek, op welke beide hij een lofdicht schreef, bij den kunstenaar zelven of bij een of anderen kunstliefhebber gezien heeft, blijkt niet.

Daarentegen behoorde de schilder Willem Kalff zeker tot zijne

vrienden; anders had hij op zijn huwelijk met Neeltje Pluvier dat guitige *Raetsel* niet gemaakt.

Buiten dit alles heeft Vondel nog ongeveer 130 bijschriften bij portretten gemaakt, zoodat het geheele getal der bijschriften bij kunstwerken meer dan tweehonderd bedraagt.

Toch was Vondel geen groot kunstkenner, zooals wij reeds gezien hebben bij de schilderij, die hij van den Aartsbisschop van Mechelen kreeg (vgl. bl. 244), en een schilder als Rembrandt heeft hij nooit kunnen waardeeren, al zullen zij elkaar, b.v. bij Six, wel eens ontmoet hebben. De verklaring is niet ver te zoeken. Vondel, die vóór alles gezag zocht, kon een individualist als Rembrandt niet als een hoogstaand kunstenaar beschouwen. Evenals hij nooit in een dichter geprezen heeft, dat deze zichzelf was, maar wel dat hij Euripides, Homerus, Virgilius, Tasso op zijde streefde, zoo was geen schilder groot, of hij werd met Apelles, Zeuxis, Titiaan vergeleken. Daarom stond ook de geleerde Sandrart zoo hoog bij hem aangeschreven, in wien wetenschap en kunst vereenigd waren.

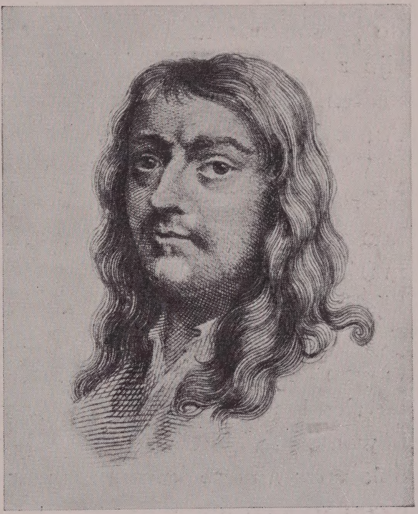

Philips Koninck.
Prent van Jac. Houbraken.

Ofschoon er meer Roomsche schilders waren, heeft toch zeker ook de gelijkheid van godsdienst veel bijgedragen tot de vriendschap, die er tusschen Sandrart en Vondel bestond, zooals blijkt uit de *Klaghte aen Joachime Sandrart, staende op sijn vertreck nae Bajere* omstreeks 1645.

Den besten meesters de kunst af te zien, en „behendigh stelende, een' ander het zijne te laten", moest het richtsnoer van den kunstenaar zijn. En hoewel Vondel den kunstenaar eenige vrijheid wilde laten, mocht men hierin toch niet te ver gaan. „Wie de natuur allernaest volght, die is de rechte Apelles, en zoude, gelijck d'aeloude penseelen, niet alleen menschen, maer zelfs dieren en vogels verkloecken". In

portretten prees hij dan ook vooral de gelijkenis; meermalen voegde hij er bij, dat het portret desniettegenstaande niet volkomen was, omdat de schilder slechts de helft, nl. het stoffelijk deel, had kunnen weergeven.

In schilderijen is het bijna uitsluitend de voorstelling, die Vondel treft. Over de behandeling, de opvatting van den schilder spreekt hij zoo goed als nooit, behalve ten opzichte van de meerdere of mindere kieschheid, of de vroomheid, die er uit spreekt. Het karakteristieke van den schilder zal men uit Vondels gedichten niet leeren kennen. Daardoor hebben tal van bijschriften bij portretten, vooral wanneer van de personen zelf niet veel te zeggen viel, iets eentonigs. Sommige zelfs zijn zeer mat, wanneer hij eigenlijk wel verplicht was een bijschrift te maken, maar voor het portret niet veel gevoelde, zooals bij dat van Anna Wymers door Rembrandt.

Vooral de uitgevers van gegraveerde portretten hadden daarbij gaarne een bijschrift van Vondel, en het schijnt, dat hij niet gemakkelijk kon weigeren, terwijl hij het zeker ook dikwijls ter wille van den graveur maakte. Het is althans opmerkelijk, dat zoovele der door hem van bijschriften voorziene portretten door Theod. Matham, Corn. Visscher en C. van Dalen gegraveerd zijn. Uit zijne vele gedichten bij kunstwerken mogen wij dus niet afleiden, dat hij met al de afgebeelde personen bevriend was of hen waardeerde, en dat hij al die schilderijen enz. bewonderde. Uit de veelheid blijkt wel in het algemeen zijne liefde ook voor andere kunsten, maar evenzeer, dat hij door allerlei kunstenaars gewaardeerd werd.

Van die waardeering kreeg hij 20 October 1653 een schitterend blijk. Op dien dag werd op de St. Joris Doelen een groot St. Lucasfeest gevierd door ongeveer honderd schilders, dichters en liefhebbers der beide kunsten. Ook Vondel was op dezen maaltijd genoodigd en werd bij het binnentreden van de feestelijk versierde zaal door een der deelnemers, Apollo voorstellende, met een gedicht begroet. Daarna werd hij aan het hooger einde van de tafel in een hoogen stoel geplaatst, en werd hij wederom door Apollo toegesproken, die hem een lauwerkrans op het hoofd zette. Vervolgens werd door al de aanwezigen een lied gezongen. Al deze gedichten, die de onderlinge gemeenschap en vermaagschapping van Apelles en Apollo uitdrukten, waren van den opkomenden dichter Thomas Asselijn.

Het feest was uitstekend geslaagd, en vooral door toedoen van den

rijken kunstbeschermer Marten Kretzer werd er eene broederschap der Schilderkunst gesticht, die het volgende jaar op 21 October weer een feest hield. Vondel dichtte daarvoor zijne *Inwydinge der Schilderkunste, op Sint Lukasfeest*, maar het is niet bekend, of hij er zelf geweest is.

Op nog eene andere wijze toonde Vondel zijne dankbaarheid voor de hem gebrachte hulde. Onder de Latijnsche gedichten, die hij voor eigen oefening in proza vertaald had, behoorden ook *Q. Horatius Flaccus Lierzangen en Dichtkunst* (vgl. bl. 162). Hij dacht er niet over dit werk te laten drukken, maar in dit jaar vernam hij, dat het onder de pers was door toedoen van iemand, die een afschrift had weten te bekomen. Het verscheen ook niet bij Vondels gewonen uitgever De Wees, maar bij Lod. Spillebout, en de paedagogische bedoeling der uitgave blijkt dadelijk daaruit, dat de vertaling tegenover den Latijnschen tekst is afgedrukt. Zoodra Vondel dit vernam en bemerkte, dat hij den druk niet meer verhinderen kon, verleende hij zijne medewerking, om het dan althans zoo goed mogelijk te doen worden. Dit werk nu droeg hij op „Aen de Kunstgenooten van Sint Lukas." Deze opdracht geeft een goeden indruk van Vondels beschouwingen over de verwantschap der kunsten en kan, daar zij kort is, hier in haar geheel volgen.

„Hoewel elcke Kunst haer eige bepalinge heeft, nochtans worden zommighe Kunsten door eenerhanden bant van onderlinge gemeenschap verknocht, en gelijck vermaeghschapt; hoedanige zijn Poëzy, Schilderkunst, Beelthouwery, en andere Kunsten, die, te gelijck op maet en getal gegront, de Wiskunst niet ontbeeren mogen: en zeker dit vermindert zoo weinigh den luister van deze Kunsten, datze hierom te goddelijcker te achten zijn: want van Godt zelf, aller dingen Schepper, wort gezeit, by het Orakel der wijsheit, dat *Hy alle dingen, in mate, getal, en gewighte, geordineert heeft.* Van Plutarchus heeft elck nu in den mont dat schildery stomme Poëzy, de Poëzy spreeckende schildery is: want de Schilder beelt zijne gedachten met streken en verwen, de Dichter zijne bespiegelingen met woorden uit, en hare muzijk zweeft, hooge middelbare en lage, droeve en blijde, statige en dertele klancken, op de penne des Dichters, en volght scherp met hare galmen zijnen geest en vernuftige vonden, de ziel der zangkunste. De Poëzy wederom, behalve datze doorgaens een Gezang genoemt wort, heeft zich, van outs her, van bommen, tamboeren, liere, snaren en fluiten, zingende

en dansende Reien gedient. Horatius, in deze zijne Dichtkunste, paert menighmaal de Poëzy en Schilderkunst te zamen, gelijckt d'een by d'andere, en begaeftze beide even rijckelijck met eene zelve overoude hantvest der vryheit van alles wat ter zaecke dienen kan te durven bybrengen. De Poëzy, Schilder- en Beeldekunst, hebben niet alleen van outs Koningklijcke en Vorstelijcke Hoven, maer zelfs Godts tabernakel en tempel verheerlijckt, en hare Heiligen gehadt; gelijck onder de godtvruchtige Hebreen, Moses, Hiob, David, en Salomon, met hunne lofzangen, en gedichten; en Oöliab, en Bezeleël, van Godt geroepen, en door zijnen Geest begaeft met wijsheit, en kennisse, in allerhande kunst, en beeldewerck, om het Heilighdom te versieren. Onder het Heidendom hebben Homeer, Hesiodus, Orfeus, Kallimachus, Pindarus, Nonnus, Virgilius, Ovidius, Horatius, en zoo veele anderen, welcker naem en faem de weerelt verduren zal, zulx uitgebloncken, dat zelf de Heilige Geest, in Sint Pauwels brieven, met de spreucken van Aratus, en Epimenides, tot grootachtbaerheit en onsterflijcken lof der Poëzye, de goddelijcke waerheit bevestight. Sedert hebben de Grieckse en Latijnsche lofzangen het Christendom gesticht. De geluckighste kunsteeuwen hadden voorhene moedt gedragen op Apelles, Timantes, Zeuxis, en andere doorluchtige Schilderhelden; oock op Praxiteles, den beelthouwer, Fidias, den beeltsnijder, en Lyzippus, den beeltgieter. Dewijl dan de Poëzy, Schilder- en beeldekunst, van outs her, gelijck noch, in onderlinghe gemeenschap verknocht waren, docht het my niet ongerijmt uwe E. op te dragen Horatius Flakkus Lierzangen, en Dichtkunste, eenige jaren geleden, by my, tot een eerlijck tijdtverdrijf en oefeninge, by wintersche avonden, in 't rijmeloos vertaelt, met hulpe van wijlen den Heere Daniël Mostert, Secretaris dezer stede, en Joan Vechtersz. of Victorijn, beide Rechtsgeleerden, en zonderlinge begunstigers mijner Poëzye. Uwe E. ontfange dan dit werck tot een blijck van de goede genegenheit, die ick uwe edele kunste toedrage, terwijl ick blijf

t'Amsterdam. 1653. Uwer aller dienstwillige
den 27 van Slaghtmaent. J. v. VONDEL.

Een zijner intiemste vrienden was Govert Flinck, wiens tweede huwelijk hij in 1656 bezong. Nog geen vier jaar later, in Februari 1660, overleed Flinck, bij welke gelegenheid Vondel hem in een klein

gedicht en een bijschrift bij zijn portret herdacht. In 1653 had hij een portret van Vondel geschilderd, waarbij de dichter zelf dit bijschrift maakte:

OP MIJNE SCHILDERIJ,
TOEN GOVAERT FLINCK MY UITSCHILDERDE.

Ick sluit van daegh een ring van zesmael ellef jaeren,
En zie myn hooft besneeuwt, en tel myn gryze haeren,
  Oock zonder glazen oogh, in deze schildery,
  En noch ontvonckt myn hart in lust tot poëzy;
Terwyl ick Lucifer zyn treurrol leer volspelen,
En met den blixem sla, op hemelsche tooneelen,
  Ten schrick en spiegel van de Staetzucht, en de Nyt.
  Wat is myn ouderdom? een roock, een damp, geen tyt.

Nog een bijschrift van 1653 verdient onze opmerking. In dit jaar werd te Amsterdam uitgegeven *Afbeeldinge van Christine, der Zweden Gotten en Wenden Koninginne, door David Beck, hare Majesteits Kamerling, uitgeschildert.* Het was een boekje van acht bladzijden, dat behalve het portret nog drie gedichten van Vondel bevatte ter eere van deze vorstin. Behalve hare wijsheid roemt hij vooral in haar, dat zij te Osnabrück in 1648 aan Duitschland den vrede herschonken heeft. Thans moge zij hare krachtige legers aanvoeren tegen de Ottomannen en Tartaren, en met Nederland vereenigd Cromwell verjagen en Stuart herstellen. Bovendien prijst hij haar schoon gelaat, waarin haar vader „Gustaef de Groote” schijnt te herleven.

Denzelfden lof van wijsheid en vredelievendheid schonk Vondel haar in 1654 in zijn *Op den Afstant der Kroone, en het reizen van Koninginne Christine,* thans nog vermeerderd door de bewondering over hare verachting van wereldsche grootheid. Hare overhelling tot de Katholieke kerk schijnt hem in dezen tijd nog niet bekend geweest te zijn. Het is althans moeielijk daarvan eenig blijk in zijn gedicht te vinden. Maar toen zij later openlijk tot die kerk overging, steeg Vondels bewondering ten top. Haar schitterende intocht te Rome op 23 December 1655 werd door hem in zijne *Blijde Inkomste* bezongen, waarin hij haar vergelijkt met de koningin van Saba, die Salomo kwam bezoeken. Ook hier heet het nog

Een eedle vrucht getuight wat telgh heur baerde.

Dat hiertegen een anonieme *Weer-steuyt* verscheen, zal zeker niemand verwonderen.

Twee jaar later droeg hij haar zijne psalmvertaling op (vgl. bl. 316).

Een bekeerling, op wien Marius trotsch mocht wezen, was de gewezen Luthersche predikant Bertholdus Nieuhusius. Twee jaren jonger dan Vondel, was hij reeds veel eerder te Keulen tot het oude geloof terug-

Vondel.
Schilderij van Govert Flinck in het Rijksmuseum te Amsterdam.

gekeerd en was in Amsterdam belast met het opzicht over het drukken der katholieke boeken. Zoowel door Marius, als door de familie Papenbroeck (vgl. bl. 287) bij wie hij woonde, kan hij met Vondel in kennis gekomen zijn. Hij was thans in Regensburg, waarheen Vondel hem een dichterlijken *Brief* zond. De vermelding van den *Lucifer* hierin wijst er op, dat Vondel hem een exemplaar daarvan toezond, tenzij

men moet aannemen, dat hij Vondel bij de bewerking daarvan met zijne groote geleerdheid heeft bijgestaan.

Reeds geruimen tijd was Vondel met deze verhevenste van alle treurstoffen bezig. Zijne muze was steeds hooger en hooger gestegen. Kort na 1640 had hij nog van zichzelven gezegd, dat hij in treurdicht leefde, „verslingert op aaloude en bloende treurtooneelen" (vgl. bl. 192). Doch in den *Salomon*, in 1648, werd geen bloed gestort maar eene groote ziel, „door wiens heiloozen voorgangk sedert zoo vele duizent zielen omquamen." Dat was de rechtvaardige straf voor ééne zonde, maar van een man, die door God in de hoogste aardsche macht en heerlijkheid geplaatst was. Hoe veel verschrikkelijker was niet de straf voor hem, die niet *eene* zonde beging, maar de vader van *de* zonde werd, niettegenstaande hij door God met macht en heerlijkheid bekleed was — niet op de aarde, maar in den hemel. Dat denkbeeld greep Vondel aan, en liet hem niet los, voor hij zijn treurspel van *Lucifer* voltooid had. Hoe geheel hij van deze stof vervuld was, gevoelen wij telkens bij het lezen zijner gedichten uit de voorafgaande jaren. Niet alleen dat de naam Lucifer meermalen genoemd wordt, maar herhaaldelijk treffen ons woorden, wendingen, beelden, die ons onwillekeurig aan dit treurspel doen denken, ook zonder dat nog de overeenkomst zoo groot is, dat wij eene bepaalde plaats ter vergelijking kunnen aanhalen.

Al meer wordt de *Lucifer* voor Vondels meesterstuk gehouden. In de 17de eeuw verschenen er 7 uitgaven, van de *Gysbreght* 15; in de 18de eeuw van den laatste ook 15, van den *Lucifer* geene enkele; maar in de 19de eeuw tegen 20 of 21 van *Gysbreght*, zeker 25 van den *Lucifer*. En vooral in de laatste tientallen jaren volgen de uitgaven elkander vrij snel op. Geen wonder. Verhevener stof is er nooit in een treurspel behandeld, en de wijze, waarop Vondel dit gedaan heeft, is zoo geheel daaraan geëvenredigd, dat zelfs eene onwelwillende kritiek nauwelijks eenige foutjes en zwakheden in de samenstelling of in de uitwerking kan opsporen. In de meeste gevallen, waar men die meende te zien, is door anderen aangetoond, dat de fout niet bij den dichter lag, maar bij den criticus, b.v. doordien deze den tekst niet volkomen verstaan had.

Over dat laatste verbaze men zich niet. De poezie van Huygens, is er gezegd, is geene muziek om van het blad te spelen. Die van Vondel

evenmin. Het is niet genoeg, dat men eenige kennis heeft van de taal der 17de eeuw, ofschoon die onmisbaar is. Maar zelfs met het uitgebreidste woordenboek en de nauwkeurigste grammatica voor dien tijd zal men nog Vondel niet altijd verstaan. Men moet niet alleen de woorden kennen, maar vooral ook den tijd, waarin de dichter leefde, tot zelfs in de kleinste bijzonderheden. Bovendien moet men zich in den gedachtengang van Vondel kunnen verplaatsen, om de kracht van zijne woorden en beelden te kunnen beseffen, om te kunnen medegevoelen wat hij gevoeld heeft. Slechts door met al die voorbereiding Vondel te lezen en te herlezen, leert men Vondel verstaan. Dan zien wij bij elke lezing weer iets nieuws, openbaren er zich steeds weer nieuwe schoonheden.

Is er dus geen, die kan zeggen, dat hij Vondel volkomen verstaat, dat weerhoude niemand van het lezen. Men behoeft geen kunstkenner te zijn, om onder den indruk te geraken van Rembrandt's meesterwerken, steeds weer daartoe terug te keeren, er steeds meer van te genieten. Zoo behoeft men ook geen Vondelkenner te zijn om onder de bekoring te geraken, die er uitgaat van zijne verheven verzen. Maar hooger is het genot van hem, die zich inspant om dat genie in zijne adelaarsvlucht te volgen. Wanneer hij met onverdroten ijver en de uiterste krachtsinspanning weer iets nader aan den top gekomen is, wordt zijne moeite ruimschoots beloond door den helderen ruimen blik, dien hij verkregen heeft op eene bijna eindelooze schoonheid, waarvan hij te voren niet het flauwste denkbeeld had. Doch ook hij, wien het aan krachten faalt om de steilte te beklimmen, zal hier eene indrukwekkender schoonheid aanschouwen dan hij ergens elders in de vlakte gewaar wordt. Bij de bekende vertooningen van den *Lucifer* door de Utrechtsche studenten in 1904 kwamen ook zij, die alles behalve tooneel- of Vondelkenners waren, onder den machtigen indruk van de verheven voorstellingen en heerlijke verzen in dit treurspel. Een tooneel als dat tusschen Rafaël en Lucifer zal in dramatische kracht niet licht overtroffen worden.

Het is hier de plaats niet om de verdiensten van het treurspel te ontvouwen of eene ontleding van het stuk te geven, hoe aantrekkelijk de stof ook is. Alleen herinneren wij met een enkel woord de onovertreffelijke reien, om er op te kunnen wijzen, dat Vondel niet alleen als dramatisch, maar ook als lyrisch dichter in den *Lucifer* op zijn hoogtepunt staat.

Titelprent van „Lucifer".

De *Lucifer* was opgedragen aan Keizer Ferdinand III. Evenals Lucifer in opstand kwam tegen de Goddelijcke Majesteit, zoo zijn er alle eeuwen door wederspannige geweldenaars geweest, die zich verzetten tegen de wereldlijke machten, de afbeelding van die Goddelijke Majesteit. Maar zoolang God die geheiligde machten en dynastieën handhaaft, is hun pogen ijdel. Nu op den laatsten Rijksdag de zoon des Keizers tot Roomsch Koning is verkozen en daarmede de dynastie van Habsburg bevestigd, verheugt de dichter zich daarover, en hoopt dat onder zijne leiding de Christenvolken zich zullen vereenigen om Turk en Tartaar, den algemeenen vijand der Christenheid, te stuiten.

Bij de opdracht was nog een bijschrift gevoegd op een portret van den Keizer, dat Vondel door Sandrart uit Weenen was toegezonden.

Daarop volgde *Berecht aen alle Kunstgenooten, en Begunstigers der Tooneelspelen.* Volgens zijne gewoonte spreekt Vondel hierin over de gekozen stof en zijne wijze van behandeling. Met aanhalingen uit den Bijbel en de kerkvaders toont hij aan, dat dit geen spel der verbeelding is, maar heilige waarheid, en dat hij gerechtigd was de geschiedenis zoo voor te stellen, als hij gedaan heeft. Tegen het bezwaar, dat dergelijke stof minder geschikt is voor het tooneel, beroept hij zich op voorgangers als Ezechiel, Gregorius van Nazianze, Hugo de Groot, Richard Baker. Slechts tegen het misbruik des tooneels hebben ten allen tijde vrome mannen geijverd, niet tegen stichtelijke spelen. „Heilige en eerlycke voorbeelden dienen ten spiegel, om deught en Godtvruchtigheit t'omhelzen; gebreken, en d'elenden, daer aen gehecht, te schuwen.” Daarom heeft hij Lucifer ten tooneele gevoerd „ten klaren spiegel van alle ondanckbare staetzuchtigen, die zich stoutelyck tegen de geheilighde Maghten, en Majesteiten, en wettige Overheden durven verheffen.”

Achter het treurspel kwamen nog drie stichtelijke gedichten: *Moyses Gezang*, *Het Geloofs-teken der Apostelen* en *Het Gebedt des Heeren.* Geen van drieën hangt onmiddellijk met den *Lucifer* samen, maar toch zijn zij hier niet misplaatst, omdat zij eene uiting zijn van denzelfden algemeen godsdienstigen en Christelijken geest, die ook uit den *Lucifer* spreekt. Het is alsof de dichter, die in de opdracht zijn verlangen naar de staatkundige vereeniging van alle Christenen uitspreekt, hier de mogelijkheid van geloofseenheid wil bepleiten. Vondel was en bleef een bewonderaar van Hugo de Groot.

Het boek werd besloten met een *Noodigh Berecht over de nieuwe Nederduitsche misspellinge*, waarin hij krachtig opkomt tegen de verdubbeling der klinkers in open lettergrepen. Dit was een noodeloos scherpe uitval tegen den predikant Petrus Leupenius, die kort te voren zijne *Aanmerkingen op de Neederduitsche taale* had uitgegeven, waarin hij b.v. gewezen had op de wenschelijkheid om onderscheid in de spelling te maken tusschen *beedelen* en *bedeelen*. Leupen antwoordde in een *Naaberecht* uitvoerig op dit „kort *Berecht* met lange scheldwoorden, doch met weinig *pitt van wysheid gestoffeert*," en bewees o. a. uit den *Lucifer*, dat Vondel niet altijd gelijk spelde. „Soo ongestaadig als hy is in syn Godsdienstigheid, soo ongestaadig is hy ook in syn schryven; wat vastigheid sall men van sulken wispeltuurigen Weerhaan verwachten?" Ook over den *Lucifer* zelven oordeelde Leupen niet gunstig, doch dit was slechts terloops. Hij keurde het af, „wanneer een snoode Aerdworm sik vermeet den helderen Heemel.... in synen donkeren *Schouwburg* te vertoonen" enz. Hij oordeelde, dat niemand anders dan Lucifer zelve dit den dichter had ingestoken en schijnt er ook bezwaar tegen te hebben, dat het stuk aan den Keizer was opgedragen. Vondel heeft echter dezen spellingstrijd niet voortgezet.

Den 2den Februari 1654 werd de *Lucifer* ten tooneele gevoerd, den 5den nogmaals, maar daarmede was het geëindigd. De verdere voorstellingen werden verboden. De protocollen van den Kerkeraad hebben de bijzonderheden hiervan bewaard.

Op denzelfden 5den Februari vernam de Kerkeraad, „dat een tragedye is gemaeckt by Joost van den Vondel, ghenaempt *Luisevaers treurspel*, van den val der Enghelen handelende op een vleesselijcke manier de hooghe matery van de diepten Godes, met veele erghelijcke en ongeregelde verdichtselen voorgestelt, ende dat dezelve tragedy desen dagh weederom sal gespeelt worden, en de kerckenraet oordeelt, dat het een groote ongheregeltheit is." Twee leden werden daarop afgevaardigd om de Burgemeesters in hunne woning te bezoeken en hen te bewegen, de verdere vertooning te verbieden. Voor dezen avond kon dat niet meer, maar den volgenden dag werd het verboden en „order gestelt... dat noit na desen dach meer gespeelt sal worden". De Kerkeraad was voorloopig tevreden.

Opmerkelijk is het, dat de Kerkeraad tegen den *Lucifer* optrad, terwijl blijkbaar nog geen der leden het stuk gezien of gelezen had,

en dat de Burgemeesters ook maar dadelijk toegaven. Bij den *Gijsbrecht* was geen besluit genomen, voordat een van hen het stuk zelf gelezen had.

Het gevolg van het verbod was, dat de eerste druk van duizend exemplaren binnen eene week uitverkocht was. Maar de Kerkeraad liet het er niet bij: sommige predikanten, b.v. Otto Badius, Vondels oude vijand, voeren op den preekstoel heftig tegen den *Lucifer* uit en de Kerkeraad besloot nogmaals afgevaardigden naar Burgemeesteren te zenden, nu met het verzoek, dat de verkoop van het boek verboden zou worden. De Burgemeesters weigerden dit met de zeer juiste opmerking, „dat de luiden des te begeeriger zouden zijn om 't zelve te koopen." Doch op eene tweede bezending kwam het antwoord, dat „uit respecte van den kerckeraet de voorschreven tragedie door last van burgemeesteren zal opgehaelt worden." Het gevolg was, dat er ten minste vier drukken van het jaar 1654 zijn.

„Onder de Predikanten," zegt Brandt, „die meest hier in yverden, was Petrus Wittewrongel, een Zeeuw van geboorte, wel de voornaamste, die daaghelyks den Schouburg met de tooneelspeelen in zyne predikatien overhaalde; die noemende *schoolen der ydelheit, zondige hooghsten; overblyfsels van 't Heidendom, aanleidingen tot zonden, godloosheit, onreinigheit, lichtvaardigheit en tydtspillinge.*" Vondel maakte op hem dit rijmpje:

> Trompetter van de Zeeuwen.
> Gij terght een nest vol spreeuwen.

Bovendien schreef hij twee gezangen, de *Uitvaert van Orfeus* en *Speelstryt van Apollo en Pan*, waarin hij hem wel niet noemde, maar toch duidelijk op de predikanten doelde. In het eerste werd b.v. in

> Een zeeslang, wit van tong,
> Een zeeslang, wit van tong, zich wrong,
> Om 't bloedigh hooft te licken,
> Tierelier, tierelier,
> Te slicken op een' sprong

de Zeeuw Wittewrongel bijna voluit genoemd. Van den kant der predikanten werd hierop niet geantwoord, maar later is de strijd tusschen Vondel en Wittewrongel hervat.

Wel werd Vondel nog in twee ongeteekende gedichten aangevallen. Het eerste op *Joost van Vondels Gruwelspel*, een parodie op *Een Otter in 't Bolwerck* heeft niet veel bijzonders. Maar het andere *Tegen Vondels Lucifer* is beter, en opmerkelijk, omdat volgens dezen dichter Vondel den *Lucifer* schreef „Op dat hy Eng'land gae te keer". „Nu is het zeker, dat Vondel, evenals de meeste Nederlanders, vol haat voor Cromwell was. Zelfs had hij dezen meer dan eens „*Lucifer*" genoemd. Maar al zou men enkele regels kunnen aanwijzen, waar Cromwells beeld Vondel voor oogen stond, dat het geheel eene allegorie is op de Engelsche geschiedenis, gelooft niemand meer, en geloofden in dien tijd ook zeker maar enkelen. Tot die enkelen kan Oudaen behoord hebben, die eenige jaren later een gedicht schreef „*De Neergeplofte Lucifer, Treur-spel, te Londen vertoont in Mey 1659*, waarin zelfs verscheidene uitdrukkingen uit Vondels treurspel zijn overgenomen.

Het denkbeeld, dat de *Lucifer* eene politieke allegorie zou zijn, is in de 19de eeuw nog eens opgekomen, en wel bij Van Lennep en Jonckbloet te gelijker tijd en onafhankelijk van elkander. Toch was dat niet toevallig. Beiden meenden, evenals velen toen, dat alle Katholieken ten allen tijde onzen opstand tegen Philips hadden afgekeurd. Vondel moest er dus na zijnen overgang ook zoo over denken, zijne politieke denkwijze moest veranderd zijn, en Jonckbloet ging zelfs zoover van te meenen, dat Vondel een terugkeer onder de Spaansche heerschappij zou gewenscht hebben (vgl. bl. 270). Zoo kwamen zij er toe in den *Lucifer* eene voorstelling te zien van onzen opstand. De onhoudbaarheid van deze beschouwing is afdoende bewezen door Cramer in de inleiding voor zijne uitgave van den *Lucifer*, waar men tevens de geheele literatuur over dit onderwerp kan vinden.

Maar al zou men in onzen of in eenigen anderen opstand nog sprekender overeenkomsten vinden met den *Lucifer*, dan moet toch elk denkbeeld van allegorie verworpen worden, zoolang men aan Vondels godsdienstigheid gelooft. Men heeft er hem een verwijt van gemaakt, dat hij de hemelsche zaken te menschelijk voorstelde en daardoor ontheiligde. Het bezwaar van hen, die zich bij den kerkeraad beklaagden, kwam zeker uit oprechte vroomheid voort, evenals het verzet van dien kerkeraad zelf, en al denken wij daar geheel anders over, wij mogen er hun geen verwijt van maken, zoolang wij verdraagzaam willen zijn. Vondel meende tot die vermenschelijking ge-

rechtigd te zijn, omdat wij menschen nu eenmaal niet anders kunnen, en ook over God niet anders dan op menschelijke wijze kunnen spreken. De noodzakelijkheid is hier de rechtvaardiging. Maar als het stuk eene allegorie was, dan zou er iets veel ergers gebeurd zijn. Dan was Lucifer de opstandeling, maar wie was de wettige vorst? Dan zou niet uit nood eene menschelijke voorstelling genomen zijn om God af te beelden, maar dan zou God gebruikt zijn om een mensch voor te stellen. Het is onbegrijpelijk, hoe men Vondel ook maar een oogenblik van eene dergelijke heiligschennis heeft kunnen verdenken.

Zelfs buiten ons land trok de *Lucifer* de aandacht. In Milton's *Paradise Lost*, dat 10 jaar later verscheen, zijn althans een aantal plaatsen aangewezen, die aan Vondels treurspel ontleend schijnen, of onder den invloed daarvan geschreven. Wij weten trouwens dat Milton Hollandsch kende. Er is over de verhouding van deze beide dichters, ook over hunne meerdere of mindere verdiensten, heel veel geschreven. Maar voor de kennis van Vondel is dat van geen rechtstreeksch belang, waarom de enkele vermelding daarvan hier volstaan kan.

Bij de vertooning wilde Vondel een dans van Engelen laten volgen, maar Jan Vos maakte een anderen, dien hij beter vond en waarvan wij de beschrijving hebben in een brief van Vos aan Vondel, die in de verzamelde gedichten van den eerste bewaard is. Ook maakte hij een gedicht op de titelplaat voor den *Lucifer*.

De groote schade door het Wees- en Oudemannenhuis geleden, nu de kostbare tooneeltoestel slechts tweemaal gebruikt was, trachtte Vondel te vergoeden door een ander treurspel te dichten, waarin dezelfde toestel gebruikt kon worden. Ofschoon hij dat stuk, den *Salmoneus*, spoedig klaar had, werd het eerst drie jaar later vertoond. De bespreking daarvan zullen wij nog even laten rusten.

NEGENDE HOOFDSTUK.

GELEGENHEIDSDICHTEN. HUISELIJK LEED.

1654—1658.

Kort na den strijd over de vertooningen van den *Lucifer* begon de tijd van voorbereiding voor het Paaschfeest, dien Vondel wel voornamelijk aan godsdienstige overpeinzingen en studie wijdde. In dit jaar vinden wij daarvan eene uiting in zijn *Eenzaeme Aendacht in de Vasten*, waarin hij aantoont, dat dit voor den geloovigen Katholiek geen tijd van droefheid, maar van heilige vreugde is. Het gedicht is afzonderlijk uitgegeven te Hoorn, waar ook in hetzelfde jaar *Ecce Homo* verscheen. Zooals men weet, woonde zijne zuster Catharina in deze stad, en was drie jaren na hem tot de Katholieke kerk overgegaan (vgl. bl. 208). Het is niet onmogelijk, dat hij in dit voorjaar eenigen tijd te Hoorn vertoefd heeft. Toen kan ook *Op de wijt vermaerde Zeestadt Hoorn* gedicht zijn, evenals zijn herhaald verblijf aldaar hem in aanraking gebracht zal hebben met verschillende Noordhollandsche geestelijken, zooals De Meer en Motman (vgl. bl. 290). Dezelfde vrome geest spreekt uit *Gethsemane of Engeletroost*, dat drie jaar later gedrukt werd, maar evengoed nu gedicht kan zijn, evenals *Lof-zang van Sinte Agnes* en *Lof-zang van Sinte Klara*.

Hoezeer Vondel in Katholieke kringen gewaardeerd werd en dientengevolge met allerlei personen van beteekenis in aanraking kwam, zien wij uit *Ter Inwydinge van den E. Heere, Gerardus van Westrenen*. Deze Stichtsche edelman werd 5 Mei 1654 tot Licentiaat der Heilige Godtgeleertheit gewijd. Vondels lied is te uitgebreid en te hartelijk van toon, dan dat de beide mannen elkaar slechts oppervlakkig zouden gekend hebben.

Dat de vrede, die in Mei 1654 te Westminster gesloten werd, Vondel geene stof gaf voor een gedicht, zal niemand verwonderen, als men bedenkt, op wat vernederende voorwaarden wij dien verkregen.

Bij de verkiezing van een nieuwen paus kon Vondel uit den aard der zaak moeilijk zwijgen. Zoowel op de verkiezing als op de inwijding van Alexander VII in 1655 maakte hij een van eerbied getuigend gedicht. Maar nog blijder klonk zijn toon, toen hij *Voor Alexander den VII, Hersteller van Jesus Societeit, in den Staet van Venetië* een jubelenden beurtzang kon dichten. Want de belangen en de roem van de Societeit lagen hem steeds na aan het hart. Zoo had hij ook in het vorige jaar *Op het Eeuwgetijde van den H. Vader Ignatius de Loiola* gezongen:

> Nu komt het vrolijk Eeuwgetij
> Van held *Ignatius* ons leeren
> Den ongelijken strijt van Heeren
> En knechten tegens hun partij.
> . . . .
> . . . .
> Gij die stantvastig hebt gestreden,
> Waar 't godlijk heir de trommels roert,
> Dat *Jesus* naam in 't vaandel voert,
> Beschut uw benden hier beneden.

Naast deze geestelijke personen werden ook de wereldlijke vrienden en beschermers niet vergeten. Eene reeks van schitterende bruiloftszangen klonken, zoowel voor eigenlijke vrienden als Govert Flinck en de Katholieke Peter Nooms en Gysbreght van Zusteren — misschien behoort onder de vrienden ook Aernout Hooft — als voor leden van regentenfamiliën als Joan Six en Joan Huidekooper. Bij dezen moeten wij Johan de Witt rekenen, die 16 Februari 1655 met Wendela Bicker huwde. Deze laatste huwlijkszang, een der schoonste van Vondel, leert ons, hoe hoog hij den Raadpensionaris stelde, in wien hij het evenbeeld van Oldenbarnevelt zag. De „Vryheit van het Landt" zegt o. a.:

> 's Lants adeldom bestaet alleen in schilt noch wapen,
> Maar oock in 't vroom gemoedt, ten dienste des volks geschapen;
> En hierom heeft het lot *de Witt*, myn' trouwen helt,
> Op Katoos ouden stoel, aen 't roer des lants gestelt,
> En juist ter goeder tyt.

Een beschermer van kunstenaars en liefhebber van de kunst was zeker Gerard Hulft, die in April 1654 als benoemd Directeur-Generaal naar Indië vertrok, en wien Vondel bij die gelegenheid een afscheidslied dichtte. Maar eerst had hij nog door Flinck zijn portret laten maken, terwijl hen kort daarna een prachtige toetssteenen tafel werd toegezonden, door Dirk van Rijswijk met paarlmoer ingelegd. Op beide kunstwerken schreef Vondel een gedicht en later nog een onderschrift voor het gegraveerde portret van Hulft. Zelfs liet de Directeur-generaal zich Vondels portret toezenden, door Flinck geschilderd [1]). Vondel dichtte hierop *Aen myne Afbeeldinge... toenze den Heere... Hulft... toegezonden wiert.* Hierin vertelt hij van een droom, waarin hij Hulft op de duivenjacht zag: het slot van het geweer sprong en de schutter werd zwaar gewond. Het volgende jaar sneuvelde Hulft bij het beleg van Colombo. Vondel vond dit merkwaardig genoeg, om op het handschrift aan te teekenen „een voorspellinge van zyn doot, want Columbe daer de Heer voor gebleven is, heet een duif.” De overeenkomst was zeker wel treffend, maar wij betwijfelen toch, of Vondel dit zou hebben geschreven, als hij had kunnen vermoeden, dat men daaruit later in ernst heeft willen opmaken,

Gerard Hulft.

Prent van Abr. Bloteling naar een schilderij van Govert Flinck.

[1]) Was dit hetzelfde, dat Flinck in 1653 geschilderd had?

dat hij een voorspellenden geest had. Het was trouwens niet de eerste keer, dat hij een dergelijken droom had. Vroeger — wij weten echter den datum niet — had hij ook eens gedroomd, dat Hooft onthoofd werd, en dat Reael daarbij eene lijkrede hield. Het verhaal daarvan deed hij in een gedicht *Aen myn Heer den Drost van Muyden.*

Of Vondel ook Rijklof van Goens gekend heeft, blijkt niet. Misschien heeft hij het bijschrift bij diens portret alleen geschreven, omdat het door Flinck geschilderd was.

Mede om die reden zal hij wel een bijschrift gemaakt hebben bij de beide portretten van Joan Maurits van Nassau, ofschoon hij voor dezen oprechte bewondering had, zooals uit verschillende gedichten blijkt. Wij vinden hem vóór 1640 reeds genoemd in de *Behoude Reis aen Willem Pizo.* In 1656 zond hij aan de Burgemeesters en Wethouders van Amsterdam voor den maaltijd bij de jaarlijksche verkiezing op 2 Februari eenig wildbraad, waarvoor Vondel, waarschijnlijk op verzoek der Burgemeesters, zijn schoonen *Jaghtzang* dichtte, die afzonderlijk werd uitgegeven en zeker wel den schenker toegezonden.

Op den Rijksdag in 1657 gehouden ter verkiezing van een Keizer was Joan Maurits als gevolmachtigde van den Keurvorst van Brandenburg. Dit was voor Vondel de aanleiding tot het *Keurgedicht,* waarin zoowel zijne rijke kennis en dichtergaven uitblinken als zijn eerbied voor dezen Nassau. Vooral huldigt hij hem als het hoofd der Maltheser ridders in Duitschland en roemt niet alleen de heldendaden, die hij in Brazilië verricht heeft, en die de dichter hoopt dat hij tegen de Turken verrichten zal, maar ook wat hij voor de verfraaiing van Kleef en voor de bevordering der welvaart in de onder zijn gezag staande streken gedaan heeft. Nog meermalen zullen wij Vondel dezen vorst zien eeren.

Diezelfde Turkenvrees en Turkenhaat openbaarde Vondel in *Op den Zeetriomf der Heerschappye van Venetië* in 1656, na de overwinning, die de Venetianen in de Dardanellen op de Turken behaald hadden, evenals in *Aen de Doorluchtighste Heerschappye van Venetië* in het vorige jaar.

Sinds het sluiten van den vrede van Munster, waardoor Noord- en Zuid-Nederland hereenigd, of althans verzoend waren, leefde Vondel nog meer dan vroeger de gebeurtenissen in het Zuiden mee. Zijne buitenlandsche sympathieën waren voor Duitschland en ook, evenals trouwens van de regenten, voor Spanje. Vandaar dat hij tegelijk anti-

Engelsch en anti-Fransch was. Daarom juichte hij in Juli 1656 over de *Verlossinge van Valencyn*, toen deze door de Franschen belegerde stad door Don Joan van Oostenrijk ontzet was. Het portret van dezen vorst voorzag hij in denzelfden tijd van een bijschrift.

De kolonel Antonio de Gamarra, zoon van den Spaanschen gezant in Den Haag, was bij dit beleg gesneuveld. Bij het officieele rouwbeklag aan den zeer gezienen gezant voegde Vondel eene *Lyckklaght*.

Titel van de „Inwydinge van 't Stadthuis".

Voor het overige gaven gebeurtenissen, waar Amsterdam niet rechtstreeks of zijdelings bij betrokken was, hem weinig stof tot dichten, tenzij het eene groote ramp was, zooals het springen van den kruittoren te Delft op 12 Oct. 1654, waarbij tusschen de vier en vijfhonderd menschen omkwamen en meer dan tweehonderd huizen vernield werden, of de groote

brand, waardoor Aken in Mei 1656 bijna geheel verwoest werd.

Een gewichtige dag was voor Amsterdam 29 Juli 1655. Het nieuwe stadhuis werd in gebruik genomen, wat natuurlijk met de noodige plechtigheid gepaard ging. Om de algemeene vreugde te vermeerderen was dit jaar de kermis eene maand vervroegd. Vondel deelde in die blijdschap en dichtte zijne *Inwydinge van 't Stadthuis t'Amsterdam*, de grootste en tevens een der schitterendste lofzangen, die hij geschreven heeft. Naast eene beschrijving van het stadhuis zelve en den bouw met alle moeilijkheden, die zich daarbij voordeden, geeft hij ons ook de

Penning op de inwijding van het nieuwe Stadhuis te Amsterdam.
Door G. Pool.

geschiedenis der vorige stadhuizen en eene beschrijving van den geheelen Dam en van de andere gebouwen, die dat plein omringen. Dankbare roem van Amsterdams grootheid en de wijsheid der regenten mocht hier niet ontbreken. Met volle recht schreef zijn bewonderaar Traudenius in een lofdicht *Op de uitmuntende Poëzy van de Heer Joost van den Vondel* naar aanleiding van de *Inwydinge*: „Geen bergh valt Vondel steil." De Burgemeesters toonden hunne erkentelijkheid door hem een zilveren kop of schaal te schenken.

Volgens de gewoonte dier tijden werd er ook een gedenkpenning geslagen, dien Vondel niet nalaten kon te bezingen. Op de voorzijde zag men het stadhuis en daarboven Mercurius met in de eene hand zijn staf, in de andere den vrijheidshoed, terwijl op den voorgrond

Amfion de harp bespeelt. Op de keerzijde zag men het schip Argo, met het Gulden Vlies terugkeerende, en op den achtergrond Amsterdam. Vondel dichtte hierbij twee bijschriften: *Matige Regeering* en *Maghtighe Neering.*

Bij dezelfde gelegenheid zeker dichtte hij *Op de Wapenkroon van Amsterdam*, opgedragen aan den Burgemeester Kornelis de Graef, als afstammeling van Andries Boel, door wiens toedoen Amsterdam van Maximiliaan het recht had ontvangen de kroon boven haar wapen te voeren.

De boven reeds genoemde Spaansche gezant bracht in het begin van 1657 een bezoek aan Amsterdam en werd daar met buitengewone plechtigheid en eerbewijzen ontvangen. Vondel liet zich hooren in *Blyde Aenkomste t'Amsterdam van Zijne Excellentie D. Estevan de Gamarra.* Ook in dit gedicht heeft men eene uiting van Vondels Spaanschgezinde en onvaderlandslievende gevoelens gezien. Doch behalve dat men daarbij te veel achter bij Vondel zeer gebruikelijke uitdrukkingen gezocht heeft, moet die beschuldiging ook daarom al vervallen, dat hij dezen zang waarschijnlijk op verzoek van de Burgemeesters gedicht heeft.

In de bijschriften op kunstwerken enz. uit deze jaren vinden wij een paar nieuwe namen. Ten eerste *Op de kunstige Teekeningen en Bootzeersels van Juffr. Catharina Questiers.* Deze ook als dichteres bekende kunstenares schreef mede eene strofe in den *Knip-zang*, een gedicht in 18 strofen van evenveel dichters en dichteressen, die allen het woord *knippen* in hun vers te pas brachten, en waarvan Vondel behalve de tweede strofe ook het *Slot* dichtte. Later maakte hij nog een bijschrift bij het portret en een grafschrift voor deze dichteres, waaruit wij zien, dat hij haar zeer waardeerde.

Dat ook met Huygens de vriendschappelijke verhouding ongestoord bleef, blijkt uit het bijschrift op het door diens zoon Christiaan geteekende portret, en uit *Spore voor.... Christiaen Huigens.... Dat hy zyn Heer vaders gedichten het licht gunne.* Hierin geeft hij als het ware rekenschap van hetgeen hij vooral in Huygens waardeert. Hij prijst hem

> Die, in 't midden van het woelen,
> Ledige uuren stal, of vondt,
> Om den dichtlust frisch te koelen.
> . . . .

Wy verwachten met gebeden
  Een bloemhof, milt van geur,
Ryck door zyn verscheidenheden
  Van gedaente en levend kleur;
Een bancket voor keurige oogen;
  Een muzyckfeest voor 't gehoor,
Als de ziel, om hoogh getogen,
  Naer de wolcken vaert deur 't oor.

Wy verwachten gulde spreucken;
  Aertige spitsvondigheên,
Lessen, van geene eeuw te kreucken;
  Zedevormers van 't gemeen,
Gestoffeerde gaeleryen,
  Vol van kunst en weetenschap;
Tafereelen, waert te vryen;
  Honighkorven, zoet van sap.

Behalve bijschriften op een marmerbeeld van Joan Huidekoper door Quellijn, op portretten door Flinck en De Koning en andere schilderijen vinden wij in deze jaren niet minder dan drie bijschriften bij portretten van Vondel zelf.

Dadelijk nadat de vertooningen van den *Lucifer* verboden waren (vgl. bl. 304), had Vondel een ander treurspel gemaakt, waarin dezelfde tooneeltoestel zou kunnen gebruikt worden, maar waarvan de stof niemand aanstoot zou kunnen geven. Hij koos daartoe de geschiedenis van Salmoneus, den koning van Elis, die zich aan Jupiter gelijk waande en zich door zijne onderdanen goddelijke eer liet bewijzen, maar door Jupiters bliksem voor zijnen hoogmoed gestraft werd. Deze geschiedenis had reeds eerder indruk op Vondel gemaakt. In het *Berecht* voor den *Lucifer* maakt hij eene vergelijking tusschen den gevallen Aartsengel en Salmoneus en ook vroeger, b.v. in den *Peter en Pauwels* noemt hij den laatste.

Waarschijnlijk was het stuk nog in 1654 gereed en is het handschrift eerst gelezen door den ouden Brandt, die toen schouwburgregent was, en ook door den zoon. Een briefje aan den laatste van het begin van November schijnt althans op den *Salmoneus* betrekking te hebben. Of in dit stuk eene allegorie moet gezocht worden, kunnen wij hier niet onderzoeken. Waarschijnlijk is het niet, al komen er hier

en daar regels in voor, die Vondels tegenstanders zich konden aantrekken. Het hoofddoel was een stuk te schrijven, waarin de bestaande tooneeltoestel kon gebruikt worden, en daaruit moeten in de eerste plaats enkele eigenaardigheden van het treurspel verklaard worden. Houden wij dit in het oog, dan kunnen wij ook in dit stuk Vondels dramatisch talent bewonderen.

De vertooning had echter niet zoo spoedig plaats. Waarschijnlijk vreesden de schouwburgregenten toch een hernieuwden aanval van den Kerkeraad en wilden zij eerst de gemoederen wat laten bedaren. Dat scheen in 1657 gebeurd te zijn. Ook waren de toen regeerende Burgemeesters Vondel en den schouwburg welgezind, althans Cornelis van Vlooswijck, wiens zoon in het begin van dat jaar in een Latijnsch schooldrama een rol gespeeld had, waarvoor Vondel hem een *Tooneelkrans* vlocht. Om te zekerder te zijn van hunne bescherming, werden de Burgemeesters met een gedicht *De Tooneelpoezy* uitgenoodigd eene voorstelling, of misschien wel eene repetitie, bij te wonen. Aan dat verzoek hebben zij waarschijnlijk voldaan. Zoo werd 28 October 1657 de *Salmoneus* voor het eerst gespeeld, en vervolgens in November nog zesmaal. Toch schijnt het treurspel minder behaagd te hebben dan het dekoratief, want het werd niet weer vertoond, maar wel in het volgende jaar *Salmoneus Goden-Ballet.* Later is er nog eens eene omwerking van ten tooneele gebracht.

Tegelijk met de voorbereiding voor de vertooning maakte Vondel het stuk voor de uitgave gereed. In het *Berecht* spreekt hij behalve over den hoofdpersoon van het stuk, ook over de tegenwerking tegen zijn *Lucifer.* „Indien wy den tooneeltoon op bybelstof zetten; men schreeuwt dat Godts naem gelastert, het heilighdom des Heiligen Geests ontheilight wort. Speelen wy Heidensche fabelen, en kloecke verzieringen, men beschuldight ons van ydelheit en lichtvaerdigheit: Brengt men zinnespeelen te voorschyn, om goede zeden te planten, dat waenen zommigen hun alleen aenbesteet te zyn." Het is dus moeilijk het allen naar den zin te maken. In het *Berecht* voor den *Lucifer* had hij het nut van stichtelijke spelen reeds aangewezen. Hier breidt hij dat nog uit en beroept zich op het oordeel en het voorbeeld van een aantal geleerde en hooggeplaatste personen.

Aan het einde van het boek geeft hij nog in vierregelige versjes eene beschrijving van de drie stomme *vertooningen in Salmoneus.*

Waarschijnlijk heeft Vondel echter zelf den *Salmoneus* niet op het tooneel gezien, doordat hij toen in het buitenland was.

In dit jaar verscheen nog een groot werk, waar wij reeds vroeger over gesproken hebben (vgl. bl. 298) nl. *Koning Davids Harpzangen*, opgedragen aan Christina van Zweden. Misschien was hierbij weer Le Blon de tusschenpersoon geweest. Dan was het de laatste dienst, dien hij Vondel bewijzen kon, want in ditzelfde jaar overleed hij. Vondel schreef een kort lijkdichtje op hem. In den zomer had hij nog weer voor de kleinkinderen een verjaarversje gemaakt voor hun zeventigjarigen grootvader. In hem was een van Vondels oudste en trouwste vrienden heengegaan.

De Psalmen had Vondel, wat ook te verwachten was, aangezien hij geen Hebreeuwsch kende, uit de Vulgata vertaald. Dat blijkt ten overvloede uit het *Berecht* en uit de Latijnsche aanvangswoorden boven elken Psalm. Ook in vroegere jaren had hij meermalen enkele Psalmen in Nederlandsche verzen gebracht, maar de bewerkingen uit den tijd vóór zijnen overgang werden thans door hem verworpen. Van de vroegere vertalingen vinden wij hier dus alleen Psalm 119, 122 en 125, die in 1644 in de *Verscheide Gedichten* gedrukt waren, en de zeven Boetpsalmen, die hij achter de *Brieven der Heilighe Maeghden* had laten volgen. Maar alle waren nauwkeurig herzien en verbeterd. Aan het slot kwamen nog eenige oorspronkelijke gedichten, onder den titel „Heilige gezangen", waarvan sommige reeds vroeger gedrukt waren.

Over de waarde der vertaling als zoodanig zullen de meeningen allicht uiteenloopen, maar over de dichterlijke waarde kan weinig verschil van gevoelen zijn. Wij wijzen hier slechts op de groote afwisseling, den rijkdom van versvormen.

De vertaling der *Harpzangen*, waaraan hij zeker geruimen tijd gewerkt heeft, was hem niet alleen eene dichtoefening en eene uiting van zijne vrome ziel, maar ook eene vertroosting. In deze jaren toch had de grijze dichter, die na een welbesteed leven recht scheen te hebben op een gelukkigen ouderdom, in plaats daarvan verdriet en zorgen. Meermalen hoorde men hem zeggen: „Indien ik den troost en de verkwikking der Psalmen niet hadde, ik verging in mijne ellende." Ook zeide hij tot zijne vrienden: „Noemt geene kinders naar uwen naam; want die wordt gebrandmerkt, als zij niet deugen." Het was zijn zoon, die al deze ellende over hem bracht.

Er is in deze geschiedenis nog veel duisters. Wat wij er van weten, komt op het volgende neer.

Hoe Vondel en zijn zoon de zaken geregeld hadden, is niet bekend; misschien was de zoon de deelgenoot zijns vaders. Baertje Hooft was wel van eene deftige familie, maar niet bemiddeld. Uit verschillende notarieele acten is gebleken, dat er van haren eersten echtgenoot nog schulden waren, waar de jonge Vondel op onaangename wijze in betrokken werd. Zij had echter van hare moeder en haren grootvader nog iets te wachten. Terwijl hij toch al geen ervaren zakenman was, kwam hij nu in groote moeilijkheden.

In den eersten tijd was vader Vondel zeer met zijne schoondochter ingenomen (vgl. bl. 283). Volgens Brandt echter was de jonge Joost „quaalyk gepaart met een vrouwe die zyn losse zinnen voort aan 't hollen holp, en veel gelts verdeê." Waarschijnlijk was hij zelf ook al niet zuinig van aard, en hun beider geldverspillingen zullen den dichter ten zeerste geërgerd hebben. Doch de schoonheid en lieftalligheid van Baertje waren blijkbaar in staat hem telkens weer tevreden te stellen, zoodat hij zelfs een zeer hartelijk gedicht maakte op haar wassen beeld, dat toch veel geld gekost had. Maar op den duur behielden de ergernis en het verdriet de overhand. Was Baertje misschien in Vondels oog eene slechte stiefmoeder? Wij zouden het haast opmaken uit de bewoordingen van het aanstonds te noemen testament.

In het laatst van 1651 of het begin van 1652 was de toestand zoo onhoudbaar geworden, dat de dichter „met zyn dochter, van hun af ging woonen". Waar ging hij heen? Zeker niet naar de Prinsengracht bij de Beerenstraat, zooals meestal wordt aangenomen; want zijne geldelijke omstandigheden waren thans nog zoo slecht niet. Bij deze scheiding behield hij echter „all het huijsraet ende inboedel," zoodat de jonge Joost en Baertje eene nieuwe huishouding moesten opzetten, waarschijnlijk met den inboedel uit haar eerste huwelijk. Waar zij heengingen, is evenmin bekend; in 1654 woonden zij misschien te Weesp, in 1656 op het Rokin. Is bij deze gelegenheid de kousenhandel aan kant gedaan? of heeft de zoon dien nog eenigen tijd voortgezet? En dan in hetzelfde huis? Dat de oude Vondel zich althans nu geheel uit de zaak terugtrok, mag opgemaakt worden uit de boeken der Wisselbank. Daarin komt zijn naam sedert 1635 — ook vroeger? — geregeld voor. Zijne jaarlijksche rekening bedroeg in 1637 bijna

ƒ 42.000. Langzamerhand nam dit bedrag echter af, totdat in het jaar 1652 zijn naam geheel uit de boeken der bank verdwijnt.

Den 16den Februari 1652 maakten Joost en Baerte hun testament te Weesp, ten huize van hare moeder „alwaer de testateuren waeren gelogeert." Uit dit testament blijkt, dat Joost zijne vrouw hartelijk liefhad of — erg onder de plak zat, en bovendien dat hij — of zij — volkomen met zijn vader gebroken had. Joost prelegateert aan zijn zoon Joost en de andere kinderen, die uit het tegenwoordige huwelijk nog geboren zullen worden, ieder *ƒ* 4000.—. Verder zullen alle kinderen uit het eerste en het tweede huwelijk benevens zijne weduwe erfgenaam zijn voor gelijke portiën.

Hiermede werden dus de kinderen uit het eerste huwelijk achteruitgezet, want de *ƒ* 4500.—, die Joost 18 Mei 1650 beloofd had aan hen uit te keeren (vgl. bl. 283) waren hun moederlijk erfdeel. En het was niet te verwachten, dat er na deze prelegatie veel te verdeelen zou overblijven.

Verder bepaalde Joost „wel expressel., dat de voornoemde sijne drie voorkinderen geduurende den tijt dat sij tot haere mondige Jaaren gecomen sullen sijn, bij de voornoemde sijne huijsvrouwe (indien sij d' kinderen bij haer gelieft te houden), in de cost ende dranck sullen blijven, ende des jaarlijx bij haar voor de cost ende dranck sullen betaalen, yder d' somma van twee hondert Guld. alzoo hij well seeker is, dat se nergens beter opgevoet sullen werden ende dat sulx strecken sall ten beste voor de kinderen."

Alweer werden hier de voorkinderen benadeeld, want aangezien Joost in 1650 had aangenomen hen te alimenteeren en op te voeden, hadden deze *ƒ* 200.— niet door de kinderen zelve betaald moeten worden, maar uit den boedel. Let men op de bedragen, dan werd hier feitelijk aan Baerte het vruchtgebruik verzekerd van het moederlijk erfdeel der voorkinderen.

Voor den ouden Vondel was dit testament zeer hatelijk. Niet alleen, dat er bedektelijk te kennen gegeven werd, dat hij zijn kleinkinderen geene goede opvoeding zou geven en dat zij daarom bij de stiefmoeder moesten blijven, zelfs werd hij niet tot voogd over hen benoemd. Daarvoor toch werden aangewezen Baerte's grootvader „den E. Warnaer van Bronchorst, Advocaet ende Scheepen tot Amersfoort ende Sr Roeloff Dircksz. Geelhandt, coopman tot Amsterdam." Dezelfde personen

werden ook als voogden benoemd over den voorzoon van Baerte, die verder al hare kinderen uit beide huwelijken gelijkelijk tot erfgenamen benoemde.

De oude Vondel wordt in dit testament alleen genoemd, om te verklaren, waarom de geheele inboedel van de vrouw is.

Brandt krijgt dus volkomen gelijk met zijne mededeeling, dat Joost „quaalyk gepaart” was. Zijne vrouw was zijn booze geest.

Nog in den loop van dit of het volgende jaar stierf zijne schoonmoeder, en nu raakte Joost over de erfenis in voortdurenden strijd met de familie van zijne vrouw. Hoewel hij waarschijnlijk het gelijk aan zijne zijde had, waren deze twisten zeer onaangenaam, omdat zij niet altijd binnenshuis bleven, maar zelfs tot ruzies op straat leidden.

Bij dit alles kwam, dat de zaken van Joost, hetzij dan de kousenhandel of eene andere zaak, niet best gingen. Gedeeltelijk lag dit zeker aan de tijdsomstandigheden, zooals de oorlog met Engeland, maar gedeeltelijk ook aan zijn onbekwaamheid, waarvan alweer de notarieele acten de bewijzen brengen. Eindelijk kon hij het als koopman niet langer houden, en werd 5 Dec. 1654 als makelaar ingeschreven.

Al deze gebeurtenissen griefden Vondel diep. Maar toch trok hij de hand niet van zijn zoon af, doch hielp hem telkens weer, zooals blijkt uit het testament, dat hij in 1655 maakte. Daarin prelegateert hij aan Anna den geheelen inboedel en huisraad, benevens al zijne boeken en geschriften. Aan Joost of diens kinderen vermaakt hij de dubbele wettelijke portie, „mits dat hem off sijne kinderen in voldoeninge van dien aengerekent ende afgecort sal werden al tgunt de voors. sijn soon aen hem testateur schuldich is, ende hij vooraff aen denselven verstrect off betaelt heeft.” Voor het overige benoemt hij tot universeel erfgenaam zijne dochter Anna, en tot executeur en eventueel tot voogd over zijne kleinkinderen zijn vriend Pieter Blesen (vgl. bl. 284). Hoe het den vader te moede zal geweest zijn, toen hij zoo over zijn zoon moest spreken!

Ook als makelaar schijnt Joost al spoedig geen al te goeden naam gehad te hebben. Terwijl hij in September 1655 nog eene notarieele acte passeert betreffende een legaat aan zijnen zoon Joost, vinden wij dat 14 Juli 1656 Joost van den Vondel d' oude en Pieter Blesen voor Schepenen verschijnen „als by de Heeren van den Gerechte gesurrogeerde voogden over de dry onmondige voorkinderen van Joost van

den Vondel den jonge." De vader was dus van de voogdij uitgesloten, of althans voorbijgegaan.

Maar het zou nog erger worden. Den 22sten November 1656 werd Joost insolvent verklaard en werden Joost van de Vondel d'oude en Hendrick de Vries aangesteld tot curators van den boedel. De regeling daarvan was niet gemakkelijk. Brandt zegt van den zoon: „Door zyn ongeregelt leven, slecht beleidt, en bot verzuim, liep alles in 't wilde. Hij verquiste en verloor, binnen weinig jaaren, niet alleen zijn eige middelen, maar ook zoo veel van 't geen hem anderen hadden toebetrout, dat hy op 't punt stondt van te breeken, en door te gaan; ten waare zijn vader, uit vaderlyke zucht en eerlieventheit, hem de handt hadt gebooden; de schuldtheffers te vrede stellende, en groote sommen voor hem betaalende". Iets verder noemt hij die som „ontrent veertig duizendt guldens", vooral voor dien tijd een aardig kapitaal.

Vondel nam dus de schulden van zijn zoon op zich — daardoor vindt men er niets over in de registers der Desolate Boedelkamer — om den naam van de familie te redden, maar ook (men lette op „'t geen hem anderen hadden toebetrout") om zijn zoon buiten de gevangenis te houden. Alleen dat laatste verklaart volkomen de tegenstrijdigheid tusschen zijne handelwijze thans en het testament van 1655.

Terwijl Vondel aldus vol bekommernis was, om de verwarde zaken van zijn zoon te regelen, gaf diens gedrag hem nog heel wat verdriet en ergernis. Waar deze van leefde, weten wij niet. Misschien heeft de oude Vondel nu reeds de kinderen van Aeltje van Bancken bij zich in huis genomen, en dan bestond weldra het gezin van den jongen Joost alleen uit hem, zijne vrouw en hun zoon Joost. De voorzoon van Baerte toch, Krijn Hooft, was in het begin van 1657 meerderjarig geworden, zooals blijkt uit eene quitantie, waarin Joost erkent *f* 150,— ontvangen te hebben in afrekening. Deze Krijn Dircksz., om met hem te eindigen, schijnt later koopman geweest te zijn. Andere kinderen waren er niet; een tweede zoon van Joost en Baertje was in 1656 kort na de geboorte overleden.

De verhouding tusschen man en vrouw was in dezen tijd alles behalve rooskleurig, zooals wij zien in eene notarieele verklaring van 7 Sept. 1657, waarin zij ook genoemd wordt. Joost had een zekeren Sobbe met een mes gedreigd en gescholden „met zoodanige hevicheyt ende boosheyt, dat hy als een dolmensch schuymbeckte". Had hij dus

niet de genialiteit van zijn vader geërfd, diens temperament en prikkelbaarheid bezat hij in hooge mate. Deze verklaring leert ons ook, dat Vondel op dien datum nog in Amsterdam was, want Joost noodigde

Vondel.
Teekening van Philips Koninck in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam.

Sobbe uit, om mee te gaan naar zijn vader, waarschijnlijk om daar geld te ontvangen. Bovendien zien wij hieruit, dat de jonge Joost nog op de beurs kwam.

Waarschijnlijk was het in dezen tijd, toen Vondel er aan dacht om op reis te gaan, wat in die dagen toch altijd nog gevaarlijk was, dat zijn vriend Philips de Koningh eene teekening van hem maakte. Mocht

er een ongeluk gebeuren, dan kon hij hiernaar altijd nog eene schilderij maken.

In het laatst van 1657 ging de welhaast zeventigjarige Vondel op reis naar Denemarken „om zyn zoons schulden te innen.” Maar het schijnt, dat de Deensche schuldenaars niet gemakkelijk tot betaling te brengen waren. Toen de vrienden hem na zijnen terugkeer vroegen, of hij niet blijde was weer thuis te zijn, antwoordde hij, dat hij menigmaal gedacht had:

O Heer, wilt my verlossen,
Van deze Deensche ossen.

Met die „ossen” zal hij wel alleen de onwillige schuldenaars bedoeld hebben [1]. Want voor het overige was hij goed ontvangen, zooals blijkt uit de gedichten, die hij daar gemaakt heeft, en die nog in hetzelfde jaar werden uitgegeven onder den titel *De Parnas aen de Belt.*

In Kopenhagen was toen een buitengewoon gezantschap om de belangen der Republiek te verdedigen bij de geschillen tusschen de Noordsche vorsten. De voornaamste daarvan was wel de Amsterdamsche pensionaris Koenraet van Beuningen, die voor Vondel geen onbekende was, en hem zeker zooveel mogelijk gesteund heeft. Of Vondel zijne *Groete aen Hunne Excellentien* bij zijne komst of bij zijn vertrek geschreven heeft, is uit het gedicht niet op te maken.

In groot aanzien was daar ook Karel van Mander, wiens grootvader Vondel misschien nog gekend had. Door dezen werd hij blijkbaar zeer hartelijk ontvangen, en hij maakte bijschriften op diens portretten van den Koning, de Koningin, den Erfprins, den Minister Eryck Seesteed; ook op die van den grootvader Karel van Mander en van zichzelven. Het laatste, waaruit blijkt, dat Vondel op zijn verjaardag in Kopenhagen was, luidt:

Ick sloot een’ ring van tienwerf zeven jaren
Toen Mander, wiens penseel, zoo rijck begaeft,
Op ’s grootvaêrs spoor en faem ten hemel draeft,
My schilderde, bezaeit met gryze haeren,
Daer Fredricks kroon ontzien wort, en benijt.
Zoo kan mijn schijn noch leven na mijn’ tijt.

---

[1]) Reeds in de 14de eeuw werden hier veel Deensche ossen ingevoerd, en het kan dus ook een gewone scheldnaam voor de Denen geweest zijn.

Of hij ook, hetzij door Van Beuningen of door Van Mander, aan de koninklijke familie is voorgesteld, is onzeker. Mogelijk is het, en dan is het dichten van zijn *Afscheit van.... Sofia Amalia, toen haer Gemael.... ten oorlogh voer*, licht te begrijpen. Zeker heeft hij wel kennis gemaakt met den Rijkshofmeester Joachim Gerstdorp en den Resident van Polen, Tobias Morstin, aan welke beiden hij een gedicht wijdde.

Bijzonder aangenaam zal hem de ontmoeting geweest zijn met den ook als dichter en geschiedschrijver bekenden Spaanschen gezant Bernardino de Rebolledo. Aan dezen droeg hij *De Bestendigheit der Kercke* op. Verder kan hij hier, al is het niet tegelijk met de andere gedrukt, *Op de stantvastigheit van Koningk Frederick en zijn getrouwe Burgery te Koppenhage* gedicht hebben.

Nog in hetzelfde jaar, maar na zijne Deensche reis, werd er een derde portret van hem gemaakt, geteekend en gegraveerd door Cornelis de Visscher. Hierbij maakte hij zelf het bijschrift:

Myn jaertal telt aen 's levens jaerewyzer
Nu seventigh. Myn zilverhair wort gryzer,
En *Visscher* beelt met kryt en kunstigh yzer
  Myn' ouderdom in koper levende af.
  Zyn graefpen volght de hant, die 't leven gaf.
  Men houwe een kroon van beelden op zyn graf.

Waarschijnlijk waren de schuldeischers een tijd lang rustig gehouden met het vooruitzicht op de Deensche gelden. Maar toen de reis zoo weinig had opgeleverd, namen zij weer eene dreigende houding aan; misschien hoopten zij wel te bewerken, dat ook Anna haar moederlijk erfdeel zou afstaan. Dat zou echter al te erg geweest zijn en er moest dus andere raad geschaft worden. Want Vondel had borg gesproken voor verschillende schulden van zijn zoon, die nog niet afbetaald waren. Nu er dus geen kapitaal meer was, moest er een inkomen gezocht worden, dat althans voor een deel bij contract verbonden kon worden voor de geregelde afbetaling. Hierop wijzen de woorden in een later contract „'t geene van 't gemelte syn offitie comt over te schieten." Het verzen maken toch was, zooals Brandt zegt, „een wetenschap, die geen gewin inbrenght."

Zelf wilde Vondel niet vragen; daartoe was hij te fier. Het zou dan

ook wel heel hard geweest zijn voor den man, die tot zijn zeventigste jaar altijd onafhankelijk was geweest, nu zich bloot te stellen aan de

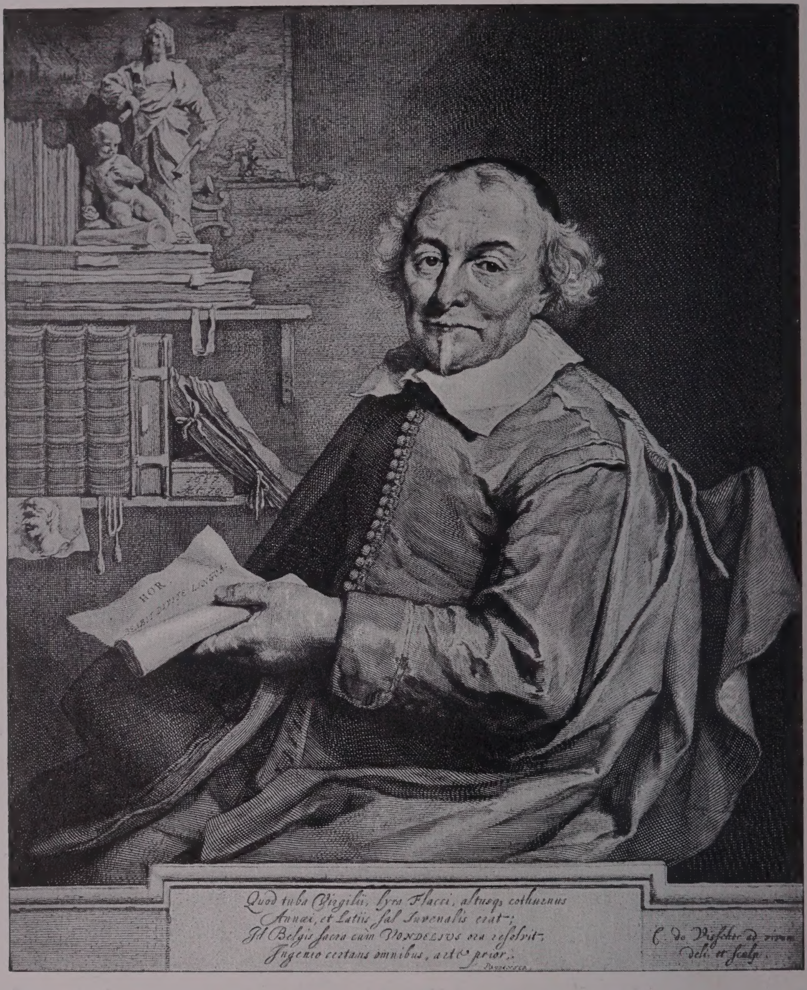

Vondel.

Prent van Cornelis Visscher.

kans van eene weigering. Buiten zijn weten deed het zijn neef Johan of Hans de Wolff, met medewerking van enkele andere familieleden.

Zij wendden zich tot iemand, die zij kenden als een vereerster van Vondels poëzie, tot Anna van Hoorn, de echtgenoote van den regeerenden Burgemeester Kornelis van Vlooswijck. Deze wist haren man gunstig te stemmen en door hem het geheele college. De drie andere waren trouwens ook goede bekenden van Vondel, nl. Geerard Schaep, Johan Huidekooper en Andries de Graaf. Ongelukkig was er geene enkele goedbetaalde sinecure open. De heeren deden echter, wat zij konden, en 31 Januari 1658, den dag voor hun aftreden, benoemden zij Vondel tot suppoost aan de Bank van Leening, op eene jaarwedde van *f* 650.—. Daarvoor was eene borgstelling noodig van *f* 4000.— en zoo verschenen nog dienzelfden dag Jacob van de Vecht, lakencoper en Hans de Wolff, zijde-lakencoper voor H.H. schepenen om zich tot dat bedrag borg te stellen voor Joost van de Vondel d'oude. Bovendien moest er bij de aanvaarding van het ambt *f* 50.— voor de armen gestort worden.

Het is zeker hard, wanneer men zich eerst met een aardig kapitaaltje uit de zaken heeft teruggetrokken en dan op zijn zeventigste jaar nog eene betrekking moet zoeken, niet omdat men zelf het geld verdobbeld heeft, maar door de schuld van een loszinnigen zoon en eene spilzieke schoondochter. Nog harder was het misschien voor iemand, die altijd zijn eigen heer en meester geweest was, „de Heeren, die daar van stadts weegen 't beleidt en opzicht hadden, met ontdekten hoofde ten dienste te staan" en in plaats van te studeeren en te dichten, administratief schrijfwerk te doen. Maar voor de sentimenteele verontwaardiging, waarmede dikwijls gejammerd is over gebrek aan waardeering van kunst en kunstenaars bij de Burgemeesters, die een genie als Vondel op zijn ouden dag voor een schamel loon lieten werken, is niet de minste reden.

„Het suppoostambt was eene betrekking van vertrouwen en geenszins zulk een lastpostje als men wel eens heeft beweerd. Ja, de *f* 650.— die het opbracht, zouden thans voor menig hooggeplaatst ambtenaar een begeerlijk salaris zijn" (De Roever). Onder de suppoosten aan de Bank van Leening vinden wij b.v. eenige jaren vroeger ook Adriaan Valckenier, oom van den lateren burgemeester Gilles Valckenier. Werkelijk was *f* 650.— een vrij hoog salaris, „meer dan toen het inkomen van vele predikanten zelfs in de steden was" en „zeker niet minder dan de *f* 1800.—, welke de Vondel van onze eeuw van Willem I als pensioen genoot". De bekende rector van de Latijnsche school

Anonieme prent.

Jacob Heiblocq werd in 1648 praeceptor aan die school op *ƒ* 560.—

Het ambt van Vondel was geene sinecure, en lang niet de minste post aan de Bank. Als boekhouder van de beleenbank hield hij het groote boek en zat niet in het lokaal, waar het publiek kwam, maar „inde Heeren kamer”. Dat hij volstrekt niet voor versleten gehouden werd, en zijn werk voor belangrijk, blijkt wel daaruit, dat in 1673 een andere suppoost „voor het houden van 't groote boeck inde Heeren kamer zal genieten voor extraordinaris tractement de somma van 250 guldens”.

Zou men tegenwoordig ook klagen over gebrek aan waardeering van de kunst bij de overheid, wanneer ter wille van een kunstenaar, die buiten zijn toedoen arm geworden is, de promotie in een of anderen tak van dienst vertraagd werd, en een zeventigjarige dichter benoemd werd in een hoogere betrekking op — laat ons zeggen — *ƒ* 2000.— tractement? En wanneer hij dan na 10 jaar ontslagen werd met vol tractement als pensioen?

Evenmin als voor dergelijke klachten, is er grond om aan te nemen, dat hij zijn werk zou verwaarloosd hebben, maar dat dit door de vingers gezien werd, al vertelt Brandt het ook. Wat hij in deze jaren dichtte, deed hij in zijne vrije uren en avonden.

In dezen tijd, of liever nog iets eerder, nadat hij zijn vermogen aan de schuldeischers van zijn zoon had afgestaan, betrok hij een klein huisje op de Prinsengracht, „op een huis na het hoeckhuis van de Beerestraet”. De inkomsten bestonden uit de rente van het moederlijk erfdeel van Anna, dat waarschijnlijk ruim *ƒ* 20.000 bedroeg, en dus ongeveer *ƒ* 900.— rente opleverde, en hetgeen hij zelf van zijne bezoldiging overhield. Het was dus een flink burgerlijk inkomen. Maar daarvoor had hij ook nog drie kleinkinderen te zijnen laste.

TIENDE HOOFDSTUK.

AAN DE BANK VAN LEENING.

1658—1668.

Nu alle zaken geregeld waren, had Vondel geen rijkdom meer, maar ook betrekkelijk geen zorgen. Terwijl hij nog gezond en krachtig van lichaam en geest was, is het niet te verwonderen, dat hij in de volgende jaren een groot aantal gedichten schreef en bovendien werken uit vroegeren tijd afmaakte en uitgaf.

Zijne dankbaarheid voor de kiesche hulp toonde Vondel door zijn eerstvolgende treurspel, de *Jephta*, in schoone verzen op te dragen aan Anna van Hoorn. De drie volgende droeg hij op aan de Burgemeesters Joan Huidekooper, Andries de Graef en Cornelis van Vlooswijck. Vooral aan den laatste en diens vrouw voelde hij zich verplicht. Den 5^{den} Maart 1660 bezong hij haar 52sten verjaardag, op haar portret en dat van haren echtgenoot maakte hij bijschriften, ook waarschijnlijk op dat van hunne dochter, wier huwelijk met den ritmeester Honiwood hij in 1662 bezong, evenals in 1664 de inhuldiging van hun zoon als Drost van Muiden. Haar dood in 1668 ontlokte hem een hartelijk en aandoenlijk lijkdicht waarin hij hare groote begaafdheden, maar bovenal haar hart prees.

Talrijk zijn in de drie volgende jaren zijne gedichten ter eere van de regenten. Wij vinden bruiloftszangen voor Joan van Waveren en Debora Blaeuw, Cornelis Backer en Katharina Raye, Mr. Willem Blaeu en Anna van Loon, benevens bijschriften bij portretten van Joan Geelvinck, Joan van Maarseveen, Peter Kloeck, Cornelis de Graef en zijne zoons Pieter en Jakob, Joan Six, Nikolaes Tulp, wiens *Bespiegelingen der Geneeskunste* hij reeds vroeger met een lofdicht vereerd

had, ook op het marmerbeeld van den laatste evenals op dat van Cornelis Witsen en van Katharina Hooft, de echtgenoote van Cornelis de Graef. Zelfs is er eene geheele reeks van bijschriften, die afzonderlijk werden uitgegeven, op de *Afbeeldingen der Stamheeren en zommige telgen van de Graven, Boelensen, Bickeren en Witsens*, opgedragen aan Andries de Graef. Dat hij bij vele daarvan de namen van Quellijn en Flinck kon noemen, zal zeker zijn dichtvuur niet getemperd hebben.

Het „Zeemagazijn".
Anonyme prent.

Of al deze personen ten volle den lof verdienden, dien Vondel hun toezwaaide, mag betwijfeld worden. Reeds bij zijn leven werd er soms aanmerking op gemaakt, dat hij menschen hoogelijk prees, die dat niet waardig waren. Daarop antwoordde hij dan: „Men heeft mij diets gemaakt, dat ze zoodanigh waaren: mijn lichtgeloovigheit heeft my bedroogen."

In de *Tooneelpoezy* (vgl. bl. 315) had Vondel reeds gezegd „De Zeeburgh, 's lants afgrijslijck magazijn, Rijst hemelhoogh," thans in 1658 gaf hij zijn *Zeemagazyn, gebouwt op Kattenburgh t'Amsterdam*

uit, eene schoone dichterlijke beschrijving, opgedragen aan de „Heeren Zeeraeden ter Amiraliteit." De Heeren waren hiermede zoo ingenomen, dat zij den dichter een geschenk in zilver gaven, „een kom, met een deksel en leepel, of iet diergelyks, daar ik het rechte bescheidt niet van hebbe", zegt Brandt.

In Augustus 1659 kwamen Henriëtte Katharina, Prinses van Oranje en haar bruidegom Johan George van Anhalt met groot gevolg te Amsterdam, en werden daar luisterrijk ontvangen. Volgens gewoonte waren er o. a. een aantal vertooningen, door Jan Vos gevonden en die op 16 staatsiewagens door de stad gevoerd werden. Ook de Keurvorstin van Brandenburg was onder de gasten en was zoo ingenomen met de ontvangst, dat haar gemaal een brief van dankbetuiging aan de stad zond. Het was zeker wel in opdracht van de Burgemeesters, dat Vondel *De Vorstelycke Bruiloft t'Amsterdam* dichtte, waarvoor hij van hen *f* 100.— ontving.

Het gedicht paste niet in allen deele op hetgeen er werkelijk geweest was, doordien Vondel geene rekening had kunnen houden met het wegblijven van enkele personen, die verwacht waren, maar het beviel Amalia van Solms zoo goed, dat zij den dichter een gouden eerepenning schonk, die later in een inventaris op *f* 100.— geschat werd. Vondel bedankte haar door een nieuw gedicht *Op den Princelijcken Genadepenning*, dat hij in December door Huygens aan Hare Hoogheid liet aanbieden (vgl. bl. 341).

Juist den dag voor de komst der vorstelijke personen te Amsterdam, dus den 28sten Augustus, was Amalia van Solms jarig. Dit gaf Vondel aanleiding tot een verjaarliedje, dat hij Johan Maurits van Nassau in den mond legt. Deze behoorde ook tot de gasten en in zijn gevolg waren verschillende Klevenaars, die Vondel kende. Zijn gedicht *Op het Triomferende Vierwerck* droeg hij op aan Willem Haegh, secretaris van Kleef. Ook was thans wel in Amsterdam Peter van Heimsbach, „raetsheere van den Keurvorst van Brandenburg in het Hertoghdom Kleef," die 19 September ondertrouwde met Maria (van) Block, waarschijnlijk eene bloedverwant van Vondels aangehuwde nicht. Behalve een bruiloftsdicht maakte hij nog een bijschrift bij het portret van de bruid.

Voor deze ontvangst had Govert Flinck schetsen gemaakt van schilderijen voor de groote zaal van het Stadhuis. De schilderijen zelve heeft hij niet kunnen afwerken, doordien hij reeds in het volgende jaar

overleed. Maar Vondel gaf er toch reeds eene dichterlijke beschrijving van *Op de Historischilderyen ... door G. Flinck.*

Ook werd misschien voor deze gelegenheid een penning geslagen, aan den voorkant gelijk aan den vroeger beschrevenen (vgl. bl. 313), maar aan den anderen kant Amsterdam vertoonende met op den voorgrond de Stedemaagd in een tuin en om den rand de wapens der regenten. Hierop maakte Vondel een tweede gedicht met den titel *Machtige Neering.*

Reeds in het begin van 1658 had hij aanleiding gehad zich opnieuw tot den Spaanschen gezant De Gamarra (vgl. bl. 313) te wenden met de *Triomfe over de Geboorte van den ... Prince van Spanje.* Vondels gelukwensch was waarschijnlijk wel de schoonste, maar lang niet de eenige. Van alle kanten toch ontving de gezant bewijzen van de vriendschap, die men thans in regeeringskringen voor Spanje had, en Vondel sprak hier dus evenzeer het gevoelen der regenten uit als zijn eigen. Dat was ook het geval, toen hij in den zomer *Op het Kroonen van den Roomschen Koning en Keizer Leopoldus* dichtte. De oudste zoon van Ferdinand III, over wiens verkiezing Vondel in de opdracht van den *Lucifer* (vgl. bl. 302) zijne vreugde had uitgesproken, was overleden. Dat nu zijn broeder, ondanks de tegenwerking van Frankrijk, was gekozen, moest hier te lande met voldoening gezien zijn.

Grooter nog was misschien de persoonlijke belangstelling voor hetgeen er in het Noorden van Europa voorviel. De krijgshaftige opvolger van Christina trachtte de opperheerschappij over de geheele Oostzee te verkrijgen. Reeds had hij Denemarken tot een nadeeligen vrede gedwongen. Maar toen dit land niet tot een nauwer verbond wilde overgaan, hervatte hij den oorlog en sloeg het beleg voor Kopenhagen. Thans kwamen de Staten-Generaal tusschen beiden en zonden eene vloot onder den admiraal Wassenaer om Denemarken te helpen. Deze behaalde in de Sont eene schitterende overwinning op de Zweden onder Wrangel, waardoor de toegang tot de Oostzee weer geopend was. De *Vrye Zeevaert naer Oosten* was een juichtoon over deze overwinning. Het schijnt echter, dat niet allen zich even goed gedragen hadden, dat er gevallen van lafhartigheid waren voorgekomen. Dat deze ongestraft bleven, wekte Vondels ergernis. Aangezien er niet anders dan vrijwilligers op de vloot waren, had ieder geweten, welk

gevaar er aan zijn dienst verbonden was en mocht men dus eischen, dat ieder zijn plicht deed.

> Men prest hier niet; hier valt geen klaegen,
> Wie 't lijf op prijs zet, moet het waegen.

Zoo eindigde zijn *Staetwecker*, waarin hij op strenge bestraffing aandrong, terwijl hij er een bijschrift bij het portret van Wassenaer bijvoegde, wiens dapperheid allen tot voorbeeld kon strekken.

Had men naar Vondel geluisterd en zonder aanzien des persoons gestraft! Misschien ware de schandelijke nederlaag bij Lowesthoff in 1665 ons bespaard gebleven. Instemming vond hij bij Jan Zoet, die in zijn *Morgenwekker* Vondel aanspoorde zich over de Deensche zaken te laten hooren.

Met onvermengde vreugde kon echter Vondel in het volgende jaar den *Triomf van Koppenhagen* bezingen, evenals den *Triomf over Funen*, toen De Ruyter Nyborg op de Zweden veroverd had. Behalve in deze verhevene lofzangen gaf hij ook nog in een vroolijk liedje *De Noortsche Nachtegael* „op de wijze van *Arent Pieter Gijzen*", lucht aan zijne vreugde over de opening van de Sont.

De ellende in eigen familie verhinderde Vondel niet deel te nemen in de vreugde van zijne vrienden en bekenden, ook zonder dat de plicht der dankbaarheid hem daartoe drong. In Maart 1658 zong hij een vroolijk bruiloftslied voor Ventidius of Venditius Riccen [1]), Hoofdofficier van Purmerend en Baljuw van de Beemster, en Haesje Augustyns uit Hoorn.

> Bruilof, bruilof. Volght Godt Hymen,
> Nu de leeurick in zijn vlught,
> Uit een liefelijcker lucht,
> Quinckeleert, en noopt tot rymen
> Al wat lucht schept, daer de lent
> Horen trouwt aen Purmerent.

Welk eene levenskracht en levensmoed klinkt ons nog tegen uit dit lied van den zwaarbeproefden zeventigjarigen grijsaard! Men heeft zich wel eens verwonderd over de hartelijkheid van dit lied. Niet

---

[1]) In Barlaei Poemata, II 232 heet hij Fredericus Riccius. In het grafboek der Oude Kerk wordt op 26 Sept. 1633 een Jakop Ricksen genoemd.

zoozeer, omdat het Protestanten gold; uit zijn geheele leven blijkt, dat hij oprecht Roomsch was, maar in geenen deele zich in een engen Roomschen kring wilde opsluiten, en allerminst haat of afkeer gevoelde voor andersdenkenden. Maar van dezen bruidegom zijn officieele stukken bekend, waarin hij zich verdedigt tegen de verdenking, alsof hij als Baljuw niet streng genoeg tegen de Roomschen in de Beemster de plakkaten handhaaft. Vondel, meent men, heeft zeker niet geweten, dat Riccen zulk een fel vervolger van de Roomschen was; anders had hij dit bruiloftslied niet kunnen zingen. Liever geven wij eene andere verklaring: Riccen was een verdraagzaam man en de verdenking tegen hem niet ongegrond, dat hij, evenals Hooft, de Roomschen niet strenger vervolgde, dan hij zonder gevaar voor zich zelven niet laten kon; Vondel wist, dat hij nu en dan met veel vertoon van ijver optrad, maar waardeerde hem juist daarom, omdat onder een anderen baljuw zijne geloofsgenooten het waarschijnlijk veel harder zouden hebben.

In Vondels eigen familie komen wij met het bruiloftsdicht voor Jakob Linnich en Katharina de Vries. De bruid was eene kleindochter van Vondels zwager Isaak de Wolf. In 1671 gaf hij haar nog Heinsius' *Lofsangh aen Jesus Christus*; dit boek is thans in het Vondelmuseum. Na haren dood hertrouwde Linnich met Ida Block, „Jongkvrou Ida, stil van aert", zooals Vondel van haar zong, de zuster van Agnes Block (vgl. bl. 276).

Een neef van de beide laatstgenoemden, Michiel Block, trouwde in October 1658 met Alide Anslo; ook hun bruiloft werd door Vondel bezongen.

Nog nader was hem Rebecka Bruining, de dochter van zijne zuster Katharina, die in 1659 in het huwelijk trad met Reinier van Estvelt, op wier bruiloft hij een *Lantgezang* deed hooren.

Hare zuster Anna, de naamgenoot van Vondels dochter, had in het vorige jaar de wereld vaarwel gezegd. Vondel vlocht toen de *Maeghdepalm ter Kloosterstaetsie van zuster Anna Bruining, bevestight in d'Orde van d'arme Klaerissen te Bethlehem.* De hartelijke genegenheid, die Vondel haar altijd had toegedragen, steeg in dit gedicht tot bewondering voor haar Christelijken ootmoed, hare verzaking van alle genoegens der wereld. Om dezelfde deugden heeft hij haar openlijk geprezen in het eerste boek van *Joannes de Boetgezant.*

Wanneer een van Vondels vrienden of vriendinnen den geestelijken stand aannam, was dat hem steeds eene groote vreugde. Wij hebben dit reeds gezien, toen Dina Noortdijk klopje werd (vgl. bl. 290) en ook later heeft hij zijne instemming betuigd *Ter staetsie van Joanna Blezen* in 1672 en op onbekenden datum van hare zuster Helene Blezen. Evenzoo dichtte hij een *Maeghdepalm voor Margarita Krulis*, terwijl hij allen te zamen huldigde in den *Lofzangh der Geestelyke Maeghden*: „De maeghden zijn Godts kerken, De kuisheit toegewijt."

Vrienden, of althans goede bekenden, waren waarschijnlijk ook de beide mannen, wier toewijding aan de kerk hij roemde in *Eerstelingen des Priesterdoms van den E. Heere Joannes Akerboom Doedensz.* en *Inwydinge van den E. Heere Franciscus de Wit, Minderbroeder.*

Bij het feest van den door hem zeer vereerden Karmeliet, die 22 Juni 1658 zijn vijftigjarig priesterschap vierde, verscheen Vondels *Eeuwgety van den E. Heere Karel Couvrechef* (vgl. bl. 290). Evenzoo had hij hooge achting voor den bejaarden Alsten Bloemaert, op wiens portret hij een bijschrift maakte, en wien hij op zijn ziekbed een exemplaar zond van het godsdienstig leerdicht *Onderwys van het Geloofshooftpunt der H. Dryeenigheit*, een uittreksel uit de *Bespiegelingen*, die hij drie jaar later zou uitgeven. Dit ziekbed werd een doodbed, en in November 1659 moest Vondel een *Grafschrift* voor hem dichten.

Van Vondels ijver om ook anderen tot de Katholieke kerk te brengen vinden wij in de jaarboeken der Jezuïeten meer dan eens melding gemaakt. Zijne vreugde over elk „die 't eenigh kluwen vint, En den draet der Roomsche waerheit," blijkt o. a. uit zijn gedicht aan „*Den E. Jongeling Joannes Wandelman,* op het schutblad geschreven van een exemplaar der *Harpzangen.* Wandelman was in dezen tijd openlijk overgegaan en werd later een ijverig en geëerd geestelijke.

In 1658 werd Vondel weer in een theologischen strijd gewikkeld. Hij had in het album van den Remonstrantschen Mr. Johan Koenerding een versje geschreven met de woordspeling „hervormt-misvormt de Kerck." Hierop had Koenerding, die blijkbaar persoonlijk met Vondel bevriend was, een lang antwoord gedicht. Ook Westerbaen, L. van den Bos en anderen gaven hunne meening te kennen. Maar Vondel liet het bij een paar korte versjes aan Koenerding en Westerbaen. Blijkbaar had hij geen lust meer in dergelijk twistgeschrijf en zag hij

er de volkomen nutteloosheid van in. Daarom ook had hij niet geantwoord op de, door sommigen aan Oudaen toegeschreven, *Naerder Onderrechtingh. Vereyscht op het Onderwijs der Dry-eenigheydt, door J. v. Vondel.*

Wanneer wij de veelheid der onderwerpen nagaan door Vondel in de eerste twee jaren van zijn werkzaamheid aan de Bank van Leening bezongen, dan is dat een aanmerkelijk aantal. En toch bracht het najaar van 1659 nog een van zijne belangrijkste treurspelen, nl. den *Jephta*, die ook in dit werk eene nadere bespreking verdient.

Vondel was zelf met dit stuk zeer ingenomen, omdat het geheel aan de eischen der tragedie voldeed. Meermalen hebben wij over Vondels opvatting van de dramatische kunst gesproken, b.v. bij het *Pascha* (bl. 31 vlgg.), den *Gysbreght* (bl. 169 vlgg.) de *Elektra* (bl. 181 vlgg.), den *Lucifer* (bl. 302), meestal naar aanleiding van de *Berechten*, die hij aan die stukken liet voorafgaan. Maar het *Berecht aen de Begunstelingen der Toneelkunste* voor den *Jephta* is het belangrijkste van allen, omdat hij hierin bijna eene volledige kunsttheorie geeft, die gedeeltelijk de bevestiging, gedeeltelijk ook de verdere ontwikkeling van zijne vroegere denkbeelden is.

Reeds jaren geleden had het onderwerp hem aangetrokken — misschien sinds 1615, toen hij een lofdicht maakte op Abraham de Koningh's *Jephthah* — maar tot eene bewerking kwam het niet. De twee maanden uitstel, die aan de dochter werden toegestaan, maakten het onmogelijk de eenheid van tijd te handhaven — en van deze is Vondel behalve in het Pascha, nooit afgeweken, evenmin als van de eenheid van handeling. — Maar bij verdere studie van het onderwerp vond hij geleerde schrijvers, die de overwinning op Ephraim nog voor het einde der twee maanden stelden. „Dees hinderpael hier mede verzet zijnde, [want het is klaer dat men in het heilighdom des bybels niets magh veranderen,] nam ick voor dit werck op te zetten, oock in dier voege, dat het alle eigenschappen, tot een volkomenheit vereischt, in zich moght besluiten, en te gelijck den aenkomenden treurdichteren dienen tot een voorbeeldelijck onderwijs van het toestellen der treurspelen." Stipt heeft hij de leeringen van Aristoteles gevolgd. „Het spel heeft zijne behoorlijcke hoegrootheit, en leden, met de maete van evenredenheit gemeeten. De gansche handel van Jephta is een, en eenigh, en de verscheidenheid der bedrijven, en alle omstandigheden

van tijt en plaetse en andersins worden hier tot het uitvoeren en voltrecken van dezen eenighen handel geschickt: dewijl de schickelijcke t'zamenstellinge der bedrijven de ziel des treurspels genoemt wort, dat zonder deze niet rechtmaetigh kan bestaen, schoon 'er manhaftige uitspraeck, nochte zeden, nochte spreucken ontbreecken. Ons tooneel staet hier doorgaens onverwrickt en vast, voor het hof te Masfe in Galaäd; eene uitsteeckende opmerckinge, waerop Euripides in zijne volwrochte Fenisse zonderling gelet heeft. Het spel is niet eenverwigh, maer geschakeert. Zoo heeten wy het volkomener slagh van spel, dat niet altijt eenen zelven toon van droefheit of blyschap houdt, maer van staet verandert, het zy van ongeluck in geluck, of van geluck in ongeluck: gelijck in Filopaie sterck, in Jephta flaeuwer gezien wort. Oock levert deze geschiedenis den rechtschapen aert van een treurspel: want de zwaericheit en het haperen valt niet simpelijck tusschen gemeene of verre bloetvrienden, maer tusschen het naeste bloet, vader, moeder, en dochter, een eenige dochter, en gemael, en gemaelin. Jeptha, de hoofdpersonaedje, uit den stamme van Manasse gesproten, en een doorluchtigh veltoverste, verschijnt hier nochte heel vroom, nochte onvroom, maer tusschen beide."

„De beide hoofdcieraden, hier by een gevoeght, by de Latijnen peripetia, en agnitio, of staetveranderinge, en herkennis genoemt, gaen in arbeit, om hunne kracht met eene maghtige beweeghenisse te baeren: want d'onmaetige blyschap der moeder, [aldus te voorschijn gebrogt, om hier na het weeligh hart eenen zwaerder slagh te geven,] verandert in d'uiterste droefheit, gramschap, wraecklust, en zinneloosheit: gelijck 's vaders reuckeloze offeryver in een schrickelijck en bykans mistroostigh naberouw: en zy komen beide te spade tot kennis, d'eene van haer dochters ongeluck, d'ander van zijne blintheit, in het godeloos uitvoeren der dwaze offerbelofte. De uitbreitsels, by de Latijnisten episodia geheeten, worden niet tegens de natuur ingedrongen, nochte te verre gehaelt, maer dienen ter zaecke, en zetten den handel eenen heerlijcken luister by. Onder de trapsgewijze en langksaeme opsteigeringe wort'er by wijlen eenigh zaet van het toekomende gezaeit, dat te zijner tijt opkomt, om opmerckende toehoorders geduurigh t'onderhouden, in eene bespiegelinge van het navolgende. De rede is geredevormt naer den staet en gesteltenis der personaedje." Na eene korte ontleding van elks karakter, gaat hij voort: „Aldus woelen, tuimelen, en barnen hier

verscheide hartstoghten, door geduurige veranderingen van den beginne tot het ende. De slagh, voorheene tegens Ammon geslagen, wort in 't voorbygaen slechts beknopt en kort aengeroert; de strijt, sedert tegens Efraim gestreden, breet verhaelt, dewijl dit niet kon vertoont worden, oock buiten tijts was. De maeght sterft niet voor d'oogen des aenschouwers, gelijck Horatius in zijne dichtkunste leert, om ongeloofwaerdigheit te schuwen. Ondertusschen wort de voorbereidinge ter doot den oogen niet onttrocken: dewijl het zien meer de harten beweeght dan het aenhooren en verhael van het gebeurde; schoon de toestel des treurhandels zoodaenigh behoorde te wezen, dat die, zonder eenige kunstenary, of hulp der lijdende personaedje, maghtigh ware alleen door het aenhooren en lezen der treurrolle... medooghen en schrick uit te wercken" en den menschen te leeren „de rampen der weerelt zachtzinniger en gelijckmoediger verduuren." Voor dit stuk heeft hij verzen van tien en elf lettergrepen genomen, omdat Ronsard deze dichtmaat hoogdravender en krachtiger oordeelt dan alexandrijnen, die licht het proza naderen, wanneer zij niet uitstekend zijn. Om te zekerder te gaan heeft hij eerst nog eens nagelezen, wat de uitstekendste dichters en geleerden over het treurspel geschreven hebben.

Ten slotte noemt hij onder de vereischten voor een gewijd treurspel „keur van bequame personaedjen, en toestel van tooneel, en maetgezang van reien, geoefent door eenen grooten Orlando, om onder het speelen d'aanschouwers te laeten hooren eene hemelsche gelijckluidentheit van heilige galmen, die alle deelen der goddelijcke zangkunste in hunne volkomenheit zodanigh bereickt, datze de zielen buiten zich zelve, als uit den lichame, verruckt, en ten volle met eenen voorsmaeck van de geluckzaligheit der engelen vergenoegt."

In zijne opvatting van het tragische, de didactische bedoelingen van het treurspel, het volgen van beroemde voorgangers, het vasthouden aan de tooneelwetten, enz. is Vondel zich dus geheel gelijk gebleven; alleen heeft hij in al deze dingen zich steeds meer ontwikkeld. Maar de invloed van Seneca heeft grootendeels opgehouden, en de eisch, dat er niemand op het tooneel mag sterven, gaat zelfs tegen Seneca. Opmerking verdient nog, dat hij thans verlangt, dat een treurspel ook bij enkele lezing den vollen indruk zal maken.

Van de hier gegeven theorie is Vondel niet meer afgeweken, want dat hij in zijne volgende treurspelen behalve in *Koning Edipus* weer tot

den alexandrijn is teruggekeerd, kan geene afwijking genoemd worden.

Vondel spreekt eigenlijk uitsluitend over de eischen van een gewijd treurspel, omdat dit voor hem het hoogste was. De Bijbel is de onfeilbare waarheid, en nergens komt Gods wijsheid, rechtvaardigheid en liefde in de beschikking van het lot der menschen helderder aan het licht. Nergens kan men dus beter leeren, hoe de mensch heeft te werken en te denken om dit leven eene waardige voorbereiding te doen zijn voor het hoogere. Van de oorspronkelijke treurspelen van Vondel zijn ook de meeste aan den Bijbel ontleend, terwijl de andere meestal gelegenheidsstukken zijn, of hem althans door eene uiterlijke omstandigheid de aanleiding tot het dichten gegeven is. Maar juist daardoor heeft Vondel geene school gevormd, en zijn zijne *Berechten* geen leerboek voor latere tooneeldichters geworden, omdat de tijd der bijbelsche treurspelen voorbij was, die alleen door zijn genie gesteund nog zoolang zijn blijven leven. Met hem is deze dichtsoort ondergegaan.

Aan het zingen der reien wil Vondel groote zorg besteed hebben, en terecht. De reien toch zijn geene losse lyrische aanhangsels, al nemen zij gewoonlijk niet onmiddellijk deel aan de handeling. Zij zijn een onmisbaar bestanddeel van het treurspel, omdat zij den toeschouwer in de vereischte stemming brengen en hem leeren, hoe hij de voor zijne oogen plaats hebbende handeling heeft op te vatten. In het moderne drama komen verschillende personen op, die geen onmiddellijk of krachtig aandeel in de handeling nemen, maar moeten weergeven, welken indruk de gebeurtenissen maken op de omgeving van den hoofdpersoon. Het klassieke drama had daarvoor te weinig personen en daar was dus de rei onmisbaar, om dien indruk te schilderen.

Naast de muziek is ook de tooneeltoestel van groot belang. Dit zegt Vondel zoowel met het oog op hetgeen wij daar thans onder verstaan, als op de stomme „vertooningen", de tableaux vivants, die gewoonlijk in de stukken voorkwamen, maar ook somtijds door schilderijen vervangen werden. Meermalen worden die vertooningen of schilderijen in het stuk zelf of in het *Berecht* genoemd of aangeduid. Bij den *Salmoneus* gaf Vondel in afzonderlijke korte versjes eene beschrijving van de drie vertooningen (vgl. bl. 315). Voor den *Lucifer* had hij zelf een dans van Engelen gemaakt, waar het stuk mede besloten zou worden, maar Jan Vos maakte een anderen (vgl. bl. 306) enz. Ook voor den *Jephta* werd op Vondels verzoek door Jan Vos

eene vertooning ontworpen, waarvan de beschrijving in de uitgave zijner gedichten te vinden is.

De *Jephta* werd in den eersten winter achtmaal gespeeld, in de drie volgende telkens eenmaal. Ook in onzen tijd heeft men dit stuk nog eens weer ten tooneele gebracht, maar eene blijvende belangstelling heeft het niet gevonden. Niettegenstaande Vondel hieraan al zijne krachten gewijd had en het zelf beschouwde als een model, waarnaar anderen zich richten konden, omdat hij — en dat is door niemand ontkend — zich hier streng aan alle regels gehouden had, heeft dit treurspel zich toen evenmin als later kunnen handhaven. Naast de reeds genoemde algemeene oorzaak, dat deze soort stukken uit den tijd waren, ligt dit ook aan den hoofdpersoon. De oude Israëlietische opvatting van de verhouding tusschen vader en kind, man en vrouw, verschilt te veel van de onze dan dat wij daarbij eene aesthetische ontroering ondervinden. Bij het lezen van de geschiedenis, misschien zelfs bij eene schilderij, kunnen wij eene historische belangstelling en waardeering hebben, maar wanneer wij eene dergelijke voorstelling op het tooneel zien, wekt een persoon als Jephta in de eerste plaats onzen weerzin. En dat wordt niet goedgemaakt, doordien Vondel zijn personen gedeeltelijk 17e-eeuwsche denkbeelden en gevoelens toeschrijft.

Het valt iedereen in het oog, dat Vondel van den Aartspriester eene ongewone voorstelling geeft; hij noemt hem „middelaar", kent hem het recht toe van geloften te ontslaan en spreekt van Jephta's „verzoeninge met Godt en den aertspriester". Dit alles zouden wij eerder verwachten, wanneer er over den Paus gesproken werd, dan over een Joodschen Hoogepriester. In een zeer belangrijk artikel [1]) over den *Jephta* heeft L. Simons aangetoond, hoe juist hierdoor Jefta een echt tragische heldenfiguur wordt. Maar slechts weinig schouwburgbezoekers denken zoo diep, en dus blijft het stuk alleen aan een kleinen kring van bezoekers voldoening schenken.

De vraag, of Vondel de bedoeling gehad heeft den hoogmoed der Protestanten tot onderwerp van zijn treurspel te maken, moet zeker ontkend worden. Hij wilde een onberispelijk, menschelijkerwijze volmaakt bijbelsch treurspel schrijven. Voor hem was de Bijbel de onfeilbare waarheid. Was het nu wonder, dat vooral bij een gevoels-

---

[1]) In *Het Tooneel*, 17de jaargang, bl. 40—70.

mensch als Vondel, het bijbelverhaal onder zijne handen een Roomsche tint kreeg? Dat daardoor de onjuiste redeneeringen allicht eene Protestantsche kleur kregen, ligt voor de hand, maar dat was onopzettelijk. Het bijbelverhaal was Vondel waarschijnlijk te heilig om voor polemiek gebruikt te worden, en zeker zou het onkiesch geweest zijn een stuk met eene dergelijke bedoeling op te dragen aan de Protestantsche vrouw, aan wie hij zooveel verplichting had.

Kort na het verschijnen van den *Jephta* had Vondel een zeer droevigen plicht te vervullen. Het „Register van al de namen der makelaars, van 1612 tot 1661" vermeldt „Joost van de Vondel den 5 December 1654 (makelaar geworden) is in December 1659 gevaren naar Oost-Indiën." Brandt vertelt: „Toen zochten de vrienden den zoon met redenen te beweegen dat hy naar Oostindië zoude varen: maar hy hadt 'er geen ooren toe, en de vader vondt zich eindelyk genoodtzaakt, nevens de vrienden, van de Heeren Burgermeesteren te verzoeken, dat men hem met dwang derwaarts moght zenden, 't welk daatlyk werd ingewillight. Hy voer heenen, maar storf op de reize."

Het was dus met den zoon niet beter gegaan. Drie jaren, nadat de vader hem met opoffering van alles wat hij had, van insolventie en misschien erger gered had, was de toestand zoo onhoudbaar geworden, dat hij weg moest. Maar hij was geen minderjarige, dien de vader kon wegzenden. Waarom gaven de Burgemeesters dadelijk hunne toestemming tot dwang? Wij weten het niet, maar wij vreezen, dat Joost iets heel onvoorzichtigs gedaan had. Wij weten toch, dat het naar Indië sturen dikwijls een hulpmiddel was om zoons van eene deftige familie uit de gevangenis te redden.

Wat er in het hart van den vader moet zijn omgegaan, toen hij zelf verzoeken moest zijn zoon als een verloren individu met dwang te zenden naar het land, vanwaar hij op zijn leeftijd zeker niet zou terugkeeren, dien zoon, waar hij eens al zijne hoop op gebouwd had, wien hij met trots zijn eigen naam had gegeven — wij wagen het niet hierin door te dringen. Maar ook die zoon, hoe onvoorzichtig en loszinnig hij moge geweest zijn, heeft aanspraak op onze deernis. Vele tranen heeft de Schreierstoren gezien, maar zeker weinige zoo bitter, als toen deze 47jarige man, wien het leven eenmaal zoo schoon had toegeblonken, afscheid nam — en hij wist, dat het voor altijd was —

van de vrouw, die hij toch eenmaal had liefgehad en nu zeker weer liefhad, van zijne vier ongelukkige kinderen, ongelukkig door zijne schuld.

Vele treffende treurspelen heeft Vondel geschreven, maar weinige zoo aandoenlijk als dat, waarin hij zelve en zijn „naeste bloet" de hoofdpersonen zijn.

Om voor zijne dochter te redden, wat er nog te redden was, maakte Vondel in 1660 opnieuw zijn testament. Thans bepaalde hij het deel zijns zoons op „de naeckte legitime portie", tevens verklarende, dat deze zoowel voor zijn moederlijk, als voor zijn vaderlijk erfdeel volkomen voldaan was door hetgeen hij ten huwelijk had gekregen. Voor het overige benoemde hij zijne dochter tot universeel erfgenaam. Men ziet, dat hier van schulden en dergelijke van zijn zoon met opzet gezwegen wordt.

Groot leed noemt men dikwijls liever niet, maar duidt het slechts aan, zooals Vondel deed in den volgenden merkwaardigen brief aan Huygens.

Edele gestrenge Heer en Ridder.

Men zeght dat 'er geen onbeschaemder dier ter weerelt gevonden wort dan een ondanckbaer mensch. Ik zoude my hierom met reden mogen beschuldigen te traegh te zijn in het beantwoorden van uwe Ed. brief, ten waere my ontschuldighde een donckere nevel van weereltsche moeielyckheit, die, juist omtrent dien tyt, mynen onmaghtigen geest benevelde, en belette door te schynen met een dun straeltje van schuldige danckbaerheit voor d'onverdiende genaa en eere der doorluchtighste en miltdaedighste Princesse douagiere my bewezen: waerom ick uwe Ed. by dezen toezende eene geringe blyck van myne zucht, om my eenighzins te wreecken over het ongelyck, my onverdient van haere hoogh gemelte Hoogheit aengedaen, met dien heerlycken Genadepenning, en levende afbeeldinge van den grooten Frederick, by my altyt ter eere gedacht. Uwe Ed. gelieve dan deze weinige vaerzen, hoedanige die zijn, aen de voeten der doorluchtighste mevrouwe mynen halve op te offeren, en myne gebiedenis t'haerwaert te bekleeden, met mynen wensch van eeuwigh te mogen blijven,

Edele gestrenge Heer en Ridder,

Haere Doorluchtigheits
en uwe Ed. ootmoedige dienaer
J. V. VONDEL.

t'Amsterdam 1659
den 16 van Wintermaent.

Hierby gaen de gedichten van Jan Vos, tot een kleen bewys van danckbaerheit, en zyne gebiedenis aen haere doorluchtighste Hoogheit, in wiens dienst hy wenscht te leven en te sterven.

Het in dezen brief bedoelde gedicht is *Op den Princelijken Genade-penning* (vgl. bl. 330). Wij zien uit dezen brief niet alleen, dat Vondel nog altijd met Huygens vriendschappelijk verkeer hield, maar ook dat hunne hartelijke verhouding algemeen bekend was. Daarom had Jan Vos zijne bemiddeling] ingeroepen om verzen aan de Prinses te doen toekomen. Tevens blijkt hieruit, dat de voorrede van den *Jephta* geene verwijdering tusschen Vos en Vondel had doen ontstaan, zooals men wel eens gemeend heeft.

Zijn verdriet zocht Vondel blijkbaar te overwinnen door veel te werken. In geen enkel jaar van zijn lang leven is er zooveel van hem gedrukt. Dat is zeker niet alles ook in dit jaar geschreven, maar juist het meer mechanische werk van het laten drukken, waarbij wel de geest wordt bezig gehouden, maar niet iets nieuws behoeft voort te brengen, en waarbij een drang van buiten komt om op een bepaalden tijd het werk klaar te hebben, geeft aan de droefheid eene heilzame afleiding. Behalve een groot aantal kleinere gedichten verschenen in dit jaar vier treurspelen en de berijmde vertaling van Virgilius.

Buiten zijn toedoen of voorkennis werd een derde druk van het Tweede Deel der gedichten uitgegeven. Wel was de hatelijke voorrede weggelaten, en vervangen door een „De Drukker aan den Lezer", maar hierin werd gezegd, dat verscheidene verzen uit het eerste deel nog eens waren opgenomen, omdat de dichter daarin groote veranderingen gemaakt had, o. a. door in het Treurdicht van Hendrik de Vierde zestien regels uit te laten. Verder waren bijna alle gedichten uit den tweeden druk opgenomen, ook die waarvan de uitgave Vondel zoo onaangenaam was, benevens de meeste kleinere, die hij na 1647 had uitgegeven.

Hij was hierover zeer geërgerd en schreef: *J. v. Vondel tegens de Valsche Drukmunt, gangbaer op zynen naem.* Hij klaagt, dat op zijnen naam verzen uitgegeven worden, waar hij geheel onschuldig aan is. „Tegens deze ongeschicktheit en moedtwillige boosheit schieten my geene wapens dan mijn gedult over." Willen anderen ze echter lezen, dan moet hij het gedoogen.

Dit liet hij opnemen in de *Hollantsche Parnas*, eene bloemlezing. die in dat jaar bij Lescaille uitkwam. Tegelijk gaf hij den uitgever een aantal zijner kleinere gedichten uit de laatste jaren, die hier nu voor het eerst gedrukt werden. Daaronder zijn de meeste bijschriften op portretten, die wij boven (bl. 328) reeds vermeld hebben, en ook op andere kunstwerken. Slechts enkele moeten nog genoemd worden, zooals een schoon *Kersliedt*, zangeriger en zonniger dan een later met denzelfden titel, dat misschien eene vertaling is; *Op de marmerbeelden der Heilige Vaderen Ignatius de Loiola en Franciscus Xaverius; Grafdicht van den Heiligen Vader, Bruin van Keulen, Stichter van de Karthuizersorden; Op d'afbeeldinge van de Tucht, boven de Tuchtpoort;* op het schoonschrijven van Coppenol en van De Lange; eene vertaling uit Horatius; en *Danckoffer aen den E. Heer Joan Six, voor zyn ooft en wiltbraet my uit zyne hofstede toegezonden.*

Niet al zijne kleinere gedichten uit dezen tijd echter werden in die bloemlezing medegedeeld, niet b.v. wat hij in Nov. 1659 in het album van Joan Blasius geschreven had. Deze promoveerde het volgende jaar in de rechten, maar wij zien, dat Vondel reeds nu bekend was met den jongen man, die later als dichter naam zou krijgen. Een andere rechtsgeleerde dichter, op wiens portret — wij weten niet, wanneer — Vondel een bijschrift maakte, was Bartholomeus Abba.

Van de in dit jaar afzonderlijk uitgegeven gedichten noemen wij *Ter Begraefenisse van den Hooghgeleerden Heer Peter Schryver*, den ouden vriend van Vondel, die 30 April op 84-jarigen leeftijd overleed; *Op de toetssteene Feesttafel der Goden... door D. van Rijswijck* [1]. Misschien behoort ook tot dit jaar *Het Lyckbedde van wylen Heer Joan Banning Wuytiers*, want wel was deze priester reeds in 1647 overleden, maar de fraaie gravure, waar het gedicht bij behoort, is van 1660.

In het begin van 1660 had in Engeland de omwenteling plaats, waardoor Karel Stuart aan de regeering kwam. Vondel uitte dadelijk zijne vreugde over dit herstel van het erfelijk gezag in *Op d'Afbeeldinge van.... Karel Stuart den Tweeden*, weldra gevolgd door *Opgang van Karel Stuart den Tweeden*. Men weet, hoe vriendelijk de Staten zich tegenover Karel betoonden. Ook de Amsterdamsche regenten

[1]) Deze tafel is thans in het Rijksmuseum.

bleven niet achter, maar konden niet verkrijgen, dat de Koning hunne stad bezocht. Ter vergoeding daarvan werd nu zijne zuster, de weduwe van Willem II, met haren zoon uitgenoodigd. Deze kwamen den 15den Juni en werden met groote feestelijkheden ingehaald, waarbij natuurlijk de vertooningen — weer door Jan Vos opgesteld — niet ontbraken. Vondel dichtte bij deze gelegenheid zijn allegorisch, maar opgewekt en levendig *De Bruiloft van den Teems en Amstel t'Amsterdam* en *De Ridderschap van Amsterdam onder zijne Koningklijcke Hoogheit, Willem van Oranje* enz., het laatste naar aanleiding van een rit van den Prins door de stad aan het hoofd van de eerewacht.

Weldra ging een nieuw gezantschap naar Engeland, waarbij ook de Amsterdamsche burgemeester Simon van Hoorn. De heeren namen een aantal geschenken voor Karel mede, zooals wij hooren in Vondels *De Kunstkroon voor den Koningk van Groot Britanje.*

Van *Publius Virgilius Maroos Wercken in Nederduitsch Dicht vertaelt,* die in dit jaar verschenen met eene dichterlijke opdracht *Parnasloof* aan Cornelis de Graef, weten wij zeker, dat zij niet in dit jaar vertaald zijn. In 1655 was immers reeds een gedeelte daarvan gedrukt onder den titel *Ondergang van Troje* met eene dubbele opdracht aan Peter Hooft de Graef, eene in proza en eene in poëzie. Daar was toen bijgevoegd *Nereus Voorspellinge,* de vertaling eener ode van Horatius. Thans in 1660 heeft hij dus waarschijnlijk niet meer gedaan dan den druk bezorgen. De Graeff zond hem uit dank voor de opdracht een aam Rijnschen wijn. De vertaling moet echter na 1647 gesteld worden, omdat bij de uitgave van de *Leeuwendalers* de eerste Herderszang gevoegd is in eene andere bewerking.

Van de vier treurspelen, die in dit jaar werden uitgegeven, was er een nl. *Koning Edipus,* opgedragen aan Joan Huidekooper, ook wel in dit jaar geschreven. Het is toch het eenige, dat in dezelfde versmaat gedicht is als de *Jephta.* Dat hij een nieuw werk opzette, schijnt in strijd met hetgeen wij boven (bl. 342) schreven, maar het was eene vertaling (vgl. bl. 161) nl. uit Sophocles.

Koning David in Ballingschap, opgedragen aan Andries de Graef, en *Koning David Herstelt,* opgedragen aan Cornelis van Vlooswyck, waren weer geheel, behalve natuurlijk de reien, in alexandrijnen gedicht, en dus waarschijnlijk reeds vroeger geschreven. Alleen heeft hij er misschien nu de laatste hand aan gelegd en hier en daar iets verbeterd.

Het valt ook te betwijfelen, of Vondel de droefheid van David over Absolon zoo had kunnen schilderen als hij gedaan heeft, nadat hij over zijn eigen zoon het harde vonnis had moeten vellen. Brandt zegt, dat dit laatste stuk „by gelegenheit van de wonderbaare herstellinge des Konings van Grootbritanje, Karel den tweeden, in dicht gebraght" is. Had hij gezegd „ten tijde van", dan kon men hem gelijk geven, want de overeenkomst tusschen dat historische feit en het treurspel gaat niet verder dan de woorden „Koning... herstelt" in den titel.

Behalve het pogen om door arbeid zijn verdriet te beheerschen, kan er nog eene andere reden geweest zijn voor Vondels gejaagde werkzaamheid in dit jaar. Waarschijnlijk voelde hij zich niet in staat de overstelpende droefheid nog lang te dragen, en wilde hij voor zijnen dood — ook het maken van het testament wijst op dezen gedachtegang — alle half of bijna voltooide gedichten afmaken.

Tot die werken behoorde *Samson of Heilige Wraeck*, opgedragen aan Cornelis van Outshoren, dat bijna geheel in alexandrijnen geschreven is, maar ook een klein stuk in verzen van tien en elf lettergrepen.

In Samson zag Vondel niet alleen, evenals in Jephta, Salomo en zoovele anderen, een „voorbeelt" van Christus, maar ook een bewijs van Gods wijsheid, goedheid en macht, terwijl hij bovendien voor de jeugd een waarschuwend voorbeeld is om „zich van de bekoorlijcke streecken der lichtvaerdige schoonheden te hoeden, waer door zoo veele dappere mannen ten val geraeckten". En „wanneer de menschen Godts gaven misbruiken en verwaerloozen, dan ontruckt d'allerhooghste hun zijne genade."

Men heeft gemeend, dat de beginregels van het gedicht *Tegen Vondels Lucifer* (vgl. bl. 305), nl.:

De heilige Ark van Gods verbond
Staat op der Fielesteenen grond,
In Dagons huis, nu Joostens dicht
Den troon van 't drymael heilig licht,
Waerachtig God, geen Jupiter,
Bestreden trots van Lucifer,
Sloot in een Rijmkist, met gespeel
Ontslooten, op het boos toonneel.

de aanleiding geweest zijn voor den *Samson*, waarin hij dan zelf eene „heilige wraeck" heeft willen nemen op de bestrijders van den

Lucifer. De kern van het stuk is dan gelegen in het derde en vierde bedrijf. Daarbij is echter aan enkele uitdrukkingen te veel waarde gehecht, en niet genoeg gelet op den samenhang. Het wereldlijk en het kerkelijk gezag zijn het eens over de vertooning van het „spel van zinnen", waarvoor zelfs de kerksieraden geleend zullen worden. Alleen de „Koorwaerzeggerin", de „grijze non", die welkom geheeten wordt met haar „sleep gewijde nonnen" protesteert. Het geschil is tusschen haar en den aartspriester, dus tusschen geestelijke personen onderling, en zij verzet zich, niet omdat zij het tooneel in het algemeen ongeoorloofd acht, maar omdat de godheid beleedigd zal worden, wanneer een *ongeloovige* in den *tempel* zal spelen. Ten slotte dreigt zij, dat „De schouburgh moet verzincken Met Dagons kercke, en al wat aen dien gruwel vast, Op koorwaerzeggery, noch ons waerschuwing past". En dat gebeurt ook. Waar is hier de allegorie en de toepassing op hetgeen er bij den *Lucifer* heeft plaats gehad? Dan zou b.v. Wittewrongel worden voorgesteld door de „grijze non", die o. a. klaagt over de beeldenstormerij der Joden. En dan zeker de schouwburgregenten door den Aertspriester, die wel zegt:

Tooneelspel was van outs verdienstigh by de Goôn,

maar ook „Dat krenckt het hooftgezagh Te hoog ons toebetrout" en ['t is] „niet geraên den kerckelijcken toom Te laeten glyden".

De treurspelen in deze jaren uitgegeven, hebben zeker langen tijd meer of minder afgewerkt of in schets klaar gelegen. En dan maakt de *Samson* den indruk van een der oudste hiervan te zijn, niet alleen omdat er herhaaldelijk regels in voorkomen, die aan den *Roskam*, Hooft's *Geeraert van Velzen* enz. herinneren, maar vooral omdat de teekening der priesters zoo weinig Roomsch, zoo veel Romeinsch heeft.

Het laatste van deze elkaar zoo snel opvolgende treurspelen was de *Adonias*, opgedragen aan Jacob de Graeff. De hoofdpersoon was weer genomen uit den kring van David en Salomo. Ook hierin worden de alexandrijnen enkele malen door eene andere versmaat afgewisseld. Grooten opgang heeft het stuk niet gemaakt, ofschoon er heerlijke verzen in voorkomen en schoone tooneelen, zooals dat tusschen Adonias en Abizag, dat terecht door verschillende beoordeelaars zeer geprezen wordt.

In dit jaar verscheen de tweede druk van Wittewrongel's *Oeconomia*

Christiana of Christelycke Huishoudinghe. Hierin keurde hij niet zoozeer het schrijven en lezen van tooneelspelen af, als wel het vertoonen. Vooral trok hij te velde tegen onzedelijke stukken of die waarin de ware leer beschimpt werd, zooals b.v. in den *Lucifer* naar zijne meening geschiedde. Op den eersten druk had Vondel niet geantwoord, maar nu zoo spoedig reeds de tweede verscheen, te meer nu de schrijver dien aan de regeering van Amsterdam had opgedragen en daarvoor *f* 250.— had ontvangen, nu mocht Vondel niet zwijgen. Hij schreef dus zijn *Tooneelschilt of Pleitrede voor het Tooneelrecht.* Hij zegt zelf: „Tegenwoordigh was het voornemen voor het wettige tooneelrecht noch een weinigh ten overvloet te pleiten, hoewel het voorheene al met genoeghzaeme reden en bewijs verdaedigt is.” Hij geeft dan ook zoo goed als geene nieuwe argumenten, maar steekt ten slotte den draak met Wittewrongel's opvatting, door te vertellen, dat er in den Schouwburg twee spreuken uit den hemel kwamen vallen: „Schryf speelen, maer speel niet” en „Lucifer gaat ten tooneelreie”, waarover de Schouwburghoofden eerst ontsteld waren. Maar weldra begrepen zij, dat zoolang het tooneel niet misbruikt werd, het in Amsterdam van de overheid weinig te vreezen had.

Dit geschrift van Vondel lokte twee tegenschriften uit: *Tooneelschilds-verplettering* in proza door een ongenoemde, en *Schouwspels Beschouwing* in verzen door Jacob Koeman. Een van de voornaamste grieven der tegenstanders van den Schouwburg was het ijdellijk gebruik van Gods naam. Wat dat betreft, hebben zij den strijd gewonnen. Na 1663 is Gods naam op het tooneel niet meer uitgesproken. In de meeste na dat jaar geschreven stukken kwam de naam niet meer voor en de oudere stukken werden in de tooneeluitgaven, en dus zeker ook wel op het tooneel, zoodanig veranderd, dat zij in dit opzicht geen aanstoot meer konden geven [1]).

In kleine gedichten, althans gedateerde, zijn de jaren 1661 en 1662 niet vruchtbaar geweest. En de ongedateerde, die in dezen tijd gemaakt kunnen zijn, zijn bijschriften bij kunstwerken, die voor de kennis van des dichters leven van niet veel belang meer zijn.

---

[1]) Natuurlijk is het bij het groote aantal tooneelstukken mogelijk, dat in enkele de naam God gebleven is. Maar in eenige dozijnen stukken, die ik opzettelijk daarvoor heb nagegaan, is overal de verandering aangebracht, soms op zeer zonderlinge wijze.

Behalve bij het huwelijk van Robert Honiwood met Margareta van Vlooswijck (vgl. bl. 328) dichtte hij nog in April 1662 een bruiloftszang voor Peter de Graef en Jakoba Bikker. Beide familiën behoorden tot zijne beschermers. Aan den bruidegom had hij den *Ondergang van Troje* (vgl. bl. 344) opgedragen en bij zijn portret had hij een bijschrift gemaakt (vgl. bl. 328), zooals hij het weldra bij dat van de jonge vrouw deed. Beiden schonk hij een gedicht over den oorsprong van hun geslacht. Een paar maanden voor het huwelijk had hij ten behoeve van den bruidegom een verjaarvers voor de bruid gemaakt.

Een derde bruiloftsdicht uit dit jaar was bij het huwelijk van den aanzienlijken Keulenaar, later raadsheer, Franciscus van Imstenraedt met Sofia Katharina Wichems. Hoe Vondel daartoe kwam, weten wij niet. Voor het vermoeden, dat hij de bruiloft zou hebben bijgewoond, is geen voldoende grond. Het gedicht zelf maakt den indruk, dat Vondel er niet geweest is en ook Bruid en Bruidegom niet persoonlijk gekend heeft. Er komt immers geene enkele toespeling op de personen zelve in voor: het gedicht is in de meest algemeene termen gesteld en zou, met veranderde namen, voor elk bruidspaar in Keulen kunnen gebruikt worden. Het waarschijnlijkst is dus, dat hij het gedicht heeft op verzoek van een Amsterdammer, die de bruiloft ging bijwonen.

Bij het overlijden van den veel en door velen geplaagden bisschop Zacharias de Mets hief hij eene gevoelvolle *Lyckklaght* aan: het lijden vond weerklank in zijn gemoed.

Dat zijne bezorgdheid voor de Turken nog niet geweken was, bleek uit *Nootweer tegens den inbreuck van Turckyen.* De aanleiding hiertoe was de verovering van China door de Tartaren, die hem later de stof voor zijn *Zungchin* zou geven. Men zag nu, wat men van de ongeloovigen te wachten had, en zou men nog werkeloos blijven? Als eenmaal die dag zou komen, dat alle Christenen te zamen tegen de Halve Maan zouden optrekken, moest ook Nederland gereed zijn tot den krijg. Gelukkig, dat men althans voor de vloot zorg droeg. En evenals Vondel gejuicht had bij het voltooien van het Zeemagazijn, deed hij het thans, nu in 1661 de Admiraliteit op de plaats van het oude Prinsenhof een nieuw en schoon gebouw had gekregen. *Op 's Lants nieu Raethuis* niet alleen, maar ook *Op het Reisjaght der... Heeren Raeden ter Amiraliteit* maakte hij een geestdriftig gedicht. Zelfs op de schilderijen in het nieuwe gebouw maakte hij bijschriften,

evenals op het Roode Paert, het merkwaardige kanon van de Zeeraeden te Enkhuizen.

Op het Klokmusyk t'Amsterdam, het klokkenspel van de Oude Kerk, zong hij ter eere van den beroemden klokkengieter Hemony.

Als reeds zoovele malen bij het bezoek van een vorstelijk persoon aan Amsterdam, liet Vondel zich hooren, toen in 1662 de Keurvorst van Keulen daar met een feestmaal ontvangen werd. *Ter blyde Maeltyt voor ... Maximiliaen Henrik* dichtte hij een hartelijk en welluidend lied. De Burgemeesters gaven hem daarvoor eene vereering van *f* 30.—, die Vondel in dezen tijd niet onaangenaam kon zijn. Maar eenigszins grievend was het toch wel voor hem, dat Jan Vos tegelijk voor een gedicht *f* 50.— ontving. Hadden de Burgemeesters misschien gedacht, dat Vondel bij deze gelegenheid de grootste vereering van den Keurvorst moest ontvangen? Dan vergisten zij zich zeer, want deze schonk den dichter eene gouden medaille, die later getaxeerd werd op — twaalf gulden.

Het geringe aantal der kleine gedichten in deze jaren werd ruimschoots vergoed door het groote leerdicht *Bespiegelingen van Godt en Godtsdienst. Tegens d'ongodisten, verlochenaers der Godtheit of Goddelijcke Voorzienigheit.* Aan dit grootsche dichtwerk, dat in 1662 verscheen, had hij zeker lange jaren gewerkt. De eerste maal, dat wij daarvan eene aanwijzing vinden, is in den *Geboortezang* (vgl. bl. 271) vs. 31 vlgg. Ook later b.v. in de *Blyde Inkomst van ... Christina*, in het *Berecht* voor den *Samson* enz. vinden wij telkens uitdrukkingen, die aantoonen, hoe geheel de dichter van dit onderwerp vervuld was. Geen wonder. Zooals wij het gemoedsleven van Vondel hebben leeren kennen, moest hij deze stof wel bezingen. Dat niet alle vrome dichters dit gedaan hebben, ligt alleen daaraan, dat er maar zeer weinigen zijn, die het kunnen. Een zoo uitvoerig gedicht over eene zoo rijke stof kan hier natuurlijk niet, ook maar eenigszins naar waarde, besproken worden. Het zij genoeg er op te wijzen, dat Vondel buitengewone kennis, niet alleen van de scholastieke wijsbegeerte, die hij volgt, maar ook van de wijsgeerige stelsels, die hij bestrijdt, vooral van Lucretius, toont te bezitten. Een scherp oordeel, strenge logika, fijne dialectiek maken hiervan eene verhandeling, die zoowel om den inhoud als om den gedachtegang groote waardeering verdient. Bovendien is dit alles met rijke beeldspraak in keurige welluidende

verzen geschreven, treffend door dichterlijke schoonheid en innig godsdienstig gevoel. Doordien het tegen de „ongodisten” gericht is, zal het grootste gedeelte door geloovigen van zeer uiteenloopende richting met instemming gelezen kunnen worden. Dat het niet vele andersdenkenden zal overtuigen, heeft het met al dergelijke gedichten gemeen. Maar dat vermindert de kunstwaarde niet. Wie een kunstwerk alleen zou kunnen genieten, wanneer hij het met de denkbeelden en opvattingen van den kunstenaar eens is, is toch nog vrijwel van kunstgevoel verstoken. En wie zich van Vondels godsdienstige overtuiging in de laatste periode van zijn leven eene heldere voorstelling wil maken, mag dit werk niet ongelezen laten.

Brandt zegt uitdrukkelijk, dat de *Bespiegelingen* „met groot overleg, en raadt van geleerde mannen waaren bearbeidt.” Dat kan wel niet betwijfeld worden. Het is altijd zijne gewoonte geweest en het zou onbegrijpelijk geweest zijn, wanneer hij bij eene zoo moeilijk en diepzinnig onderwerp daarvan zou zijn afgeweken. Wanneer dus iemand op den lof van Vondels wijsgeerige kennis iets zou willen afdingen, zouden wij hem niet met bewijzen kunnen tegenspreken. Maar dat behoeft ook niet: wij bewonderen in Vondel in de eerste plaats den dichter, niet den wijsgeer. Zijn dichterlijk genie blijkt schitterend ook in dit werk. Hoeveel of hoe weinig hij voor den inhoud en gedachtegang aan anderen mag ontleend hebben, geheel van hem is de schoone vorm en ook hier blinkt weer zijn buitengewoon talent uit om de diepzinnigste redeneering in verheven verzen uit te drukken. Vooral treft ons hier weer Vondels eenvoud. De *Bespiegelingen* eischen voorzeker nadenken en inspanning, maar dat ligt aan de stof: de vorm, waarin Vondel die stof kleedt, hoe verheven en dichterlijk, is altijd eenvoudig en helder.

Met de vertaling van een geheelen dichter, vijf treurspelen en een uitgebreid leerdicht was de voorraad niet uitgeput. Nog geruimen tijd kon hij den drukker bezig houden. Zoo verscheen reeds in hetzelfde jaar 1662 *Joannes de Boetgezant*, een der belangrijkste gedichten van Vondel, alleen al daarom, omdat het eenig in zijne soort is. Hij zelf noemde het zonder twijfel een heldendicht en vergelijkt daarom in den aanhef Johannes als hoofdpersoon met Achilles en Aeneas. De stijl ook doet aan Virgilius denken. Lateren hebben het werk dien naam ontzegd, vooral omdat er niet ééne groote daad is, waar al het andere

van afhangt. Daarom noemde men het liever eene dichterlijke levensbeschrijving of zelfs wel een leerdicht. De naam doet er echter weinig toe. De hoofdzaak is, dat Vondel ons in dezen *Joannes* een werk heeft nagelaten van groote dichterlijke waarde, dat niet licht iemand met gevoel voor poëzie onvoldaan uit de hand zal leggen. Alle voortreffelijkheden, die wij reeds herhaaldelijk in zijne gedichten hebben opgemerkt, vinden wij ook hier. Maar in enkele opzichten is toch reeds eenige achteruitgang te bespeuren, vooral in den eenvoud en zelfbeheersching.

De opdracht aan Joannes Mauritius van Nassau is op zichzelf reeds een uitmuntend dichtstuk. Vondel herinnert dezen vorst, dat hij de namen van twee beroemde heiligen draagt. Vooral op den naam Joannes mag hij trotsch zijn, te meer nu hij zelf het hoofd is der Duitsche ridders van St. Jan. Dit geeft den dichter aanleiding de roemrijke geschiedenis dier ridderorde in herinnering te brengen en den aangesprokene op te wekken, dat hij zich aan het hoofd zijner ridders zal stellen om alle Christenen voor te gaan in den strijd tegen de Turken.

In zes boeken vertelt hij vervolgens de geschiedenis van Johannes den Dooper, waarbij natuurlijk het bijbelverhaal nauwkeurig gevolgd is. Dit bevat echter geene voldoende stof voor een zoo groot gedicht en Vondel heeft den inhoud belangrijk moeten uitbreiden. Begrijpende dat daar menigeen bezwaar tegen hebben zou, heeft hij dadelijk in eene narede zich verdedigd. Hij beroept zich op de vrijheid van den dichter en den schilder om hun werk „naer den eisch en voeghlijckheit op te zetten, en rijckelijck te bekleeden". Daarmede geeft de kunstenaar echter volstrekt niet te kennen, dat hij zijne bijvoegsels voor gelijke waarheid wil doen doorgaan. Deze vrijheid eischt hij voor den dichter, „voorbehouden dat hy in bybelstoffe zich doorgaens houde binnen de paelen van eene eerbiedige godtvruchtigheit en zedigheit".

Men ziet, dat hij tegenover de bijbelstof een veel vrijer standpunt heeft ingenomen dan vroeger. Nu spreekt hij van „rijckelijck te bekleeden", vroeger was het „wat Gods boeck .... niet zeit, spaerzaem .... te zeggen" (vgl. bl. 189). Wij verheugen ons over die verandering, want juist daaraan hebben wij prachtige episoden en heerlijke beschrijvingen te danken. Wij wijzen slechts op het invoeren der duivelen in het verhaal, en de beschrijving van den dans van Salome. Als eene bijzonderheid mogen wij nog wel vermelden, dat

van dit gedicht in 1761 eene vertaling in Latijnsche verzen verscheen van C. F. de Rees.

Hij had thans den leeftijd van 75 jaar bereikt, en dit was zeker voor De Koning eene aanleiding om het bekende fraaie portret te maken. Vondel zelf schreef hierbij:

Ik telde vijfenseventigh,
Toen *Koning* my, dus levendigh,
  Te voorschijn braght op zijn panneel.
Wie van de kunst met kennis spreekt,
Zeght dat hier slechts de spraek ontbreekt.
  Men kroon' het koningklijk penseel.

Omdat dit zeker een der best gelijkende portretten is, dunkt het ons hier de plaats om de beschrijving aan te halen, die Brandt van zijn uiterlijk geeft. „Hy was van middelbaare lengte, wel gezet, en wel gemaakt van leeden. In 't weezen vertoonde zich een kenbaare schranderheit en opgetrokkenheit van gedachten. Zyn aangezicht was in de kracht zyner jaaren blankbleek en magerachtig; maar in zynen ouderdom breedtachtig, vol in 't vleesch, gezondt van kleur, en bloozend op de kaaken; het voorhooft niet te hoogh. Onder hoge wynbraauwen, aan de rechte zyde een weinig hooger opgetrokken dan aan de slinke, doch zonder misstandt, hadt hy bruine, levende, doordringende, scherpziende, of, gelyk men spreekt, aarents oogen, vol viers, als of hy heekeldichten in 't hooft hadt. Zyn neus was wat verheven, wel in 't vleesch, de mondt niet te groot, zyne lippen dunachtig; zijn hair zoo kort, dat het d'ooren pas half bedekte; zyn baerdt kleen, en, gelyk als 't hair, zwartbruin; tot dat het in zyn hooge jaaren wit van grysheit wierdt. Dusdaanig was zyn uitwendige gedaante, gelyk hem ook verscheide afbeeldingen, door de vermaardtste en kunstigste schilders gemaalt, vertoonen: inzonderheit de schilderyen van Govaart Flinck en Flips de Koning; ook de print van Lievens, met een rol in de handt, daar de Heer Joan Six dit aardig dicht op schreef,

Dit 's Vondel, met zyn rol,
Apelles trof Apol.

Doch in zyn' hoogsten ouderdom werdt zyn weezen van niemant beter getroffen dan van den gemelden Koning; die hem, uit liefde tot zyne poëzy, wel zes- of zevenmaal schilderde, of teekende."

Hier zegt Brandt zelfs te weinig: van De Koning zijn er nog zeven of acht geschilderde en drie geteekende portretten over, terwijl wij van nog twee geschilderde een bericht hebben.

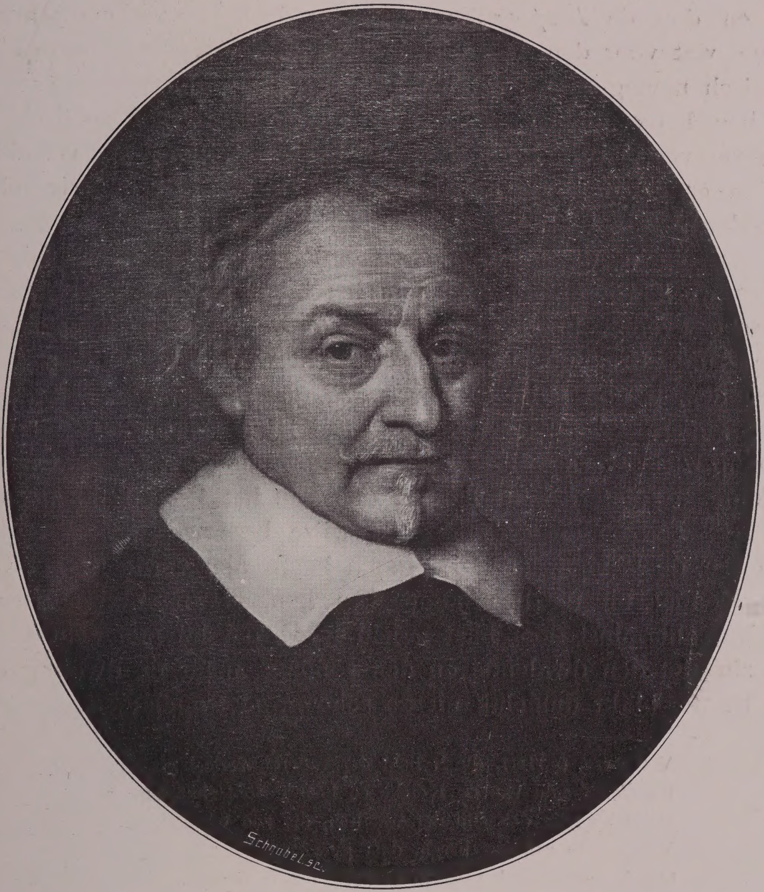

Joost van den Vondel.

Schilderij van Philips de Koninck in het Rijksmuseum te Amsterdam.

Behalve een reeds genoemd bijschrift bij een portret en een bruiloftsdicht voor het Katholieke paar Bartholomeus Kromhout en Jakoba van der Wiele van der Werve heeft Vondel in het jaar 1663 geene

kleinere gedichten gemaakt. Wel verschenen een groot leerdicht, of liever lofdicht en twee treurspelen.

De Heerlyckheit der Kercke, haer ingang, opgang, en voortgang. Begrepen in dry boecken, zal den meesten lezers nog meer kunstgenot schenken dan de *Bespiegelingen*, omdat de blijde verheerlijking van datgene, wat voor den dichter het allerhoogste is, eerder onze ziel tot aesthetisch medegevoelen zal wekken, dan een philosophische redeneering, hoe hoog zijne kunst ook gestegen is in het schilderachtig weergeven van diepzinnige gedachten. Dat genot wordt niet verminderd doordien er groote historische gedeelten in zijn: de historie zelve is meermalen poëzie.

Eigenaardig is, dat de opdracht aan Paus Alexander VII hier niet aan het werk voorafgaat, maar in het begin van het eerste boek is ingelascht, evenals in *Joannes de Boetgezant* de aanspraak aan zijn nichtje Anna Bruining. Of deze opdracht werkelijk aan den Paus is toegezonden, is nog altijd eene vraag.

Eene andere vraag, nl. waarom Vondel in de schildering van den voortgang der Kerk bij het jaar 1000 ophoudt en dus van eene bestrijding der latere ketterijen en ook van het Protestantisme afziet, is op zeer eenvoudige en afdoende wijze beantwoord door er op te wijzen, dat de bron, waaruit hij geput heeft, niet verder gaat.

Dat Vondel bij de bestrijding van hen, die naar zijne meening dwaalden, allerminst door haat geleid werd, dat hij met echt Christelijken zin niet den dwalende en den zondaar, maar de dwaling en de zonde haatte, blijkt duidelijk uit de schoone slotregels:

> Verlichtze, ô Heer, die 't licht der vaderen verlaeten,
> En d'eendraght van de Kercke en haer genootschap haeten.
> Herstelze naer den stijl der waerheit, die zoo wijt
> Verdwaelen van den bergh, daer gy gezeten zijt,
> Om 't menschelijck geslacht in veiligheit te weiden.
> Bekeerze die uw kudde, en eerst zich zelfs misleiden,
> En ruckenze uit den schoot der moeder tegens reên.
> Verzamel uw verstroide uit oost en west by een,
> Op datze, in eene koy vergadert, zich gewennen
> Een' herder, en zijn stem te hooren, en te kennen.

Nog altijd hield Vondel het voor mogelijk alle Christenen in éene kerk, en dan natuurlijk de Roomsche, te hereenigen.

Het kan eenige bevreemding wekken, dat Vondel, wiens zin en liefde voor historie ons zoo dikwijls gebleken zijn, niet meer treurspelen heeft geschreven aan de vaderlandsche geschiedenis ontleend. Doch wanneer wij bedenken, dat hij ook in zijne kunst groote behoefte had aan gezag, en dat er tot nog toe zoo weinig goede vaderlandsche treurspelen waren, dan wijkt onze bevreemding. Zijn eerste stuk van dien aard, de *Gijsbreght*, was eigenlijk een gelegenheidsstuk en zeker wel geschreven onder den invloed van den *Geeraert van Velzen*. Ook het tweede historische drama van Hooft, de *Baeto*, heeft diepen indruk op hem gemaakt. Wel heeft hij dat niet in een treurspel willen nawerken, maar in een heldendicht, zooals hij vertelt in *Parnasloof*, de opdracht aan Cornelis de Graeff van zijnen *Virgilius*.

Of dit plan, dat nooit uitgevoerd werd, invloed gehad heeft op de keuze van het onderwerp voor het volgende treurspel is niet uit te maken. Vondel zegt in zijne opdracht aan Simon van Hoorn, dat de beschouwing der prenten van Tempeest, waar hij „onder andere afbeeldingen, den Romainschen stadthouder op den stoel zagh zitten, daer Julius Paulus in zyn bloet geverft lagh, en Nikolaes Burgerhart [d. i. Claudius Civilis] geketent naer Rome gevoert wiert" zijnen lust ontvonkte om de geschiedenis van de *Batavische Gebroeders* op het tooneel te brengen.

De historische gegevens zijn uit Tacitus geput, ook voor de veelgeprezen rei uit het tweede bedrijf, waar de eenvoud en braafheid der oude Germanen bezongen wordt. Na drie vertooningen is het stuk voorloopig niet meer opgevoerd. De vele schoone regels en hier en daar de levendige dialoog konden blijkbaar het gebrek aan handeling en dramatischen knoop niet goedmaken, terwijl ook de hoofdpersoon te veel zichzelven roemt maar te weinig doet, en daardoor den toeschouwer niet bevredigt.

De hoogmoed is de moeder van alle kwaad. Niemand was daar meer van overtuigd dan de nederige Vondel. Overal zag hij in de gewijde als in de ongewijde geschiedenis de bewijzen, ook in de oude fabelleer. De *Metamorphoses* van Ovidius waren een der eerste groote Latijnsche dichtwerken geweest, die hij las en vertaalde. Een der beroemdste verhalen daaruit is van den zoon des zonnegods, die den wagen zijns vaders wilde mennen, maar dit vermetel bestaan met den dood bekocht. Deze stof heeft zeker reeds heel vroeg Vondels aandacht getrokken, al

verscheen eerst in 1663 zijn treurspel *Faëton of Reuckeloze Stoutheit* met eene opdracht „Aen de tooneelbegunstigers".

Volgens Brandt heeft Vondel „in 't treurspel van Faëton, naar 't oordeel van sommige scherpziende Kunstminners, het oog gehadt,

De dood van Julius Paulus.

Prent van Antonio Tempesta.

op het hoogh bestaan des Konings van Vrankryk tegens den Paus; toen zyne Majesteit voldoening eischte van 't ongelyk hem in den persoon van zynen Gezant aangedaan. Want d'eere van den Paus ging onzen Dichter bykans boven alles ter harte." In het bovenstaande is deze bewering eigenlijk reeds voldoende weerlegd; bovendien zal het moeilijk zijn in de geschiedenis van Faëton en die van Lodewijk XIV eenig punt van overeenkomst te ontdekken. Dat de eer van den Paus

hem na aan het hart lag, is zeker; maar daarom behoeft men nog niet overal allegorieën en toespelingen te zoeken.

De *Faëton* maakte nog al opgang, zooals uit het aantal drukken blijkt. In lateren tijd is het stuk ook meermalen vertoond, doch bij Vondels leven niet. Was dit niet spelen van den *Faëton* eene teleurstelling voor Vondel, daartegenover stond zeker wel eenige voldoening, dat de *Palamedes* in dit jaar te Rotterdam vertoond werd, „zonder dat het den Kerkenraadt, die zich met een bezendinge aan de Magistraat hier over beklaaghde, met verzoek, dat men 't zou verbieden, kon beletten."

Wie een zeer hoogen leeftijd bereikt, ziet zich langzamerhand alle oude vrienden en bekenden ontvallen, zonder dat de nieuwe daarvoor volledige vergoeding kunnen geven. Zelfs voor een dichter als Vondel wordt het ten slotte moeilijk die allen in verzen te betreuren. Maar bij den dood van zijn ouden vriend en beschermer Cornelis de Graeff in Mei 1664 kon hij niet zwijgen. Voor den zilveren gedenkpenning ter eere van zijne nicht Maria de Wolff dichtte hij het opschrift, evenals in het volgende jaar voor dien van Tanneken van Erpekom (dit was, zooals elders blijkt, eene met Vondel bevriende Protestantsche familie) en — op onbekenden tijd — voor Barbara Block.

Het slaan van gedenkpenningen was in de 17de eeuw zeer in zwang. Zelfs waren er lijkpenningen in den handel, waarop aan de eene zijde ruimte voor het graveeren van den naam enz. was opengelaten. Het is dus zeer goed mogelijk, dat nog andere kleine lijkdichten van Vondel met eene dergelijke bedoeling geschreven zijn, maar zonder dat wij dit weten, doordien die penningen niet bewaard zijn. Ook voor andersoortige penningen toch vinden wij verscheidene opschriften van hem, zooals voor de godsdienstige gedenkpenningen van den Engelengroet, van Sint Joan, van het Lam, maar ook van Paris' oordeel; de beide laatste schreef hij voor Agnes en Ida Block. Over de gedenkpenningen bij openbare gelegenheden en bij verschillende huwelijken hebben wij reeds herhaaldelijk gesproken.

Verscheidene van deze bijschriften zijn zeker gedicht uit vriendschap voor de daarop genoemde personen of op verzoek van de eigenaars. Maar meermalen zal het ook op verzoek van den graveur of drijver geweest zijn, zooals b.v. de titel *Op een gedreven silvren gedenkpenning, aen Maria de Neufville vereert*, doet vermoeden. In allen gevalle

had Vondel ook onder deze kunstenaars vrienden, zooals Van Rijswijck en Johannes Lutma, vader en zoon. Op den ouden Lutma maakte hij in 1669 een grafschrift, evenals in het vorige jaar een bijschrift bij het door den zoon vervaardigde portret.

Deze had ook een portret geschilderd van den beroemden drijver Paulus van Vianen, die reeds vóór 1620 was overleden, maar wiens werk nog zeer gezocht was. *De Dryfkunst van Paulus van Viane* werd gedicht op verzoek van eenige „kunstbeminders van het goutsmitsgilde", zooals blijkt uit een brief van Vondel aan Huygens. Dezen zond hij nl., ook op verzoek van diezelfde „kunstbeminders", een aantal afdrukken van het gedicht om die in Den Haag te laten uitdeelen aan kenners van de drijfkunst. Hieruit blijkt opnieuw, dat de hartelijke verhouding tusschen beide dichters algemeen bekend was.

In zijne naaste familie had Vondel in 1664 twee sterfgevallen. In Augustus overleed zijn oudste kleinzoon Adriaan, 20 jaren oud. Geen gedicht spreekt van dezen jongen doode. Had de smart den ouden grootvader te sterk aangegrepen? Van een anderen aard zal de ontroering geweest zijn bij het overlijden in December van Baertje Hooft, maar zeker zal hij toch ook diep getroffen zijn geweest bij het heengaan van deze schoondochter, wier beeltenis hem tot zulke hartelijke verzen had bezield. Was de vrede hersteld? Wij weten het niet, wel dat zij op de Kolk woonde. Wie er verder voor haar dertienjarigen zoon zorgde, is evenmin bekend. Waarschijnlijk was dat aan hare familie overgelaten. De grootvader zou voor zijnen naamgenoot licht iets anders gevonden hebben dan hem bij een schoenmaker in de leer te doen.

De eendracht onder de Christenvorsten, waar Vondel steeds op hoopte, bleef uit, maar toch kwamen behalve de Duitsche vorsten, ook Fransche troepen den keizer te hulp, toen hij door de Turken in het nauw gebracht werd. De groote overwinning, door Montecuculi in Augustus 1664 bij St. Gothard aan de Raab op de Turken behaald, was ook voor Vondel eene uitkomst. Dankbare vreugde bezielt zijn feestzang *De gezegende Adelaer van Leopoldus by den Raäbstroom.*

Als een bewijs van zijne onverzwakte kracht gaf hij in dit jaar nog *Adam in Ballingschap, of aller treurspelen treurspel* uit, dat met recht een vervolg op den *Lucifer* genoemd kan worden, en een voorlooper van den *Noah.*

Ofschoon Vondel in de opdracht zegt, dat hij zijn treurspel naar het voorbeeld van Hugo de Groot geschreven heeft, die reeds op achttienjarigen leeftijd zijn *Adamus Exul* had gedicht, moet men toch niet hierin alleen den prikkel tot het dichten van den *Adam in Ballingschap* zoeken. Eerder moeten wij aannemen, dat hij na den *Lucifer*, waarin de val der engelen vertoond werd, nu ook den val der eerste menschen wilde behandelen, en eerst nadat dit plan vaststond, nog eens het werk van De Groot bestudeerd heeft. Daardoor is er in den opzet der tragedie weinig overeenkomst en is de invloed van De Groot's werk steeds toenemende, zoodat in het laatste gedeelte vooral vrij wat plaatsen zijn, waar Vondel zijn voorganger heeft nagevolgd of zelfs van hem overgenomen.

Zijne godsdienstige overtuiging heeft hij niet verloochend, zelfs zijn er wel enkele regels in, waaruit bij nauwlettend toezien blijkt, dat hij Roomsch is. Hoe zou men het anders kunnen verwachten? Maar daarom mag men het nog geen Roomsch stuk noemen. Vondel was een te echt kunstenaar om in zijne werken eenvoudig overal zichzelf te geven onder andere namen. Hij schilderde de personen, wier geschiedenis hij voorstelde, zoo waar mogelijk, maar moest dat natuurlijk doen, zooals hij ze zag. Daardoor is er altijd iets van Vondel in al zijne personen, maar dat is er niet opzettelijk ingebracht. Dat kwam er zijns ondanks in, zooals de individualiteit van elk kunstenaar zich in zijn werk zal vertoonen, hoe hij zich ook inspant om objectief te zijn.

Zij, die meenen dat Vondel in zijn *Adam* polemiseert, laten zich daartoe, naar onze meening, verleiden door het „Berecht betreffende den staet van den eersten mensche, voor en na den val, en eenige omstandigheden omtrent deze stof," dat volkomen juist gekarakteriseerd is als „een polemisch theologisch betoog, waarin het leerstuk van het donum superadditum, de *overnatuurlycke schenckaedje der Erfrechtvaerdigheit*, en in verband met dit door de Protestanten fel bestreden dogma, de erfzonde en de Pelagiaansche ketterij, die de erfzonde ontkende en den onverzwakten vrijen wil aannam, behandeld en geoordeeld worden."

Tegen den *Adam* verschenen drie gedichten. Het eerste was van Jacob Steendam, die ook vroeger reeds tegen Vondel was opgetreden met zijn *Rechte Gruwel der Verwoesting*, waarin hij vooral het

Decretum Horribile aanvalt, maar tegelijk latere gedichten tot aan *Maria Stuart.* Nu schreef hij *Op Joost van den Vondel, of Adam in Ballingschap.* Na Vondel zijn overgang tot de Katholieke kerk verweten te hebben, geeft hij aan het einde als zeker wel zijn voornaamste grief, dat deze „schaemteloos Gods naem, en syn onsichtbre troone En Adam, 't Paradys derft op 't toneel vertonen." Het tweede *Adams Antwoordt, tegen Joost vanden Vondel* ontwikkelt meer theologische bezwaren, vooral tegen het leerstuk der erfzonde. De schrijver noemt zich Jan Pietersz., beeldhouwer. De strekking van het derde: *Pleyt voor onze Eerste Moeder Eva.... door Meynarda Verboom* wordt door den titel reeds voldoende aangeduid.

Vondel droeg den *Adam* op „Aen de kunstbeminnende Heeren, Vaders van het Oudemannenhuis en Weeshuis, Voorstanders van het recht gebruick der Tooneelspelen". Dat was zeker wel met de bedoeling hen uit te noodigen dit stuk te laten spelen. Waarschijnlijk hoopte hij, dat hiermede het nieuwe gebouw, waaraan men bezig was, zou ingewijd worden, evenals het vorige met zijn *Gijsbreght.*

Den 23sten Juni 1664 werd het laatst in den ouden Schouwburg gespeeld. Spoedig daarop legde het dochtertje van Jan Vos den eersten steen voor den nieuwen, die reeds 26 Mei 1665 geopend werd. Het openingsstuk was niet *Adam in Ballingschap*, maar een allegorisch stuk van Jan Vos, *De Inwijding van de Schouwburg.*

Misschien had Vondel niettegenstaande de genoemde aanvallen op den *Adam* toch nog wel hoop, dat dit stuk vertoond zou worden, omdat de tooneelspelers, die gedurende de verbouwing van den Schouwburg op het Droogbak speelden, ook den *Palamedes* ten tooneele gebracht hadden, zelfs driemaal, zonder dat het verboden werd of dat iemand daartegen protesteerde. Het besluit van de Regenten zal hem dan zooveel te meer teleurgesteld hebben. Toch was het volkomen begrijpelijk. Eene schouwburgdirectie kan niet alleen te rade gaan met hare waardeering der kunstenaars, maar moet ook rekening houden met de eischen van het publiek. Bovendien werden de Regenten telken jare door Burgemeesters benoemd en hadden zich dus, op straffe van niet herbenoemd te worden, ook naar hunne inzichten te regelen. Nu wilde men in dezen tijd niet, dat hemel en hel op het tooneel afgebeeld werden, of Gods naam genoemd (vgl. bl. 347). Uit de aangehaalde woorden van Steendam blijkt, dat men ook bezwaar had

tegen de vertooning van het paradijs. Bij de eenigszins pietistische richting van dien tijd kon de *Adam* niet vertoond worden, al had men er het volmaaktste tooneelstuk in gezien. Vondel zag dat niet in en zocht blijkbaar eene andere oorzaak.

In een brief van 23 Maart 1681 geeft Antonides aan Brandt een aantal bijzonderheden voor *Het Leven van Vondel.* Daarin lezen wij: „Hij klaeghde dikmaels over de groote nydicheit van Jan Vos, die dat pas hooft van de schouburgh was, en de rollen van zyne treurspeelen al willens qualyck verdeelde aan onbequame personadiën, en die nog meer mismaeckte, met de zelve in ongerymde en oude verslete klederen ten tooneele te voeren." Antonides laat zich niet uit over de juistheid van de klacht, die hij ook eerst veel later gehoord heeft; het is althans zeker, dat hij in deze jaren nog niet persoonlijk met den ouden dichter bekend was. Brandt echter, die niet van Vos hield, heeft het bericht gretig overgenomen en nog wat aangedikt. Toch heeft Vondel in dit vermoeden zeker gedwaald.

De werkelijke oorzaken, waarom Vondels treurspelen minder ten tooneele kwamen dan andere, zijn, behalve de bovengenoemde, dat Vondel steeds de klassieke richting bleef volgen en stukken schreef, die ook aan lezers moesten behagen, waarin dus de schoonheid der verzen op den voorgrond stond, en dat het schouwburgpubliek meer behagen vond in de Spaansch romantische drama's, waarin vóór alles veel te *zien* was.

Dat Vondels stukken minder publiek lokten, doordat zij door minder goede spelers vertoond werden en met minder fraaien toestel, is zeker onjuist. Indien dit laatste al waar is — in allen gevalle niet vóór 1659 — dan zal toch de verhouding wel juist omgekeerd zijn: doordat Vondels stukken minder publiek trokken, kon er aan die vertooning minder ten koste gelegd worden. Integendeel wijst het feit, dat er elk jaar, doch dikwijls slechts éénmaal, een of meer stukken van Vondel vertoond werden — al waren het niet altijd de laatste — op hardnekkige pogingen van de schouwburgregenten, om ondanks de geringe ontvangst Vondels stukken er in te houden.

De omstandigheid eindelijk, dat wij in hunne gedichten nergens eenige vijandschap of verwijdering tusschen Vondel en Vos waarnemen, maar wel waardeering, — in 1662 maakte de eerste nog een bijschrift bij het portret van Vos — doet ons vermoeden, dat Vondels argwaan eerst opgewekt is na den dood van Vos, die in Juli 1667 overleed.

Is er voor dien tijd wat verkoeling gekomen, dan kwam die zeker van den kant van Vondel. Het zou b.v. kunnen zijn, dat hij aan den invloed van Vos heeft toegeschreven, dat de nieuwe Schouwburg niet met den *Adam* geopend is.

Na den dood van Vos zijn Vondels treurspelen niet vaker vertoond dan daarvoor. Eerst in onzen tijd zijn zij weer in eere gekomen en is b.v. *Adam in Ballingschap* in twee opvolgende winters meer dan honderd malen vertoond. Een groot deel van het publiek heeft geene gemoedsbezwaren meer tegen deze stukken, zoodat men daarbij zelfs een aantal Katholieke geestelijken in den schouwburg ziet; en bovendien zijn er velen, voor wie alleen reeds eene goede voordracht van schoone verzen een gang naar den schouwburg waard is.

Nog andere onaangenaamheden had Vondel in 1665. Misschien maakten de schuldeischers het hem lastig. Maar bovendien heeft hij in deze jaren blijkbaar veel aan zijnen dood gedacht (vgl. bl. 365). Om nu te verhinderen, dat zijne dochter Anna van alle familiegoederen zou beroofd worden, verkocht hij haar bij notarieele acte van 30 April 1665 tegen taxatie alle huisraad, linnengoed, kostbaarheden, boeken en papieren, dus alles wat hij had, voor *f* 1300,— Op dezen inventaris is de gouden medaille van Christina geschat op *f* 20.—; den daarbij behoorenden ketting had hij dus zeker vroeger al moeten verkoopen.

Eene kleine, maar teekenende bijzonderheid in deze acte is, dat de notaris geschreven had „Den Hoochgeleerden Joost van de Vondel," maar dat deze bijvoeging is doorgehaald, zeker wel op verzoek van den bescheiden dichter.

Opmerking verdient nog, dat er op den inventaris twee portretten van hemzelven voorkomen en dat de gedrukte boeken worden opgegeven ten getale van 245 deelen.

Al deze beslommeringen konden echter niet verhinderen, dat de krachtige grijsaard voortging met dichten.

Voor weinige vorstelijke personen gevoelde hij zoo diepen eerbied als voor Johan Maurits van Nassau (vgl. bl. 310, 351). Toen deze op de terugreis van de begrafenis van den Frieschen stadhouder Willem Frederik, 6 Jan. 1665 door Franeker trok, stortte daar een houten brug in, terwijl hij er met zijn gevolg over reed. Als door een wonder werd de vorst, die onder zijn paard in het water lag, nog

gered. Dit merkwaardige geval is in een drietal prenten vereeuwigd, waarbij Vondel de bijschriften dichtte.

Bij het huwelijk van zijnen neef, den winkelier Peter de Wolff, met Clementia van der Vecht in November 1665 dichtte hij een bruiloftszang, en op eene bekende wijze een *Suikerliet.* Voor hetzelfde paar waren zeker ook wel de vroolijke *Minnedeuntjes* bestemd, die in de uitgave de dagteekening 29 October dragen. Dat was juist de verjaardag van de stiefmoeder van den bruidegom, Agnes Block, voor wie Vondel in 1666 en 1668 een verjaarvers dichtte en aan wie hij 21 Jan. 1667 *Op Sinte Agnes Feest* toezond.

Ook het huwelijk van zijne nicht Christine de Flines met Jakob Leeu in April 1666 werd door hem bezongen (vgl. bl. 287).

Twee nieuwe namen ontmoeten wij in *Op de doorluchtige Afbeeldinge van Homerus, door Schilder Joan den Ezel. Ten huize van Willem Spiering.* Heeft hij dit bijschrift gemaakt uit vriendschap voor den eigenaar of voor den schilder? De laatste was Jan Hals, bijgenaamd „den Gulden Esel”.

Nog trekt in dit jaar onze aandacht het *Gebedt aen Jesus Christus,* niet om de stof, ook niet om den vorm, welke niet afwijkt van andere verzen, maar om de uitgave. Slechts zeer weinig kleine godsdienstige gedichten van Vondel zijn afzonderlijk gedrukt. *Davids Tranen of Boet Psalmen* in 1646 komt hier niet in aanmerking, evenmin als b.v. *'t Lof van Jubal* in 1645, omdat deze ter wille van de muziek afzonderlijk verschenen. Ook de *Kruisbergh* niet, omdat dit gedicht aan een bepaald persoon was opgedragen en haar dus zeker gedrukt was aangeboden (vgl. bl. 215). Alleen zouden vergeleken kunnen worden *Eenzaeme Aendacht in de Vasten* en *Ecce Homo* (vgl. bl. 307). Maar bij deze kan als bijzondere reden vermoed worden, dat hij toen bij zijne zuster te Hoorn was. Kan er nu ook eene bijzondere reden geweest zijn om dit *Gebedt* afzonderlijk uit te geven? Wanneer wij aandachtig den inhoud beschouwen, zien wij dat daarin het leerstuk der erfzonde sterk op den voorgrond treedt, en treft ons de regel:

> Beklee ons met een kleet van uw rechtvaerdigheit.

Het lijdt dan ook nauwelijks twijfel, of dit is het waardige antwoord van den dichter op de aanvallen naar aanleiding van *Adam in Ballingschap.*

De vele eerbewijzen en hulde aan Karel Stuart bij zijne troonsbestijging hadden niet kunnen verhinderen, dat in 1665 de tweede Engelsche oorlog uitbrak, waarin zoo vele van onze zeehelden geschitterd hebben. Vondel stelde daar natuurlijk levendig belang in en schreef een aantal gedichten. Al zijn afkeer van de trouwelooze Engelschen, dat schuim der zee, hun roofzucht, overmoed, rechtsverkrachting, enz. uit zich hier in schoone, krachtige en verheven verzen. Eigenaardig is het echter, dat hij in den eersten tijd geen woord van afkeuring heeft voor den lamlendigen, liederlijken koning, maar alle schuld schuift op het Engelsche volk, de „koningsmoorders" en het „koningmoordend Londen". Doch in het verloop van den oorlog leerde hij de zaken beter inzien.

In hoopvolle stemming dichtte hij in het begin reeds *Op het gezegent Voorspel van den Zeestryt.* Maar bij den daarop volgenden tegenspoed, o. a. den slag bij Lowesthoft (vgl. bl. 332) zweeg hij. Des te luider klonk zijn juichtoon, toen De Ruyter de retourvloot behouden binnenbracht en dus *De Havenschendery te Bergen in Noorwegen* den Engelschen geen voordeel had aangebracht. Zij hadden nl. getracht zich in deze onzijdige haven van onze schepen meester te maken.

Nog blijder klonk zijn jubeltoon na den roemrijken vierdaagschen zeeslag, dien hij in twee gedichten *De Zeetriomf der Vrije Nederlanden* en *Zegezang* verheerlijkte. Bij de portretten der beide aanvoerders De Ruyter en Tromp door Jan Lievensz. maakte hij bijschriften. Ook de *Uitvaert van den onsterfelyken Zeehelt Abraham van der Hulst,* die in dezen slag sneuvelde, werd door hem bezongen. Op zijn graftombe in de Oude Kerk leest men een der twee grafschriften door Vondel voor dezen Amsterdammer gedicht.

De ongelukkige afloop van den slag bij Duinkerken gaf den Engelschen gelegenheid voor hunne bekende heldendaad op Terschelling. De groote brand, die kort hierna gedurende eenige dagen Londen teisterde, werd door velen hier te lande beschouwd als eene straf des hemels voor het verbranden van ongewapende visschersschepen. Toch hooren wij slechts deernis, geen leedvermaak, in Vondels *Jammerklaght over de gruwsame verwoestinge van Londen.*

Beide volken begonnen naar vrede te verlangen. Maar de eischen der Engelschen waren te hoog en moesten door een schitterend

wapenfeit gematigd worden. Dat deed De Ruyter door den tocht naar Chatham. Deze roemrijke daad gaf Vondel stof voor twee gedichten: *Zeegevier der Vrye Nederlanden op den Teems* en *De Zeeleeu op den Teems*, en verhaastte den vrede, die 31 Juli 1667 te Breda gesloten werd, en door Vondel bezongen in *De Vrepylaer der Vrye Nederlanden.*

Bij die vredesonderhandelingen bevond zich te Breda de zoon van den Groothertog van Toscane. Toen deze een bezoek aan Amsterdam bracht, dichtte Vondel zijn *Beurtgezang, op de komste van den Doorluchtighsten Vorst en Heere Kosmo de Medicis*, zijn laatste gedicht ter eere van een vorstelijken bezoeker zijner stad.

De dood van den door Vondel hoog vereerden Paus (vgl. bl. 308, 354) 22 Mei 1667, deed hem oprecht klagen in de *Uitvaert van zyne Heiligheit Alexander den Zevenden.* Maar toch toonde hij vertrouwen op de toekomst in het bijschrift op het portret van den opvolger Clemens IX.

De genoemde gedichten waren niet zijne eenige letterwerk in deze jaren. Nog in 1666 verscheen *Ifigenie in Tauren. Uit Euripides.* Op het titelblad las men eene aanhaling uit Virgilius met de vertaling „Deze arbeid is de laatste, de grenspaal van mijn langen tocht". De opdracht aan Joan Huidekooper bevat, behalve eene lofspraak op den Griekschen dichter, eene korte verdediging van de klassieke kunstrichting. De tijd voor die richting was echter voorbij en Vondels vertaling van dit meesterstuk van Euripides heeft dien evenmin kunnen doen terugkeeren als de beide, die hij twee jaar later liet volgen.

De vrede met Engeland had nog een anderen dichter gelegenheid gegeven de aandacht op zich te vestigen. Johannes Antonides, in 1647 geboren, en gewoonlijk naar zijne geboorteplaats Van der Goes bijgenaamd, had reeds vroeg verzen gemaakt, en zich daarbij vooral Hooft en Vondel ten voorbeeld genomen. In 1667 gaf hij een treurspel uit *Trazil, of Overrompelt Sina*, waarin de verovering van dit rijk door de Mandschu-tartaren in 1644 behandeld werd. Vondel, die met de behandeling van deze zelfde stof bezig was (vgl. bl. 348), las het met groote belangstelling en ging nu ook de vroegere gedichten van Antonides lezen. Terwijl hij in het algemeen welwillend over het werk van anderen oordeelde, was hij vooral toegevend voor dat van jonge aankomende dichters. Hij wilde den geest niet blusschen, maar liever

aanmoedigen, en legde dus liever den nadruk op het goede in hun werk dan dat hij zocht te berispen. Steeds was hij bereid hun met zijnen raad ter zijde te staan en aan te wijzen, hoe zij hun werk nog verbeteren konden. Zoo handelde hij ook nu. Hij ging Antonides opzoeken en verklaarde hem zoo met den *Trazil* ingenomen te zijn, dat hij er eene uitdrukking uit overgenomen had in zijn eigen treurspel. Bovendien maakte hij een gedicht *Op het Sineesch Treurspel van Joannes Antonides*, dat voor de volgende uitgaven van den *Trazil* geplaatst werd.

Joannes Antonides van der Goes.

Zwartekunstprent van Petrus Schenck.

Dit bezoek leidde tot eene hartelijke vriendschap tusschen den ouden en den jongen dichter, die nooit verstoord is. Brand spreekt zelfs van eene „tedre ja genoeghsaam vaderlyke genegentheit", die Vondel zijnen jongen vriend toedroeg.

Zijn eigen treurspel *Zungchin of Ondergang der Sineesche Heerschappye* verscheen in hetzelfde jaar. Om begrijpelijke redenen droeg Vondel dit stuk niet op aan een der Amsterdamsche regenten, maar aan Cornelis Nobelaer, evenals hij een groot vereerder der Jezuïeten, van wien zelfs twee broeders lid van de Societeit waren. Dat hij met Nobelaer ook persoonlijk bekend was, mogen wij opmaken uit een gedichtje *Op het*

nederstormen der Steene Galerye in Hofvliet, de Hofstede des Heeren van Kabau.

Wel is het ondergaan van eene dynastie, die meer dan driehonderd jaren geregeerd heeft, de waardige stof voor een treurspel, vooral wanneer die gepaard gaat met zoo treffende bijzonderheden als de val der Mings. Maar bovenal werd Vondels belangstelling gewekt voor het lot der Jezuïeten, die groot gevaar geloopen hadden, en wier zendingsarbeid in China hij reeds lang met groote aandacht volgde. Zelfs was er onder de Jezuïetenzendelingen in het verre Oosten meer dan een, met wien hij persoonlijk bekend was, zooals Philips Couplet, die in 1656 met den Amsterdammer Ignatius Hartoghvelt en Franc. de Rougemont naar China vertrok, en in 1663 aan Vondel zijne groeten overzond. De berichten, die er over de zending kwamen, heeft hij zeker geregeld gelezen. Zoo is misschien Zungchin minder dan Adam Schall, „Agrippyner, overste de priesteren van de Societeit", de hoofdpersoon van het treurspel, dat eindigt met het opkomen van den geest van Franciscus Xaverius, die zijnen volgelingen moed inspreekt en hen aanspoort in hunnen plicht te volharden.

Zijne stof had Vondel geput uit Martino Martini *De bello Tartarico historia* en uit *Sina Illustrata* van A. Kircher, dat in dit jaar te Amsterdam in het Latijn en tegelijk in eene Nederlandsche vertaling uitkwam. Uit dit laatste werk nemen wij hier het portret van Schall over in het kleed van een mandarijn, welke waardigheid hem door den keizer van China verleend was.

Niet lang hierna verscheen Vondels laatste oorspronkelijk treurspel *Noah, of Ondergang der Eerste Weerelt*, opgedragen aan Joan de Wael. „Indien een treurspel, naer de maet van zijnen nadruk, groot geacht wort, zoo zoude Lucifer d'eerste plaats, Adam in Ballingschap de tweede, en Noah, of d'ondergang der eerste weerelt, de derde plaats bekleeden. Lucifer en zijne aenhangelingen vervielen, uit hunnen zaligen staet, in eeuwige ongenade, zonder hoop van verzoeninge; Adam en zijne nakomelingen in de verdoemenisse, met hoope van herstellinge, door de belofte des toekomenden verlossers. De rechtvaerdige Noë bleef behouden, toen de gansche weerelt, hardtneckigh in haere misdaet, quam te smooren, uitgezondert boetvaerdigen, die van naberou getroffen, hunne schult bekenden, en, door de zuivering van smette in den kercker, op den troost en het verschijnen des

verlossers met groot verlangen hoopten." Met deze woorden heeft Vondel zelf de verhouding der drie treurspelen uitgedrukt. Verder betoogt hij de waarachtigheid en wijst er ten slotte op, dat ook deze geschiedenis niet anders dan stichtelijk kan werken als een voorbeeld van Gods rechtvaardig oordeel. Het stuk zelf eindigt met den troost, dat voor wie met berouw sterft, bij God genade is.

Adam Schall als mandarijn.
Anonyme prent in Kircherus, Tooneel van China, van J. H. Glazemaker vertaalt, Amsterdam 1668.

De meeste lezers zullen zeker ook wat de dichterlijke waarde betreft, de drie treurspelen in de door Vondel gegeven volgorde plaatsen. Toch bevat de *Noah* prachtige gedeelten, en niet licht zal een tachtigjarige zoo losse, overmoedig levenslustige regels dichten als het zwanenlied, al legt hij het ook een aantal Joffers in den mond. Zij die nog gevoel hadden voor deze kunstrichting, waren dan ook zeer met het werk ingenomen.

In het *Leven van Oudaen* vinden wij het een en ander uit een brief, dien hij kort na het verschijnen van den *Noah* aan Vondel schreef. Daarin sprak hij over den pas overleden Jan Vos en over diens *Medea*, die juist herdrukt was. Hij noemde dit stuk een „wanschepsel", „messen en vorken, in 't hondert heen geworpen" en den dichter een „windbuidel". Met den *Noah* daarentegen was hij zeer

ingenomen „een Treurspel, dat hy zoo zielberoerend en krachtig vondt, dat hy getuigde daer door als buiten zich zelven getrokken te worden, en zich in armoede en verlegenheit te vinden, als hy zelf by eenigh voorval de pen op het papier wilde zetten. Hy bespeurde in dit edel stuk eene onnavolgelyke natuurlykheit en bewegelykheit der hartstogten; de toepassing der personaedjen eigentlyk gevormt; de sieraden ook zoo aengeboren en onopgesmukt, en den schik der dingen in alles zoo ongezocht op elkander slaende, dat hy niet zien kon, wat 'er zonder zoo welgeschapen lichaem te wanscheppen, aen zou kunnen verandert of bygedaen worden."

Een der weinige brieven van Vondel, die bewaard zijn gebleven, is zijn antwoord op dezen van Oudaen. Over Vos en diens werk schrijft hij liever niet; daar zou men beter over kunnen spreken. „Wat Noahs treurspel belangt: uwe E. stelt het ruim hoogh genoegh." Na de bespreking van eene aanmerking op het stuk, vervolgt hij: „Het geliefde u aen te teekenen het groote en geweldige onderscheit van godsdienst tusschen ons beide. Indien Jesus Christus het middelpunt zy, daer hemel en aerde en alle dingen om draeien, zoo behoort er geen onderscheit tusschen ons beide te zyn." Christus zelf heeft de Kerk gevestigd; daaraan houdt hij zich en troost zich met de belofte der onsterfelijkheid. „Wat het lichaem aengaet: wy houden dat dit sterflyk d'onsterflykheit zal aentrekken, en de zege de doot verslinden. In dit betrouwen wensche ik dat wy beide stantvastigh volharden." Het laatste werk van Oudaen zou hij gaarne nog bestudeeren, maar hij wordt te oud.

Uit dezen brief van 3 Augustus blijkt, dat de *Noah* nog in de eerste helft van het jaar verschenen is. Maar er is meer. Het opschrift „Gunstige geleerde en vernuftige vrient" en het onderschrift „Uw dienstwillighe vrient" toonen, dat zij elkander niet alleen als dichter, maar als vriend waardeerden, niettegenstaande beiden met kracht voor hunne godsdienstige gevoelens uitkwamen, dat zij daar zelfs zonder eenigen haat over redetwistten. Misschien was de vriendschap vroeger nog hartelijker geweest, indien Oudaen's levensbeschrijver gelijk heeft, waar hij vertelt, dat door diens gedicht tegen de *Bespiegelingen* „een koelheit rees, die nooit tot de vorige warmte van genegenheit keerde."

Met den toon van zijnen brief aan Oudaen komt zeer goed overeen, wat Brandt zegt: „D'Onroomschen hieldt hy wel voor ketters, maar

hadt evenwel een goedt gevoelen van zynen grootvader Kranen, hoewel Onroomsch gestorven, en vertroude van hem, om zyne eenvoudige vroomheit, het beste. Ook heeft men hem hooren zeggen, *dat hy in d'Inquisitie over niemants leven zou willen zitten. 'Twaren*, sprak hy, *zommige heethoofdige Paapen, die de vervolginge van eenige vroome luiden doordreven.* Daar noch by voegende, *dat de Paapen t'allen tyden over 't geweeten der menschen zochten te heerschen; en dat zommige Reformateurs hunne voetstappen volgden*".

Niet al zijnen tijd kon Vondel aan de kunst wijden. De voogdij over zijne kleinkinderen gaf hem heel wat drukte. De kinderen toch van Aeltje van Bancken, de eerste vrouw van Joost, waren niet onbemiddeld. Of hun moederlijk erfdeel (vgl. bl. 283) voldoende vastgezet was, of dat dit in den verwarden boedel huns vaders is ingesmolten, valt niet te zeggen. In 1655 ontving deze nog geld voor hen, maar het volgende jaar verkochten Vondel en Blesen als gesurrogeerde voogden een hun toebehoorenden tuin (vgl. bl. 319). Of zij toen nog bij hun vader inwoonden en deze dus het vruchtgebruik had, blijkt niet. Na zijn vertrek naar Indië woonden zij zeker bij hunnen grootvader, die dus thans dat vruchtgebruik had. Is Vondel in 1664 de erfgenaam geweest van zijnen kleinzoon Adriaan, dan moest dat geld aan de schuldeischers afgestaan worden, en verminderden dus weer de inkomsten. Maar weldra schenen er betere dagen te zullen komen. In 1665 werd er tusschen de voogden en eene tante der kinderen eene schikking gemaakt betreffende eene erfenis, waarover reeds vrij lang geprocedeerd was. In 1667 deed Vondel aangifte voor de successie tot een bedrag van *f* 22.200 en in de jaren 1667—1669 werden telkens grootere of kleinere bedragen, te zamen ruim *f* 2500.—, ontvangen. Eerst 17 Dec. 1669 echter had de geheele afrekening plaats.

Dit alles gaf zeker heel wat verruiming in de geldelijke omstandigheden en misschien besloot daarom Vondel ontslag te vragen uit zijne betrekking. In de Resolutiën van Regerende en Oudburgemeesteren staat op 10 Augustus 1668: „Op de requeste van Joost van de Vondel, suppoost in de Banck van Leeninge, versoeckende vermits sijn hooge jaren van in de tachtich, dat behoudens sijn tractement Emeritus soude werden verklaert, waerop sijnde gedelibereert, is goetgevonden, hem Vondel sijn versoeck toe te staen ende voor Emeritus te verklaren."

De gewone voorstelling, alsof hij verzen zou geschreven hebben in

plaats van panden, dat besloten werd hem te ontslaan „weetende hoe weinig dienst de bank van hem trok”, dat hij eerst schrikte, maar weer bekwam bij het vernemen, dat hij zijne wedde zou houden — deze voorstelling blijkt dus geheel onjuist te zijn.

Als bewijs van dankbaarheid voor die gunstige beschikking droeg Vondel aan de Regeerende Burgemeesters, nl. Lambert Reinst, Cornelis van Vlooswyk, Cornelis de Vlaming van Outshoren en Gillis Valckenier, zijn eerstvolgende treurspel op. Dit was *Euripides Feniciaensche of Gebroeders van Thebe*. In de korte opdracht wijst Vondel er op, dat ook Hugo de Groot met dit treurspel zeer ingenomen was, en het daarom in het Latijn vertaald had. Zoowel in de opdracht als in het stuk zelf, hoewel er nog een aantal schoone plaatsen en regels in voorkomen, is toch duidelijk eene groote vermindering van kracht merkbaar. De dichter was dan ook reeds bijna een en tachtig jaar.

ELFDE HOOFDSTUK.

OUDERDOM.

1668—1679.

Geheel uitgeput gevoelde Vondel zich ondanks zijne hooge jaren niet. Nu hij van den bankdienst ontslagen was, kon hij weer al zijn tijd aan de poëzie wijden. Dadelijk na de *Feniciaensche* begon hij een ander Grieksch treurspel te vertalen, nl. *Sofokles Herkules in Trachin*, dat nog in hetzelfde jaar verscheen met eene opdracht aan Jakob Hinlopen Vermaes. Hij roemt Sophocles, geeft een aantal bewijzen voor de hooge vereering van Hercules in de oudheid, en eindigt met eene opmerking, die duidelijk aantoont, hoe geheel hij van Seneca tot de Grieken bekeerd was. „Wie dit treurspel, in de weeghschaele van een bezadight oordeel, tegens den dollen ook Eteeschen Herkules van Seneka naeukeurigh opweeght, zal wel bevroeden hoe de Latijnsche speelen van geleertheit gepropt zijn, maer boven hunne kracht gespannen staende, met luit roepen en stampen, de Grieken poogen te verdooven, die ondertusschen hunne natuerlijke stem bewaeren, en, gelijk afgerechte musikanten, met kennisse begaeft, op de vereischte maet, de stem, naar den zin der woorden, weeten te verheffen, en te laeten daelen, en hierom, op den zangbergh, den prijs by d'allerwijste keurmeesters behouden."

Misschien had de rust zijne krachten wat hersteld; althans dit treurspel is forscher van toon en vloeiender dan het vorige. Het is niettemin het laatste. Ook het aantal der kleinere gedichten in dit en de volgende jaren is niet groot. Telkens flikkert het oude dichtvuur weer op, en meer dan eens hooren wij nog schoone, zelfs gespierde

verzen, die Vondels naam eer aandoen, maar toch gevoelde hij zich niet zoo spoedig meer tot dichten gedrongen.

Maar wat nooit ophield hem te bezielen, dat was de roem van Amsterdam. De optocht der georganiseerde schutterij naar het Stadhuis, die zeker dezelfde beteekenis had als in onzen tijd eene wapenschouwing, ontlokte hem nog een krachtig en geestdriftig lied *Op den Optoght der Schutteryen t' Amsterdam.*

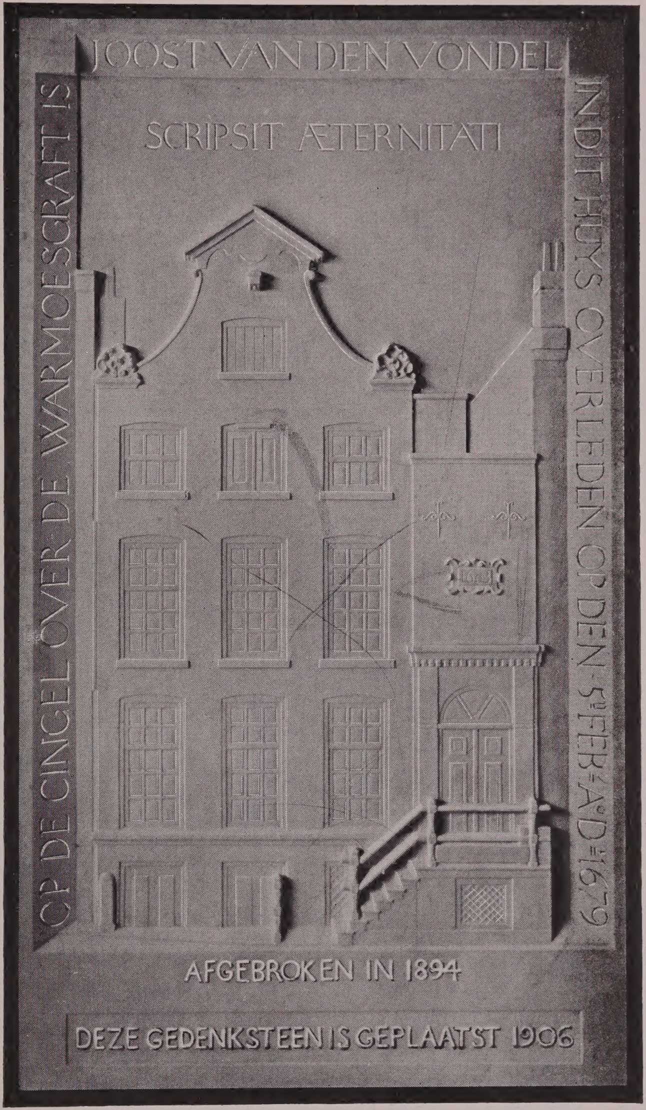

Vondels sterfhuis.

Onder de jongere dichters, die Vondel vereerden, en eene verbetering van het tooneel zochten door de kunstregels van Aristoteles streng te handhaven, was een der meest bekende Mr. Andries Pels. Geen wonder, dat Vondel *Op het Treurspel van Dido* een lofdicht schreef, evenals twee jaar later *Op den wel-*

vertaelden Agrippa van een kunstkring, waarin weldra Pels den boventoon voerde. Had hij kunnen voorzien, dat deze dichters niet de Grieken zelven zouden bestudeeren, maar zich bepalen tot eene verheerlijking van alles wat maar uit Frankrijk kwam, hij zou zeker zijn lof hebben binnengehouden.

Het jaar 1668 liep niet ten einde, zonder dat Vondel een treurdicht schreef. Den 7den December overleed zijne kleindochter Maria, ruim twintig jaren oud. Diep bedroefd, maar vol berusting, getroost ook door het gelaten en godvruchtig sterven van het geliefde kind, zong de grijsaard zijne treffend schoone *Uitvaert van Maria van den Vondel.*

Hij woonde nu nog op de Prinsengracht bij de Beerenstraat, maar niet lang daarna verhuisde hij naar het Singel, waar thans een gedenksteen de laatste woonplaats van den grooten Amsterdammer aanwijst [1]). Dat hij door het van zijne kleindochter geërfde geld tot het betrekken van een ruimer huis in staat gesteld zou zijn, is onjuist gebleken. Op 30 Maart 1668 hadden Willem van den Vondel jongman (21 jaar) en Maria van den Vondel, broeder ende suster, wonende op de Prinsegraft bij de Beerenstraat, ten huyse van den Heer Joost v. d. Vondel elkander wederkeerig tot universeel erfgenaam benoemd [2]).

Ook het volgende jaar gaf hem overvloedig stof tot treuren. Reeds in Januari overleed zijn vriend Lutma (vgl. bl. 358) in Februari gevolgd door Catharina Questiers (vgl. bl. 313). In dezelfde maand overleed de zendeling der Jezuïeten, Henrik Halman, die sinds 1664 den hoogbejaarden Van Teylingen in zijn moeilijken arbeid ter zijde stond. Nog dieper was hij getroffen, toen den 4den Augustus deze bekwame en ijverige priester zelf overleed. Vriendschap en liefde, evenzeer als dankbare eerbied, klinken er in de *Uitvaert van . . . Augustyn van Teilingen*, eindigende met het grafschrift:

O Teylingen, rust na langduurigh slaven,
Gy leght min hier dan in elx hart begraven.

Misschien was het vooral de naam, die hem bewoog een grafschrift te dichten voor den zeekapitein Joan van Aemstel, al had deze den hem toegebrachten lof door zijne dapperheid ongetwijfeld verdiend.

---

[1]) In het telefoongebouw.

[2]) Dit testament is medegedeeld door J. F. M. Sterck in *Van Onzen Tijd.*

Het bedrijf der Turken verloor Vondel nooit uit het oog. Hun voortdringen op Creta vervulde hem met zorg. Toen de Staten niet aan de roepstem van den Paus gehoor gaven, om den bedreigden Christenen te hulp te komen, uitte hij zijne droefheid daarover in zijne roerende klacht *Kandia op haer uiterste.*

Zijne bede om hulp werd niet verhoord: de Turk werd meester van het eiland. Bij de dappere verdediging had zich ook de graaf van Koningsmark onderscheiden. Toen deze nu het volgende jaar zich hier te lande bevond, vlocht Vondel hem een *Lauwerkrans.*

Bij het portret van den Gouverneur Cornelis Speelman maakte hij een bijschrift, zeker wel op verzoek van den uitgever, of van den graveur Blooteling h.

Opmerkelijk is ook zijn versje *Op het kluchtspel van Warenar,* omdat dit bestemd was voor eene nieuwe uitgave van Hooft's gedichten, die voorbereid werd door Aernout Hooft en Brandt.

Doch ook thans zou hij zich niet onverdeeld aan zijn arbeid kunnen geven. Een nieuwe zware slag trof hem, toen in Mei 1670 zijn tweede kleinzoon hem ontviel, naar zijn onvergetelijken broeder genoemd. Weer was hij alleen met zijne dochter Anna, nu de laatste der bij hem inwonende kleinkinderen ten grave gedragen werd. De oude man was gebroken en vond geene stof voor een lijkdicht, alleen voor een kort grafschrift, waarin hij nog meer zich zelven dan anderen aansprak:

> Gun *Willem* van den *Vondel* rust,
> Dees jonge bloem verging met lust,
> En liet den grafworm luttel spys.
> De ziel zocht Godt in 't Paradys.

Waarschijnlijk was hij dus lang ziek geweest en uitgeteerd. Bij de kist staande, zeide Vondel tot Anna: „Wat is de doodt een leelyke pry! daar leit nu die schoone jongeling, en is een lyk, dat rot," een woord, dat diepen indruk op zijne omgeving maakte.

Willem was in 1646 geboren en derhalve meerderjarig, voor hij overleed. Het is dus mogelijk, dat hij, evenals later zijne tante Anna, een testament gemaakt heeft, waardoor zijn geld niet in de handen der schuldeischers viel, maar aan den ouden grootvader de inkomsten verzekerd werden. Hij kan b.v. Anna zelve tot erfgenaam benoemd hebben. In allen gevalle is het geld niet aan den grootvader gekomen, want

in de straks te noemen akte wordt er geene melding van gemaakt.

Reeds eenmaal (vgl. bl. 280) hebben wij Vondel in betrekking gezien met den in Amsterdam wonenden Duitscher Philipp von Zesen. Al vinden wij daarvan geene verdere aanwijzingen, toch zijn blijkbaar deze betrekkingen zeer vriendschappelijk gebleven. In 1670 werd Vondel lid van de door Von Zesen opgerichte Deutschgesinnte Genossenschaft. In het ledenboek werd hij als het honderdste lid ingeschreven: „Joost van Vondel aus Köln am Rhein, ein niederdeutscher Dichtmeister, der Fundreiche". Wij zien hieruit, dat Vondel, hoezeer hij geheel Nederlander was geworden, zich toch altijd nog als geboren Duitscher aan dat land verbonden gevoelde. Wij hebben trouwens meermalen gezien, hoe hij gehecht bleef aan Keulen. Dat in zijnen ouderdom dit gevoel zeer sterk werd, is in overstemming met hetgeen wij dikwijls waarnemen, dat nl. bij zeer oude menschen de sympathieën uit hunne jeugd terugkeeren. Wij vermoeden dan ook, dat hij nu een sterken lust kreeg om Keulen terug te zien en dat omstreeks dezen tijd de bekende reis gesteld moet worden, waarvan wij geen ander bericht hebben dan dit van Brandt: „Hy toonde ook groote zucht tot zyn geboortestadt Keulen; weinig jaaren voor zyn doodt derwaert reisende, en zyn vermaak neemende met op de bedtsteê te klimmen, daar hy ter weerelt quam, schryvende op die stof zeker gedicht, dat hy sedert zeide vergeeten te hebben."

Van Brandt weten wij, dat hij omstreeks 1635 de *Metamorphoses* van Ovidius vertaald had, waarschijnlijk in proza. Thans bracht hij dat geheel in verzen over of herzag de verzen. Daarbij had hij de hulp van Antonides, aan wien hij 13 Juni 1670 schreef: „My verlangt naer uwe gelukkige wederkomste, opdat het overschot van Ovidius vertolkte Herschepping by u voort moght worden overzien, zonder myne misslagen over 't hooft te zien; want de drukpers roept om werk, en de plaeten worden by Blooteling ge-etst, naer de printen van Tempeest, de besten geoordeelt."

Tot het laatst van zijn leven is hij dus getrouw gebleven aan zijne gewoonte om zooveel mogelijk het oordeel over zijn werk te vragen van mannen, die hij daartoe bekwaam rekende. Het is zeker een bewijs van zijne groote bescheidenheid, dat hij deze hulp niet alleen vroeg aan geleerden als Vossius en De Groot, maar ook aan talentvolle jongeren, die hem gaarne als hun meester vereerden. Hoe hoog hij

tegen geleerdheid opzag, zoo wist hij toch ook het verstand van anderen te waardeeren en vroeg b.v. dikwijls den raad van zijnen vriend Jaques de la Rue, een koopman, die wel geen Latijn en Grieksch kende, maar veel van de wereld had gezien en een helder oordeel had over vele zaken.

In 1671 verscheen *Publius Ovidius Nasoos Herscheppinge, vertaelt door J. v. Vondel.* Het was een omvangrijk werk, waaraan de dichter veel zorg besteed had. De opdracht in verzen, getiteld *Loofwerk. Aen den Weledelen Heer, Heer Diedrik Buisero, enz.*, wordt gevolgd door *Ovidius aen de Nijdigen*, eene vertaling eener elegie van Ovidius. Daarna komt eene uitvoerige voorrede, die eene verhandeling bevat over de fabelen in het algemeen, en de *Herscheppinge* in het bijzonder. Het voorwerk wordt besloten met *Het Leven van P. Ovidius Naso.*

Zelfs voor iemand in de kracht van zijne jaren is eene zoo omvangrijke vertaling een werk van beteekenis. Maar wanneer iemand in zijn 84ste jaar die tot stand brengt, mag dat zeker „verwonderlyk" heeten. Buisero, de bekende beschermer van Antonides, zond den dichter in antwoord op de opdracht een schoonen, verguld-zilveren kop.

Waarschijnlijk had Vondel deze uitgave wel ondernomen op aandrang der vrienden, die nog gaarne zooveel mogelijk van hem gedrukt zagen. Daarom ook schonk hij er verscheidene exemplaren van weg, die hij met een paar regels schrift aan de vrienden opdroeg. Er zijn nog opdrachten over aan Michiel Hinlopen, aan Matthias Luidewyck „priester en Minderbroeder", aan Maurits van der Tye, en aan Joan Maestrick, een collega aan de Bank van Leening.

Onder de bewaard gebleven handschriften van Vondel uit dit jaar is ook een inschrift in het album van den toen nog jeugdigen dichter Arnold Moonen, predikant te Deventer. Vondel was met de verzen van dezen zeer ingenomen en zeide o. a. van eenen herderszang „dat die rustigh was, en staan mocht tegens d'ouden". Hoezeer Moonen van zijnen kant Vondel waardeerde, is uit zijne latere werken voldoende gebleken. Ook als taalkundig schrijver trad Moonen op, en hij heeft er veel toe meegewerkt, dat de taal van Vondel en Hooft, maar vooral van den eerste voor latere schrijvers het richtsnoer werd. Reeds vroeg kende hij aan Vondels oordeel groot gezag toe. Hij schreef zelfs een heele reeks van vragen op, en zond die aan Vondel om zijn oordeel daarop te hooren. De oude man voldeed gewillig aan dat verzoek en toonde daardoor opnieuw, hoe hij steeds bereid was aankomende dichters

te steunen en te helpen, en welwillend over hunne verzen te oordeelen.

Niemand ondervond dit meer dan Antonides. Toen deze in 1667 na den vrede van Breda zijn *Bellone aen Bant* geschreven had, zond zijn vader het aan Vondel. Deze antwoordde, dat hij als voor het hoofd geslagen gestaan had, want dat hij zelf nooit beter vers had geschreven en dat hij er gaarne zijn naam onder zetten zou. In 1671 gaf Antonides zijnen *Ystroom* uit, en het verwondert ons niet, dat Vondel in twee gedichten den lof daarvan zong. Hij was zoo met den jongen man ingenomen, dat hij hem bijna dagelijks bezocht. Vooral wanneer Antonides ziek was, wat nog al eens voorkwam, bezocht Vondel hem trouw en trachtte hem door aangename en opgewekte gesprekken moed in te spreken. Geen der jongere dichters kwam ook Vondel zoo nabij. Hij placht daarom te zeggen: „Ik zal in de kunst twee zonen nalaten, Vollenhove en Antonides".

Toen hij den *Kruistriomf* van Vollenhove gelezen had [1]), zeide hij: „Daar is een groot licht in dien man, maar jammer dat hij een predikant is." Of daarop een eenigszins druk verkeer tusschen de beide dichters gevolgd is, weten wij niet, doordat er van de papieren van Vondel zooveel zoek geraakt is of in ontoegankelijke bewaarplaatsen schuilt. Maar wij hebben een brief aan Vollenhove van 13 Maart 1665, waaruit blijkt, dat Vondel zijnen lierzang op de heldhaftige verdediging van Sigeth door graaf Zriny ontvangen had om te verbeteren. Hij was met dit gedicht zeer ingenomen: „uw werck valt overal even heerlyck. Ick kenne niemant, zonder pluim strycken gesproken, die u in dit renperck voorbystreeft." Hij eindigt den brief met hem „vernuftige Vollenhove, of vollen vruchthoren" te noemen.

In Februari 1671 trouwde Michiel le Blon, de kleinzoon van Vondels ouden vriend, dien hij herdacht in den bruiloftszang. Ook Kornelis le Blon vinden wij in dit jaar genoemd, doordat Vondel hem met een begeleidend rijmpje eenige gedichten toezond.

Voor de vrouw van Lodewijk van Erpecum maakte hij in Augustus een grafdicht.

Nog schreef hij in dat jaar een lofdicht voor Franciscus de Borgia, den generaal der Jezuïeten, die in April door den Paus heilig verklaard werd.

---

[1]) De eerste druk daarvan is van 1656.

Omstreeks dezen tijd zal het portret door De Koningh geschilderd zijn (met den hoed), waarnaar nog de teekening van A. Houbraken bewaard is. Wel is er reeds lichamelijke achteruitgang te zien, maar het doet nog een helderen geest vermoeden.

Een der merkwaardigste jaren in onze geschiedenis is 1672. Nooit scheen ons land meer zijn ondergang nabij. Maar ook was er reden tot vreugde. Had men in de laatste jaren reeds nu en dan eene bedenkelijke slapte bespeurd, de algemeene nood deed de oude veerkracht herleven. Tal van vrijwilligers boden zich overal aan, en meer dan een wierf op eigen kosten soldaten en matrozen om daarmede ten strijde te trekken. Onder hen was de advocaat Johan Bergh, een vriend van Vondel, die hem bij zijn vertrek een *Behoude Reis* toezong.

Ook de overige zoo roemrijke als droeve feiten hebben zeker Vondels levendige belangstelling gewekt. Toch hebben wij geene groote lierzangen meer, zooals hij ze in de dagen zijner kracht dichtte, slechts kleinere versjes kwamen er nu uit zijne pen. Maar zij bewijzen, dat zijn hoofd nog altijd helder was. Zelfs de laatste uitingen van zijn dichtgeest zijn echt poëtisch en aantrekkelijk, niet alleen omdat zij van hem zijn.

De gruweldaad, in Den Haag door het grauw met lijdelijke medewerking van hooger staanden gepleegd, vervulde den dichter met afgrijzen. „Noit wort met naberou dit zwaer verlies geboet", zong hij terecht *Ter eeuwige Gedachtenisse van . . . Joan de Witt.* Bovendien schreef hij nog twee bijschriften bij het portret van den Raadpensionaris, en een bij dat van den Ruwaard.

Vreugde en dankbaarheid aan God, die het dierbaar vaderland verloste, sprak hij uit in *Op de doorluchtige Zege van Groninge,* terwijl de inneming van Koevorden hem een woordspeling met den naam van Rabenhaupt in de pen gaf.

Verder schreef hij dit jaar nog *Ter Staetsie van . . . Joanna Blezen* (vgl. bl. 334) en *Op de Nieuwe Heeregraft geschildert door Geeraert Berkheide.*

Het begin van 1673 bracht een versje op eene verkooping van schilderijen, waarschijnlijk wel gedicht op verzoek van den verkooper Uylenburgh, die er eene reclame van maakte.

Behalve een verjaarversje voor zijn neef Peter de Wolff, waren het

verder in dit jaar alleen treurtonen, die hij nog zong; in April eene *Lykklagt over ... Henricus Blessius*, den pastoor van de Oude Zijde; in Juli een bijschrift bij het portret van pater Josephus Duyselius; in Augustus twee grafschriften en een bijschrift bij het portret van den admiraal Joan de Liefde; eindelijk in December een grafschrift voor Joan Blaeu.

Zelfs thans op 85-jarigen leeftijd bleef de grijze dichter niet buiten geldelijke beslommeringen. Misschien vonden de schuldeischers in de omstandigheid, dat hij rustig in een fatsoenlijk huis woonde, aanleiding hem te manen, denkende, dat hij nog iets achtergehouden had. Daarom verklaarde hij op 28 Juni 1673 voor den notaris Jan Volk: „dat hy affirmant niet en heeft, noch besittende is eenige goederen off middelen hem toebehoorende, alsoo de middelen ende goederen die hy voor desen heeft gehad, gegaen ende geconsumeert syn tot assistentie van syn overleden zoon Joost van den Vondel de Jonge ende tot voldoeninge van desselffs schulden ende borgtochten by hem voor denselven gepresteert, die hy affirmant tot noch toe niet geheellyck heeft connen afflossen, sulx dat hy oock daer toe ende tot syn eygen onderhoud heeft moeten employeeren, de gelden by hem wegens syn offitie genoten, oock tot dien eynde syne meubelen, boecken, papieren ende geschriften aen syne dochter Anna van den Vondel heeft moeten verkopen om hem selffs so veel doenlyck te ontlasten, die hem daervoor oock heeft voldaen, ende sulcx allentselve als haer eygen besitt, blyckende breder by de notariale acte daer over gepasseert. Gelyck oock als noch deselve syne dochter hem affirmant voor 't geene van 't gemelte syn offitie comt over te schieten onderhoud doet ende bywooninge laet genieten. Hebbende hy affirmant mede aen syne voorsz. dochter geordonneerd ende versocht, dat deselve by syn overlyden hem voor de waerdye off 't gunt van syne klederen soude mogen procederen, als mede van 't gunt indien van 't meergeseyde offitie yts overschietende bevonden moght werden, eerlycke te doen begraven." De getuigen bij deze verklaring waren Gijsbert Plemp en Pieter Blesen.

Op een paar punten hierin moeten wij nog even de aandacht vestigen. „Ende borgtochten by hem voor denselven gepresteert." Niet alleen schulden van zijn zoon heeft hij bij de insolventie vrijwillig op zich genomen: er waren ook borgtochten, waardoor hij gedwongen

kon worden. Dit vermindert het edele van zijne daad volstrekt niet, integendeel. Hoe licht toch had hij er niet toe kunnen komen, om zich tot het voldoen der borgtochten te bepalen. Dat hij naast datgene, waartoe hij verplicht was en waarmede zeker een groot gedeelte van zijn kapitaal gemoeid was, ook nog de rest op zich nam, zooveel, dat hij daar nog jaren onder gebukt ging, daarin ligt niet alleen iets edels, zelfs iets heroïsch.

Uit de woorden „'t geene van 't gemelte syn offitie comt over te schieten" blijkt, dat hij een groot gedeelte van zijne bezoldiging bij contract aan de schuldeischers had afgestaan. Want voor hetgeen er overschoot, gaf Anna hem onderhoud en huisvesting. Ware het anders geweest, dan zou hij het overschot aan de schuldeischers gegeven hebben.

Aandoenlijk is het te zien, dat zelfs thans nog niet alles afgedaan was. Men moet dan ook het doorzicht van hunne raadgevers prijzen, die gezorgd hadden, dat het deel van Anna onaangetast bleef, en zoodoende de grijsaard voor gebrek gevrijwaard.

In Juni 1674 promoveerde Antonides te Utrecht in de geneeskunde. Vondel, die reeds een half jaar lang geen verzen meer gemaakt had, gevoelde zich bij deze belangrijke gebeurtenis in het leven van zijn jongen vriend weer opgewekt tot dichten. Hij schreef *Op de Draeyinge van het Hooft, verweert door den geleerden Jongeling Joan Antoni Goezenaer*, een gedicht zoo vol luim, zoo helder gedacht en zoo krachtig van uitdrukking, dat men het eerder aan een man van 40 dan van 86 zou toeschrijven.

Voor trouwe vrienden waren ook de twee laatste gedichten, die er van hem bekend zijn: *Ter Bruilofte der E. getrouden Sybrant de Flines en Agnes Block* en *Ter zelver Bruiloft*, den 9den September 1674. Wij laten het eerste hier volgen als een bewijs van de helderheid van geest en de opgewektheid van dezen edelen, veelbeproefden grijsaard.

Wat teelt onderlinge min?
Twee gelyken, eens van zin,
In al wat men geestigh rekent.
Beide in kloek vernuft uitsteekent,
d'Een schept zomwyl lust op 't lant,
Daer zy bloemen zaeit en plant,
Of de Bloemgodin helpt vieren,
En het loofwerk op papieren,
Uitgesneden met de schaer,

Offert op het huisaltaer;
d'Ander heeft Natuur getroffen,
Als hy net in zyde stoffen,
Loof en schoone bloemen weeft,
Schooner dan de lente ons geeft.
Wat kan zulk een huwlyk baeren,
Daer die beide in echt vergaeren,
Met een ryp en wys beleit,
Anders dan genoeghzaemheit?
Flines, die door stadigh minnen
't Onvermurwde hart kost winnen
Van uwe *Agnes*; out en jongk
Drinkt met eenen blyden dronk
U geluk toe. Godt wil geven
Dat gy beide in vreught mooght leven.

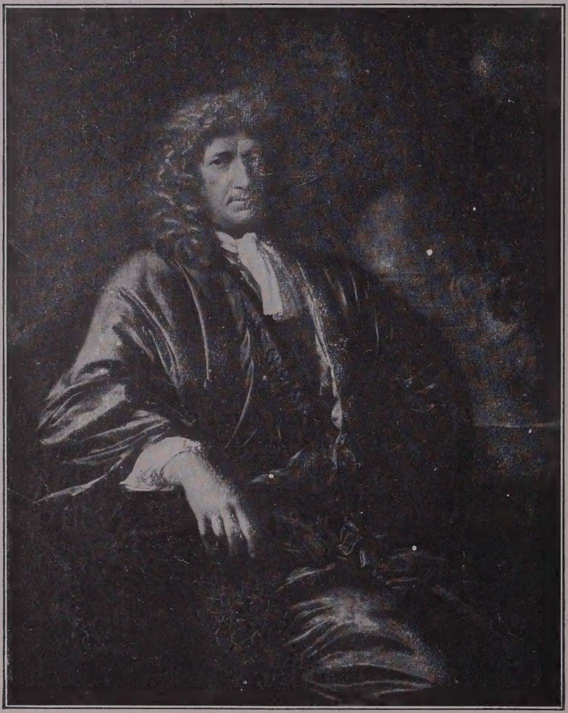

Sybrand de Flines.
Schilderij door Adr. van der Werff, bij den heer J. D. Waller te Heemstede.

Bruid en bruidegom beiden behoorden tot met Vondel bevriende en aanverwante families. De bruid was de weduwe van zijnen neef Joan de Wolff (vgl. bl. 276) en was evenals haar echtgenoot altijd zeer hartelijk geweest voor oom Joost. Iederen Vrijdag kwam hij bij hen eten, welke gewoonte hij volhield, toen zij weduwe was en ook na haar tweede huwelijk, zoolang hij nog goed ter been was. Hij had veel genoegen in den omgang met deze begaafde vrouw, die zooals wij uit het bruiloftslied zien, een groote

liefhebster van bloemen was, evenals met hare zuster Ida, die vooral de literatuur beoefende. Johan de Wolff was zijn meest vertrouwde huisvriend, die hem in alle zaken trouw hielp, evenals later De Flines. Aan Agnes schonk Vondel het beste portret, dat hij had, benevens een aantal van zijne handschriften. Hare liefde voor bloemen en planten werd gehuldigd door den penning, haar door de Staten van Utrecht vereerd, toen zij de eerste ananassen hier te lande gekweekt had.

Aan zoo trouwe vrienden en hun bezoek kreeg hij in dezen tijd groote behoefte. Hij liet het dichten rusten, niet omdat hij daartoe geen geest meer had: zijne laatste gedichten bewijzen wel het tegendeel. Maar de geneesheeren verboden hem zijne hersenen in te spannen, wat zij op dien leeftijd schadelijk oordeelden. Als altijd volgde hij den raad van wijze mannen en behield, zeker mede daardoor, tot het einde eene goede gezondheid. Onder de vrienden, die hem het meest bezochten, waren behalve de familieleden, waaronder ook De Flines en Jakob Leeu (vgl. bl. 363), Blesen, de beide zonen van zijnen ouden vriend C. G. Plemp, Antonides, die echter later naar Rotterdam verhuisde, Brandt, Filips de Koning, Katharina Lescailje, die ook eenige verjaardichten voor hem maakte, en nog anderen, waaronder zeker ook wel verscheidene geestelijken.

Agnes Block.
Schilderij door Adr. van der Werff, bij den heer J. D. Waller te Heemstede.

Het meest trekt misschien onze aandacht, dat onder deze vrienden ook Brandt voorkomt (vgl. bl. 261 vlgg.). Wij hebben echter het bericht van Brandt zelven over het ontstaan van „wat verwydering, vermindering van genegenheit, en een langduirigh zwygen: tot dat d'oude liefde toen hem Brandt in zynen hoogen ouderdom somtydts bezocht, weêr boven quam, en dat men hem, bykans in 't einde zyns levens, noch hoorde zeggen, *Brandt is een goedt Epigrammatist.*" Want wel „gingh hem na, dat hy 't misnoegen, eens opgevat, langsaam aflei, en 't gewaande ongelyk niet licht vergat. Doch men weet ook, dat hy in zommige voorvallen het tegendeel liet blyken."

Het is zeer goed mogelijk, dat er nog wel meer menschen hem bezochten, wier namen wij dan toevallig niet vernemen, zooals dat voor vroegere jaren zeker is. Want lang niet allen met wie hij, zelfs wel vertrouwelijk, omging, worden in zijne gedichten genoemd. Afgezien nog van zijne familie, wijzen wij b.v. op Reyer Ansloo. Zijn naam vinden wij bij Vondel nergens genoemd en toch deelt hij ons mede, hoe Vondel over Brandt's lijkrede op Hooft dacht. En dat deze wel over Ansloo sprak, weten wij uit Brandt's woorden: „Reinier Anslo en Jeremias de Dekker plagh hy Dichters van cierlyke netheit te noemen". Ook van den laatstgenoemde vinden wij in zijne gedichten geen spoor.

Nog was Vondel niet aan het einde zijner beproevingen. In 1675 werd Anna ziek. Den 16den Juli maakte zij, ziek te bed liggend, haar testament. Daarbij gaf zij haren vader het vruchtgebruik van al hare goederen en benoemde tot haren erfgenaam Pieter Blesen, of bij ontstentenis van dezen, Mr. Gijsbert Plemp. Aan haren neef Joost, den zoon van Baertje Hooft, of bij diens vooroverlijden aan zijne nakomelingen, vermaakte zij *ƒ* 6000. Bij gebreke van deze moest die som voor de eene helft vervallen aan Rebecca Bruyning (vgl. bl. 333) en voor de andere helft aan het Maagdenhuis op het Spui [1]). Bij afzonderlijke codicillen bepaalde zij, dat haar vader zich door twee

[1]) Uit de boeken van het Maagdenhuis is gebleken, dat die som daar 28 Juni 1679 is in bewaring gegeven. In 1686 was Joost, de kleinzoon van den dichter, in Indië. In 1693 stierf hij op de thuisreis en twee jaar later overleed zijne weduwe. In 1706 is die *ƒ* 6000,— overgedragen aan hun zoon Joost, die toen meerderjarig was geworden.

dienstmaagden mocht laten bedienen, en dat men hem zou geven, wat hij verlangde.

Aan die laatste bepaling kon zeker gemakkelijk voldaan worden, want voor zich zelven had hij nooit hooge eischen gesteld. Brandt zegt daarvan: „Voorts droeg hy zich in al zynen handel en wandel onbesprooken, zeedig, needrig, vreedtzaam, zonder gewinzucht, en zoo maatig ontrent den dranck, dat ik niet weet, of hem iemant ooit beschonken zag. [Dat wil heel wat zeggen, in dien tijd.] Maar omtrent het eeten viel hy graagh; zonderling van hartige spyze, tot in zynen hooghsten ouderdom. Zyn kleeding, die van de gemeene wyze niet te ver afweek, was teffens nedrigh en deftig."

Het is duidelijk, dat Anna het testament zoo gesteld had, om te verhinderen, dat de schuldeischers, die nog niet geheel voldaan waren, zich van een deel der erfenis zouden meester maken. Volgens Brandt had zij den erfgenaam opgedragen, na den dood haars vaders hare goederen „volgens haare bysondere maakingen, aan verscheide bloedtvrienden, en vreemden, ook geestelyke persoonen, uit te deelen." Daarin ligt niets bijzonders, en het zal dan ook wel zoo gebeurd zijn. Brandt vertelt ons ook, dat neef Joost „ontrent het vierde deel van 't geen 'er overschoot" erfde. Wanneer Anna niet al te veel directe schade bij haren broeder gehad heeft, komt dat vrij goed overeen met de bedragen, die wij zoo af en toe vernomen hebben.

Nog eenige maanden bleef zij sukkelen, en toen trof den ouden dichter wel de hardste slag, die hem treffen kon: 2 December overleed Anna, na door een priester der Societeit bediend te zijn, en werd den 6den begraven.

Zoo stond hij weer geheel alleen, en dat terwijl hij meer dan ooit behoefte had aan hulp en verpleging. Misschien zou men dat niet dadelijk gedacht hebben, als men hem nog zonder bril, dien hij nooit gebruikt heeft, geschreven gedichten zag lezen. Maar toch begon hij te minderen. De beenen begonnen hunnen dienst te weigeren, zoodat hij in huis moest blijven. Nog erger was, dat zijn geheugen verzwakte, zoodat hij somtijds midden in een gesprek bleef steken. Herinnerde men hem dan, wat hij het laatst gezegd had, dan kon hij weer voortgaan. Dit kwelde hem zeer, en somtijds zeide hij bedroefd: „Ik ben niet langer bekwaam met menschen te spreken, of een rede te voeren". Toch heeft hij juist in dezen tijd nog vele dingen aan Brandt verteld,

waarvan deze in zijne levensbeschrijving gebruik gemaakt heeft. Maar het is niet onmogelijk, dat Brandt niet altijd juiste berichten van hem kreeg. Ook omtrent gebeurtenissen uit vroegeren tijd toch liet zijn geheugen hem wel eens in den steek. Een paar jaren eerder, 20 Maart 1673, schreef b.v. Antonides aan Oudaen: „De namen en byzonderheden in Palamedes kan ik uit den Heer Vondel niet recht vernemen, alzoo se Zijn E. door den hoogen ouderdom meest ontvallen en zyne uitleggingen daervan raedsels zyn."

Wel mocht hij zich door twee dienstmaagden laten verzorgen, maar het was toch wenschelijk, dat er ook eigen familie in huis was. Zoo kwam zijn kleinzoon Joost, de schoenmakersknecht (vgl. bl. 358), thans bij hem inwonen, en nam waarschijnlijk zijne vrouw Aeltje van Rechteren mede, met wie hij 7 Mei 1674 gehuwd was.

Bovendien hield zeker Agnes Block nog wel een oog op het huishouden. Zij kwam althans nog dikwijls bij Vondel om hem wat op te beuren. Hij dacht veel aan het naderend einde, maar zag tegen den dood op. „Ik heb geen zin in de doodt," zeide hij eens tot haar. En op haar vraag: „Hebt gij wel zin in 't eeuwigh leven?" antwoordde hij: „Ja daar heb ik lust toe; maar ik wilde er wel als Elias naar toe varen." Eenige jaren later echter zeide hij: „Bid voor mij, dat God de Heer mij uit dit leven wil halen." Toen zij nu vroeg: „Wilt gij dan nu dat die leelijke prij zal komen?" (vgl. bl. 375), zeide hij eindelijk: „Ja, dat ze kome, of ik langer wachte, Elia's wagen zal toch niet komen, men moet den gemeenen weg in."

In dezen tijd begon Vondel te doen, wat ieder doet, die zijn einde voelt naderen. Uit vrees, dat men na zijn dood alles wat er van hem was, rijp en groen zou laten drukken, ging hij zijn papieren schiften en verbrandde, wat hij niet bewaard wilde hebben. Ook vroeger had hij wel eens gedichten verbrand, zooals zijn *Konstantijn*, doch meestal wanneer hij ze zelf te scherp vond of onaangenaamheden vreesde, b.v. de gedichten die hij na den *Palamedes* ten huize van zijne zuster gemaakt had (vgl. bl. 99) en de *Messalina*. Zoo had hij ook eens aan zijne zuster Katharina te Hoorn eene uitvoerige uitlegging op den *Palamedes* gegeven, maar die weder verbrand, toen iemand hem op het gevaar wees, dat daaraan verbonden was. Nu was het zeker alleen, wat hij uit een oogpunt van kunst minderwaardig vond, of strijdig met zijne tegenwoordige gevoelens.

Zijne omgeving, vreezende dat hij te veel zou vernietigen, wist hem dat te beletten. Reeds eerder namelijk waren al zijne boeken beloofd aan een priester, wiens naam wij helaas niet weten. Onder voorgeven, dat het vele lezen zijne gezondheid zou schaden, wist men hem te bewegen, dat hij ze nu reeds afstond en toeliet, dat zij weggehaald werden.

Het laatste portret van Vondel.
Teekening van Philips Koninck in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam.

Nog eenmaal verliet Vondel zijne woning, om de belangen van zijnen kleinzoon te behartigen. In den loop van 1677 liet hij zich in een slede brengen naar het huis der Burgemeesters Cornelis de Vlaming van Outshoren (vgl. bl. 371) en Hendrik Hooft, die beiden familie van Baertje waren, om hun te verzoeken, dat zij zijn kleinzoon, die hun ook nog bestond, aan eenig ambt of bediening wilden helpen. Als schoenmakersknecht toch verdiende hij weinig, en bovendien was dat voor een bloedverwant van regeerende burgemeesters wel een geringe stand. „Maar op dat verzoek kreegh d'oude man geen anderen troost dan goede woorden."

In dezen toestand, hulpbehoevend en gebogen, heeft Philips de

Koning hem in 1677 nog tweemaal afgeteekend. Een dier beide portretten wordt hier gereproduceerd, benevens het laatste handschrift, dat ons van hem over is.

Zijne krachten begonnen nu allengs te vervallen. De natuurlijke warmte zelfs verliet hem, en vooral des winters leed hij veel van de koude. De levenslust ontbrak hem echter nog niet, en zoo maakte hij zijn eigen grafschrift:

Hier leit Vondel, zonder rouw,
Hy is gestorven van de kouw.

„Dit meen ik", zegt Brandt, „was de leste snik zyner Poëzye. Met recht mocht hij zeggen: „Ik ben oudt, maar niet geemelijk."

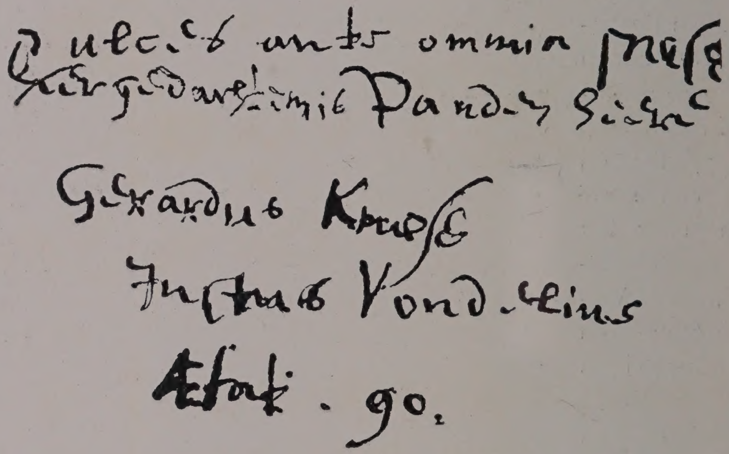

Laatste handschrift van Vondel.
Vondelmuseum te Amsterdam.

Intusschen was zijn kleinzoon weduwnaar geworden en wenschte te hertrouwen, en wel met Grietje Nacken, die blijkbaar als dienstbode bij Vondel in huis was. Den 8sten Juni 1678 gaf hij bij notarieele acte toestemming tot het huwelijk van zijn kleinzoon en verklaarde „zijn neef en toecomende nichte soo lange in sijn huys te sullen houden als hij leven sal, ende oock haer te verleenen kost ende dranck, mits op hem passende end hem dienende, als sij nu sijn doende."

Tien dagen later bevestigde hij de laatste bepaling in eene afzon-

Tegens Woensdag, *den* 8 February, 1679.

UWe E. wort gebeden ter Begraeffenisse, met

JOOST VAN DEN VONDEL,

Out 92 *Jaren.*

Woonachtigh op de Cingel, over de Warmoesgraft: Om voor half drien preçijs te zijn in de

NIEUWE KERK.

Monſr. Sijbrant de Flines U E. Naem zal geleezen worden.

D. Bakkamude.

Koning hem in 1677 nog tweemaal afgeteekend. Een dier beide portretten wordt hier gereproduceerd, benevens het laatste handschrift,

Tien dagen later bevestigde hij de laatste bepaling

derlijke acte, waaruit blijkt, dat de beide aanstaande echtgenooten, sedert den dood van zijne dochter bij hem in huis waren. Weder nam hij op zich hen te onderhouden „sonder dat sijluyden ooyt ter werelt daer vooren aan ymant eenighe vergoedinghe gehouden sullen sijn te doen", terwijl zij beiden beloven hem te dienen en zich te gedragen „als eerlijcke neven ende nichten betaemt". De getuigen waren twee schoenlappers.

Langzaam ging nu de grijsaard achteruit. In het begin van het volgende jaar kwam er een weinig ziekte bij, waar zijne krachten niet

Begrafenispenning.

meer tegen bestand waren. Na acht dagen, doch zonder pijn of benauwdheid, gaf hij den geest, zoo zacht en onverwacht, dat de aanwezige vrienden en bloedverwanten het nauwelijks bemerkten. Zoo overleed onze grootste dichter op Zondag 5 Februari 1679 's morgens tusschen vier en vijf uur, na tijdig door een priester der Sociëteit bediend te zijn, in den ouderdom van ruim 91 jaar.

Den achtsten van dezelfde maand werd hij in de Nieuwe Kerk in een graf van Pieter Blesen begraven, daarheen gedragen door veertien dichters en liefhebbers der dichtkunst. Daaronder waren Jacob Leeu en Hieronymus Sweerts; van de anderen kennen wij de namen niet.

Aan de dragers werd een zilveren penning uitgereikt, waarvan wij hier eene afbeelding geven.

Een eenvoudig opschrift

HIC IACET VONDELUS
PHOEBO ET MUSIS AMICUS.

wees de zerk aan, waar hij onder rustte. Eerst bijna eene eeuw later werd op de naaste pilaar een door den beelhouwer Ziesenis vervaardigd gedenkteeken aangebracht, dat daar nu nog is.

Op den Schouwburg werd de *Joseph* vertoond, voorafgegaan door *Joost van Vondels Lykstacy by wijze van Voorspel gepast op zijn Joseph* door G. Bidloo.

Tal van dichters hebben aan zijne nagedachtenis lijkdichten gewijd, die bewijzen dat, hoe verschillend men over allerlei zaken denken mocht, allen hem eenstemmig bleven vereeren als

'S LANTS OUTSTE EN GROOTSTE POËET.

REGISTER.

De titels van Vondels werken zijn cursief gedrukt. Lofdichten en bijschriften bij portretten staan op de namen der personen.

Personen en gedichten, die maar een enkele maal genoemd zijn, worden alleen opgenomen wanneer zij van bijzondere beteekenis zijn.

Aenleidinge ter Nederduitsche Dichtkunste, 71, 280 vlgg.
Abba (Bartholomeus), 343.
Adam in Ballingschap, 358 vlgg.
Agnes (*Tot Lof van .... St.*), 80.
Agnes (*Lofzang van Sinte*), 307.
Alexander VII (Paus), 308, 354, 365.
Altaergeheimenissen, 239 vlgg.
Amalia van Solms, 85 vlg., 130, 330.
Amstelredam (*Op*), 139.
Amsteldams Wellekomst, 122.
Ansloo (Claes Claesz.), 216.
Ansloo (Cornelis Claesz.), 112, 176.
Ansloo (Reyer), 261, 384.
Antidotum, 112 vlgg.
Antonides (Johannes), 365 vlgg., 376 vlgg.
Asselijn (Thomas), 294.
Baeck (Debora), 79.
Baeck (Jacob), 81, 166, 175.
Baeck (Justus), 66, 78, 229, 274.
Baeck (Katharina), 175, 275.
Baeck (Laurens Joosten), 66, 99.
Baerle (Caspar van), 137, 151, 155, 165, 248, 262, 272.
Badius (Otto), 131, 304.
Backer (Cornelis), 328.
Ban (Joan Albert), 224.
Bartas (Du), 35, 50 vlgg., 60, 61, 65.
Bartjens (Willem), 19, 38.
Bartolotti (Suzanna), 165.
Bas (Dirck), 98.
Bassen (Warnar Ernst van), 89, 100.
Batavische Gebroeders, 355.
Beeckzang, 78.
Begroetenis aen .... Frederick Henrick, 84.
Bellarminus, 242.
Bentes (Hillebrand), 175.
Bergh (Johan), 379.
Bespiegelingen van Godt en Godtsdienst, 334, 349.
Bestandt (*Op het Twaalfjarige*), 19.
Bestandt (*Op het*) *tusschen Polen en Sweden*, 166.
Beuningen (Gerrit Dircksz. van), 100, 153.
Beuningen (Koenraet van), 322, 323.
Beurs (*Op de*) *van Amsterdam*, 229.
Bicker (Andries), 98, 100, 284, 286.
Bicker (Cornelis), 284, 286.
Blaeu (Willem Jansz.), 55, 115, 126, 153, 177.
Blaeu (Mr. Willem), 328.
Blasius (Johan), 343.
Blesen (Helene), 334.
Blesen (Joanna), 334, 379.
Blesen (Pieter), 284, 319, 380, 383, 384, 389.
Blessius (Henricus), 380.
Blixem van 't Noordhollandsche Synode, 138.
Bloemaert (Alsten), 334.
Block (Agnes), 265, 276, 357, 363, 381, 383, 386.

Block (Ida), 333, 357, 383.
Block (Maria), 330.
Block (Michiel), 333.
Blon (Isabella le), 164.
Blon (Cornelis le), 229, 266, 378.
Blon (Michiel le), 49, 164, 265, 269, 287. 378.
Boeren Categismus, 128.
Boetpsalmen, 227, 316, 363.
Bol (Ferdinand), 292.
Bont (Willem de), 136, 155.
Boogaert (Jan Willemsz.), 117, 127, 128, 132.
Boonen (Jacob), 240, 244.
Borgia (Franciscus de), 378.
Bouwzang, 274.
Brandt (Gerard) de Oude, 315.
Brandt (Gerard), 260 vlgg., 288, 384.
Brasser (Joost), 77, 143.
Brederoo (G. A.), 38, 54.
Brederode (Johan Wolphard van), 154.
Breen (Daniel de), 82, 94, 121, 160, 187.
Breen (Daniel van), 192.
Brieven der Heilige Maeghden, 226.
Bruyloft (*De vorstelycke*) *t'Amsterdam*, 330.
Bruiloft van den Teems en Amstel, 344.
Bruylofts Reffereyn (*Schriftuerlijck*), 15.
Bruining (Anna) 208, 333, 354.
Bruining (Jan Arentsz.), 80.
Bruining (Rebecka), 333, 384.
Bruno van Keulen, 343.
Buick (Joost), 280.
Buisero (Dirck), 377.
Buytendijck (G. van), 134.
Buren (Pieter van), 154.
Burgh (Albert Koenraadts), 92, 99, 100.
Burgerkrijgh (*Op den*) *der Roomeren*, 63.
Calvijn, 109, 138.
Christen Tempel (*Op den Bou van den*), 135.
Christina van Zweden, 266, 277, 297, 316.
Clemens IX, 365.
Coppenol (Lieven), 343.
Coster (Samuel), 103, 130, 192.
Couplet (Philips), 367.
Couvrechef (Charles), 290, 334.
Cromwell (Olivier), 277, 305.
David in Ballingschap, 344.
David (*Koning*) *Herstelt*, 344.
Decretum Horribile, 138.
Decker (Jeremias de), 384.
Dene (Edewaerd de), 52.
Dijck (Jacob van), 124.
Donne (*Op de... Puntdichten van ...*), 155.
Duysel (Jos.), 380.
Ecce Homo, 307, 363.
Edipus (*Koning*), 344.
Eeuwgety der Heilige Stede, 235.
Elektra, 181, 197.
Engelbrecht (Simon), 174.
Erasmus, 75.
Ernst Casimir, 146.
Erp (Christina van), 74.
Erp (Magdalena van), 66, 78, 215.
Erpekom (Lodewijk van), 378.
Erpekom (Tanneken van), 357.
Estvelt (Reinier van), 333.
Euripides, 365, 371.
Faeton, 356.
Feniciaensche (*Euripides*), 371.
Ferdinand III, 302, 331.
Flines (Christine de), 363.
Flines (Sybrant de), 381—383.
Flinck (Govert), 296, 314, 330, 352.
Fonteijn (Dr. Joh.), 62, 116.
Frederik Hendrik, 83 vlgg., 101, 114, 122, 130, 137, 145.
Galen (Jan van), 289.
Gamarra (Estevan de), 311, 313, 331.
Gebedt aen Jesus Christus, 363.
Geboortezang, 271.
Geboortklock, 115.
Gebroeders, 187, 212, 291.
Geelvinck (Johan), 328.
Gerards (Balthasar), 91, 251, 255.
Gerritsz. (Lubbert), 68, 73.

Gespreck op het Graf van.... Oldenbarnevelt, 108.
Geuse Vesper, 108.
Gysbreght van Aemstel, 169 vlgg.
Goens (Rijklof van), 310.
Graef (Andries de), 292, 325, 328, 344.
Graef (Jakob de), 172.
Graef (Jakob de), 274, 328, 346.
Graef (Kornelis de), 273, 313, 328, 344, 355, 357.
Graef (Pieter de), 292, 328, 344, 348.
Grol (Verovering van), 119.
Groot (Hugo de), 126, 142 vlgg., 148, 159, 162, 170, 172, 182, 187, 203 vlgg., 237, 359.
Groot (Pieter de), 260.
Grootenhuys (Jan ten), 100.
Grotius Testament, 238 vlgg., 259.
Guarini, 268.
Gulden Winckel, 40 vlgg.
Gustaaf Adolf, 124, 140, 147, 297.
Haes (Nikolaes van der), 175.
Haesbaert (Jacob), 15.
Haec Libertatis Ergo, 136.
Halman (Hendr.) 374.
Hals (Jan), 363.
Hanekop (Kornelis), 117 vlgg.
Harpoen, 132 vlgg.
Harpzangen, 316.
Hasselaer (Nicolaes), 117. 121, 153.
Havenschendery (De) te Bergen in Noorwegen, 364.
Hecuba (De Amsteldamsche), 87.
Heerlyckheit der Kercke (De), 354.
Heerlyckheyd van Salomon (De), 50, 65.
Heiblocq (Jacob), 237, 327.
Heimsbach (Peter van), 330.
Heynsz. (Zacharias), 38, 50, 52, 65.
Helden Godes (De), 60,
Heldinnebrieven, 226.
Hellemans (Heleonora), 119, 218.
Hemelvaert (Van de) Christi, 48.
Hendrik IV, 20, 22, 147.
Henriette Catharina van Oranje, 330.
Henriette Maria, 223.
Herkules in Trachin, 372.
Herscheppinge (Ovidius), 377.
Hierusalem Verwoest, 48, 58.
Hinlopen (Jakob Jakobsz.), 56, 100, 253.
Hinlopen (Jakob Jakobsz.), 253, 278.
Hinlopen (Jakob Tijmensz.), 253, 372.
Hinlopen (Michiel), 377.
Hippolytus, 125.
Honiwood (Robert), 348.
Hooft (Aernout), 308, 375.
Hooft (Baertje), 283, 317, 358.
Hooft (Hendrik), 387.
Hooft (Kornelis Pietersz.), 59, 110.
Hooft (Pieter Kornelisz), 77, 137, 157, 179, 192, 217—223, 235, 250 vlgg., 263, 272, 310, 355.
Hoogerbeets (Rombout), 107.
Hoorn (Anna van), 325, 328.
Hoorn (Simon van), 344, 355.
Horatius, 36, 162, 343, 344.
Horatius Lierzangen en Dichtkunst, 162, 295.
Hubert (Ant. de), 70, 87, 88.
Huidekooper (Joan), 308, 314, 325, 328, 344, 365.
Huygens (Const.), 77, 131, 177, 192, 220, 247 vlgg., 313, 341, 358.
Hulft (Gerard), 309.
Hulst (Abraham van der), 364.
Hymnus... over de... Scheepvaert, 44.
Ifigenie in Tauren, 365.
Imstenraedt (François van), 348.
Innocentius X, 234.
Isabella Klara Eugenia, 150.
Jammerklaght over de gruwsame verwoestinge van Londen, 364.
Jeptha, 328, 335 vlgg.
Joan Maurits, 310, 330, 351, 362.
Johannes de Boetgezant, 350 vlgg., 354.
Joseph in Dothan, 189 vlgg.
Joseph in Egypten, 189 vlgg.
Josephus (Flavius), 60, 187.
Junius (François), 192, 233.

Kalff (Willem), 293.
Kamay (Sybrant), 287.
Kampen (Kornelis van), 189.
Kampen (Nicolaes van), 168.
Karel I, 234, 277.
Karel II, 343, 345, 364.
Kats (Willem), 100.
Keyser (Hendrick de), 75.
Keyser (Pieter de), 75.
Keyser (Thomas de), 131.
Kenteken des Afvals, 236.
Kinder-lyck, 151.
Kircher (Athanasius), 290, 367.
Klaghte over het verongelucken der Kercke van Sinte Katharina, 234.
Klara (*Lofzang van Sinte*), 307.
Kloeck (Peter), 328.
Kloppenburgh (Johannes), 116, 127 vlgg.
Koeman (Jacob), 347.
Koenerding (Mr. Johan), 334.
Kolm (Jan Sieuwertsz.), 38.
Koning (Abraham de), 38, 46, 335.
Koning (Filips de), 321, 352, 379, 383, 388.
Konstantijn, 148, 156, 159, 182, 191, 220.
Korver (Dierick), 51.
Kracht (Steven), 290.
Kranen (Sara), 4, 38 vlgg., 80, 81.
Kretzer (Marten), 275, 295.
Kroese (Gerardus), 388.
Krombalch (Allart), 79.
Kromhout (Bartholomeus), 353.
Kruisbergh (*De*), 78, 215.
Kruisklaght, 233.
Lastman (Pieter), 190, 275.
Laurentius (Petrus), 208, 241.
Leenaertsz (Karel), 127, 128.
Leeuw (David), 287.
Leeuw (Jakob), 287, 363, 383, 388.
Leeuwendalers, 268 vlgg.
Leopold I, 331, 358.
Lescailje (J.), 343.
Lescailje (Katharina), 383.
Leupen (Petrus), 72, 303.
Liefde (Johan de), 380.
Lievensz. (Jan), 277, 289, 352.
Lijckklaght aan het Vrouwekoor, 157, 171.
Linnich (Jakob), 333.
Loyola (Ignatius de), 280, 308, 343.
Looten (Karel), 288.
Looten (Marten), 288.
Lof der Zee-vaert, 77.
Louise Henriette van Oranje, 253.
Lucasfeest (St.-), 294.
Lucifer, 299 vlgg.
Luidewyck (Matthias), 377.
Luit (Willem?), 100.
Lust (Steven van der), 257.
Lutma (Johannes), 292, 358, 374.
Maeghdeburghs Lijckoffer, 140, 147.
Maeghden, 181 vlgg.
Maeghden (*Lofzangh der Geestelyke*), 334.
Maerseveen (Joan van), 328.
Maestrick (Joan), 377.
Maghtighe Neering, 313, 331.
Mander (Karel van), 49, 57.
Mander (Karel van) de Jonge, 322.
Maria de Medicis, 176 vlgg., 229.
Maria Stuart, 254 vlgg.
Marius (Leonardus), 206, 209, 241, 290, 298.
Mars (*De getemde*), 267, 273.
Matham (Theod.), 192, 239, 294.
Matige Regeering, 313.
Maurits (stadhouder), 46, 83, 85, 92, 115, 130.
Maximiliaan Hendrik, 349.
Medaellie voor de Gommariste Kettermeester, 134.
Medicis (Kosmo de), 365.
Medicis (Maria de), 176 vlgg., 229.
Meer (Mr. Joan de), 290, 307.
Messallina, 186.
Metz (Zacharias van), 348.
Meursius (Joannes), 93, 94.
Michiels (Hans), 3, 36. Zie ook: Vaerlaer.
Mijle (Kornelis van der), 93, 101.
Milton, 306.
Misbruik der Kerkelyken Bans, 77.
Moonen (Arnold), 377.

Moortpasquil (*Op een*), 91, 279.
Moretus (Balthasar), 237.
Mostaert (Mr. Daniel), 153, 162, 179.
Motman (Adriaen), 290, 307.
Nereus Voorspellinge, 344.
Neufville (Maria de), 357.
Nieuhusius (Bertholdus), 298.
Nijekercke (Joost Willemsz. van), 46.
Noah, 367.
Nobelaer (Cornelis), 366.
Nooms (Peter), 308.
Noortdijck (Dina), 290, 334.
Obbesz. (Nittert), 111 vlgg.
Oldenbarnevelt, 83, 90 vlgg., 107 vlgg., 308.
Olyftack aan Gustaaf Adolf, 12, 140, 182.
Ontset (*Op het*) *van Piet Heyns buit*, 129.
Orakel, 124.
Oranje May-lied, 114.
Os (Dirck van), 288.
Otter (*Een*) *in 't Bolwerck*, 131.
Oudaen (Joachim), 257, 282, 305, 335, 368.
Ovidius, 94, 162, 180, 355, 376.
Paauw (Adriaan), 96.
Paauw (Reinier), 96, 118.
Padbrué (Cornelis Tijmensz.), 215.
Palamedes, 93, 357, 360, 386.
Pankras (Garbrant), 237, 273.
Papenbroeck (Joan), 287, 298.
Papenheyn (*Aen de Graef van*), 141.
Parnas (*De*) *aen de Belt*, 322.
Parnasloof, 344, 355.
Pascha, 29 vlgg., 212.
Pels (Andries), 373.
Pers (Dirck Pietersz.), 17, 41, 50, 52, 58, 61.
Peter en Pauwels, 210 vlgg.
Plemp (Cornelis Gijsbertsz.), 121, 169, 175.
Plemp (Gijsbert), 380, 383, 384.
Plemp (Vopiscus Fortunatus), 154.
Poll (Herman van der), 98, 237.
Poll (Joan van der), 165.
Pompe (Michiel), 175.
Princelied, 84.
Psalmen, 316.
Questiers (Catharina), 313, 374.
Raep (Adriaen Pietersz.), 100.
Reael (Jacob Laurensz.), 77.
Reael (Laurens), 70, 73, 77, 87, 115, 125, 147, 310.
Rebolledo (Bernardino de), 323.
Reynst (Geeraert), 44, 67.
Reynst (Lambert), 286, 371.
Reyntgen de Vos, 279.
Rembrandt, 176, 192, 293.
Riccen (Ventidius), 332, 333.
Ridderschap (*De*) *van Amsterdam*, 344.
Ries (Hans de), 68, 73, 111 vlgg.
Rijnstroom (*De*), 154.
Rijswijck (Dirck van), 292, 309, 343, 358.
Rivetus (Andreas), 238.
Rodenburg (Theod.), 47, 268.
Roemers (Anna), 57, 79, 88.
Roemers (Tesselschade), 62, 79, 131, 155, 181, 196, 197, 214, 276.
Roeters (Ernst), 99.
Rommelpot van 't Hanekot, 118.
Ronsard, 50, 337.
Roscius (Anth.), 72.
Rozemont, 189.
Roskam, 110 vlg., 133, 278.
Rubens, 291.
Rue (Jaques de la), 377.
Ruyter (M. A. de), 332, 364, 365.
Salmasius, 238, 251.
Salmoneus, 306, 314 vlgg.
Salomon, 274 vlgg., 299,
Samson, 345 vlgg.
Zande (Willem van der), 290.
Sandrart (Joachim), 192, 231, 233, 292, 293.
Schaep (Geeraert), 171, 273, 284, 325.
Schagen (Johan van), 133, 134.
Schall (Adam), 367, 368.
Scheeps-kroon . . . door Jan van Galen, 289.
Schouten (Willem Cornelisz.), 39, 55.
Schrijver (Pieter), 76, 107, 139, 343.
Zeeleeu (*De*) *op den Teems*, 365.
Zeemagazijn (*Op het*), 329.
Zeetriomf, 364.

Zeevaert (Vrije), 288.
Seghers (Daniel), 279.
Zegesang ter eere van Frederick Henrick, 130.
Zegevier der Vrye Nederlanden, 365.
Seneca, 60, 87, 162, 181, 184, 337, 372.
Zesen (Philips von), 280, 376.
Six (Joannes), 275, 293, 328, 343, 352.
Smout (Adriaen), 116 vlgg., 129, 137.
Snellius (Willebrord), 77.
Zoet (Jan), 332.
Sofompaneas, 162, 190.
Sophocles, 181, 344, 372.
Speelman (Cornelis), 375.
Spieghel (Hendrik Laurensz.), 57.
Stadthuis (Inwydinge van 't), 312.
Stadthuis (Op 't verbranden van 't), 288.
Stedekroon, 145.
Steendam (Jacob), 359, 360.
Stem (J.), 280.
Storm (Hendrik), 63.
Zusteren (Gysbreght van), 308.
Sweelinck (Dirck), 288.
Sweelinck (Jan Pietersz.), 74.
Sweerts (Hieronymus), 389.
Tassis (Rogier de), 4.
Tasso, 61, 146, 148, 268.
Teelinck (Maximiliaen), 287.
Teylingen (Augustinus van), 208, 241, 374.
Tempesta (Antonio), 291, 355, 376.
Tesselschade, zie: Roemers.
Tholinx (Dirck), 100.
Thomas van Aquino, 241, 242.
Tye (Maurits van der), 377.
Toets-steen, 282.
Tougerloo (Cornelis van), 16.
Tonnis (Jan), 191.
Tooneelschilt, 347.
Traudenius (D.), 312.
Trigland (Jac.), 116 vlgg., 129, 131.
Triomftorts, 139.
Troje (Ondergang van), 344.
Tromp (Cornelis), 364.
Tromp (Marten Harpertsz.), 288.
Tulp (Nikolaas), 328.
Tweedraght (Op de) der Christe Princen, 150, 166.
Uylenburgh (Geeraert), 379.
Urbanus VIII, 121, 150.
Wtvaert .... van Henricus de Groote, 20, 22, 278.
Vaerlaer (Jan Michielsz. van), 36, 39.
Vaerlaer (Michiel Michielsz. van), 15, 36.
Vaderen (De), 50, 65.
Valckenier (Gilles), 325, 371.
Valckenier (Wouter), 273.
Vecht (Jacob van der), 325.
Vechters (Joan), 162, 180, 189.
Veen (Apollonia van), 154.
Vegtschool (Der Poëten), 237.
Verboom (Meynarda), 360.
Verhoeven (Dr. Robbert), 190.
Viane (Paulus van), 358.
Vinckenroy (Gilles van), 174.
Virgilius, 119, 169, 246, 344, 350.
Visscher (Cornelis de), 323.
Visscher (Pieter), 88.
Visscher (Roemer), 57.
Vlaming (Dirck de) van Outshoren, 229.
Vlaming (Cornelis de) van Outshoren, 345, 371, 387.
Vlieger (Jakob), 289.
Vlooswijck (Jan van), 127.
Vlooswijck (Cornelis van), 315, 325, 328, 344, 371.
Vollenhove (J.) 247, 265, 378.
Vondel (Adriaan van den), 358, 370.
Vondel (Anna van den), 40, 207, 209, 213, 244, 327, 362, 381, 384, 385.
Vondel (Catharina van den), 6, 16, 80, 208, 307.
Vondel (Clementia van den), 6, 8, 16, 99, 287.
Vondel (Joost van den), de zoon, 40, 208, 228, 283, 317 vlgg., 340, 380.
Vondel (Joost van den), de kleinzoon, 284, 383—389.
Vondel (Joost van den), de achterkleinzoon, 383.

Vondel (Maria van den), 374.
Vondel (Sara van den), de zuster, 6, 46, 151.
Vondel (Sara van den), de dochter, 81, 151.
Vondel (Willem van den), de broeder, 6, 55, 58, 80, 120.
Vondel (Willem van den), de kleinzoon, 374, 375.
Vondelen (Evert van), 13.
Vorstius (Conradus), 73.
Vos (Jan), 256, 306, 342, 360 vlgg., 368 vlgg.
Vossius (Dionysius), 153.
Vossius (G. J.), 144, 151, vlgg., 172, 187, 189, 275.
Vossius (Isaac), 181, 275.
Vossius (Cornelia), 175.
Vossius (Mattheus), 225.
Vraag van de Akademie, 131.
Vredevaders (*Aen onze*), 267.
Vredezang, 273.
Vrepylaer (*De*) *der Vrye Nederlanden*, 365.
Vries (Hendrick de), 320.
Vries (Jan Gijsbrechtszoon de), 100.
Vries (Katharina de), 333.
Waegschael (*Op de*) *van Holland*, 107.
Wael (Joan de), 367.
Waelen Weeshuis (*Bede voor het*), 156.
Wandelman (Joannes), 334.
Warande (*Vorstelijcke*) *der Dieren*, 52.
Wassenaer Obdam (Johan van), 331.
Waveren (Joan van), 328.
Wees (Abraham de), 136, 257, 268.
Wellekomst van . . . Huigh de Groot, 142.
Westerbaen (Jacob), 82, 244, 262, 334.
Westrenen (Gerard van), 307.
Wijbrants (Reynier), 112.
Wijtz (Jakob), 127, 128.
Wickevort (Joachim van), 190, 232, 234.
Wickevort (Katharina van), 165.
Willem I, 75, 83, 119, 130, 251.
Willem II, 269, 284 vlgg.
Willem III, 344.
Willem (David de), 150.
Wiltzangk, 253.
Wit (Franciscus de), 334.
Witsen (Cornelis), 329.
Witt (Johan de), 308, 379.
Witt (Cornelis de), 379.
Witte (Joan de), 279.
Wittewrongel (Petrus), 304, 346.
Wolff (Abraham de), 42.
Wolff (Hans de), 16, 23, 38, 99.
Wolff (Isaac de), 333.
Wolff (Joan de), 276, 324, 382.
Wolff (Mayken de), 23, 24, 29, 40, 157 vlgg., 170.
Wolff (Maria de), 357.
Wolff (Peter de), 363, 379.
Wuytiers (Joan Banning), 343.
Xaverius (Franciscus), 229, 290, 343.
Zungchin, 201, 208, 366.

23/XI

GETTY RESEARCH INSTITUTE

3 3125 01881 6450